

LIBRO DO CONSULADO DA MAR (*)

SUMARIO: I. PRANTEXAMENTO. 1. Introducción. 2. Hai un Libro do Consulado da mar o hai Libros dos distintos consulados da mar. 3. O problema da creación do dereito. 4. Os manuscritos empregados po-lo García: criterios de selección. 5. ¿Qué é unha recopilación?—II. A TRADICION MANUSCRITA E EDITORIAL DO LCM. 1. A teoría do Capmany. 2. A teoría do Pardessus. 3. LCM e «Costumes da mar». 4. A tradición editorial do LCM. 5. A tradición manuscrita do LCM. 6. Concrusións provisionales: unha primeira aprousimación o problema. 7. Algús datos sobor da formación dalgús manuscritos. 8. A formación dos diferentes Libros dos Consulados da mar. 9. Concrusións.—III. ¿ESISTEU UNHA COMPILACION DE DEREITO MARITIMO MERCANTIL CHAMADA LCM QUE XIROU PO-LO MEDITERRANEO DENDE O SECULO XIII? 1. Precisións terminolóxicas: o LCM coma unha recopilación. 2. O prantexamento do García.—IV. O NACEMENTO DUNHA COMPILACION. 1. Os criterios direutivos na formación das diferentes compilacións do LCM. 2. O Problema do ms. V. 3. A chamada redución gamma. 4. A chamada redución beta. 5. Concrusións.—V. A FORMACION DAS COSTUMES DA MAR. 1. O ms. V e os diferentes fatos de capítulos que compoñe-no. 2. O ms. V e os outros manuscritos. 3. Os coadros do García. 4. A identificación dos diferentes fatos de capítulos. 5. O fato das «Costumes da mar primeiras». 6. O fato das «Costumes da mar segundas». 7. O fato dos «Usos da mar primeiros e segundos». 8. Concrusións: a) O criterio do García de identificación das cláusulas estilísticas. b) O criterio do García de identificación das cláusulas estilísticas dos capítulos. c) As cláusulas estilísticas identificadas po-lo García. d) O problema das cláusulas estilísticas fora do seu fato. e) Divisións dos capítulos e epígrafes mal postos. f) O problema das interpretacións e as «Costums de Tortosa» e as «Costumes da mar».—VI. UNHA HIPOTESIS DE TRABALLO SOBOR DA FORMACION DAS COSTUMES DA MAR.

I. PRANTEXAMENTO

1. *Introdución*

O remata-la miña recensión dos dous primeiros volumes da alambizada edición do «Llibre del Consolat de Mar», xermolada no Departamento de Historia do Dereito de Barcelona po-lo desacougo

---

(*) Un resumen deste traballo espúxose nesa carallada a que chámase hoxe, fachendosamente, concurso oposición; neste caso no concurso oposición pra

do Dr. Font Rius, espresaba os meus devezos de que se non fixera espera-lo derradeiro, que remataría o traballo ¹. As miñas espranzas víronse cedo acuguladas, aínda que o volumen esperado, convirtéuse en dous, do que o primeiro, con duas partes, é o que hoxe da base a estas refreusións, mentras que aínda teremos que esperar po-lo derradeiro volumen do traballo, que será o coarto.

Neste terceiro volumen atópanse o traballo histórico-xurídico do García —é a primeira parte— e un diplomatario, obra do mesmo autor, onde arrecadanse os privilexios —unha selección de privilexios— dos consulados de Barcelona, Valencia, Mallorca e Perpignan ². O traballo do García é, ó parecer, a súa tesis doutoral, índa que a meirande parte do mesmo seña xa conocido. Pro non quero eu eiquí poñerme a examinar que afirmacións novas aporta o García ou que correccións fixo a afirmacións antigas, pois quero refreusio- nar sobor da visión de conxunto, que por vez primeira ofrece encol do orixe, formación e cristalización da compilación de dereito marítimo mercantil, que hoxe coñecemos co alcume de «Llibre de Consolat de Mar», dora en diante LCM.

Agora ben, xa que a crítica tense case coma un aldraxe persoal e o non estaren de acordo cos falacios doutros historiadores coma un axe dos mesmos, quixera que quedara ben craro, dende o prin-

---

cátedra de Historia do Dereito da Universidad de Barcelona. O orixen deste traballo esprica que poidanse atopar nel os refugallos de dúas redaccións, xa que aproveitando o viaxe a Barcelona puiden examina-la reprodución fotomecánica da edición do 1484 e ademáis cheguéi a coñecer-la edición do Ferrando. Os datos do manuscrito valenciano —asi coma fotocopia da bibliografía publicada na RJC— débolla ó Josep M.ª Gai, que mirou por min, tantas veces como fixo falla a reprodución fotomecánica do ms Valenciano.

1. Vid. miña recensión en AHDE 52 (1982) 792.

2. *Llibre del consolat de Mar*. Volum I-II. *Edició del text de la Real de Mallorca amb les variants de tots els manuscrits coneguts*, a cura de Germà Colon amb la collaboració de la Secció Catalana de la Universitat de Basilea (Barcelona 1981-1982). III. 1. *Estudi Juridic*. 2. *Diplomatari*. Arcadi GARCÍA (Barcelona 1984). Dende agora as citas o texto da edició fareinas coa indicación *m* ou *mp* e o número do capítulo; naqueles capítulos non bisados po-lo Colon, pro onde atópanse dous epígrafes, un deles no medio do capítulo, distinguiréi as dúas partes coas letras a-b. Citaréi os volúmenes do García po-lo nome do autor, coa páxina, na primeira parte, e co número do documento, a data e a páxina, na segunda parte. Unha primeira valoración deste traballo do García fíxe-na na miña recensión do derradeiro AHDE 55 (1985).

cipio, que se voume deter de vagar no traballo do García é porque teño pra min que meréceo. Un, que por profesión, ten que perde-lo tempo na leutura de moitos traballos, que non merecen ni-no papel que gastóuse na súa impresión, sinte unha satisfacción profunda, cando pode ocuparse de traballos, que dunha parte enseñanlle moitas cousas e doutra pidenlle un esforzo inteleutual grande. Agora ben, eu quixera que quedaran tamén ben craras as cousas dende o principio: unha cousa é afermar que atopámonos diante dunha obra importante e outra moi distinta afermar que estamos diante dunha obra definitiva. Teño pra min que esta aclaración serve, aínda máis, a sulíña-lo mérito do García, pois xa se sabe que as cousas perfeutas non son deste mundo.

Non quero abaixa-la importancia da obra do García facendo un resumen da mesma; ademái-lo propio autor fixo-o xa e moito millor do que puidera face-lo eu. Abonda sulíñar que estamos diante da contribución máis importante dos derradeiros anos, aínda que, a meu ver, os seus resultados non señan aceptables. Non vou determe sobor de toda a obra do García, poi-lo autor ocúpase, e recollo eiquí os epígrafes dos capítulos da obra, da metodoloxía —«Introducción metodològica»—, da tradición xurídica marítimo mercantil —«La tradició jurídica del Llibre del Consolat de Mar»—, dos tribunales autónomos: os consulados —«La nostra compilació com "ius fori" dels consolats de mar catalans»—, da evolución do LCM —«Els textos constants i les formes de la nostra compilació»—, dos fatos antigos do LCM —«Els nuclis antics de la nostra compilació»—, do dereito mercantil marítimo que atópase neses fatos antigos —«El dret comercial marítim en els nuclis antics del LCM»—, pechando o seu traballo cun capítulo sexto, onde o García recolle as suas concrusiós. Pra poder segui-lo autor ó longo de todos estos apartados sería necesario te-los seus coñecementos e ben sabe Deus que a miña iñorancia desta materia deica pouco é tan profunda coma a mesma mar. Agora ben, o que a min interesa é a formación desa compilación que hoxe chamamos LCM e estou perfectamente dacordo co García que se non pode adiantar nese camiño, se non sentanse ben as bases, isto é, se non aclarase, con base na tradición manuscrita, o orixe, formación e cristalización do que hoxe lumbramos co alcume de Libro do consulado da mar. O García critica, e pode que con razón, o Valls, por non aterva-la tradición manus-

crita e senta coma base de seu traballo o respecto a esa tradición. Pois ben, e encol deste xeito de traballar no que me deteréi, pois coido que todo-los finos análises que o García leva a cabo, poden levar a resultados convincentes e inda diríamos verdadeiros, pro independentes da tradición manuscrita. Neste sentido, coma veremos, teño pra min que o García critica teóricamente o Valls, pro despóis fai, en certo sentido, o mesmo que fixo o Valls e pode sere que seña a úneca maneira de traballar, se queremos coñece-lo dereito marítimo mercantil. Pode sere, pro o que eu quero sulñar é que, en todo caso, unha tal direución vai contra os principios metodolóxicos aceptados; por eso mesmo, eu refreusionaréi sobor destes principios, pois somente cando cheguemos a resultados firmes sobor da tradición manuscrita do LCM e cando poderá comen-zarse a construír de maneira duradeira.

Eu non penso, ó facer estas refreusiós, ter razón, pro tamen coido que as cousas son coma son e que a practica de cotío deste país de se non daren por enterados das críticas é a millor maneira de aganzar, ó parecer, fama de sabio, pro tamén a millor maneira de continuar a di-las mesmas cousas que xa fai moitos anos dixeronse. Quero dir con esto, que non é o meu degaro ter razón frente o García; o que devezó é que se teña en conta que ningunha afirmación é válida, se non pode comprobarse e xa se sabe que os cotexos levan moito tempo e é millor dar como boa a derradeira afirmación feita con moito aparato testual, canto máis anovadosa, millor, inda que seña un despropósito lóxico. Non é esto o caso do García, xa que toda-las suas afirmaciós so-no froito dunha profunda refreusión, pro esto non quere dir que algunha delas se non poidan ver baixo outra luz e esto é o que quero facer nestas refreusiós: chama-la atención sobor de feitos que o García non tomou, dende o meu punto de vista é natural, na sua xusta importancia.

2. *¿Hai un Libro do Consulado da Mar o hai Libros dos distintos Consulados da mar?*

Partiréi do remate da miña recensión. ¿Hai un libro do consulado da mar o hai diversos libros dos diferentes consulados da mar? A resposta ten unha sua importancia, xa que determinará a tarefa a levar a cabo. Se hai un libro de consulado da mar, pódese

chegar a identifica-lo, descartando os elementos propios e específicos dos libros dos diferentes consulados. Se non hai un tal libro, senon que cada consulado te-no seu propio libro de privilexios, aínda que o feito de pertencer a unha mesma coroa os consulados de Barcelona, Valencia, Mallorca e Perpiñán, ter us intereses comús, que os levan a trocarse as practicas, e, de cabo, o feito de estar coutados a unha mesma política rexia xustifican que haxa unha tradición xurídica común a todos eles, non sería entón posibele levar adiante a edición crítica dun libro de consulado da mar, que, como tal, foi sempre unha obra artificial dun editor dos derradeiros do século xv, e tería que levarse a cabo a edición crítica dos distintos libros dos diferentes consulados.

É certo que o que hoxe conocemos baixo o alcuño de «Llibre de Consolat de Mar» é unha compilación, no sentido de se-lo resultado de arrecadar nun mesmo libro unha poulareda de textos independentes. ¿Qué textos son estos? O García aferma que o esamen dos manuscritos medievales leva a descubrir neles unhas obras constantes, que atópanse en todo-los manuscritos, a caron doutras que pódense atopar ou non. «Evidentment, els textos que componen la compilació, diguem general, del *Llibre del Consolat*, són només els textos constants. I és per això que en la resta de l'estudi ens ocuparem només d'aquests»³. Eu non vexo a evidencia, mái-lo García coida que existe e por eso describe o contido desta parte constante dos manuscritos seguindo o orden que da-nos mesmos: «1. Ordre judiciari de la cort dels cònsols de mar de València. 2. Capítols sobre les esportades d'Alexandria. 3. Costumes i usatges de la mar. 4. Costumes de les naus armades i del cors. 5. Capítols del rei En Pere»⁴.

Destos textos us teñen un craro orixe rexio —os «capítulos do rei Pedro»— e outros consular —o «orden xudiciario de Valencia»— entrementres que o gromo da compilación atópase nas duas obras que recollen un dereito marítimo, que non semella ser escrusivamente catalán, pois e mediterráneo, e que non semella agromar dunha aitividade oficial —aínda que haxa dudas sobor das «ordeanzas do curso»—, senon dunha aitividá privada; é a mesma practica

---

3. GARCÍA 60

4. GARCÍA 60.

do tráfico marítimo do Mediterráneo a que fixo nacer e medrar unhas normas xurídicas, un dereito consuetudinario, que recolléuse un día en dous —ou tres— textos diferentes: no que hoxe conocemos baixo a nomeada de «Costumes da mar», onde atópase o dereito comercial marítimo, e no que conocemos baixo o alcume de «Ordeanzas do curso» —se non queremos distinguir neste texto os seus dous componentes orixenarios?—, onde atópase tamen un dereito marítimo, pro militar. O LCM é así unha compilación onde áchase un dereito común ó Mediterráneo, dende o seu orixe, e un dereito propio dos consulados da coroa de Aragón. Isto véuno moi ben o autor do manuscrito de Valencia (ms. V), cando afermou que os cónsules de Valencia conocen «generalment, de totes altres coses o contractes los quals han acostumat e acostumen fer e conèxer los cònsols de Barchinona e de totes coses contengudes en les Costumes de la Mar e segons que en aquelles és declarat, les quals costumes e capitols se serven per tots los consolats del món»⁵.

3. *O problema da creación do dereito*

Esto lévanos ó problema da creación do dereito. Aínda que modernamente, a meu ver, téndese a tirar por ela sobor das reduciós diferentes dos diferentes textos xurídicos que hastra nosoutros chegaron do medioevo, non pode desconocerse que hai algo de verdá en tales afermacións, pro teño pra min que convén facer algunhas matizacións. Como dinos o prologuista da obra do García, «la nostra compilació participa del fet comú a bona part dels textos jurídics

---

5. *Orden xudiciario de Valencia V 46* —ed. FERRANDO 25—. *Llibre del Consolat de Mar (Arxiu Municipal de València) Any 1407*. Introducció, transcripció i traducció castellana per Antonio FERRANDO FRANCÉS (Paterna, Valencia, 1979). Téñase en conta que, ó parecer, hai dúas edicións: unha que ten dou volúmenes, un cunha reprodución fotomecánica do manuscrito, e a outra, que é a que emprego eu, que ten un solo volume, onde atópase a edición e a tradución do manuscrito; no futuro citaréi este manuscrito coma V e o número do capítulo cando cite as «Costumes da mar», onde atópanse as «Ordeanzas do curso» e faréi outro tanto coas outras seccións, pro facendo mención das mesmas, o ter numeración propia os textos da cada sección.

medievais —com, per exemple els Usatges de Barcelona, els Furs de València, els d'Aragó, i àdhuc les mateixes Partidas, segons recent opinió— d'acord amb el qual la forma en què ens ha arribat el seu text suposa la cristallització final d'un procés més o menys accidentat de formació, desenrotllament, agregacions de nuclis diversos, etc., des d'un suposat redactat originaria»⁶. Deixo de parte as «Partidas», por razóns craras. Agora ben, non paréceme que poidanse meter no mesmo saco os «Furs de Valencia», por exemplo, e os «Usatges de Barcelona». Os primeiros é un texto legal, promulgado oficialmente nun intre concreto, que sometéuse a unha revisión oficial no 1261 e que volveuse a revisar oficialmente no 1271. Pódese discutir de moitas cousas, pro o que é certo é que, se realmente promulgaronse oficialmente no 1240 e oficialmente correxíronse no 1261 e no 1271, fixéronse entón us testos ó ser promulgados oficialmente e ese texto quedou fixado e cristalizado no 1271, pois dende ese ano, a nova lexislación púxose cabo dos «Furs». Se non pode deci-lo mesmo dos «Usatges», que non abrocharon coma unha obra lexislativa. Pro tampouco so-nos «Usatges» unha obra de creación leteraria; quero dir que os «Usatges» escritos recollen un dereito da prautica, que nun intre determinado consideróuse necesario recoller por escrito. As razóns poden ser moitas, pro matino que non serían, neste caso, moi diferentes das dadas polo Botet, pra face-la redución das «Costums de Lleida».

«ut auferretur quibusdam occasio malignandi qui quando erat pro eis consuetudo et esse consuetudinem affirmabant. Si contra eos in consimili casu allegabatur non esse consuetudinem asserebant. Unde processus causarum probacio consuetudinis retardabat et litigantes inde dispendia grauia senciebant».

Se as razóns foro-nas mesmas, non foro-nas mesmas circunstancias as que rodearon a redución dos «Usatges»: non semella que tra-los «Usatges» escritos estivera aitividá oficial algunha. Sendo así —e inda que as cousas non foran así, o exemplo sería válido pra as «costumes da mar»— o trunfo dos «Usatges» escritos dependería da perfeución aganzada polo anónimo redautor. Precisamente por eso, é posibele que non ouvera endexamáis nos primeiros intres

6. FONT RIUS, en GARCÍA 14

ate o reconecimento oficial na época do Alfonso I unha úneca e orixinaria redacción destas coleucións de dereito consuetudinario, senon que as mesmas abrocharan independentemente e que na loita entre as diversas redaccións unha rematara por impoñerse, arredando as outras, aínda que nalgús casos fixerao achegando elementos das redaccións competidoras, que esmoreceronse na longa noite dos séculos. E non debe esquencerse que as «Costumes da mar» recollen un dereito común ós comradeles do Mediterráneo!

Estas redaccións escritas recollen un dereito da práctica, polo que medran coa mesma práctica, anovándose arreo dacordo coas novas necesidades. Voltemos de novo ó Botet, pois cando establece o orden de prelación de fontes en Lérida, di que os leridás prefiren «consuetudines nostras scriptas et non scriptas»; a carón da redacción escrita do dereito consuetudinario, a vida práctica fai agromar amodiño un novo dereito, que máis tarde o máis cedo rematará dentro da antiga redacción. Ademais o dereito consuetudinario ó chegar a Receución, vai sofri-lo aburo do dereito legal. A recolleita do dereito consuetudinario é unha aitividá anónima e non creativa —o autor das modificacións non quere facer unha obra propia orixinal, senon recoller fielmente un dereito preesistente— dirixida a fixa-lo dereito, pra que se non perda a súa lembranza co paso dos anos. Esta aitividá non é unha aitividá centralizada, pro é unha aitividá que modifica necesariamente o contido do dereito recollido nestas redaccións consuetudinarias. Atopámos así no medioevo algunhas coleucións que semellan vivas, pois nelas pódese descubrir un corpo unitario de normas, fixadas nun intre histórico concreto por escrito, pro a caron seu vanse achegando novas normas, fillas da aitividá práctica. ¿Pódese levar a cabo unha edición crítica destas obras da mesma maneira que lévase a cabo a dunha obra lexislativa? Teño pra min que ó masimo pódese levar a cabo edicións dos manuscritos, que recollen versións diferentes, abrochadas en intres distintos. É certo que chega un intre no que a práctica de cotío semella esgotada, xa que a anovación do dereito —o novo dereito— agurgulla agora doutra fonte —a lexislativa—; nese intre é cando derrega unha redacción que podería chamarse definitiva. Os manuscritos do LCM semellan ter unha redacción definitiva das «Costumes da mar» e das «Ordeanzas do curso», pro esta redacción definitiva é o resultado, coma di o propio anónimo redactor, dunha

escolca feita po-los antergos por todo o Mediterráneo, arrecadando as diversas practicas xurídico mercantiles. Sabemos así que xa no remate do século XIII xiraba po-lo Mediterráneo unha redacción escrita das «Costumes da mar», pro a mesma, como amosanas, «Costums de Tortosa» non é a mesma que atópase nos manuscritos do LCM.

É certo que ás veces esta tarefa de fixación pódese trabucar coa laboura de creación, non somente porque o anónimo redactor pode facer algo máis que fixar, xa que non pode prescindir da súa personalidá, isto é, do intre histórico no que vive e da situación social na que móvese, senon po-lo feito que a fixación do dereito da practica pode facerse por medio dunha aitividá oficial. Cando nunha xurisdición autónoma tense que aprica-lo dereito na practica de cotío, tense que xuzgar dacordo cun dereito consuetudinario, hai unha tendencia a que seña-nos propios xueces os que resolvable-nos problemas gurgullados na vida de cotío, que non atopan solución no dereito consuetudinario xa existente. Quíxera lembrar neste intre un solo exemplo do que fala o García. O capítulo 45 do «orden xudiciario de Valencia», conservado no ms. V, non é outra cousa que a reprodución da parte dispositiva dunha sentenza do 1350⁷.

De cabo lembraréi que coa Receución o dereito consuetudinario veuse aburado po-lo dereito rexio, pro esta dialeutica entre o dereito lexislado e o dereito consuetudinario levou consigo tamén que éste vírase moitas veces conformado e compretado po-lo dereito lexislado. Así os mariñeiros e os feireantes viron tamén o seu dereito propio, xaramolado da mesma vida marítimo comercial, perfeucionado po-lo dereito lexislado, que rematou por poñerse ó cabo do dereito consuetudinario. Díno-lo moi craramente o autor do prólogo da compilación que atópase no ms. V:

«E per tal los savis antichs e aprovate hòmes en lo us, exercici e art de navegar, inspirats per Deu, . . han ordenat e en scrit posat e reduhit les ordenacions davall contengudes, les quals per justa e provable rahó apareen e intitularen "Costumes dels feyts de la mar", ab les quals fos donat compliment de justicia als navegants, . les quals costumes e bones ordinacions per lonch us e costum per consentiment dels usants aquelles son estades usades e per leys haüdes e reputades e en contradictori juhí observades e tengudes e les causes e qüestions difinides e

7. GARCÍA 159-161; 69 (23-I-1350) 139-142.

determenalldes moltes e innumerables vegades, e en après per lo molt alt senyor rey d'Aragó ab letres, privilegis e provisions ab sagells reals sagellades son estades roborades, auctorizadas e confermades, segon que per les dites letres e provisions pot apparer en lo present libre per treslats autèntichs de aquelles»⁸.

A eisistencia destas compilaciós, onde samente existía un vincallo esterno po-lo feito de atoparse xuntos nun mesmo manuscrito testos de orixe diferente, provocóu nalgún intre o degaro de darlle a todo aquel material un vincallo non samente esterno, senon tamén interno, de refundir todo aquel material, onde atopábanse ás voltas repeticións inútiles. Moi craramente no-lo di o Botet:

«De donationibus autem et concessionibus regis est uidendum, set quia varie sunt et diuerse et confuse in pluribus instrumentis, quid in eius utilitas comendat breuiter colligere utile fore puto, ne prolixitas leccionis pariter et urietas audienti pariant tedium et lectori.»

E, coma veremos, tamén o ms. V é testemuño deste xeito de traballar.

4. *Os manuscritos empregados po-lo García: criterios de seleucion*

Quixen determe a posta nestas refreusiós, xa que as mesmas so-no fundamento das miñas dudas sobor dos resultados do García. Non quero dir que non perfillo os resultados do García, porque se non atean a estas afirmaciós, non; o que eu quero sulñar é que ó partir destes presupostos pódense interpreta-los datos aportados po-lo García pra chegar a conculsiós algo diferentes. Agora ben, pra poder chegar a conculsiós seguras hai que conoze-los manuscritos e neste punto teño que chama-la atención denovamente sobor do feito que tampouco nesta ocasión dase nova algunha dos manuscritos empregados na edición e na construción da sua tesis po-lo García, pois a descrición dos manuscritos «formará part, en el volum IV, del capitol especialment dedicat als manuscrits i edicions

---

8. Arcadi GARCÍA SANZ, *La datació de la compilació Valenciana del «Llibre del Consolat de mar» en VIII. Congreso de Historia de la Corona de Aragón 1 a 8 de octubre de 1967. II. La Corona de Aragón en el siglo XIV. Volumen Primero (Valencia 1969) 257-271. GARCÍA 59; cd. FERRANDO, 4.*

del LCM»⁹. Non vou a insistir no xa dito; abonda aseñar que o mesmo García ten que reenvia-las novas dadas po-lo Quadrado ou a recente reprodución do manuscrito valenciano, feita po-lo Ferrando, pra quenes queiran coñece-la estrutura dos manuscritos mallorquín (D) e valenciano (V)¹⁰.

E isto é xebre, a meu ver, pra o éxito das demostracións do García, pois éste, dun lado di, sin aportar proba algunha, que do análise dos manuscritos impúxose coma manuscrito base da edición o ms. L¹¹, que, coma veremos, ten unhas características propias dentro da redacción chamada po-lo García redacción gamma, e doutra aferma, tamen sin ningunha proba, que pra analiza-la estrutura da compilación abundan os mss. L, V, F e D¹².

E estas solucións non deixan de ser aqueloutradas, poi-lo mesmo García, coma veremos, insiste unha e outra vez en que o ms. V é o único testemuño da redacción que chama beta, entramentres o ms. L sería un máis —o máis antigo— entre os testemuños da redacción gamma; e estas dúas redaccións —beta e gamma— teñen un mesmo orixe común, unha redacción alfa dous, que atópase refrexada fielmente na redacción beta e po-lo tanto no ms. V. ¿Por qué entón non escolléuse coma manuscrito base o ms. V?

Xa que o García non aporta proba algunha das súas afirmacións, non voume deter nas mesmas, mais quero chama-la atención sobor do feito que coa súa decisión o García fai perder moita da súa forza ás súas argumentacións.

Hai algo que está latente en todo o traballo do García e que eu quero suliñar, xa que coido que é unha afirmación moi importante, coa que podome atopar en parte dacordo, aínda que matino que a mesma prantexa serios reparos a construción do García. O García ven a dir que a medra do dereito marítimo catalán ten lugar dentro da xurisdición propia dos consulados e, neste sentido, o consulado de Valencia, aquel que máis cedo recibeu unha organización definida, unha xurisdición crara e un, coa denominación do García, *ius fori*, xoga un papel decisivo na formación do dereito marítimo

---

9. GARCÍA 43.

10. GARCÍA 171 n. 62 y 174 n. 63.

11. GARCÍA 37.

12. GARCÍA 158.

catalán. Agora ben, neste consulado pódese distingui-la sua propia organización administrativa, a regulación do procedemento autuado diante da sua xurisdición e, de cabo, o dereito aplicados nesa xurisdición; estes tres aspectos esprican que o dereito do consulado non seña un dereito escrusivamente lexislado nin un dereito escrusivamente consuetudinario; a organización do consulado e os grandores da sua xurisdición teñen un craro orixe rexio; esto é, o dereito lexislado é o que determina a organización e a xurisdición do consulado; tamén ese dereito lexislado ten unha parte importante no procedemento seguido na xurisdición, aínda que neste caso xogue un papel —ou pode xogar— importante a propia aitividá dos cónsules; de remate, o dereito aplicados polos cónsules nos diferentes consulados é un dereito orixinariamente consuetudinario xermolado na prautica marítimo-mercanti e non solo catalana, senon tamén mediterránea, que foi perfeucionado e fixado pola aitividá xurisprudencial dos consules e tamén quizaves pola intervención lexislativa. Esto supón polo tanto que xa agromara un dereito marítimo mercantil inda denantes de agromalos consulados catalás. Todos estos materiais que, pra simplificare, aínda que non seña moi crara a simplificación, podemos chamar dereito administrativo, dereito procesal e dereito mercantil ten un interés egoal pra o consulado coma tal e por iso mesmo ese dereito debe recollerse no libro do consulado respectivo (asi pro exemplo no «Liber Privilegiorum Consulatus maris ville Perpiniani», con certas características propias).

No prólogo do ms. V atópanse recollidas, como xa vimos, as razóns que levaron-no a face-lo. Quero dir que non abonda afermar que chegaron ate nosoutros nove manuscritos do LCM, pois é moi importante saber se os manuscritos conservados son manuscritos dalgún consulado concreto, tal como semella se-lo o «Liber Privilegiorum Consulatus maris ville Perpiniani», que, curiosamente, teno «Orden xudiciario de Valencia», pro no-nas «Costumes da mar», ou son manuscritos que pertenceron a compradeles; polo momento quero solo lembrar que do século XIV conocemos a existencia de libros das «costumes da mar» propiedade de feireantes.

Ademáis pra face-la edición do LCM como fixoa o Colon, unha edición feita con criterios enxebramente filolóxicos, pódese empregar somente os manuscritos catalás, mais cando quérese discuti-lo

contido do LCM teño pra min que se non debería deixar fora nin unha tradución manuscrita italiana¹³ nin tampouco as primeiras edicións impresas do LCM.

Somente os manuscritos ou as edicións que poden considerarse compilacións oficiais dos diferentes consulados —oficiais ou oficiosas— poden dirnos, de maneira crara, que é o que esos consulados afigurábanse coma o seu libro propio, o libro do consulado da mar. Ademais é preciso saber como fixéronse esos libros e cando fixéronse, xa que somente así poidermos facernos unha idea do seu contido. Os consulados, tras xurdir, deron nacemento dun lado a un feixe de normas, que pertoca a súa propia vida —decisión dos cónsules, sentencias, etc.—, pro doutro lado foro-nos recipendiarios doutro feixe de normas, recibido dos reises que conformaba-na súa propia realidade. É certo que estas normas conserváronse no seu tenor orixinario, pro tamén é certo que pra facilita-lo seu manexo puideron transcribirse en cartularios, en «Llibres». Esto no-lo di o autor do prólogo do ms. V. Ademais outras veces estas normas —xurisdiccionais ou rexias— incorporáronse a algús dos textos que remataron no LCM.

¿Abríronse, por así deci-lo, estos libros dende o mesmo dia do nacementos dos consulados? ¿Fíxéronse estos libros unha vez que o consulado tiña xa unha poula de documentos? ¿Tiñan estos libros un contido fixo dende o principio ou seu contido véuse arrequeitado co paso do tempo? ¿Medraron estos libros ó achegarselles novos folios? Ter unha idea destas cousas é importante, xa que somente así pódese discutir sobor da existencia ou non dun LCM tipo.

Estos libros manuscritos dos consulados —e as primeiras traducións e edicións— eran compilacións. Se un, como fai o García, prescinde de analiza-lo seu contido, pra fixarse somente en certos textos, perde a posibilidade de descubrir se dende o século XIII ou, ó máis tardar, dende a metade do século XIV, o que corre po-los consulados é unha compilación, onde atópanse un fato de textos, ou unha

---

13. PARDESSUS II 41 n. 3. Da clásica obra do PARDESSUS, *Collection des lois maritimes antérieures au XVIIIe siècle*, en seis volumes, emprego a reedición anastática de Torino 1960. Citaréi po-lo nome do autor e indicarei o volume. A obra orixinal imprimeuse na primeira metade do século XIX. COLÓN I 11 n. 2.

poulareda de textos independentes, que á toa pódense atopar nun manuscrito. E isto lévanos ó lerio da recopilación.

5. *¿Qué e unha recopilación*

Perguntarse hoxe po-lo que seña unha recopilación semella unha tarefa de balde. Calquer dicionario pode dirnos que unha compilación ou unha recopilación é unha recolleita de textos, co que suliñase a característica principal das compilacións. Temos, po-lo tanto, que nun intre síntese a necesidade, por razóns diversas, de recoller nun volume unitario, nun feixe, unha poulareda de textos que hastra aquel intre xiraban independentemente.

Cando falamos deste xeito dunha recopilación falamos po-lo tanto dunha compilación concreta, que xurde no mesmo intre no que recollense diferentes textos nunha obra unitaria. As recopilacións teñen tamen unha vida histórica e isto lévanos ó problema da identificación dunha recopilación. Cando falamos de recopilacións xurídicas, pódese afirmar que as primeiras e máis antigas na chamada época das recopilacións son aquelas que arrecada-nos textos independentes por orden cronolóxico. Entón pódese identificar cunha certa facilidade estas recopilacións, aínda que na súa vida histórica véxase arrequeitado o seu contido. Aínda que poidase discutir que os «Fueros de Aragón» señan unha recopilación e é fora de dúbidas que os materiais que atopanse no mesmo non foron ordeados cronolóxicamente, pódenos servir coma exemplo. Na súa primeira redacción os «Fueros de Aragón» tiñan oito libros, pro chegaron a tere doce, cando perto dos primeiros oito libros arrecadou a lexislación posterior por orden cronolóxico. Podemos seguir falando dos «Fueros de Aragón», podemos seguir identificando-os, aínda que é craro que os mesmos, en canto recopilación, teñen unha forma diferente a través da súa historia. Mais pode un tamen dir que a compilación dos «Fueros de Aragón» é somente a orixinaria, aquela que tiña oito libros e consideralos outros libros como achegas posteriores, que fan xurdir novas recopilacións.

As posibilidades son moitas e os problemas de identificación dunha compilación poden medrar: nunha orixinaria compilación pódense facer desaparecer algú dos seus orixinaarios elementos e

arrequeenta-la con novos elementos ou pódese manter todo-los antigos elementos e arrequeenta-la con novos elementos, pro dandolle unha nova sistemática ou pódese manter somente unha parte dos antigos elementos aínda que arrequeentados con novos elementos e ordeados us e outros cunha nova sistemática.

E xa nos atopamos diante dun novo lerio. Hastra agora falamos de recolleitas de textos arredados, que manteñen a súa propia identidade ó ser incorporados a unha obra unitaria, inda que nalgús casos tiveran que someterse a certas manipulaciós, pra que a nova obra unitaria puidera ter unha sistemática material. Aínda pódese falar de recopilaciós cando nas mesmas recóllese un material preesistente, que sométese a una reelaboración e sistematización profunda, mais ¿pódense identificar entón estas recopilaciós nas suas ultteriores reduciós?

Un exempro permeterá acrarar o que quero dir. Temos dun lado a compilación do Montalvo e doutro a «Nova Recopilación», promulgada po-lo Felipe II. As duas recollen leises preesistentes, pro refundéndoas e po-lo tanto modificándoas e someténdoas a unha sistemática propia da compilación. É craro o parentesco entre a obra do Montalvo e a «Nova Recopilación», pro ¿pódese dir que as ordeanzas de Montalvo é a primeira fase da «Nova Recopilación», xa que unha e outra é a mesma recopilación?

Tendo en conta estos problemas solo aseñados, quixera voltar ó LCM. Fálase do LCM coma dunha recopilación onde atopanse—descarto eiquí pra facilita-la esposición os elementos menores—o «orden xudiciario de Valencia», as «Costumes da mar», as «Ordeanzas do curso» e os «Capítulos do rei Pedro», pro é evidente que desta recopilación pódese falar somente ó partir da metade do século XIV, xa que os «Capítulos do rei Pedro» son do 1340 e o «Orden xudiciario de Valencia», tal coma conocemo-lo hoxe, ten que sere algo posterior, ou do 1336-1343 ou do 1343-1345.

Falar así da compilación do LCM leva consigo o ter que xibra-la súa historia en dous intres diferentes: denantes da primeira metade do século XIV e despóis da primeira metade do século XIV.

Denantes do 1340 se queremos falar de recopilación ou ben temos que falar dunha compilación onde atópanse as «costumes da mar» canda ás «Ordeanzas do curso» ou ben temos que afermar que as duas obras son compilaciós. É certo que non habería

problema algún pra afermar que as «Costumes da mar» señan unha recopilación, pro é evidente que tiña que sere entón unha daquelas recopilaciós, onde os seus materiais foron reelaborados. Teño pra min que se as «Costumes da mar» naceron pra recoller un dereito consuetudinario por escrito, sería máis doado falar da formación das «Costumes da mar». Pro nun caso ou noutro, é certo que tendo en conta as «Costums de Tortosa», tense que afermar que o testo que xiraba po-lo Mediterráneo nos derradeiros do século XIII non é o mesmo que atópase hoxe nos manuscritos do LCM.

E neste sentido hai un problema que quero apuntar eiquí. Ate hoxe falábase das «Costumes da mar» e das «Ordeanzas do curso» coma de duas obras independentes, que puideron arrecadarse pra formar unha compilación; esta independencia atopaba testemuño nos manuscritos, onde cada unha delas tiña o seu propio colofón. Agora ben, como veremos, o García di que o ms. V é cuspidiño a redacción beta do LCM, que, a sua volta, é cuspidiña a redacción alfa dous do 1332, pro no manuscrito V as «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do curso» se non atopan coma testos arredados, xa que forma-na terceira —ou segunda, se descartamo-la táboa de epígrafes— seución do dito manuscrito, tendo unha numeración unitaria e atopándose as «Ordeanzas do curso» no medio das «Costumes da mar».

Se tivera razón o García, denantes do 1340 non poderíase falar do LCM coma dunha recopilación, onde recolléranse dous testos independentes: «Costumes da mar» e «Ordeanzas do curso»; poderíase falar dunha recopilación noutro sentido, xa que o LCM sería o resultado de recoller un dereito consuetudinario. E certo que sempre poderíase afermar que primeiro «Costumes da mar» e «Ordeanzas do curso» eran dous testos arredados, que arrecadaronse e mesturaronse na redacción beta e voltaron a recupera-la sua independencia na redacción gamma. Seña unha cousa ou a outra, o que é necesario é acrara-los criterios que permétenos identificar tan craramente esa recopilación que ó parecer vai e ven po-lo Mediterráneo baixo formas diferentes. Ademáis ¿esta recopilación das «Costumes da mar» e das «Ordeanzas do curso» é a mesma recopilación que hoxe nembramos LCM e que ten outra composición?

Despois da primeira metade do século XIV pódese xa falar de recopilación no sentido máis enxebre: atopámonos diante dunha

obra onde recóllense textos diferentes, que tiñan hasta aquel intre unha vida independente. Ademáis nestos intres, coma veremos, tanto as «Costumes da mar» como as «Ordeanzas do corso» semellan ter un texto fixo —hai diferencias no contido e na sistematica, pro no fondo todo-los manuscritos teñen unha mesma redacción— e vense arrequeitados por outros textos fixos por razóns diferentes: os «Capítulos do rei Pedro» e o «Orden xudiciario de Valencia», aínda tendo en conta as características do «Orden xudiciario de Valencia» que atópase no ms. V.

Agora ben, pódese identificar esa compilación, xa que é unha recolleita de textos, que poden identificarse sin problemas. Mais pra poder falar desta compilación, que xira po-lo Mediterráneo, coido que é necesario probar que os manuscritos recolle-na mesma e que esa recopilación en tanto recopilación —no-nos textos orixinalmente independentes que recolleronse na mesma— xirou po-lo Mediterráneo. Coma veremos, a meu ver, o García non probou ningunha das dúas cousas.

E esto lévanos a outro problema. Toda recopilación é unha recolleita de textos arredados, po-lo que tra-la mesma hai sempre unha voluntá concreta; alguén quere arrecadar nunha obra unitaria unha founareda de textos ate aquel intre independentes. Esta vontade pode responder a razóns diferentes. Simprificando, ás voltas unha compilación faise a mau tenta e outras veces e o resultado do caso. Tamén eiquí os exempros acraran millor o que eu quero dir. Ninguén pode poñer en duda que tra-las ordeanzas reales de Castilla atopase o esforzo inteleutual cosciente do Montalvo, que quixo arrecadar sistematizando todo o material lexislativo posterior ó ordeamento de Alcalá. ¿Pódese aferma-lo mesmo do ms. N de Paris? Neste manuscrito do LCM atópanse tamén as «Ordinacions den Sancta Cilia» e un pode pensar que o caso determinou a súa incorporación ó dito manuscrito; pode un pensar que o propietario do mesmo, pra non perde-los folios onde atopábanse as ditas «Ordeaciós», decideu cose-los co orixinario manuscrito N, anque tamén pode un pensar que o manuscrito N fíxose a mau tenta: alguén decideu axuntar todo-los seus manuscritos de dereito catalán, atopándose asi hoxe xuntos materiais de dereito mercantil e outros materiais.

Con estas refreusiós quero suliñar que denantes de facer certas

afermación, teríase que estudia-la formación dos manuscritos. E que a identificación dunha compilación se non pode facer sin máis porque atopemos certos textos regularmente en certos manuscritos. No baixo medioevo o dereito mercantil interesaba a moitas persoas, que percuraban recolle-los textos onde atopabase o mesmo, xa que a súa aitividade viña condicionada po-lo dereito mercantil común a todo o Mediterráneo, mais tamen po-lo dereito mercantil dunha potencia mercantil como era noutrora a coróa de Aragón. Pra poder falar da existencia dunha compilación non é dabondo, po-lo menos a min parecemo, achar manuscritos onde atópanse textos de dereito mercantil e afermar que aqueles que atópanse en todo-los manuscritos e nun determinado orden so-nos que forman esa compilación, másimе cando nin todo-los manuscritos teñen todos eses textos independentes nin cando os teñen, teñe-nos no mesmo orden.

Pois ben, teño pra min que o García, po-la dificultá evidente, manténse nunha perigrosa ambigoedá. Non é o mesmo dir que o que corre po-los consulados é unha compilación que dir que o que corre é unha poulareda de textos arredados, pois pra aferma-lo primeiro tense que amosa-lo vincallo entre os manuscritos e este se non pode estabrecer reducendo o problema a costatación que nos mesmos atópanse os textos previamente calificados de constantes.

O que é certo é que a mesma vida dos consulados deu axiña nacemento a us libros manuscritos, onde atópanse unha poulareda de textos, que recollía-no dereito do consulado. E estos libros manuscritos, despóis do invento da imprenta, deron nacemento as edicións impresas do LCM. E co nacemento destas edicións xurdiu tamen o lerio do LCM, pois coas edicións te-no seu orixe un libro tipo do LCM, e este feito refrexase aínda hoxe na edición do Colon. Por iso, denantes de ocuparme dos manuscritos e dos falacios do García, quero ocuparme do nacemento das edicións impresas do LCM, poi-las mesmas condicionaron e teño pra min que condicionan aínda hoxe a idea que facémonos desta obra.

II. A TRADICIÓN MANUSCRITA E EDITORIAL DO LCM

1. *A teoría do Capmany*

Mérito do Capmany, a quen débese a primeira importante aportación no estudo esterno do LCM¹⁴ foi decatarse de que o mesmo era unha compilación. Por iso a súa preocupación foi, e o Font considera este resultado definitivo, identifícalo gromo orixinario do mesmo, considerando elementos achegados todo-los demais¹⁵.

O Capmany, que non coñeceu manuscrito ningún do LCM e coñeceu das primeiras edicións a do 1502, aínda que no derradeiro intre chegou a coñecer a edición *princeps* do 1484, tiña po-lo tanto outras preocupacións das que hoxe temos. O que propoñíase levar a cabo o Capmany era unha tradución fiel do chamado vulgarmente Libro do Consulado da Mar —e eiquí o Capmany xoga co título que teña edición do mesmo—. Este libro «consta de un cuerpo de leyes náuticas que al principio del siglo XIII ordenaron los prohombres del mar de Barcelona, para terminar y decidir las cuestiones mercantiles»¹⁶. Pro non debe enganar estas denominacións, poi-lo Capmany aferma arreo o orixe consuetudinario do que hoxe lumbramos «Costumes da mar»¹⁷. Este dereito marítimo consuetudinario necesita un procedemento especial pra súa aplicación —«expedita, llana y sencilla»—, po-lo que creáronse os consulados da mar, xurisdición autónoma, «donde no presidían sino hombres prácticos que determinaban las diferencias verbalmente, la verdad sabida, y la buena fe guardada, y excluido todo escrito de abogado»¹⁸. O Capmany distingue así entre o dereito sostantivo, que existe ou pode existir denantes de que xurda-nas xurisdicións autónomas dos navegantes —os consulados— e o dereito procesal, que xurde coa aparición dos tribunales dos consulados.

Este dereito sostantivo existía de antigo no Mediterráneo e o

---

14. José María FONT RIUS, *Prólogo*, en Antonio de CAPMANY, *Libro del Consulado del Mar* (Barcelona 1965) IX. A obra do Capmany, que apareceu no 1791, citarei-na, po-la edición citada do 1965, po-lo nome do autor e a páxina.

15. FONT, *Prólogo* cit. X.

16. CAPMANY 9.

17. Vid. p. ex. CAPMANY 10 e passim

18. CAPMANY 13.

que fixero-nos barceloneses foi recolle-los usos e as practicas dos navegantes do Mediterráneo e os diferentes falacios e armoniza-los. Se non limitaron poi-los barceloneses a ordear-lo material recollido, pois tamen incorporaron novas solucións e correccións das antigas costumes¹⁹. O Capmany coida que a redacción desta costumes feitas po-los barceloneses «en la forma e integridad que conservan hoy en la compilación llamada Libro del Consulado»²⁰ é da metade do século XIII. «La Compilación del Libro del Consulado pudo ser anterior al año 1258, mas no posterior al de 1266»²¹. O Capmany caeu eiquí nunha ambigüedad adoita ó parecer no seu tempo e aínda nos tempos posteriores, quizaves po-lo feito de que as «Costumes da mar», ó recoller costumes, é no fondo unha compilación²²; esto é, falabase do «Libro do Consulado» seña pra nembra-la compilación publicada seña pra lumbrar-las «Costumes da mar», que nela atopábanse²³. Pra o Capmany esta confusión pode nacer do feito de acharse as «Costumes da mar» no LCM e abrirse este ó principio co estilo e formulario do consulado de Valencia, pro tamen po-lo feito de se-las «Costumes da mar» o dereito empregado nos consulados da coróa de Aragón. As «Costumes da mar» serían po-lo tanto o libro de consulado, «como quien dice: libro para los consulados». Pro este libro do consulado, a identificar coas «Costumes da mar», é o formado po-los cap. m 46-297, esto é, por un total de 252 capítulos e máis esautamente de 251 capítulos, poi-lo Capmany ten ó m 46 coma un prólogo, e por eso mesmo po-no orden xudiciario non ó principio, senón ó remate das «Costumes da mar»²⁴, coma unha especie de apéndice das mesmas²⁵.

E coma as «Costumes da mar» e o gromo esencial e o «Orden xudiciario de Valencia» e posterior no tempo, o Capmany maxina

---

19. CAPMANY 16-17.

20. CAPMANY 21.

21. CAPMANY 24.

22. CAPMANY 23: «Sea como fuere, no es verosímil que los barceloneses hiciesen aquella compilación antes del siglo XIII, porque hasta principios de éste no empezaron a navegar al levante, de cuyos países pudiesen traer las observancias y prácticas náuticas.»

23. Vid. CAPMANY, 27 ss., onde poden verse algúns testemuños e o que diremos máis adiante

24. CAPMANY 41-42.

25. Vid. CAPMANY 465 ss, cunha portada propia.

que debería falarse de «Libro del consulado del mar de Barcelona»²⁶.

2. A teoría do Pardessus

O Pardessus móvese na mesma órbita; mantén así a equívoca nomeada de «consulado», pro, o mesmo tempo, a meu ver, da un paso adiante, pois ó longo da súa obra chegou a conocer dous manuscritos —os manuscritos parisinos chamados hoxe N e P—, a edición do 1494 e as traducións italianas do 1539 e do 1549, unha reimpresión da edición do 1544. E creio interesante chama-la atención sobor destes feitos, pois hai moitos autores que maxinan que todo o que dixo o Pardessus encol do LCM atópase nos volumes I, II e V da súa obra, sin decatarse das correucións e achegas que fixo no volumen VI.

O Pardessus falando das coleccións de leises ou de usos de dereito marítimo di que a máis antiga é a que ten por alcuño «Libre appellat Consolat de Mar» e que nas edicións ten doce pezas diferentes, das que non todas pertoca-no dereito marítimo; a primeira destas pezas, que ten 334 capítulos, conocida vulgarmente baixo a nomeada de «Consulat», pódese dividir en tres partes: os coarenta e tres capítulos do «Orden xudiciario de Valencia», tra-los que veñen disposicións de interés local —os capítulos das «sportades»; o «consulado» propriamente dito, que comenza no cap. 45 e remata no cap. 297 e, de cabo, as «ordeanzas do curso» —cap. 298-334—²⁷. O Pardessus voltando o lero dirá que os primeiros coarenta e cinco capítulos non forman parte do «Consulado» = «Costumes da mar», poi-lo cap. 46, primeiro das «Costumes da mar», ven precedido polas palabras «Aci comencen les bones costumes de la mar», mentras

26. CAPMANY 44.

27. PARDESSUS I 10-11. Manteño o testo de Pardessus, inda que seña confuso; na p. 11 n. 1 di que os cap. das «sportades» en toda-las edicións impresas é o cap. 44, mentras que o capítulo 45 está en branco e as «Costumes da mar» comencan no cap. 46. Deixando a un lado a edición do 1484 —vid. máis adiante—, debería dirse que nas edicións impresas, cando impúxose a edición do Celedes, o cap. 43 é o que te-no «xuramento dos abogados de Maorca», que é onde remata o «orden xudiciario»; o cap. das Sportades é o n.º 45 e o n.º 44 está en branco, comencando as «Costumes da mar» no n.º 46

o ms. N ten «Dels bons stablimens e costumes de la mar». Ademáis este ms. N fai segui-los capítulos do «Orden xudiciario de Valencia» dun folio en branco, que separao do resto da obra. Nas edicións despóis do cap. 297 dise que remata-nas «Costumes da mar» e que comenza outra materia, mentra-lo ms. N —e tamén o ms. P— ten un colofón, inda que despóis veña-nas «Ordeanzas do corso»²⁸. Po-lo tanto as «Costumes da mar» ocupa-nos cap. m 46-297 e tal coma hoxe conocemo-las —«au moins tel que nous le possédons»— teñen que sere posteriores ó 1340, aínda que o Pardessus te-nas suas dudas, pois cítanse por vez primeira nos cap. 3 e 5 das ordeanzas do 1435²⁹.

Estas afirmacións matizadas do Pardessus foro-no aínda máis, o partir da datación do «Orden xudiciario», tal como atópase hoxe nas edicións —esto é, do «Orden xudiciario de Valencia» da forma gamma do García: non pode sere posterior ó 1343, cando un privilexio deste ano, do 31 de maio, recollido nunha colección de privilexios impresos do consulado de Perpiñán, autorizou os consules de Mallorca a emprega-lo orden xudiciario de Valencia³⁰, pro ten que sere posterior ó 1336, cando Pedro IV de Aragón subeu ó trono, poi-lo privilexio do 1343 di que o monarca xurouno e outro privilexio do 21 de outubro do 1336 atópase mencionado no m 36³¹. Pode rematar así o Pardessus que o «Orden xudiciario» nin é anterior ó 1336 nin é posterior ó 1343 e lembrar que o Bosc aferma que escribése no 1343³².

Esto leva o Pardessus a afermar que xa nesa época existe-nas «Costumes da mar», poi-lo demostra o cap. 22 do «Orden xudiciario», e que teñen que sere escritas, como demostra o cap. 41 do

28. PARDESSUS II 2-3 e VI 493-494 e V 328. Vid. máis adiante. Téñase en conta que o Pardessus fala do ms. da Biblioteca Real, fons Cangé n.º 114 —vid. tamén PARDESSUS II 33— e do ms. «anc. fonds, n.º 7805». O primeiro é o que hoxe te-na sinatura Bibl. nat. Paris (Esp. 124) —cf. MOLINÉ (vid. infra n. 39) LIX ss. e o segundo o que ten hoxe a sinatura Bib. Nat. Paris (Esp. 56) —cf. MOLINÉ LXI— e na sua edición chamaos o Colon ms. N e P respectivamente —vid. COLÓN I 12, tendo presente a «fe d'errata» do volumen II.

29. PARDESSUS II 26. Téñase en conta que según a edición do VALLS III (vid. infra n. 138), so-nos cap. 1, 2 e 5. Vid. infra p. 214 ss

30. PARDESSUS V 323-325. Vid. infra

31. PARDESSUS V 325.

32. PARDESSUS V 325.

mesmo «Orden xudiciario». Pra o Pardessus estas «Costumes da mar», anteriores o 1336-1343 nin teñen carauter oficial nin so-nas que hoxe conocemos³³. Atopa agora apoio o Pardessus pra sua afirmación no feito que a tradución italiana do 1539 tivo que facerse sobor da edición do 1484 —o Pardessus samente conocía a descrición feita po-lo Capmany desta edición— ou sobor doutra diferente da do 1494, poi-lo cap. 99 das «Costumes da mar» na sua tradución italiana, que ocupa o posto dos m 154, m 155 e m 156, é o capítulo primeiro dos «Capítulos do rei Pedro» e o cap. 100 = m 157 é o capítulo segundo do mesmo testo³⁴.

O testo máis antigo conocido do «Consulado» = «Costumes da mar» ten que sere po-lo tanto posterior ó 1340: nin esta redacción ni-na impresa no 1494 eran aquelas que tíñanse diante dos ollos ni-no 1283 ni-no 1343. E agora temos eiquí unha afirmación fundamental. O Pardessus di que xa nesas datas hai unha redacción escrita —probao o privilexio de creación do consulado de Valencia—, pro tamén cré que «po-lo efeuto dun gran número de espi-caciós, de medras, de decraraciós, pois é esta a palabra empregada po-lo consulado, chegóuse a forma-la compilación que chegou ate nosoutros»³⁵. Aínda máis, o mesmo «Orden xudiciario» axuda a comprender como fóronse redautando as «Costumes da mar»: os cónsules eran samente os istrutores do proceso, pois era-nos sabidores dos feitos da mar quenes solucionaba-nas cuestiós. Ó ir medrando estas respostas, devezóuse facer un libro coa sua xurisprudencia; no derradeiro estadio do «consulado» = «costumes da mar», na edición do 1494 e nas posteriores, o «Orden xudiciario» formóu os primeiros capítulos das «Costumes da mar». Agora ben, o Pardessus como xa o Capmany, matina que o tal «Orden xudiciario» non formaba parte do «Consulado» = «Costumes da mar», tal como amosao o manuscrito de Paris —ms. N— e a tradución italiana do 1539³⁶.

33. PARDESSUS V 325-326.

34. PARDESSUS V 326-327 e V 12, onde di que manca-nos cap. 154-158 —esto é, m 154-158— e no seu posto atópanse os dous primeiros capítulos do rei Pedro» o que repete en VI 495.

35. PARDESSUS V 327.

36. PARDESSUS V 327-328.

3. LCM e «Costumes da mar»

Se quixen determe sobor destes falacios é porque coido que teñen aínda validez e que aganzan lembrarse. É certo que nestes dous falacios hai unha certa confusión, pro tamén hai unha vision crara dos problemas. Pra o Capmany e pra o Pardessus o lerio fundamental ven determinado po-lo orixe e extensión das «Costumes da mar». O lerio da compilación que hoxe chamamos LCM tiña pra eles pouca importancia³⁷; pra o Pardessus non hai duda algunha sobor do feito de que toda-las doce pezas ditas forman parte do «Libre appellat Consolat de mar»; o que preocúpalle o Pardessus é saber que capítulos dos trescentos trinta e catro que forma-no que conoce baixo o alcume de «Consolat» formaban parte orixina-riamente do mesmo; como xa sabemos pra o Pardessus as «Costu- mes da mar» sólo conteñense nos capítulos 46 a 297. Pra o Par- dessus a tradición manuscrita que conocía e as edicións máis antigas amosaban que o «Orden xudiciario de Valencia» e as «Ordeanzas do curso» achegaronse po-lo editor do 1494, que formou con estos dous textos canda ás «Costumes da mar» unha das doce pezas —aquela que ten 334 capítulos— que arrecadou na súa compilación do «Libre appellat Consolat de mar».

Hoxe esta compilación de doce pezas perdéu interés e os auto- res fíxanse na compilación feita po-lo editor do 1494, unha compi- lación de 334 capítulos, que veuse compretada po-los «Capítulos do rei Pedro», aínda que reciban unha numeración independente, fiel refrexo da súa situación estrana na edición do 1494. Agora ben, unha compilación non é outra cousa que unha recolleita de textos xa existentes. Esta definición chama a atención sobor das duas caraiterísticas fundamentais de toda compilación. Dun lado unha compilación non aporta nada novo, xa que recolle us textos que existían xa, inda que independentemente; doutro lado, unha reco- pilación é sempre o resultado final dunha aitividá coscientemente dirixida cara un fin concreto. Os textos dunha compilación se non

---

37. Por iso mesmo o Pardessus pode afermar que a coleución máis antiga de dereito marítimo é aquela que te-no alcume de «Libre appellat Consolat de Mar», impresa nos derradeiros do século xv e reimpressa moitas veces, que ten doce pezas diferentes —PARDESSUS I 10-11—.

atopan alí por caso, pois axuntaronse a mau tenta pra satisfacerlos fines que o seu autor prantexouse. Cando non hai unha compilación oficial, o contido dunha compilación de dereito marítimo xunguese ó tempo, ó lugar e ó autor da mesma. Se o tempo, o lugar e o autor xogan un papel decisivo na configuración dunha compilación, tamén é certo que a finalidade que querease atinxir coa compilación determina as semellanzas entre as diferentes compilacións feitas por autores distintos en tempos e lugares diferentes. Por eso mesmo as recopilacións que queren recolle-lo dereito marítimo teñen que asemellarse, inda que nas mesmas atopense diferencias gurgulladas dos autores que levan a cabo as mesmas en tempos e lugares diferentes.

Xa sei que non é o mesmo, pro o que eu quero sulñar pódese comprender acodindo a relación que fai o Pardessus das compilacións de dereito marítimo. É certo que non é doado reducir a unidade as mesmas, mais arredando algunha colección, pódese atopar tamen nelas un fado de elementos que puideramos chamar permanentes ou costantes. Se temos en conta que o Pardessus nembra oito compilacións que van dende o 1494 ó 1791 e que recolle-na tradición mediterránea e a tradición atlántica pódese comprender que non seña doado atopar elementos permanentes, pro con todo a chamada compilación de Wisby atópase en seis compilacións, non recolléndose naquelas restrinxidas á tradición mediterránea: a edición do «Libro do consulado da mar» do 1494 e a edición do mesmo libro do Capmany; e certo que a compilación de Wisby é a úneca que atopase nas seis compilacións do Atlántico, pro as ordeanzas das vilas hanseáticas do 1591 atópanse en cinco coleccións e a ordeanza marítima do Felipe II en catro. Doutro lado é aqueloutrado ver coma co paso do tempo deixanse fora algunhas ordeanzas e pónense dentro outras, tal é o caso das ordeanzas marítimas do Carlos V do 1551 e do Felipe II do 1563; aquelas desaparecen cedo, entramentres as derradeiras manteñense máis tempo, inda que teñan que loitar coa influencia das ordeanzas do Luis XIV do 1681. Tamen co paso do tempo pódese ver coma o dereito do Mediterráneo vai atopar acollida nas coleccións de dereito marítimo do Atlántico; curiosamente non so-nos 334 capítulos do que lumbraxa xenéricamente o Pardessus o «consulado» os que recollense, mais os «Capítulos do rei Pedro» e as ordeanzas dos maxistrados de Barcelona pra o

consulado de Sicilia. De cabo direi que o paso de tempo e a maior xeneralidá do contido destas compilacións leva consigo que señan incorporadas ás mesmas —tamen debido a que agora xa non teñen somente un interés prautico, mais tamen científico ou cultural— vellos dereitos marítimos; así comenzan a acharse nestas compilacións o dereito rodio, que atopase nas derradeiras catro coleccións citadas polo Pardessus, e as normas xurídico-marítimas do Teodosiano canda ás da compilación xustiniana.

Deixando a un lado os problemas dos elementos que incorporanse nunha compilación —¿forma-nas «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do corso», por exemplo, unha única obra ou son dúas obras diferentes?— quero agora ocuparme do problema da existencia dunha compilación chamada LCM. ¿Hai unha compilación cun material fixo que pode lumbrarse LCM ou hai moitas compilacións, que asemellanse por ter moitos textos en comun, por ter incluso un gromo fixo, constante, pro que cambea no seu contido dunha a outra edición, dun a outro manuscrito?

Pra entede-lo que diréi coa mesma debe terse en conta un feito: a imprenta fixo trunfar un texto do «Libro de consulado da mar» feito polo Celedes no 1494, pro conocido fundamentalmente polas edicións posteriores, que reproducía-no, inda que completando-o³⁸. Neste sentido, pódese dir que o problema da existencia dunha compilación unitaria ten que porse denantes do 1502, inda que esta data seña un tanto arbitraria. Ademais hai que decatarse doutro feito: teño pra min que non é a mesma cousa falar de edicións e inda máis de manuscritos feitos oficial ou oficiosamente que de edicións ou manuscritos feitos privadamente. De eiquí a importancia que doulle ó orixe dos manuscritos, inda que non poida entrar neste problema. Tendo presente este feito, vexamos agora o orixe das edicións.

4. *A tradición editorial do LCM*

As primeiras edicións do LCM prantexan moitos problemas; ó parecer a máis antiga publicouse no ano 1484 polo Spindeler en Barcelona, inda que hai quen di que publicouse en Tarragona, e

38. Vid MOLINÉ (vid n. 39) LXIV ss.

foi seguida dez anos máis tarde, no 1494, por outra edición de Barcelona ³⁹.

Estas dúas edicións son moi raras; o mesmo Capmany, ó parecer, non chegou a coñecer a do 1494 e sómente coñeceu no derradeiro intre a edición do 1484 ⁴⁰, mentras o Pardessus coñecía da edición do 1484 sómente a descrición do Capmany, inda que chegou a coñecer a edición do 1494 ⁴¹. Fóronas edicións do 1502 e posteriores e, ó parecer, as traducións italianas feitas sobor das mesmas, as que estenderon a fama do «Llibre» ⁴².

Quero axustar que hai quen di que hai dúas edicións do 1484, unha a xa mencionada do Spindeler, que é a que considérase a edición «princeps» e outra, do Alemany, da que da novas o Salvá ⁴³.

Pra o Bohigas, que fala tamen do «Llibre del Consolat» pra falar das «costumes da mar», o contido da edición «princeps» é este: «Orden xudiciario de Valencia» (cap. 1-40), «Xuramento dos abogados» (cap. 41), «Capítulos da multiplicación das quintaladas» (cap. 42-43), «Costumes da mar» (cap. 44-290), «Ordeanzas do corso» (cap. 291 e seguintes), ordeanzas do concello de Barcelona pra o consulado de Sicilia; ordeanzas de seguros do 14 do mes de San Martiño do 1458 e, xa con outros tipos e despois do colofón, pechana edición outras ordeanzas de seguros do 3 do mes de San Xoán do 1484 ⁴⁴. O Bohigas suñña que as «Costumes da mar» identifícanse craramente, pois no cap. 44 hai un epigrafe aseñando o seu comenzo, inda que non seña doado xiba-las no remate, pois tra-lo cap. 290 (=m 297) ve-no cap. 291 (=m 298), si-no epigrafe que atópase na edición do 1494, inda que a comparanza cos manuscritos e coas

---

39. Ernest MOLINÉ Y BRASES, *Les costumes maritimes de Barcelona universalement conegudes per Llibre del Consolat de Mar* (Barcelona LIV ss.; Pedro BOHIGAS, *Prefacio*, en *Llibre del Consolat de Mar*. Reproducción facsímil de la edición príncipe (¿Barcelona, hacia 1484?) 14 ss. Citaréi dora en diante sinxelamente polo nome dos respectivos autores.

40. CAPMANY 65 ss.

41. PARDESSUS I 35 ss.

42. BOHIGAS 21.

43. María del Carmen SIMÓN PALMER, *Bibliografía de Cataluña. Notas para su realización*. Tomo I (1481-1765) 1. Vid. os n.º 4-5. Mentras a edición do Spindeler non ten título, a do Alemany ten, ó parecer, este título: «Consulado de mar». Sobor da edición do Spindeler e dos seus problemas vid BOHIGAS 18 ss.

44. BOHIGAS 17-18.

edición leve ó Bohigas a afirmar que as «Costumes da mar» craramente comenzan nesta edición no cap. 44 e péchanse no cap. 290⁴⁵.

As novas dadas po-lo Bohigas son esautas, mais tamén pouco precisas, po-lo que fixen na miña segunda recensión algunhas afirmacións, que quero correxir agora, xa que puiden ver, fai pouco, a reedición fotomecánica feita po-lo Bohigas desta edición. A edición do 1484 ten unha «taula de capitols», onde estos teñen unha numeración que, en liñas xenerales, cadra coa numeración dos capítulos no texto; agora ben, a numeración dos capítulos no texto ten erros a fatín, xa que hai capítulos sin numerar, números repetidos e outras trabucacións semellantes; non podo chamar eiquí a atención sobor de todos estos defeutos, xa que hai-nos a montes e moreas, e teño que contentarme con suliñar que ás veces hai brincos na numeración, ó deixarse sin numerar algún capítulo, pro non sempre esos brincos modifica-na numeración; así no «Orden xudiciario de Valencia» choutase do cap. 3 ó cap. 8, mais no medio déixanse catro capítulos sin numerar; pro tamen nese mesmo «Orden xudiciario» pásase do cap. 24 ó 25, deixándose sin numerar no medio un capítulo, que ven a se-lo m 25, aínda que torne cedo a equivalencia, xa que na edición do 1484 bríncase do cap. vintecinco ó vinteseite, sin que atópese no medio, neste caso, capítulo algún sin numerar.

Neste sentido quixera suliñar que o derradeiro capítulo numerado no texto do «Orden xudiciario» e o cap. 41, que é o m 41; despois atópanse sin numerar tres capítulos: o (42)=m 42, o (43), que conteno «Xuramento dos abogados de Mallorca», =m 43 e o (44), que conte-no capítulo «Del multiplicament de quintarades» =m 45 e despois, xa numerados, atópanse o cap. 43=m 45 bis, isto ó o capítulo que conte-no texto latino do capítulo anterior, e o cap. 44, que é o m 46, onde ten comenzo as «Costumes da mar». Chamo a atención sobor deste feito, pra xustificar as miñas afirmacións na recensión, poi-lo García e o Colon afirman no prologo, que antepoñen á edición do LCM, que «adoptem en la nostra edición

---

45. BOHIGAS 15-16; vid. tamén CAPMANY 68, quen suliña que nesta edición do 1484, «que el total de los capítulos de las costumbres marítimas contenidos en este raro libro, no pasa de 290. Y el que sacamos en la presente edición, conforme con el texto de las legítimas y conocidas que he consultado, asciende a 296». Eiquí coma pode verse o Capmany pon dentro das «Costumes» o «orden xudiciario». Pra outros datos, que non interesan eiquí, vid MOLINÉ LXIV-LXVI.

l'ordre que ja imposà la impremta des del primer incunable consular» e no m 44, na nota, dise: «Aquest capitol manca a tot arreu segons la numeració tradicional de m.» O decatarme destes feitos e o maxinar que a edición do 1484 tiña menos capítulos que a edición do 1494 —pechábase co cap. 290—, dudéi se na edición do 1484 atopábase ou non o famoso m 87, duda que escacharruando a edición do 1484 desaparecéu axiña, pois atopeino alí.

Eu prefiro, co gallo dos defeutos na numeración do testo, segui-la numeración da táboa, xa que é máis correuta e permite evita-las trabucaciós xa ditas.

Dacordo coa numeración da táboa, que abre a edición —esta edición non ten portada e po-lo tanto marra o título da obra, inda que na reprodución fotomecánica imprimeuse unha portada dunha edición posterior— esta te-na estrutura seguinte:

«Aci comença la taula del libre del consolat»; este é o título que leva a táboa e despois dun cómaro en branco atópanse os epígrafes cos capítulos numerados e os folios onde atópanse.

«Capitol primer. En qual manera los consols son quascun any alets e lo iutge deles apelacions. en carta   primera »

Come pode verse comenza sin máis —non ten título algún— coa enumeración dos capítulos do «Orden xudiciario de Valencia». Atópanse así coarenta e cinco capítulos numerados us tra-los outros, sendo o coarenta e tres o «del iurament que han afer los aduocats per la pragmática del Rey en Jachme», o corenta e catro, «Del multiplicament de quintalades» e o coarenta e cinco: «De quintalades» (testo latino).

Despois segue a numeración, inda que na táboa pódese atopar que no capítulo coarenta e seis comenzaba orixinariamente outra obra:

«Capitol. xxxvi. Aci comencen les bones costumes dela mar en cartes   viiiij.»

Esta numeración chega ate o capítulo 303=m 307, que no testo te-no número douscentos tres, xa que a partir do capítulo douscentos un, prescindéuse no testo dunha das —c—, dos centos, po-lo que na realidá repítese a numeración dos centos no testo. Esta numeración continua na táboa ten algún que outro defeuto: o capítulo

centovinteun atópase repetido. Despóis do capítulo cento oitenta atópase un capítulo sin numeraz; despóis do capítulo cento oitenta e un atópase po-lo capítulo cento oitenta dous un novo capítulo cento oitenta, pois despóis ve-no capítulo cento oitenta e tres e asomade un novo capítulo sin numerar. Quere esto dir que os trescentos tres capítulos numerados converteronse en trescentos seis, inda que dous deles esteñan sin numerar e outro recuncou o número centovinteun.

Estos datos aseñan xa o verdadeiro contido desta edición; eu fixe-no cotexo entre esta edición e a edición do Colon e podo afermar que na edición do 1484 atópanse case todo-los capítulos que achanse na edición do Colon. Eu voume deter somete nas diferencias. Non hai nesta edición ningún capítulo en branco po-las razóns xa ditas, aínda que axustarei que eu fixen o cotexo sobor dos textos de amalas dúas edicións, pro daréi as equivalencias entre o texto do Colon e os epígrafes dos capítulos da táboa da edición do 1484, po-las razóns ditas. Deste xeito cadran as dúas edicións de fio a fondo hastra o capítulo coarenta e tres, pro ó numerar un tra-lo outro a edición do 1484 os dous capítulos das «sportades», mentras o Colón da un número bis ó texto latino, voltan a cadrar denovamente co cap. 46, inda que coa mesma comenza-nas diferencias: o cap. 47 = m 46 bis, po-lo que dende eiquí vai adiante nun número a edición do 1484; cap. 69 = m 68, m 69 e m 70; dende eiquí vai adiante nun número a edición do Colon; cap. 79 = m. 80-80 bis; cap. 85 = m 86 e 86 bis; cap. 87-88 = m 88; dende eiquí tornan a axeitarse as dúas edicións; cap. 102 = m 101 bis; dende eiquí volta a ir adiante nun número a edición do 1484; cap. 115 = m 113 (segundo epígrafe); dende eiquí vai adiante en dous números a edición do 1484; o primeiro capítulo 121 = m 119; o segundo cap. 121 = m 120; dende eiquí vai adiante nun número a edición do 1484; cap. 130 = m 129, m 130; dende eiquí voltan a cadrar as dúas edicións; cap. 164 = m 164, m 166, m 167, m 168; manca na edición do 1484 o cap. 165; dende eiquí vai catro números adiante a edición do Colon. Capítulo sin numerar despóis do cap. 180 = m 185, po-lo que dende eiquí vai adiante en cinco números a edición do Colon; capítulo sin numerar despois do cap. 183 = m 189, po-lo que dende eiquí vai adiante de seis números a edición do Colon e, pra rematar, se non atopa na edición do 1484 o m 270, po-lo que dende o cap. 264 vai adiante

de sete numeros a edición do Colon, po-lo que o cap. 290 é nesta edición o capítulo derradeiro e correspóndese co m 297, inda que os únecos capítulos que marran na edición do 1484 seña-no m 165 e o m 270.

Despóis do cap. 290 segue a numeración da táboa, onde non hai aquel epigrafe que atópase noutras edicións —e nalgús manuscritos—: «Asi parlem de les naus armades et de les galeas et de les segeties com deuen partir ni com deuen pagar a aquels qui ab eyls hiran», xa que atópase samente:

«Capitol. cclxxxxi. Com deuen iurar lalmirall e capita e armadors en cartes cviiij.»

inda que unha nova división atópase no capítulo 302:

«Capitol. cccij. Aci comencen les costumes del cors. ço es entendre de nau o leyn de rems. en cartes cx.»

e péchase esta numeración co cap. 303:

«Capitol. cciiij. On parla Je notxers en cartes cxii »

que ven a se-lo m 307-8, xa que o m 305 atópase repartido nos cap. 298, 299, 300 e 301 da edición do 1484. Agora ben, despóis deste derradeiro capítulo numerado ven unha poulareda de epígrafes que, numerados por min, ian do cap. (304) ate o cap. (330) e que cadran coma veremos, cos m 309-334. Atópase asomade na táboa os epígrafes: «Ordinacions noues dela ciutat de barcelona sobre los consols. en cartes cxviiiij»⁴⁶; «De cambis donats a arrisch dels nauilis. en cartes cxx.»; «Item altres ordinacions moltes. en cartes. cxx.i.»⁴⁷. «Ordinacions fetes sobre les seguretats maritimes e mercantiouls: quis faran enla ciutat de barcelona. en cartes cxxij»⁴⁸, que ten trinta capítulos, e o seguinte «explicit» pecha a táboa:

«Aci es acabada la taula del libre de consolat.»

Se agora acodimos o testo ¿qué atopamos? O mesmo comenza así:

«En qual manera los Consols son cascun any Elets e lo Jurge de-les appellations, c. 1.»

46. MOLINÉ 209-215.

47. MOLINÉ 211-213.

48. Son as ordeanzas de seguros do 1458.

esto é, cadra de fio a fondo coa táboa, xa que o «orden xuliciario de Valencia» non ten título algún. No cap. 44, que é o coarenta e seis da táboa e o m 46, atópase este epigrafe: «Aci comencen les Bones costumes dela mar. C. xliiii.». Tampouco no testo atópase xebre algun entre o cap. 190, que é o cap. 290 da táboa e o m 297, e o cap. 191, que é o cap. 291 da táboa e o m 298, xa que despois do remate do cap. 190 do testo comenza o 191 do testo co epigrafe normal: «Com deuen iurar lalmirall e capita e armadors. c. cxci.» Tamén atópase no testo o xebre xa visto na táboa: «Aci comencen les costumes del cors ço es entendre de nau o de leny de rems. c. cc.ii», que ven sendo o cap. 302 da táboa e o m 306. Esta frase torna no comenzo do capítulo.

Tamén no testo o derradeiro capítulo numerado é o douscentos tres, isto é o trescentos tres da táboa, que ven sendo os m 307-308: «Aci parla de notxers.» Agora ben, xa neste capítulo e nos capítulos posteriores, que teñen epígrafes, pro non numero, comencen a atoparse epígrafes internos. Poderíamos po-lo tanto dir que dende este capítulo —203 no testo, 303 na táboa, que é o m 307-308— deixa de acharse a aseñación de formar un capítulo, deixa de acharse a numeración e deixan de acharse de cabo capitales, coas que començaba-nos capítulos. Neste sentido o dito capítulo é o derradeiro que ten capitales repinicadas, aínda que ten tamén epígrafes internos.

Esto é, desaparece-nas aseñacións dos capítulos, o número e as capitales repinicadas, pro manteñense os epígrafes, anque de dous tipos:

a) Epígrafes que teñen unha letra meirande da empregada na impresión, en liñas xenerales, do mesmo grandor da empregada nos epígrafes dos capítulos, por exemplo no cap. 203 (=303) e que, como neste capítulo, atopanse no centro dunha liña, arredando así craramente un apartado doutro. Non esquezamos que o libro e impreso a dobre columna.

b) Epígrafes que teñen unha letra do mesmo grandor da empregada na impresión do testo e aínda máis pequena, en liñas xenerales, atopándose case sempre na beira esquerda da columna —a dreita po-lo tanto do leutor—, unhas veces nunha liña en branco, outras veces nunha liña que recolle as derradeiras palabras da liña anterior. Poderíase dir que estos epígrafes veñen a facer párrafos dentro dos apartados, que teñen epígrafes propios.

Estos dous principios non sempre respetanse no testo. De eiquí que teñamos que acodir á táboa, onde áchanse epígrafes que cadran cos apartados; deste xeito, empregando a táboa pra evita-los defeutos no testo pódese face-la aseñación entre apartados e párrafos e manter coma principios xenerales, que non sempre respétanse, os xa estabrecidos.

Atervando este feito, podemos comenzar co cap. derradeiramente numerado: o cap. 203 no testo, que na táboa é o 303 e te-no epígrafe «on parla de notxers». Pois ben no testo, coas características ditas no apartado b), atópanse varios outros epígrafes, a maiores do xeneral «Aci parla de notxer»: cinco con «notxer» e un «De prohers», o que esprica que este capítulo cadre cos m 307-308.

Os epígrafes que atópanse na táboa so-nos seguintes, que numero a partir do 303, inda que non esteñan numerados, coma xa dixen; dou tamén a concordancia coa edición do Colon:

- (304) De ballesters = m 309.
- (305) De homens darmes = m 310.
- (306) De gabiers = m 311.
- (307) De fals pes e mesura = m 312.
- (308) De sobreguardians = m 313.
- (309) De timoners = m 314.
- (310) De Barbers = m 315.
- (311) De Ganfanoners = m 316.
- (312) De barquers = m 317.
- (313) De esuehidors = m 318.
- (314) De afferradors = m 319.
- (315) Com deu esser guardat lalmirall = m 320.
- (316) De escorcolladors = m 321.
- (317) De seruicials = m 322.
- (318) De mestredaxa = m 323.
- (319) De ballesters = m 324.
- (320) De calafats = m 325.
- (321) De Rey de seruicials = m 326.
- (322) Com se leuen consols = m 327.
- (323) De conuinenses com sien tengudes = m 328 l. 3-13.
- (324) De almiralls = m 328 l. 14-83.
- (325) Allo de que es tengut capita e de les coses que deu feu capita e pertanyents a capita = m 329 e m 329 (cont.).

- (326) De escriuans = m 330 e m 330 (cont.).
- (327) Clauaris = m 331.
- (328) Notxer maior = m 332 e m 332 (cont.).
- (329) Com deuen iurar consols = m 333.
- (330) Com se deuen leuar les quintes = m 334.

Voltando sobor dos lerios xa ditos, diréi que no táboa recollense dous epígrafes diferentes, aqueles que teñe-nos números [323] e [324], pro no testo non sería doado facer esta división, pois atópase o epígrafe «de conuinenças com sien tengudes», no centro dunha columna e con letra meirande ca do testo, pro tamen no centro dunha columna, con letra meirande ca do testo e tamen nunha liña en branco atópanse diversos epígrafes, donde áchase normalmente «Almirall», mai-la segunda vez «De almirall», inda que despóis voltase o «almirall», alternando con «Almirall»; neste sentido o terceiro epígrafe é «Almirall», esto é, con maiuscula, pro a letra e do mesmo grandor ca do testo. É a úneca esceución nos primeiros nove epígrafes, pro o décimo epígrafe atópase xa na beira esquerda, nunha liña onde atópase a palabra «uenir», pertencente o apartado anterior, e con maiuscula, mais cunha letra egoal á do testo. Todo o testo baixo estos epígrafes atópase no m 328, pro fixen dous apartados, xa que, coma quedou dito, na táboa fanse os ditos dous apartados.

Tampouco hai no testo un linde craro entre o derradeiro capítulo do que hoxe conocemos coma «Ordeanzas do corso» e a ordeanza dos conselleiros de Barcelona. É certo que déixase unha liña en branco e que nesta ordeanza volvense a atopar as capitales repincadas, que servían pra aseñalos diferentes capítulos, pro non hai ningún colofón, que faga ver que alí remata o «Llibre del consolat de mar». O mesmo procedemento síguese coas outras ordeaciós, inda que as de seguros do 1458 atópanse perfectamente identificadas, xa que practicamente déixase unha columna en branco e despóis atópase un título xeneral no comenzo dun novo folio ⁴⁹:

---

49. Non teño a miña disposición nestes intres a edición do Bohigas, e inda que teño fotocopias, as mesmas non permitenme dir se hai ou non o verso dun folio en branco. A táboa di que as outras ordeaciós atópanse no folio cxxi. pro non di onde rematan, mentras que as ordenanzas de seguros comenzo no folio cxxij. No peor dos casos déixase, como xa dixen, case unha columna en branco, pois atópanse nela somente dúas liñas escritas.

«Ordinacion fetes sobre les seguretats merities e mercantiuols quis fas en la Ciutat de barchenona.»

Tra-lo capítulo trinta e derradeiro destas ordeaciós, atópase o colofón do libro:

«Este libro ansi hordenado
De doctrina tant perfecta
Todo per su uia recta
Deu benedicto es acabado.»

Lembraréi que o colofón da táboa decía: «Aci es acabada la taula del libre de consolat», frase que viña despóis do capítulo trinta das mencionadas ordeaciós de seguros. Pódese po-lo tanto dir que o «libre de consolat» e aquel que comenza co «orden xudiciario de Valencia» e remata coas «ordeanzas de seguros do 1458». Despóis deste colofón atópase un folio en branco e outro folio reuto en branco e no verso do mesmo comenza nas «Ordeanzas de seguros do 1484»: «Segueixen se les ordinacions nouament fetes sobre les seguretats marities», onde atópanse diversos capítulos, inda que non todos numerados. O derradeiro é o «capitol. xxv. Del iurament que primerament los consols deuen pendre dels assegurats e aseguradors» e tra-lo escatocolo ve-no seu *explicit* propio: «Açi acaben les ordinacions nouament fetas sobre les seguretats marities.»

Eu non vou a entrar eiquí a discutir se nesta edición hai unha crara aseñación entre os diferentes elementos que forma-no que hoxe chamamos LCM ou non. Se deixamos a un lado as interpretacións é craro que hai nesta edición os acios de unificar baixo unha numeración común un fato de capítulos, que de seguro pertencían ó menos a dúas obras diferentes. Agora ben, este esforzo non trunfóu aínda de fio a fondo, xa que esta numeración interrumpéusc no cap. 303. Sin prexuzgar ren sobor desto, poderíamos dir que neste primeiro intento de dar unidá a un fato de elementos diferentes, fórmase unha obra unitaria co «Orden xudiciario de Valencia», no que podemos incruir o «xuramento dos abogados de Mallorca» e os capítulos das «sportades» (inda que manteña-na sua independencia, xa que, si dou fe ó testo editado po-lo Colon, na edición do 1484 manca aquela frase derradeira que atópase na edición do Moliné —e quizaves na edición do 1494— ó remate do m 43,

que conte-no «xuramento dos abogados»: «Açi acaba lorde iudiciari de la cort dels consols»), as «Costumes da mar» e o que hoxe coñecemos baixo o alcume de «Ordeanzas do curso»; hai que suliñar que as «Costumes da mar» semellan ter unha individualidade propia, xa que vense arredadas polo seu epígrafe propio dos primeiros coarenta e cinco capítulos —o «orden xudiciario de Valencia» e os outros tres capítulos ditos—, anque o seu remate prantexa problemas, coma vamos a ver agora.

No cap. 302 (202 no testo) comenza-nas «Costumes do curso», pro entón teríamos que afermar que as «Costumes da mar» non remataban no cap. 290 (190 no testo)=m 297, mais no cap. 301 (201 no testo)=m 305; desta maneira algúns capítulos, aqueles que na edición do Colon atópanse baixo o epígrafe «Asi parlem de les naus armades...» (m 298-305), e que hoxe maxínanse que forman parte das «Ordeanzas do curso» atoparíanse dentro das «Costumes da mar». A maiores as «ordeanzas do curso» incorporáronse de maneira non perfeuta a esta nova unidade, xa que samente atópanse numerados os dous primeiros capítulos das mesmas —o cap. 302 (202 no testo)=m 306 e o cap. 303 (203 do testo)=m 307-308, pois os outros epígrafes non teñen numeración.

Eiquí sólo quixera suliñar un feito: nin todo-los manuscritos teñen no m 297 o título que deixei recollido nin todo-los manuscritos ofrecen no que hoxe chamamos «Ordeanzas do curso» o mesmo orden; ademáis pódese afermar que os cap. m 298-305 semellan estar fora do seu posto. Se nos decatamos que os manuscritos —na súa meirande parte— e especialmente os máis antigos manteñe-na crara individualidade dos cap. m 46-297 —as «Costumes da mar»—, xa que neles, como se virá, estos capítulos teñen título propio, numeración propia e colofón propio, poderíase quizaves pensar que na tarefa de unificación do material, houbo unha fusión meirande daqueles capítulos que, quizaves por estar fora do seu posto e polo tanto diante do epígrafe da colección —«Costumes do curso»— incorporáronse dentro das «Costumes da mar», inda que remataran por arredarse delas, ben deitar que recibiron un novo título.

Temos polo tanto que nesta edición dentro do LCM atópanse todo-los textos postos diante do colofón. Non é necesario suliñar que se fose este LCM o que trunfara, hoxe os «Capítulos do rei

Pedro» non formarían parte do LCM. Ademáis, a incrusión das ordeanzas do 1484 semella querer siñificar que as mesmas irían a parar co tempo dentro do LCM, botando fora as vellas do 1458.

A primeira edición da tradución italiana de Roma do 1519 dou lugar a unha certa polémica⁵⁰, que non sirveu de moito pra quenes quixeran coñecer o seu contido. Prescindo polo tanto desta edición, xa que da súa parte o Perels aferma, falando do «orden xudiciario de Barcelona», que atópase no ms. F do LCM: «Aquests capitols foren omesos en la traducció italiana de Jacopo Gelli, de Perpinyà, la qual fou presa d'un original desconegut i aparegué a Roma l'any 1519; l'any 1539 fou reimprimida a Venècia»⁵¹ pra ocuparme desta reedición, cos datos do Pardessus.

Da tradución italiana de Venecia do 1539, que ó entender do Pardessus ten que basarse nunha edición anterior á de Barcelona do 1494, teño os datos que da o Pardessus. Ten este título:

«Libro di Consolato nouamente stampato e ricoretto, nel quale sono scritti capitoli e statuti e buone ordinationi che li antichi orderono per li casi de mercantie et di mare et mercante et marinari et patroni di navilio»⁵².

O Pardessus di que este pequeno libro, en coarto, ten 122 folios numerados nos reutos en números romás; despois de dez páxinas

50. Limitome eiquí a Odone SCIOLLA, *Della edizione principe del Consolato del mare*, en *Mostra bibliografica e Convegno internazionale di studi storici del diritto marittimo e medioevale. Amalfi Luglio-ottobre 1934. Atti. Vol. I Relazioni e Comunicazioni al Convegno* (Napoli 1934) 329-334 e Baltasar CARDONER, *L'edició princep del Consolat de Mar*, en *RJC* 41 (1935) 71-72.

51. Leopold PERELS, *L'ordre judiciari mercantil de Barcelona del segle XV*, en *RJC* 37 (1931) 34.

52. PARDESSUS V 11, que di que nesta época, en italiano, a palabra «nuovamente» empregase pra siñificar que a obra publicabase pola primeira vez, pro tense que ter en conta que hoxe conócese unha edición de Roma do 1519; mais interés ten o contido do título, que semella referirse o dito no prólogo das «Costumes da mar» e do título 27 do libro nove das «Costums de Tortosa». CARDONER, *L'Edicio* cit. 72, di que a edición do 1519 te-no título: «Libro volgare detto consolato novamente stampato et corretto del quale sono scritti gli capitoli ei statuti en bouna ordinatione que gli antichi ordinarono per gli casi de mercia et di mare dove di qua innante potremo trovare»; di tamen que é un volumen en folio a duas columnas de 62 folios e que ten 247 capítulos, recollendo, ó parecer, o que di o Brocá, na súa «Taula de Stampacions», que non vin.

sin numerar de frontispicio, táboa, dedicatoria, comenza coa mesma o consulado, esto é, as «Costumes da mar» no folio primeiro Hai no testo 247 capítulos, pro as «Costumes da mar» ocupanos 226 primeiros, poi-lo derradeiro capítulo das «Costumes da mar» é o 226, que é o m 296. Acrara esta diferenca o Pardessus suliñando que nesta tradución se non atopa o m 46 e o primeiro capítulo da tradución recolle nun solo os m 47-48 e fai outro tanto cos cap. m 118-119; ademais non temos capítulos m 113 e m 297; tampouco temos m 154, 155, 156, 157 e 158, pro no seu posto atópanse os dous primeiros capítulos dos «Capítulos do rei Pedro». Xa fora das «Costumes da mar» o cap. 227 —primeiro, pois recuncase neste número— é o primeiro dunha ordeanza dos cónsules de Barcelona sobor dos feitos da mar, que atópase enteira nas edicións catalás⁵³; dende o 227 —segundo— ate o 246 atópase case toda a ordeanza de seguros do 1484 e, de cabo, o cap. 247 e derradeiro da edición é o estrato dunha ordeanza dos maxistrados sobor das letras de cambio do 1349. Péchase a edición, ó parecer, co cronicón das confirmacións⁵⁴.

Quero suliñar algo sobor do que xa falou o Pardessus: nesta tradución se non atopan ni-no «orden xudiciario», ni-no «Xuramento dos abogados», ni-nos capítulos das «sportades», ni-nas «Ordeanzas do curso» e ni-nos «Capítulos do rei Pedro», agás dos dous capítulos ditos; a súa importancia ven ademais «parce que, à moins qu'elle ne soit un travail arbitraire, ce que je ne crois pas, elle a dû être faite sur un texte du Consolat (=«Costumes da mar»), different de tous ceux qui sont connus, tant manuscrits qu'imprimés»; o seu tradutor foi o Pedrazzano pra o Pardessus, quen tamen voltou a traduci-lo «Libro do Consulado da mar» no 1549, pro esta volta compretou o seu testo, acodindo a edición do 1494 ou a outra posterior segun o Pardessus⁵⁵.

Agora ben, po-la descrición que fai o Pardessus da edición do 1549 da tradución italiana todo leva a pensar que non empregou a edición do 1494. É unha edición en coarto, con 165 folios. Os pri-

53. Vid. MOLINÉ 211 ss.

54. PARDESSUS V 326-327; 11-12; VI 494-495.

55. PARDESSUS V 12-13; VI 494-495 a frase recollida na p. 494. Hoxe —vid. BOHIGAS 20— dise que a tradución é do G. Padoano pra a edición do 1539 e do Pedrezzano pra a do 1544.

meiros coarenta e tres capítulos teñe-no «Orden xudiciario» e os capítulos das «sportades»; as «Costumes» = «Consulado» comenzan no cap. 44 e remata no capítulo 294, e non no adoitado 297. Na paxina 126 comenza-nas «Ordeanzas do curso», pro os seus capítulos non levan adiante a numeración das «Costumes da mar». O Pardessus non di máis, aínda que o principio di que a edición péchase co cronicón das confirmacións ⁵⁶.

Estas primeiras edicións, ou anteriores ó 1494 ou que xúnguense a unha edición —¿ou a un manuscrito?— anterior a do 1494, amosan un LCM que é diferente do contido nas edicións posteriores a partir do 1494, e que tamén é diferente do da edición feita polo Colon, pois non teñen todo-los textos que atópanse nestas dúas. Eu non quero dir con isto que non hai nestas datas compilacións que teña-no alcuño de LCM; o que afermo é que non hai un texto fixo, que poida chamarse de maneira escrusiva LCM, pois toda-las compilacións editadas baixo ese alcume era-no resultado da aitividade do seu editor hastra que rematou por impoñerse a edición do 1494.

¿Qué é o que o Ceelles chamaba «lo libre (vulgarment appellat) de consolat»? Na edición do 1494 hai un prólogo do Ceelles, onde conta as razóns que levaronlle a face-la súa edición. Como di o Ceelles «en lo libre de consolat se trobauen moites corrupcions», polo que con consello dos expertos e «cercant moits originals», esforzouse o Ceelles en correxi-lo «present libre: tant com es stat possible». A primeira tarefa levada a cabo polo Ceelles foi, pois, correxi-lo texto do que él chama «libre de consolat». Pro fixo algo máis: pra repinaca-lo axuntoulle «alguns privilegis e ordinacions e altres cosas condecents a la materia». De cabo, «per raó de la confusió dels capitols qui en dit libre stan dispersos: es stada feta la present taula». Esta táboa e o esquema dunha organización sistemática do libro ⁵⁷.

Atervando a terminoloxía empregada polo Ceelles —fala dun «libre de Consolat», compretado por «privilegis e ordinacions e altres cosas condecents a la materia»— vexamos cal é a partilla da edición: «Segeuix se lo libre de consolat nouament correggit e

---

56. PARDESSUS II 41-42.

57. MOLINÉ LXVI; tamén p. 3-4

stampat. En lo qual son contengudes les leys e ordinacions dels actes marítims e mercantils. Et primo. En qual manera son elets los consols e lo iutge de les apelacions quascun any. Capítol primer»⁵⁸. Temos, pois, que despóis dese epígrafe xeneral, que fala dun libro de consulado, no que atopanse «leys e ordinacions dels actes marítims e mercantils» comenza a publicarse o «orden xudiciario de Valencia»⁵⁹. Se a edición do Moliné cadra de fio a fondo coa do 1494, nesta primeira parte habería coarenta e tres capítulos, sendo o derradeiro o m 43, que conte-no «xuramento dos abogados de Mallorca», que remata desta maneira: «Açi acaba lorde iudiciari de la cort dels consols». Despóis —o coarenta e catro estaría en branco— viría o cap. m 45: «De sportades de Alexandria» —testo catalán— e no cap. m 46 comenzarían «Costumes da mar»: «Aci comencen les bones costumes de la mar»⁶⁰.

Esta nova parte —as «Costumes da mar»— remataría no cap. m 297, despóis do que atópase o epígrafe: «Fins aci hauen parlat de les leys e ordinacions de actes marítims mercantiuols ara posarem ordinacions en fet de armada marítima»⁶¹. Despóis deste colón atópase o epígrafe: «Ordinacions de tot vexelle que armara per anar en cors e de tota armada: ques faça per mar»; estas ordeanzas

---

58. MOLINÉ LXVIII.

59. Vid. MOLINÉ 21.

60. MOLINÉ 32. Pra unha descrición desta edición do 1494, vid. MOLINÉ LXVII ss. Cf. BOHIGAS 15-16.

61. MOLINÉ LXVIII e p. 182, onde tamen atópase o epígrafe: «Aci parlarem de les naus armades e de les gualeres e de les sageties com deuen partir ni com deuen pagar a aquells qui ab eys iran», introducido cunha chamada, diante do epígrafe transcrito no testo, pro que non sei de onde procede. O BOHIGAS 16 di: Terminadas estas ordenanzas sobre naves armadas, el corrector Celles puso el siguiente explicit, que los manuscritos, con mejor acuerdo pusieron delante: Aci acaba lo libre vulgarment apellat de Consolat, en lo qual són los capítols e eys e bones ordinacions que os antichs ordenaren per los fets marítims e mercantiuols, e encara en fets de cors o armada . Moliné puso un explicit parecido a éste en su verdadero lugar, al fin del capítulo CCXVII de su edición, antes de las ordenanzas de las armadas, que es donde realmente termina el *Llibre del Consolat*. Como digo no testo o Moliné puxo este derradeiro explicit tra-lo cap. m 334, mentras que tra-lo cap. m 297, puxo outro diferente, pro nun caso coma noutro os dous «explicit» so-nos que atópanse na edición do 1494, dacordo coa descrición do d'Abadal, publicada po-lo Moliné.

comenzarian no cap. m 298⁶² e rematarían no cap. m 334, pechándose ó parecer toda esta parte co colofón: «Aci acaba lo libre vulgarment apellat de consolat, en lo qual son los capitols e leys e bones ordinacions, que les antichs ordenaren per los fets maritims e mercantiuols, e encara en fets de cors e armada. Los quals capitols e ordinacions foren loades fermades e promulgares per les senyories daual scrites», po-lo que coa mesma ve-no cronicón das confirmaciós⁶³ e remátase a impresión co colofón: «Fon acabada de stampar la present obra a .xiiij. de Juliol del any .M.CCCC. LXXXIIIIJ. en Barcelona per Pere posa preure e stampador»⁶⁴.

Despóis deste colofón ven outra foulareda de textos —o primeiro deles os «Capitols del rei en Pere»— que remata coas ordinaciós de seguros do 1484: «Aci acaben les ordinacions derrerament fetes sobre les seguretats maritims», tra-las que ven un folio, o centonove, en branco⁶⁵.

Pra o Bohigas o Ceelles puxo o epígrafe onde dise que «Aci acaba lo libre...», que atópase tra-lo cap. m 334, fora do seu posto, pois debería atoparse tra-lo cap. m 297, onde remata o libro do Consulado pra o Bohigas⁶⁶. Agora ben, o que interesa é saber por qué o fixo o Ceelles, poi-lo Bohigas di que nos manuscritos ponse o tal *explicit* diante⁶⁷.

Se un ten en conta as afirmaciós do Ceelles e os epígrafes é craro que a obra prubricada como «Libre de consolat» é, dun lado, unha compilación, onde atópanse os «capitols e leys e bones ordinacions, que los antichs ordenaren per los fets maritims e mercantiuols» mais tamén os («capitols e leys e bones ordinacions) en fets de cors e armada».

62. MOLINÉ LXVIII e 183.

63. MOLINÉ LXVIII e 198-199. Pra o cronicó vid. A. GARCÍA, *Un text medieval inèdit del cronicó dels juraments de les «Costumes de Mar»*, en *EHDAP* 5 (1977) 51-52.

64. MOLINÉ LXVIII, quen recibe a descrición do d'Abadal.

65. MOLINÉ LXVIII e 200 ss.

66. BOHIGAS 16.

67. BOHIGAS 16; coido que eiquí o Bohigas trabucouse un pouco, cousa que é doado de comprender a partir do feito de que o Bohigas identifica «Costumes da mar» e LCM; agora ben, nalgús manuscritos atópanse tra-las «Costumes da mar», asomade do m 297, un colofón, pro o mesmo non é o que atópase na edición do 1494 tra-lo m 334. Vid. supra n. 61.

¿Qué é o que forma parte das normas que regra-nos «fets marítims e mercantiuols»? Aparentemente as normas que atopanse nos primeiros douscentos noventa e sete capítulos, xa que no seu colofón propio dise: «Fins aci hauen parlat de les leys e ordinations marítims mercantiuols» e anúnciase que falaráse despóis das «ordinacions en fet de armada marítima». A maiores tanto o epígrafe da táboa coma o colofón particular desta primeira parte, onde atópanse douscentos noventa e sete capítulos, non semellan estabrecer lindes entre todo-los primeiros douscentos noventa e sete capítulos; mais no epígrafe da testa dise: «segueix se lo libre do consolat», onde atópanse as «leys e ordinations dels actes marítims e mercantils», o que é certo, pois nesta parte atópanse as «Costumes da mar»; pódese pois maxinar que o «Orden xudiciario de Valencia» forma parte do libro do Consulado, mais non dos «capítols e leys e bones ordinations», noutras palabras das «costumes da mar», xa que no cap. m 43 poñíase o remate do «Orden xudiciario».

Neste sentido non debe esquencerse que o Cealles perfeccionou o «Libre de consolat» con «alguns privilegis e ordinations e altres coses condescents a la materia». Teño pra min, que eiquí o Cealles emprega tamen ambigoamente o alcume «Libro de Consolat»; dun lado o emprega pra nembra-las «Costumes da mar» e doutro lado pra lumbra-la compilación, onde as «Costumes da mar», perto doutros textos de dereito marítimo, é o seu gromo fundamental. Fala así o Cealles no prólogo do «Libre de consolat» e pódese pensar que neste prólogo, po-la maneira de describi-la sua tarefa, o Cealles fala samente das «Costumes da mar», pro cando no colofón da compilación, que ven despóis do cap. m 334 o Cealles di: «Aci acaba lo libre vulgarment appellat de consolat», enton fala da compilación, esto é, tamén chámase en catalán «Libre de consolat» aquela obra onde atopanse canda outros textos as «Costumes da mar», que tamen conocense baixo o alcume de «Libre de consolat».

Pódese así afermar que nesta edición «lo libre vulgarment appellat de consolat» formaba-no o «Orden xudiciario de Valencia», onde atopábase a pragmática dos abogados de Mallorca, o capítulo das «sportades», os capítulos das «costumes da mar» e os capítulos das «Ordeanzas do curso». Pechaba este libro o cronicón das confermaciós, onde atopábanse rexistrada-las confermaciós do mesmo, que non formaba parte do «Libre vulgarment appellat de consolat»,

pois ven despóis do colofón do mesmo. Viría este feito a amosar —se esta edición ten un carauter se non oficial ó menos oficiosa— que o «Libre de Consolat de mar» váise perfeccionando co tempo —agora atopámonos xa cunha parte unitaria dividida en 334 capítulos—, po-la incorporación ó mesmo de novos elementos. Pro esto levaría consigo o ter que afermar que no 1494 aínda non formaba parte do «Libre de Consolat de Mar» impreso os «Capítulos do rei Pedro» e que no 1494 non existía aínda un úneco «Libre de Consolat de Mar» impreso e que a aparición desta edición non acabou coa variedá dos libros do consulado da mar.

Agora ben, ¿os documentos publicados tra-lo colofón da edición do 1494 non formaban parte do «Libre de Consolat de mar»? Teño pra min, que se temos xa unha idea feita dun libro tipo, a resposta ten que sere negativa, mais se o que preguntamos é se o Ceelles matinaba que do «Libro de consolado» formaban parte todos aqueles textos que podían ter interés pra o consulado de Barcelona, entón ten que sere afermativa a resposta. Da táboa feita po-lo Ceelles conozo samente o facsímil que reproduxo o Moliné na sua edición, onde atópase esta nota: «Car. xcvi. que per traspostacions a viudes pubills e po. causes nos poden traure etc.». Este reenvio cae fora dos folios que atopanse diante do colofón da edición —este atópase no folio 88—. Coido non trabucarme ó afermar que o reenvio faise o capítulo de corte de oito de outubro do 1481⁶⁸.

O Ceelles fixo a táboa pra arrecadar por materias todo-los capítulos do libro, que estaban espallados po-lo mesmo; quere esto dir, po-lo tanto, que tamen formaban parte do libro, según o Ceelles, todo-los outros textos, que atopábanse na edición do 1494, dacordo coas palabras do prólogo, onde decíase que pra repinica-lo libro incorporáronse outros privilexios e ordeaciós. É evidente que eiquí o Ceelles emprega o término libro pra falar dunha compilación —e agora non xa pra falar das «costumes da mar»— en dous sentidos diferentes: hai o libro do consulado que fora xa publicado e que agora o Ceelles publica de novo, correxido, e hai o que puideramos chama-lo novo libro do consulado correxido e arrequentado po-lo labore do Ceelles. O libro do consulado é asi unha obra viva,

68. Vid. MOLINÉ, 214 máis difícil e identifica-la outra cita que atópase no facsímil, ó non te-la ed do 1494, pro pode sere un reenvio as ordeanzas que rematan en MOLINÉ 212 Falo doutra cita cun reenvio a un folio posterior o fol. 88.

que a modiño vaise arrequeitando po-la incorporación de novos textos que primeiro atópanse fora do colofón do libro, pro que rematan por incorporarse dentro do propio libro diante do colofón.

A edición do 1502 refrexa aínda esta composición da edición do 1494, pois tra-lo colofón da edición ven agora sin paxinación novos folios, onde atópanse outras ordeanzas, sendo os «Capítulos do rei Pedro» a primeira ⁶⁹.

Nunha edición de Barcelona do 1518 dise xa na portada: «Libre appellat Consolat de Mar. Nouament estampat e corregit. Affegits los capitols e ordinacions dels drets del General. E del dret del pes del senyor Rey. Ab altres coses necessaries: los quals fins al present no eren estades imprimides». E no colofón dise: «Fonch emprimida e acabada la present obra. Intitulada, Consolat de mar: qui tractat dels actes maritims: e mercantiuols: e de les ordinacions e drets del general: de les entrades e exides: del principat de Cathalunya» ⁷⁰; o que calificabase de axuntanza na portada, considérase xa formando parte do libro no colofón, inda que despois deste atópase: «Seguexen se les ordinacions del dret del pes del senyor Rey com e en quina manera se paga lo dit dret del pes» ^{70 bis}, cousa que informa moi ben encol da maneira de pensar dos editores.

Noutra edición de Barcelona, tamén do 1518, esta volta do Amorós, a portada leva o título: «Libre appellat Consolat de mar. Nouament estampat e corregit. Affegits los capitols e ordinacions dels drets del General. E del dret del pes del Senyor Rey. Ab altres coses necessaries; les quals fins al present no eran estades estampades». Agora ben, o curioso desta edición é que ten dous colofós. O primeiro atópase no fol. 104 verso, col. 2, e é o que te-na edición do 1494. Po-los datos dados po-lo Moliné puiderase dir que esternamente nesta primeira parte a edición do Amorós é unha reprodución —deixando a un lado os grabados— da edición do 1494. Despois deste colofón veñen outros folios, que contina-na numeración. que recollen un fato de documentos, principando po-los «Capitulos do rei Pedro». No folio 129 verso atópase o outro colofón:

---

69. MOLINÉ LXIX-LXXI publica un a caron doutro un facsímil da edición do 1494 e outro da do 1502 pra proba-la sua identidade.

70. MOLINÉ LXXI-LXXIII.

70 bis. MOLINÉ LXXIV.

«Fonch estampada e acabada la present obra. Intitulada. Consolat de Mar: qui tracta: dels actes maritims e mercantiuols: e de les Ordinacions e drets del general: e de les entrades e exides: del principat de Cathalunya. Fonch estampat en la signe (sic) ciutat de Barcelona: per Karles Amoros prouençal. Any M.d.XVIIIj: a sis dies del mes de Agost»⁷¹.

O Amorós fai o mesmo que facían, coma veremos, os copistas dos manuscritos do «Libro do consulado da mar»: manté-nos colofós dos textos independentes que remataban nunha compilación.

É dabondo. Destos datos pódese ver que o LCM é unha obra aberta, que a pouco a pouco vai medrando po-la achega de novos textos. Deixando a un lado a súa definitiva cristalización, o que é evidente é que tan libro de consulado da mar é aquel que atópase na edición do 1484 coma o que atópase na edición do 1518; tanto o da edición do 1494 coma o da tradución italiana do 1539. Tamén podese afermar que do «Libro do consulado da mar» forma parte tanto as «Costumes da mar» coma os «Capítulos do rei Pedro», tanto o «Orden xudiciario de Valencia» coma as «Ordeanzas de seguros» dos maxistrados de Barcelona do 1435. E inda máis, pódese tamén afermar que non samente vanse incorporando nos «Libros do consulado» novos textos; tamén pódese dir que algún texto que ocupou durante algún tempo un posto nun libro do consulado perdéuno, atopándose no seu posto un novo texto. Lembraréi o que pasou na edición do 1484. No corpo do libro e rematando a impresión atopábanse as ordeanzas de seguros dos maxistrados de Barcelona do 1458; despois dun folio en branco e con outros caracteres tipográficos incorporáronse as ordeanzas encol da mesma materia do 1484. Nas edicións posteriores, ó partir do 1494, atópanse xa as ordeanzas do 1484 e desaparece-nas anteriores.

Neste sentido, coido que cando fálase dun úneco «Libre de consulat de mar» fálase dunha entelequia, que non ten unha realidade concreta. Hai, eso si, libros de consulados, que teñen un certo parentesco, xa que todos eles queren recolle-las normas xurídicas que pertoca-no comercio marítimo, pro nesta tarefa é o fin particular que cada autor propónse o que determina o contido destes libros de consulado. O labor do Moliné, dende un punto de vista xurídico, e máis xusto que aquel que fixo o Colon, dende un punto de vista

---

71. MOLINÉ LXXV-LXXVI.

filolóxico. É certo que o Moliné publicou probablemente un «Libre de Consolat» pantasma, onde recolléu os diferentes materiais que noutrora atoparóñse nos diferentes libros de Consulado publicados⁷², pro o que é certo é que recolle un texto cristalizado pola aparición da imprenta. A edición do Colon ofrece un manuscrito do 1385, en canto o texto publicado fíxose naquel ano, pro pódese dudar que o libro do consulado da mar publicado seña o libro do consulado da mar que atópase no manuscrito da Real de Mallorca. O Colon di que adoutou na súa edición «l'ordre que ya imposà la imprenta des del primer incunable consular i que ha estat també seguit per Moliné en la seva edició de 1914»⁷³, afirmación da que teño que dudar, polo razóns ditas, xa que a edición *princeps* do 1484 non ten 334 capítulos numerados coma teña a edición do Colon —e tampouco teñen «Capítulos do rei Pedro»—. Tamén di o Colon que a súa edición contén «el text del nostre codi segons es presenta en el manuscrit més antic, el de la Real de Mallorca, anomenat L», afirmación que debe matizarse polo xa dito da súa maneira de editalo e por non reproducir, coma veremos, o manuscrito enteiro.

O Colon fixo, coma os editores do século xv, unha selección e para facela aceuta ó cabo os criterios do García. E estes levanos ós manuscritos.

5. *A tradición manuscrita*

Como xa vimos o García teñas ideas craras sobor deste punto. Do libro do consulado forman parte samente os textos constantes, que atópanse neste orden na edición do Colon:

- «1. Orde judiciari (caps. *m* 1-44), que designem *o*.
2. Capítols de les esportades d'Alexandria (*m* 45), que designem *s*.
3. Costumes de mar (*m* 46-252), que designem *c*.
4. Usatges de mar (*m* 253-297), que designem *u*.
5. Ordinacions de les armades i del cors (*m* 298-334), que designem *a*. I.

---

72. Vid. MOLINÉ XCIV s.

73. COLÓN I 14.

6. Capitols del rei En Pere, que designem *p.*»⁷⁴. E coa mesma veñe-nas afirmacións fundamentais:

«Si analizem l'estructura de la nostra compilació, quant a aquestes parts, en els manuscrits més qualificats, que són els L, D, F, i V, hi trobem immediatament una clara diversitat, que permet fer-ne grups o famílies.

Efectivament, l'estructura dels dits manuscrits és la següent:

Manuscrit L: *o s c u a p.*

Manuscrit V: *o s c a u p.*

Manuscrit F: *O s c u a p.*

Manuscrit D: *o p s c u a.*

En un primer examen d'aquesta diversitat, destaca la poca fixesa del text *p*, el qual a D és després d'*o* i a tots els altres manuscrits és al final. I cal precisar que, tant a L com a D, després del text *a* hi ha un colofó, fet indicatiu d'un final de la compilació, després del qual va a estar afegit posteriorment el text *p*.

Si prescindim, doncs, del text *p* que, tal com veurem més avall, es efectivament afegit, resten només dues formes de la compilació: la forma *o s c u a*, que segueixen els manuscrits L, F i D, i la forma *o s c a u*, que segueix el manuscrit V»⁷⁵.

O García selecciona catro manuscritos, pro non xustifica a sua decisión. Non pode se-lo carauter oficial ou oficioso dos manuscritos, poi-lo ms. D é un manuscrito misceláneo e doutra parte, ó menos, o ms. P, ten un carauter oficial, según di o Pardessus⁷⁶. Semella ser que a elección ven determinada po-la vellez dos manuscritos, pro entón teríase que ter en conta que o manuscrito máis antigo non ten sempre a redacción máis antiga. O Bohigas di que o ms. C, inda que seña do século xv, non contén ordeanza algunha posterior ó século xiv, o que fai pensar que copiou outro máis antigo⁷⁷, inda que débese trabucar eiquí o Bohigas, poi-lo García publicou do ms. C unhas ordeanzas de seguros do 1452⁷⁸, pro a sua afirmación poderíase apricar, quizaves, o ms. A, coma veremos.

O García fai ademáis esta división desprezando os datos dos manuscritos, pois na meirande parte deles os «usos da mar» non

74 GARCÍA 158.

75. GARCÍA 158. Non é mais fixo, dito sea de paso, o posto de *á* que o de *p*.

76 PARDESSUS VI 493-495.

77. BOHIGAS 13.

78. GARCÍA, Ordinacions cit. (vid. n. 163) 127 n. 23 Vid infra p. 51 ss.

teñen persoalidade propia. O García emprega o ms. V pra identificalos e despois fai a mesma identificación nos demais manuscritos, inda que unha tal división se non atopen neles; o mesmo García reconece que os capítulos dos «usos da mar» atopanse mesturados con capítulos das «costumes da mar primeiros e segundos». E eu teño moitas dudas sobor do feito de que no ms. V atópense coma un fato de capítulos ben xibrado os chamados «usos da mar».

De remate o García fai unha tal identificación da ordeación dos manuscritos prescindindo dos textos intermedios, que atópanse entre os textos que considera permanentes, e prescindindo ademais da propia ordeación dos manuscritos. Dunha maneira moi breve darei os datos que teño dos manuscritos utilizados na edición, coas siglas do Colon, e da tradución italiana manuscrita.

Ms. L: táboa de capítulos do libro; documentos doutras maus seguramente posteriores; «orden xudiciario de Valencia», 43 capítulos sin título, sin numeración, sin epígrafes, mais cunha gran inicial repinicada; «costumes da mar», sin título xeneral pro cunha gran inicial; os capítulos teñen numeración e rúbrica e o derradeiro te-no número 258; «ordeanzas do corso», cun título xeneral: «Asi parlem de les naus armades e de les galeas e de les segeties com deuem partir ni com deuen pagar a aquels qui ab eyles hiran»; 43 capítulos con rúbricas, pro sin numeración; teñen iniciais repinicas e ó remate das ordeanzas atopase unha invocación: «ffacta fine pia, laudetur virgo Maria»; despois, ó parecer, do verso dun folio en branco veñe-nos «Capítulos do rei Pedro», sin título xeneral, mais cunha inicial grande repinicada; 41 capítulos sin numeración nin rúbricas, xibrados e con iniciais repinicas; rematan ó parecer, no folio 198 reuto e no verso e ate o 204 reuto atópanse sete documentos, us pra o consulado de Mallorca e outros pra o de Valencia, tamen escritos a dobre columna e da mesma letra que o libro; dos folios 204 verso ó 227 verso atopanse escritos doutras maus e a liña continua outros documentos, comenzando po-lo privilexio do trinta e un de maio do 1343⁷⁹.

Ms. D: manuscrito misceláneo, onde atópanse os privilexios de Mallorca. No folio 35 verso comenza-nos «Capitols del Consulat de

---

79. Arcadio GARCÍA SANZ, *Un nuevo código mallorquín del Llibre del Consolat de Mar*, en *AHDE* 38 (1968) 635-639

mar»; coa mesma comenza o «Orden xudiciario de Valencia», 43 capítulos numerados e con epígrafes. «Ordinationes Petri IV super facto consulatus maris. Barcelona 22 nov. 1343» (sic). Dous capítulos con epígrafes: «De multiplicament de las quintaladas». «Del excés que'l senyor de la nau deu carregar per sportada de las mercaderias dels qui la nolietjan». Despóis «Las bonas costumes e usatges de la mercaderia e de lo que deu fer senyor de nau á mercader, mariner ó pelegri (passatjer) e aquests deuen fer à aquell»; son 256 capítulos numerados e con epígrafes. O m 46, o prólogo, sin numerar. De asomade «De les naus armadas, galeras e satjetias»: 42 capítulos con numeración propia e, de remate, o colofón do manuscrito orixinario ⁸⁰.

Ms. V (1407-1409): Na primeira seución: táboa das rúbricas de todo o libro, prólogo do manuscrito. Segunda seución: coarenta e seis capítulos do «Orden xudiciario de Valencia», sin título e con numeración propia, onde marra-nos m 4 e 18 e ofrece a novidade dos capítulos 41-46, inda que os capítulos 41-42 so-nos capítulos das «sportades»; o cap. 23 ten unha forma diferente da que atópase nas edicións. Terceira seución: «Costumes da mar», sin título propio, 249 capítulos con numeración propia, inda que señan 259, poi-lo manuscrito recunca a numeración dos capítulos 205-214; dentro das «Costumes da mar» atópanse as «ordeanzas do corso». Coarta seución: «Les costumes de Mar de Barchinona»: onde recollense os coarenta e un capítulos dos «Capítulos do rei Pedro»; pechase co cronicón das confirmacións: «Dels fermaments fets e juraments de les Costumes de la Mar». Quinta e derradeira seución: trinta e dous privilexios, que van dende o 1283 ó 1420, aínda que os dous derradeiros señan unha achega posterior. Estas partes forman cinco

---

80. José María QUADRADO, *Privilegios y franquicias de Mallorca, cédulas, capítulos, estatutos, órdenes y pragmáticas, otorgadas por los reyes de Mallorca*. (Palma de Mallorca 1894) 47-56. No esencial cadra con esta descripción a do MOLINÉ LIV-LV, inda que di que os «Capítulos do rei Pedro» rematan co capítulo que adoito atópase no LCM co n.º 45 e recolle os epígrafes xa recollidos do cap. das «sportades». O Moliné publica unha lámina onde pode verse o comenzo desta parte do ms.; despóis das correccións feitas ó derradeiro documento transcrito, comenza a metá da liña: «Assi comensen los capitols del consolat dela mar e primerament de la electio del consols e deliutge; cap. Cascun ». Vid. infra n 129.

seuciós ben xibradas, atopándose no inicio de cada unha delas unha miniatura ⁸¹.

O Moliné di que as «Costumes da mar» te-no epígrafe seguinte: «aquestes son les rubriques de les bones costumes els bons usatges de la mar» ⁸², pro é porque copiáu eiquí o epígrafe da táboa, pois no testo as «Costumes da mar» non atopanse baixo un titulo xeneral.

Ms. F: é un manuscrito manco dalgús folios na primeira parte, e hoxe este defeuto e meirande ó parecer; o Brocá di que comenzaba no folio II —a numeración romá é coetánea e continua ate o folio CLVIII, derradeiro do manuscrito—. Comenzaba así pola derradeira parte do capítulo 6 do «Orden xudiciario». O Brocá di somente que rematado o libro de consulado —no sentido da época— comenza nas «Ordeanzas do corso»: «Assi parla de les Naus armades». Non di se estan ou non numeradas de forma independente. Veñen despois dous pautos entre a vila de Barcelona e o conde de Barcelona da mesma data: o 29 de xaneiro do 1373, que atópanse tamen no ms. P. Despóis veñenos «Capítulos do rei Pedro»: «Carta domini Regis super usaticis». Tampouco o Brocá di ren sobor do número de capítulos e da súa numeración. Rematase o manuscrito co «Orden xudiciario de Barcelona»: «Com se elexen los consols de la mar en Barchinona», que ten un preambulo e vinteseite capítulos ⁸³. Algo mais concretas so-nas novas dadas polo Perels ⁸⁴, inda que non teñen pra o noso lerio moito interés. Lembraréis que falando da táboa —tres folios sin numerar e mancando o inicial— di que comenza cunha referencia ó folio CXXII e remata cunha referencia o folio CXLIII, xa que permetenos saber que ó menos un dos pautos ditos era mencionado na táboa. Tamén di o Perels que os capítulos do «orden xudiciario de Valencia» non teñen numeración e que atópanse os capítulos das «sportades» na súa dobre versión.

Ms. N: táboa das rúbricas; «Aci apres apparen ordinacions den Santacili»; «orden xudiciario de Valencia»; cap. das «sportades»;

81. Arcadi GARCÍA SANZ, *La datación* cit 257-271. Vid. tamén a edición do Ferrando. Vid. infra p. 78 ss.

82. MOLINÉ LV-LVIII.

83. G. M. de BROCÁ, *Un manuscrit del «Libre del Consolat de Mar» Creación del Consolat mercantivol a Girona*, en *RJC* 22 (Barcelona, Noviembre-Diciembre 1916) 567-569; descarto eiquí un traballo anterior e as novas do Valls

84. Leopold PERELS, *L'ordre judiciari mercantil de Barcelona del segle XV*, en *RJC* 37 (1931) 1-35.

«dels bons stabliments e costumes de la mar»; colofón: «ffinit es lo libre e acabat gloria e laor sia dada a Jhesu Christ amen»; «Ordeanzas do corso»; colofón: «Ffinito Libro sit laus gloria xpro»; «Aci començen los usatges de Barchinona» (=«Capítulos do rei Pedro»); o que se ten que pagar na insua de Cerdeña; cronicón das confirmaciós; ordeaciós dos conselleiros de Barcelona sobor dos cónsules de Sicilia; ordeaciós de seguros do 1435; outras ordeaciós en forma de pregón; ordeación de Santiago I en latin e outras do mesmo rei e testos do «Recognoverunt proceres»; pragmática do rei Alfonso do 2 de outubro do 1424 e pecha o manuscrito unhas ordeaciós do 1436 dos conselleiros de Barcelona, que rematan no folio 188 reuto, permanecendo en branco o verso ⁸⁵.

Ms. P: incompreto. Século xv a xvi. Táboa, forma de elixi-los consules, esto é o «Orden xudiciario de Valencia», capítulo das «sportades», «De bones costumes e bons stabliments», esto é, «Costumes da mar»; colofón: «ffinit, etc.». Esto é, non copiouse enteiro; «Aci parle de les naus armades e de les galeres e sagetias com deuen partir ne com deuen pagar a aquells qui ab ells van ne stan en campanya lur» (=«ordeanzas do corso»); dous pautos do rei Pedro IV coa vila de Barcelona no 1373, que atópanse xa no ms. F; a parte do manuscrito escrita a liña contina comenza coa «Carta domini regis super vsacius», esto é, os «Capítulos do rei Pedro» e remata o manuscrito coas ordeanzas de seguros do 1458, que finan no capítulo coarto, poi-lo manuscrito e manco ⁸⁶.

Ms. U: s. xv. Táboa; ó parecer despóis veñe-no «orden xudiciario de Valencia», os capítulos das «sportades», as «costumes da mar» e as «ordeanzas do corso»; despóis unhas ordeanzas pra os consulados de Levante e de remate as ordeanzas de seguros do 1436. Os capítulos non teñen numeración. Marran po-lo tanto os «Capítulos do rei Pedro» ⁸⁷.

Dos mss. A e C podo da-las novas que respondendo as miñas preguntas doume o meu compañeiro Montagut ⁸⁸.

85. MOLINÉ LIX ss. Vid. máis adiante p. 69 ss.

86. MOLINÉ LXI-LXII; PARDESSUS VI 493-494; BOHIGAS 16

87. MOLINÉ LVII.

88. Non débese atervar moito as citas, xa que eiquí non quero publica-lo contido destes manuscritos, senon identifíca-lo; neste sentido, e pra evita-lo meo compañeiro críticas parvas, reconozo que trabuquei moitas veces ó lér

Ms. A: o ms. B-80 do Arquivo de Historia da vila de Barcelona é do século xv, segun o Colon. Ten hoxe ó parecer oito folios de epígrafes, cento trinta e seis folios co testo e unha achega de seis folios máis.

Nos primeiros oito folios atópase a táboa de epígrafes, aínda que seña incompreta —xa que perdéuse o primeiro folio antigo— polo que os primeiros epígrafes que atópanse nela son:

«De guarda de pelegrins qui moreran en nau .. a 34»

«De hom qui vage per viatges si mor ... .. a 34»

epígrafes que cadran cos do m 118 e do m 119. Este xeito de citar manténse hastra o folio 7 verso, onde deixase de aseña-lo folio:

«Almirall pot fer conestables e pot los millorar

dunha part ... .. a 126»

Esto é, hastra o m 305 dase a aseñación do folio, pro despóis sigue-nos epígrafes sin aseñación dos folios onde atópanse os capítulos:

«on parla de notxer» = m 307

«de proher» = m 308

«D'omens darmes» = m 310

.....

«De guardians seneschals» = 333 b (segundo epígrafe).

Nesta táboa manca a indicación do comenzo das «Ordeanzas do curso» que atopase no m 306, pro tamen manca o epígrafe que atópase hoxe no m 298. Os epígrafes da táboa, como é adoito, non sempre cadran cos epígrafes que atopanse no testo.

Resumindo: teríamos que nesta táboa recollense os epígrafes dos capítulos que atopanse no manuscrito, pro manca a aseñación de ser capítulos e a numeración. O defeuto inicial da táboa non permite saber se nela atopábase un título pra todo o manuscrito e se tamen atopabase o título do «Orden xudiciario de Valencia» e o título das «Costumes da mar».

Tampouco o gromo do manuscrito, onde atopáanse os capítulos, resolve o problema, xa que tamen e defeutuoso o folio primeiro, pois no reuto manca a primeira columna e no verso a segunda; coido

---

os textos trascritos polo Montagut, pro non trabuqueime non datos recibidos quero dir que no testo das trascricións poden atoparse moitas trabucacións, pro os datos son de fiar.

que rachouse o folio po-la metá, po-lo que hoxe atópase do xeito dito. Agora ben, no folio oito reuto, na primeira columna, atópase o epígrafe: «De fermances de dret sobre quals em pares es rebude», que ven sendo o m 42⁸⁹; o resto da columna deixouse en branco e na columna segunda, con capital, atópase a rúbrica: «De multiplicament de quintalades» e no verso, na primeira columna: «De quintalades», co testo latino, e despois xa na segunda columna atópase: «Aci comencen les bones costumes e los bons usatjes de la mar».

Pódese dir po-lo tanto que os capítulos das «sportades» non forman parte do «Orden xudiciario», que pechábase co capítulo que hoxe é o m 42; marraba po-lo tanto o capítulo do xuramento dos abogados de Mallorca.

O xebre, ó parecer, ponse entre o «Orden xudiciario de Valencia» e os «Capítulos das "sportades"», que estan diante das «Costumes da mar»; agora ben, inda que non haxa ningun cómaro en branco entre os ditos capítulos e as «Costumes da mar» ni nas «Costumes da mar» comencen cunha capital como comenza nos ditos capítulos, é tamén certo que os ditos capítulos das «sportades» atópanse fora das «Costumes da mar», pois estas comencen despóis dos dous ditos capítulos, coma amosa o epígrafe recollido. Tampouco atópase nas «Costumes da mar» aseñación de capitulado nin numeración: samente recollense epígrafes e o testo posto baixo os mesmos.

Este feito esprica que non haxa un xebre craro entre o que hoxe conocemos coma «Costumes da mar» e o que hoxe conocemos coma «Ordeanzas do corso»; tra-lo capítulo que leva a rúbrica «De senyor de nau quis straura de anar en lo viatge com sen poden strer los mariners», que ven sendo o m 297, atópase o epígrafe: «Aci comencen les costumes e usances de naus de galers e de sageties armades que van en cors». Neste manuscrito non atópase ningun colofón no remate das «Costumes da mar». Coma xa vimos este epígrafe «Aci comencen...» manca na táboa de epígrafes, pro ó parecer hai un cómaro en branco entre o epígrafe do derradeiro capítulo das «Costumes da mar» = m 297 e o primeiro das «Ordeanzas do corso» = m 298, xa que déixase en branco o resto da primeira columna do folio 7 verso da táboa e coménzase coa primeira rúbrica dos capítulos das «Ordeanzas do corso» na segunda columna.

89. Vid. a edición do Moliné

Tamén atópase no testo, pro non na táboa, o epígrafe que aseña que comenza-nas «Costumes do corso», que está no m 306.

Aínda que na táboa esteña-nos epígrafes das «ordeanzas do corso», se non atopa-nos derradeiros, que atópanse no testo: fol 136 reuto col. 2: «Com se deuen leuar les quintes», «De leuar quintes», «de levar quintes», «De armar la notxeria»; fol. 136 verso col. 1: «De armar a tot plant e a tot seguit», «Com se leuen les quintes», epígrafes que cadran cos seis párrafos que hoxe forma-no m 334, po-lo que o ms. A tería dividido o actual m 334 en seis capítulos.

Todo esto é difícil de interpretar, pro poderíase dir que a fusión que lévase a cabo na táboa —ó menos tal como atópase hoxe— non atopa o seu refrexo no testo, onde inda mántense as lindes entre os distintos elementos que forman este manuscrito. Tra-lo m 334, atópase o colofón:

«Facto fine pia laudetur
Virgo Maria.
Ffinito libro sit laus et gloria
xpo amen.»

Despóis dunha columna en branco, achegáronse outros folios sin numerar, que fórono modernamente, e levan agora os números 137-142, onde atópanse os «Capítulos do rei Pedro», sin numeración; non rexistráronse na táboa. Teño pra min, po-lo tanto, que tampouco neste manuscrito atopábanse orixinariamente; o problema importante e saber cando foron axuntados e por qué.

Pra rematar direi que no fol. 73 verso columna 2 atópase esta nota: «vacat hic usque in tali signo (x): Senyor de nau o de leny qui manare la sua nau... (x) tots los mariners o de la maior» o que somella querer dir que copioue este manuscrito doutro anterior defeutuoso.

Ms. C: o ms. 989 da Biblioteca de Catalunya é, ó parecer, do século xv e po-las notas que ten na parte interior da cuberta debeu sere de propiedade privada. Ten hoxe cento coarenta folios, numerados modernamente a lapis, pro orixinariamente tería que ter máis, xa que mantén unha numeración antiga esmorecida que chega ate o folio 150: manca-nos folios antigos: 1, 6, 7, 8, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 19 e 147; sendo así, teríase que correxi-lo número total de folios antigos do meu informante, xa que terían que sere cento cincuenta e dous. Do antigo folio 147, rachado, quedan restos.

A táboa de epígrafes ocupa os catro primeiros folios da numeración de hoxe, que sería nos folios 2-5 antigos, pois falla o folio primeiro antigo; non temos así o epígrafe da táboa nin tampouco novas sobor do inicio do «orden xudiciario de Valencia».

Na táboa, no folio II col. 1.ª antigo —fol. 1 de hoxe— atópase a aseñación: «Dels bons costums e usatges de la mar... fol. 14». Este feito leva consigo que se non poida recupera-la composición do «orden xudiciario de Valencia», inda que pódase recupera-las das «Costumes da mar».

A táboa, que infórmanos hoxe do contido do manuscrito a partir polo tanto do folio XIV antigo —que hoxe se non conserva—, sólo ten epígrafes, pois non hai aseñación de capítulos nin hai numeración.

A táboa dá-nos novas ate o folio CXXXIII antigo (=132 de hoxe), inda que non sempre compretas, pois dá novas continas hastra o folio CXXV antigo (=114 novo), onde do epígrafe «Com mariners son tenguts de sorrar e dessorrar... 125» (=114 novo) (este capítulo é o m 180, pro neste manuscrito C atópase despóis do m 297 e remata as «Costumes da mar») bríncase ó epígrafe: «De patró que no puxa manlevar sobre les parts... 142» (=131 novo), que na realidade é o folio CXLI verso antigo, epígrafe do mp 24. A espricación atópase no feito de que no testo dende o folio CXXVI (=115 novo) se non atopan rúbricas ate o folio CXLI reuto antigo (=130 novo): «que pescador ho altre no gos...» (=mp 22); «que barquer non pense . » (=mp 23); estos dous epígrafes se non atopan aínda na tabóá, pro atópase xa: «De patro que no pusca manllevar...» = mp 24 e os demáis epígrafes hastra o mp 40.

O gromo do manuscrito comenza hoxe —despóis do remate da táboa no fol. de hoxe 4 verso 1.ª columna— no fol. 5, que ven a se-lo folio IX reuto, 1.ª columna na numeración antiga, onde comenza o m 8, polo que perdéronse, ó perderse os folios antigos xa ditos, os primeiros capítulos do «Orden xudiciario de Valencia»; deste xeito nin temos comreto o «Orden xudiciario» nin podemos recupera-lo, xa que manca o folio primeiro antigo, onde atopábase o seu contido; pola mesma razón non podemos saber coma remataba este «Orden xudiciario» e se nel ou despóis del atopábanse ou non os dous capítulos das «sportades», un en catalán e o outro en latín.

Po la mesma razon tampouco sabemos como comenza-nas «Costumes da mar» no testo, aínda que sabemos po-la táboa que comen-zaban co epigrafe «dels bons costums e usatges de la mar».

Despóis destas lagóas o manuscrito conservado comenza no folio XVI reuto antigo, columna primeira, que é o folio 8 reuto primeira columna de hoxe, coa frase: «conagude de homens entesos en aquela raho e qualque enteniment que aquells ne jutiaran que allo sians tenguts los personers comprar e de pendre en llur coarte...», que eu po-lo momento nun fun capaz de identificar. Na sua edición o Colon di na nota 12 o m 39, que «a partir d'aci i fins al capitol m 55 manca el text de C», pro, se non trabúcome, non volven a atoparse variantes do ms. C hastra o m 109.

O que pode afermarse e que no testo impreso do Colon non atopase, nos primeiros capítulos das «Costumes da mar», unha frase semellante a recollida e os datos que envióume o Montagut da táboa, non son nin craros nin compretos, pro pódese afermar que o orden de aparición dos capítulos non é o mesmo que atópase na edición do Colon —nin tampouco na edición do ms. V—, cousa que doutro lado atopa a sua conferma no posto do m 180 neste manuscrito: ó cabo das «Costumes da mar», zarrándoas.

Na primeira parte do testo, onde atópase fragmentariamente o «Orden xudiciario de Valencia» os capítulos non teñen epígrafes, pro están numerados, pechándose, po-la conservación a cachos do manuscrito, co cap. 39 = m 39⁹⁰.

Tamen os capítulos das «Costumes da mar» teñen numeración, mais propia, que debía comenazar co primeiro capítulo, inda que hoxe o primeiro numerado que atópase e o cap. 9, que atópase no fol. xvi verso —non esquencerse que o capítulo que atópase no fol. XVI reuto antigo, que é o fol. 8 novo, te-no epígrafe «Si algu promet de fer part en nau o barque com es mester li o atena», que non é de doada identificación, inda que podería pensarse no m 282— e despóis vai adiante a numeración hastra, ó parecer, o cap. 50, onde remata; neste sentido quero aseñar que o cap. 44 deste manuscrito, que atópase no fol. XXXV reuto, 1.ª columna, da numeración antiga, e que é o novo folio 24, te-na rúbrica: «Senyor de nau no pot prestar mariner ha altra nau», que cadra co do

---

90. Vid. ed. COLÓN m 39 n. 12.

m 148: «Senyor de nau no pot prestar mariner a altra nau», que teria o numero 111 no ms. L, numerando independentemente as «Costumes da mar».

O primeiro capítulo sin numerar atópase no fol. XXXVI reuto, numeración antiga, 1.ª columna, que é o novo folio 25, e te-na rúbrica: «Per qual raho se pot partir mariner de nau», que podería cadrar coa do m 155.

Esta nova parte remata ó parecer no fol. CXXVI reuto antigo = 115 novo, onde atópase o cap. que leva a rúbrica «Com mariner son tenguts de asorrar e desssorrar», que ven a se-lo m 180, mentras o capítulo anterior, que te-na rúbrica «Mariners qui son acordats ab senyor de nau ho de leny com deuen seguir lo viatge», e atópase no fol. CXXIV verso, 2.ª columna, antigo, que é o novo folio 113, ven a se-lo m 297.

O folio CXXVI antigo que é o folio novo 115 ten no reuto o derradeiro capítulo das «Costumes da mar» deste manuscrito, que é o m 180, mentras a súa segunda columna está en branco e orixina-riamente tamen debeu quedar en branco o verso, onde hoxe atópanse samente probas caligráficas. Por precisión, inda que non sei a razón deste feito, o fol. antigo XXIII verso = 12 novo e o fol. antigo XXIII reuto = 13 novo, deberon quedar en branco e foron empregados pra probas caligráficas. Lembraréi que as «Costumes da mar» comenzaban no folio antigo XIV, hoxe perdido. As «Costumes da mar» non teñen colofón.

No folio antigo CXXVII reuto, primeira columna, que é o novo 116, atópase a rúbrica «De armament»; non atópase po-lo tanto a rúbrica do m 298, inda que si o capítulo: «Primerament deu iurar lo almiraal». Estos capítulos nin teñen rúbricas nin numeración, inda que poden identificarse po-las iniciais capitales e po-los cómaros en branco que xiban us dos outros; o derradeiro capítulo atópase no folio antigo CXXXVI verso que é o novo 125, na segunda columna: «Si algu armara nau ho leny ho gualera», que ven sendo o m 334. Tampouco atópase eiquí colofón algún.

No folio CXXVIII antigo, que é o novo 118, atópase un capítulo, tamén sin rubrica, coma todo-los outros, que comenza así: «Aci comensan las costumes del cors soes ha entendre de nau ho de leny de rems», que ven sendo o m 306. Como xa sabemos e agora conocemo-las razóns, estos capítulos se non atopan rexistrados na

táboa por non tere epígrafes, xa que non hai fundamento serio pra afermar que se non atopan rexistrados, pois non formaban parte orixinariamente do manuscrito.

Po-los datos que teño, inda que non señan moi craros, o m 334 remataba no folio antigo CXXXVII reuto, que é o 126 novo, a metade da primeira columna, xa que o Montagut dime que atópase unha columna e media en branco no folio CXXXVII reuto e no verso atópanse denovamente exercicios caligráficos e o título «Ordinations que feu lo S.R. en P. sobre los acordaments e altres coeses segons en quales apar»; atópase no folio antigo CXXXVIII reuto primeira columna, que é o novo 127, o protocolo en latín, que ven sendo o mp O. Os «Capítulos do rei Pedro» chegan ate o folio antigo CXXXI reuto, que é o novo 130, sin rúbricas nin numeración, inda que comenzan a atoparse rúbricas xa no dito folio como xa dixen. O capítulo mp 40 atópase no folio CXXXIII reuto antigo, que é o 133 novo, e remata na primeira columna; despóis dun cómaro en branco, na columna segunda atópase o xuramento dos abogados, esto é, o m 43, po-lo que non sería esauta a afirmación do Colón: o m 43 se non atoparía nese posto no manuscrito C, pro atopariase despóis dos «Capítulos do rei Pedro»⁹¹. Despóis deste xuramento dos abogados, no folio antigo CXXXIV verso, que é o 133 novo, comenzando unha columna, atópase baixo a rúbrica «Consolatges», seis capítulos sin epígrafes, pro con capitales e comaros brancos entre si, que chegan ate o folio antigo CXXXVI verso 2.ª columna, que é o novo 135. Os datos que teño é que son unhas ordeanzas dadas po-los conselleiros de Barcelona pra os navegantes «del senyor Rey daragó he de Mallorques los quales capitols volen que serven he obtenguan he aproven los Consols de Masina he de Seragossa he de Trapena». Teño pra min que pódense identificar coas ordeanzas pubricadas po-lo Mariné⁹².

O manuscrito remata cos capítulos que baixo a rúbrica «Segu-retats» ocupan dende o folio CXXXVIII antigo que é o 136 novo hastra o remate, e que pubricóu o García, xa que so-nas ordeanzas de seguros do 1452⁹³.

91. Vid. m 43 n. 1 (ed. Colón).

92. MARINÉ 209-211, inda que nestas fálase tamén de Palermo.

93. GARCÍA, *Ordinacions* cit. (vid n 163) 135 ss.

De cabo darei os datos que recolle o Giardina do manuscrito que conte-na tradución italiana⁹⁴. É un manuscrito do século xv, que ten 140 folios é o seguinte título: «Libro de lo officio del consolato et de lo stilo et uso de dicto officio et de le regione et costume del mare», onde, a meu ver, fáise un craro xebre do contido do LCM suliñando así o seu carauter de compilación e distinguendo po-lo tanto entre o «orden xudiciario de Valencia» e as «Costumes da mar».

No seu traballo o Giardina non é sempre moi craro, pro, ó parecer, mentras no folio primeiro atópase o escudo dos Tolomeos de Siena, nos folios 2-7 atopase, inda que feita por maus diferentes e non de maneira correuta, a táboa de epígrafes. O manuscrito péchase no folio 140 reuto con esta inscrición: «Telos. Die decimo mensis Januarii 1479 el presente libro de Consolado, et ragione maritime et mercantevole da Cathalano in italiano idioma per me Francisco Biscontini de papia». Po-lo tanto o remate desta traduciónponse o 10 de xaneiro do 1479 e fíxose por un tal Francesco Biscontini da Pavia, do que o Giardina non pode dir ren.

O Giardina aferma que nesta tradución manca o «Cronicón das aceutaciós» e que o testo no «Consolato» non ten diferencias sustanciales co testo impreso, inda que a voltas hai outra sistemática, po-lo que ofrece os epígrafes dos primeiros coarenta e un capítulos, que cadran cos coarenta e tres ou coarenta e cinco capítulos das edicións impresas, que forma-no «Orden xudiciario de Valencia». Os epígrafes tómaos o Giardina da táboa, xa que recolle o dato seguinte «Incomincia la Taula del presente libro de Consolatu a regione maritima et mercantevole». Agora ben, o Giardina recolle somente coarenta epígrafes, pois o epígrafe recollido non semella sere o epígrafe do primeiro capítulo, que seria o m 1. Deste xeito o primeiro epígrafe da tradución cadra co m 2.

Tendo presente este feito, pódese afermar que nesta tradución—ou millor neste fato de epígrafes dado po-lo Giardina—mancanos cap. m 1, 20, 24, 33 e 43 da ed. de Colon e da ed. do 1484, inda que semella ter un capítulo novo, o (22) desta tradución: «De la jurisdictione de li Consoli in che se estende», que nin cadra co

---

94. Camillo GIARDINA, *Una traduzione italiana del «Consolato del mare» de 1479*, en *Rivista del diritto della navigazione* II 1 (Roma 1936) 200-205.

m 22, xa que éste é o (20) da tradución nin co m 31, que é o (29) desta tradución; podería quizaves aveciñarse o cap. 46 do ms. V. O derradeiro capítulo desta primeira parte da tradución é o capítulo das «sportades» que é o m 45 ou o cap. 44 da edición do 1484. Ó parecer se non atopa o testo latino.

Coido que o Giardina quere dir que ningún destes capítulos atópanse numerados, pro recolleréi as suas palabras, un tanto equívocas: «Tutti i capitoli non sono numerati». Despóis ten que vi-lo testo das «Costumes da mar», do que o Giardina di samente que este manuscrito no-nos di ren de novo sobor do mesmo. Agora ben, rematado o «Consolat del mare», coa mesma, sin solución de continuidade, atópanse unha poulareda de testos, que atópanse xa nas edicións do LCM, así nas venecianas do 1567, do 1584 e do 1806. Esta afirmación é a de que o derradeiro capítulo do «Consolato» atópase no fol. CXVI r. e te-no epígrafe «Si alcuno Signore de nave o de legno chi avrà acordati marinari, se excuserà per iusta ragione de andare in lo viagio», sendo o cap. 294 («Del patrone e de' marinari che non si vorranno andare in viagio») da edición do Casaregis, permetenos facer algunhas concrusiós.

Pra o Giardina, coma pra o Capmany ou o Pardessus o «Consulado» ó parecer sigue sendo as «Costumes da mar», polo que estas péchanse no dito capítulo que é o m 297 ou o cap. 290 da edición do 1484. Tamén pódese dir que tampouco atópanse numerados os capítulos destas «Costumes da mar» e de cabo pódese afirmar que coa mesma, sin solución de continuidade, atópanse outros capítulos, que comenzan no mesmo fol. CXVI r. co que te-no epígrafe: «Come debe iurare l'admiraglio e Capitano et Capitano et armatori», que é o m 298. O Giardina da 38 epígrafes, dos que daréis coa mesma a equivalencia coa edición do Colon⁹⁵.

Cadro os capítulos da edición do Colon cos epígrafes mencionados po-lo Giardina; podése po-lo tanto recuncar un mesmo capítulo da edición do Colon, cando cadre con dous epígrafes diferentes da tradución.

95. Téñase en conta que falaréi por exempro do m 333a e do m 333b, pra lumbrá-las duas partes que pódense atopar neste capítulo, xa que nalgús manuscritos formaban non un, senon dous capítulos, comenzando o segundo alí onde atópase un epígrafe intermedio na edición do Colon. Xa se sabe que o Colón unhas veces fixo capítulos bis e outras non

O orden destes epígrafes e o seguinte: m 298; m 300; m 301; m 299; m 303; m 304; m 305; m 305; m 305; m 302; m 307; m 308; m 309; m 310; m 311; m 312; m 313; m 314; m 315; m 316; m 317; m 318; m 320; m 321; m 322; m 323; m 324; m 325; m 326; m 327; m 328; m 329; m 330; m 331; m 332; m 333a; m 333b; m 334.

Unha primeira conxunción: dun lado o m 299 e o m 302 atopanse fora de posto —con respecto a edición do Colon— e doutro lado marra-nos capítulos m 306 e m 319; ademais o m 305 dividéuse en tres capítulos diferentes e o m 333 en dous. Agora ben hai algunhas dúbidas que non podo resolver sin ve-lo texto, poi-los epígrafes non son de fiar, xa que en toda-las edicións e manuscritos atopanse epígrafes recuncados ou fora de posto, po-lo que chamaréi a atención sobor daqueles máis revesados.

Na tradución italiana o cuarto epígrafe é «come deve essere computata victuaglia de nave armate» e o décimo: «De convenience a manifestare». Na edición do 1484 atópase «Capitol .cclxxxii. Com deu ésser comptada vianda en nau armada en cartes cvij», que é o m 299: «Capitol de pagar la messió», e «Capitol cclxxxv. De conuinenças a manifestar en cartes cviiiij», que é o m 302: «Com deu esser comptada vianda de nau». Da súa parte o Moliné no m 299 te-no epígrafe: «Com deu esser comptada la messio e lo guany en nau armada» e no 302: «De conuinenças». Os mss. D e V (eiquí son os cap. 174 e 177) van dacordo coa edición do Colon, isto é, co ms. L, inda que no ms. D o m 302 te-no epígrafe: «Com deu esser comprada vianda de nau».

Teño pra min que seña cal seña a identificación proposta pra «Come deve essere computada victuaglia de nave armata» este epígrafe estaría fora do seu posto —sempre respecto a edición do Colon—, xa que o primeiro epígrafe «Come deve iurare l'admiraglio e Capitano et Capitano et armatari» é o m 298; o segundo «De la quinta de homo che va per se medesimo» é o m 300 e o terceiro, «Del sacramento et homagio del Comito» é o m 301; a identificación deberíase facer dacordo coa edición do 1484 e po-lo tanto o epígrafe de «Come deve essere...» cadraría co m 299 e o epígrafe «De convenience...» co m 302, po-lo que estes dous capítulos terían un posto diferente ó adoito nos outros manuscritos e edicións, pro teríamos ademais que nesta tradución nin atópase o título que pode

verse no m 298 nin atópase tampouco o título do m 306, xa que a tradución non ten este capítulo ó parecer.

Teríamos así que cos datos do Giardina todo-los capítulos que atópanse nesta tradución veñen a oito us despóis dos outros, pro esto debe dirse non samente dos capítulos do «orden xudiciario», das «costumes da mar» e das «ordeanzas do corso», mais tamen dos outros capítulos dos outros testos. Arrecadando as novas dadas po-lo Giardina e decatándose de que algús dos datos proveñen da táboa, xa que o manuscrito e manco dos folios 129-136, e correxindo algunha errata o resto do manuscrito é o seguinte:

Despóis das «Ordeanzas do corso», que remataría no fol. 126 v, no 127 r e ss. atoparíanse os «Capítulos do rei Pedro», despoi-lo que o Giardina maxina que pode identificarse coas «ordeanzas de seguros» do 1458, aínda que coido que quizaves seña-nas do 12 de abril do 1432, aínda que no-nas conozo, po-las razóns que direi coa mesma. Despóis atópanse as «ordeanzas de seguros» do 21 de novembro do 1435 e as do 14 do mes da sega do 1436. No folio 139 atópase a disposición derradeira que recollese nesta tradución: «Ordinatio ni de che casi vicij o infirmitate deli schiavi sia loco et redibitione de quelli et in quale manera in li piayti che ne surtiranno degia essere proceduto» e no folio 140 reuto atópase o colofón, que quedou xa recollido.

6. *Concrusiós provisionales: unha primeira aproximación ó problema*

As ediciós son aqueles testos nos que por vez primeira, ó que conocemos, quere-se facer un texto unitario, cunha mesma numeración, de testos que hastra aquel intre mantiña-na sua propia individualidade; estos testos numerados conxuntamente son, po-lo orden da sua aparición, nas ediciós: o «Orden xudiciario de Valencia», o capítulo onde recollese o xuramento dos abogados, os capítulos das «sportades» as «costumes da mar» e as «Ordeanzas do corso», que forman un conxunto de 334 capítulos na edición do Cealles.

Todos estos testos atópanse nos manuscritos, inda que non en todos, agás o capítulo do xuramento dos abogados de Mallorca, que se non atopa en ningún manuscrito según o Colon, inda que o

Montagut dime que atópase, como xa dixen, no ms. C, mais fora do «Orden xudiciario». Os «Capítulos do rei Pedro» quedaron fora deste esforzo unitario coa úneca esceución da edición *princeps* da tradución italiana do 1519 e da súa reedición do 1539, onde dous capítulos deste texto incorporáronse dentro das «Costumes da mar» no posto dos m 154, m 155, m 156, m 157 e m 158.

Este esforzo unitario nace dun certo degaro de unifica-lo dereito procesal e o dereito material o que pode espricar que as solucións foran diferentes. Na edición do 1484 numéranse samente 303 capítulos, xa que o derradeiro numerado é o cap. 303 (203 no texto), que ven sendo o m 307-308. É certo que despois veñen outros capítulos, que hoxe atópanse nas «ordeanzas do corso», pro xa sin numeración. Ademais mentras os cap. 291-301 (no texto 191-201), que cadran cos m 298-305) semellan formar parte dos capítulos das «Costumes da mar», os cap. 302-303 (no texto 202-203), a identificar cos m 306-308, teñen un título propio, que semella xiba-los dos capítulos anteriores: «Aci comencen les costumes del cors, ço es entendre de nau o leyn de rems».

Samente coa edición do 1494 chegouse a consolidar un texto unitario de 334 capítulos do contido xa dito, inda que non trunfou axiña xa que na tradución italiana do 1519 e na súa reedición do 1539 atópase samente as «Costumes da mar», inda que compretadas cos outros textos xa ditos.

Estos esforzos pra unificar cunha numeración continua textos diferentes, que levaron a numerar unitariamente un feixe de 334 capítulos, non fixo desaparece-los testemuños dun orixe diferente dos seus capítulos. Na edición do 1484 manténse o título das «Costumes da mar» e das «Ordeanzas do corso», aínda que coas características xa ditas. Ademais esta nova unidade compretabase con outros textos pra forma-lo LCM; así esprícase que o colofón da edición do 1484 atópese despois das «ordeanzas de seguros» do 1458, o que te-na súa conferma no colofón da táboa.

Na edición do 1494 rematase o «Orden xudiciario de Valencia» no m 43, atópase coma un capítulo independente o capítulo das «sportades» e atopanse as «Costumes da mar» cun título propio diante do m 46 e cun colofón propio despois do m 297. O mesmo pódese dir das «Ordeanzas do corso», que ten un título propio diante do m 298 e un colofón tra-lo m 334, aínda que tense que

dir que agora aqueles capítulos achegados as «Costumes da mar» —os 291-301 = m 298-305— teñen un título propio: «Ordinacions de tot vexell qui armara per anar en cors e de tota armada ques faça per mar», pro non teñen colofón propio e o seu xebre dos capítulos derradeiros, os m 306-334, tense que facer dunha maneira artificial, xa que no m 306 atópase o epígrafe: «Ordinacions de Cors» e o dito capítulo comenza: «En les costums del cors...», atopándose un colofón tra-lo m 334, colofón que amósase coma o do «libre vulgarment appellat de consolat».

Podérase dir que hai un esforzo pra facer destes capítulos derradeiros, que atopanse tra-las «Costumes da mar» —m 298-334— un texto independente. Xa que o ms. V está publicado, lembraréi o que sucede neste manuscrito. O cap. 175 = m 298 te-no epígrafe «De cònsols de galeres e de sageties» e comenza «Si algun qui hirà...», pro o V 187 = m 306 te-no epígrafe «Aci començen les costumes de cos» e o capítulo comenza «Aci començen les costumes del cos ço és a entendre, de nau o de leny de rems...». Este feito non débese samente as características deste manuscrito, pois outro tanto sucede coa tradución italiana do 1479, onde nin siquera, ó parecer, atópase o título «Aci començen les costumes de cos». Agora ben, este feito ten un valor diferente nestes dous manuscritos: na tradución italiana serve, a meu ver, pra refrexar a unidade do LCM que atópase na mesma; no manuscrito V pra suliñar o avencellamento entre o que chamamos hoxe «Costumes da mar» e os primeiros capítulos do que chamamos hoxe «Ordeanzas do corso». Eu quero eiquí limitarme a suliñar este problema, inda que o devezado de facer un feixe de 334 capítulos, onde ó mesmo tempo distínguese ben entre «Costumes da mar» e «Ordeanzas do corso», coma tamén sucede na meirande parte dos manuscritos, levame a matinar que é o ms. V o que modificou o posto das «ordeanzas do corso».

A tradución impresa italiana citada conferma esta idea de que o LCM é o resultado derradeiro dun esforzo editorial, po-lo que nos tempos primeiros non tiña unha individualidade definida, xa que respondía na súa forma ós intereses dos editores e dos consulados. Así na dita tradución se non atopan ni-no «Orden xudiciario de Valencia», ni-nos capítulos das «sportades», ni-nas «Ordeanzas do corso», pra non menciona-lo xuramento dos abogados, atópanse, po-lo tanto, samente as «Costumes da mar», onde incorporanse os

dous primeiros capítulos dos «Capítulos do rei Pedro» canda outros textos xa ditos, que poñense ó remate daquelas, cunha numeración unitaria.

Resumindo: nas edicións téndese a facer un texto unitario con diferente textos hastra chegar a formar un fato de 334 capítulos numerados, inda que manteñanse os ronseles do seu orixe diferente e independente. Este fato de capítulos canda outros textos forman o que chámase «Llibre de Consolat de mar», onde recóllense aqueles textos que interesan a un certo consulado ou a un certo editor; esto esprica que ate o trunfo da edición do Celelles as edicións catalás do 1484 e do 1494 e a tradución italiana do 1519, reimpresa no 1539, non teña-no mesmo LCM, inda que todas elas amósanse como tales.

Quixera suliñar un feito: se contra os datos históricos recollidos queremos dir que o LCM é aquela unidade de 334 capítulos, como faino supoñe-lo colofón da edición do 1494, teríamos que rematar, dunha parte, que os «Capítulos do rei Pedro» non formaban parte do mesmo e doutra parte que o capítulo do xuramento dos abogados de Mallorca formaba parte do LCM. Agora ben, é evidente que temos tres LCM diferentes: o que atópase na edición do 1484, o que atópase na tradución italiana do 1519 e o que rematou por trunfar, o que atópase na edición do Celelles do 1494. Con Celelles nacéu un LCM tipo; agora ben, como xa vimos pódese facer esta afirmación, porque a edición de Celelles trunfóu, inda que o LCM siga medrando, pro agora por axuntarse, asomade da edición do Celelles, novas achegas. O parecer, dende a aparición da edición do Celelles, a súa edición permaneceu intauta, inda que seña arrequeutada con achegas no seu remate. Lémbrese da edición do Amorós.

¿Os manuscritos conservados amosan un libro do Consulado ou amosan, coma as edicións, hastra o trunfo da edición do Celelles, diferentes libros de Consulado? Unha cousa debe terse crara dende o principio: ningún dos dez manuscritos —os nove catalás e a tradución manuscrita italiana— teñen un fato de capítulos unitariamente numerados —esto é unha característica das edicións do LCM—, onde recollanse capítulos de obras independentes, e tampouco ningún dos manuscritos teñen propiamente un LCM onde atópanse samente o «Orden xudiciario de Valencia», os capítulos das «spor-

tades», as «Costumes da mar», as «Ordeanzas do corso» e os «Capítulos do rei Pedro», agás do ms. D e do ms. A, por razóns diferentes.

Tendo esto presente as concurcións que poden aganzarse dos manuscritos son:

Ningún dos dez manuscritos contén algo semellante ó que atópase nas edicións, isto é, un texto unitario onde baixo unha mesma numeración acóllense capítulos de textos hastra aquel intre independentes.

Ningún dos dez manuscritos teñen, inda deixando fora o capítulo que recolle o xuramento dos abogados de Mallorca, escrusivamente os textos que remataron no fato dos 334 capítulos numerados da edición do Ceelles, fora, quizaves, do ms. A.

Todo-los manuscritos teñen canda os textos que remataron por ordearse nunha unidade de 334 capítulos outros que, nalgús casos, pódese afermar que convertíronse en permanentes.

Todo-los manuscritos, coa características propias, teñen craramente xibrado-los distintos textos que ou atópanse nas edicións unidos no fato dos capítulos numerados —dos 334 capítulos numerados na edición do 1494— ou son daqueles elementos que o García chama constantes, seña por ter cada un deles numeración propia, seña por ter numeración propia us e outros non, seña por te-los diferentes textos os seus propios títulos, seña por sulñarse a individualidade destes textos por outros medios escriturarios, seña por te-los diferentes textos o seu propio colofón. A esceución, quizaves, sería a tradución italiana do 1479, que doutro lado nesta característica —os diferentes textos veñen us depois dos outros sin interrucións— se non limita ós textos chamados po-lo García constantes.

Hai un feito evidente, que eu non poido espricar e que non atopo espricado no García. As chamadas «Ordeanzas do corso» sabese, dende o Pardessus, que semellan sere unha refundición de dous textos diferentes, un que te-no título que atópase no m 298 e outro que te-no título que atópase no m 306. Deixando a un lado este problema, tamén semella que os cap. m 298-305 están fora do seu posto, po-lo que podería maxinarse que o título que hoxe atópase no m 298 é serodio. Isto espricaría que se non atope en todos os manuscritos nin en toda-las edicións, o que espricaría que algunhas veces atópanse estes capítulos fundidos cos das «Costumes da mar» seña o rematar estas tal como atópase na edición do 1484 e

quizáves no ms. C; na tradución italiana manuscrita teñen un posto propio, po-las razóns xa ditas, pois nin atópase o título do m 298 ni-no título do m 306; seña na sua metade, como no ms. V, onde ademáis a ordeación dos capítulos é diferente, xa que os m 330-333 —no ms. V teñen a numeración V 182-185— atópanse despóis do cap. V 181 que é o m 305, po-lo tanto diante do epígrafe do título do cap. 187, que é o m 306. Téñase ademáis en conta que o ms. L ten un orden propio non derradeiros capítulos e outro tanto sucede coa tradución italiana manuscrita.

Ningún manuscrito te-no contido permanente que o García identifica co LCM, agás os mss. D e A. Como xa vimos o ms. D é a parte derradeira dun manuscrito misceláneo, onde recollense os privilexios de Mallorca, e teño as miñas dudas que o epígrafe que alí atópase, falando do LCM pertoque a todo aquel material. Agora ben, se aceptamos o falacio do García, o ms. D sería o úneco a te-los «Capítulos do rei Pedro» dentro do LCM, pro fora do seu posto dacordo coa ordeación do García. Ademáis neste manuscrito atoparíase o alcume da compilación, poi-los outros manuscritos, agás a tradución manuscrita italiana, non teñen un título xeneral pra todo o seu contido.

No caso do ms. A, os «Capítulos do rei Pedro» é unha achega serodia; é certo que este feito falaría aparentemente pra a teoría do García, inda que enton debería terse en conta outros feitos, dos que falarei máis adiante. A maiores, eu non nego que haxa compilacións, onde recóllese o dereito mercantil e que arrequentanse co paso do tempo con novos testos, como o amosa tamén este ms. A; o que nego é que haxa unha compilación tipo, que teña arreo o mesmo contido e no mesmo orden hastra a edición do Celedes. Coa edición do Celedes xurde unha compilación tipo, que amosa sempre o mesmo contido e no mesmo orden, inda que medra arreo.

Ó parecer —é esto te-no seu interés pra proba-la existencia dunha compilación— os capítulos das «sportades» non teñen sempre un posto propio, pois ou atópanse coma capítulo primeiro das «Costumes da mar» —así no ms. L— ou forman parte do «orden xudicial de Valencia» ou dentro do mesmo —así no ms. V— ou rematando o mesmo —coma quizaves nalgús manuscritos, coma o confirmaría o traslado enviado a Perpiñan do que falaremos— ou, quizaves, forman parte dos «capítulos do rei Pedro» no ms. D, se ten

razón o Moliné, ou teñen un posto independente, como nos mss. A, N e no D, se ten razón o Quadrado, e na edición do 1494.

Os «Capítulos do rei Pedro» se non atopan sempre asomada das «Ordeanzas do corso»; no ms. D, atópanse despóis do «Orden xudiciario de Valencia» e diante das «Costumes da mar», se os capítulos das «Sportades» forman parte dos ditos «Capítulos»; nos mss. F e P atópanse despóis de dous pautos, que veñen despóis das «Ordeanzas do corso»; no ms. A, atópanse despóis das «Ordeanzas do corso», pro estas péchanse co colofón do libro xa dito, po-lo que despóis axuntaronse outros folios, onde recolléronse os «Capítulos do rei Pedro». Ademais nos mss. V e N forman unha seución independente, que recolle as costumes da mar de Barcelona. O comenzo desa seución quizaves poida verse nos mss. F e P. De remate os «Capítulos do rei Pedro» se non atopan no ms. U. Na tradución italiana manuscrita atópanse despóis das ordeanzas, pro non remata con eles o LCM.

E certo que o García fala de que no ms. L e no ms. D atópanse colofós, pro o seu posto e diferente. Tornaréi sobor do ms. L; quero eiquí dir samente que no ms. D o colofón pecha o manuscrito misceláneo orixinario e que po-lo tanto os «capítulos do rei Pedro» atópanse diante dese colofón. Eu non quero eiquí discuti-los problemas que poden amosarse por este feito, pois abonda pra min dir que neste manuscrito os «capítulos do rei Pedro» atópanse despóis do «Orden xudiciario de Valencia» e diante ou dos capítulos das «sportades» ou das «Costumes da mar».

7. *Algús datos sobor da formación dalgús manuscritos*

As descrições dos manuscritos do García —e as que fixen ate agora— arrincan da situación dos manuscritos hoxe, pro non sempre a forma que hoxe teñe-nos manuscritos é a sua forma orixinaria. E isto é importante, cando fálase dunha compilación que vai e ven po-lo Mediterráneo. Non hai, ó parecer, unha compilación oficial do LCM feita po-los reises da coroa de Aragón, inda que hai manuscritos feitos ou po-los consulados ou po-los particulares dunha maneira ás veces oficiosa. Os datos recollidos samente permiten falar de dous manuscritos —o F e o P— que semellan vir dun manuscrito máis antigo, po-lo que tiña que conter xa unha compi-

lación, onde pode ser que atopáranse o «Orden xudiciario», os capítulos das «sportades», as «Costumes da mar», as «Ordeanzas do curso», os dous pautos do 1373 e xa poderíase discutir se atopábanse ou no-nos «Capítulos do rei Pedro», que no ms. P áchanse escritos a liña contina mentras que no ms. F, ó parecer, escribíronse co mesmo grandor e cores da escritura dos dous pautos ditos e po-lo tanto cunha letra un pouco meirande que a das «Costumes da mar». É craro que a parte derradeira dos dous manuscritos é propia de cada un deles. Po-lo xa dito, podería tamen maximarse que o ms. A copiase outro manuscrito, que contivese xa unha compilación, inda que esta concrusión non seña obrigatoria.

Non vou a entrar a discuti-los moitos problemas que amosa o ms. N e pra chama-la atención sobor dos mesmos, limitaréime a recolle-las palabras do Pardessus:

«A ne s'en tenir qu'a la dernière des pièces qu'il contient, qui est une ordonnance sur les assurances de 1436, additionnelle à celle du 21 novembre 1435, on pourroit croire qu'il n'est pas antérieur à la seconde moitié du XVe siècle mais la copie de ces pièces a pu être faite quelque temps après celle du Consulat, dont l'écriture est certainement plus ancienne et paroît être de la fin du XIVE siècle»⁹⁶.

Deste manuscrito conozo duas descrições estensas: a do Pardessus e a do d'Abadal, que recolle o Moliné. Xa que esta derradeira é mais doado manexala no país, recolleréi eiquí a do Pardessus, inda que as concrusións que espondréi, básanse nas duas descrições⁹⁷.

Pra entende-lo que diréi, lembraréi que o Pardessus divide este manuscrito parisino (Ms. N), escrito a dúas colunas, en seis partes ben arredadas: na primeira atópanse dez follas sin paxinar, que conteñe-na táboa dos epígrafes; orixinariamente nesta táboa atopábanse samente os epígrafes das partes coarta, quinta e sesta; unha mau posterior achegou o título da parte terceira a liña contina; na segunda parte, que ten cinco follas sin paxinar, atópanse as «ordinacions d'en Sancta Cilia»; o Pardessus maxina que estas páxinas non formaban parte do manuscrito e achegáronse ó mesmo por erro, pois estas ordeacións non atopanse aseñadas na táboa de

96. PARDESSUS II 33.

97. Vid. PARDESSUS II 33-35; MOLINÉ LIX-LXI

epígrafes; na terceira parte —oito follas sin paxinación— atópanse os coarenta e dous capítulos do «orden xudiciario de Valencia», tal como atópanse nas edicións, inda que sin epígrafes⁹⁸; a coarta parte, na que comenza a paxinación orixinaria do manuscrito, ten, ó principio, os dous capítulos das «sportades», despóis dos que comenza nas «Costumes da mar», tra-lo título «Dels bons stablimens é costumes de la mar». Os capítulos non teñen numeración, inda que si unha rúbrica, que non cadra coa das edicións. O Pardessus crê que o copista non maxinaba achegar orixinariamente máis textos, pois no verso do folio 148 se non achan máis que as dúas liñas derradeiras do derradeiro capítulo e o colofon seguinte: «Finito es lo libre è acabat. Gloria è laor sia dada à Jehu Christ. Amen.» Ademáis este folio é o derradeiro do seu coaderno e nel se non atopa chamada algunha, pra pregoar, como pasaba nos folios anteriores, que forma un todo cos folios seguintes.

A quinta parte conté-nas «Ordeanzas do corso», cunha escritura millor e máis moderna ca escritura das outras partes, baixo o título «Aci parla de les naus armades è de les galeas è de les sagetias com deuen partir, ne com deuen pagar à aquells qui ab elles hiran». Ten tamén un colofón, que atópase no folio 164 verso, que non enchéuse: «Finito libro, sit laus et gloria Christo». O folio 165 permaneceu en branco.

A derradeira parte, a sesta, comenza no folio 166 e remata no folio 188, que é o derradeiro do manuscrito. Ten este título: «Aci comencen los usatges de Barchinona» e nela áchanse os «capítulos do rei Pedro» do 1340 —fol. 166-174 verso— co preambulo e o mandato de execución en latín, que nas edicións atópanse en catalán. Despóis veñen catro artigos sobor dos dereitos dos cónsules en Cerdeña, que se non atopan nas edicións —fol. 174 verso-175 reuto—; o cronicón das confirmacións —175 reuto-verso—; unha ordeanza pra os consules en Sicilia —fol. 175 verso-178 verso—; unha ordeanza de seguros do 21 do mes de San Martiño do 1435, que se non atopa nas edicións do LCM —fol. 178 verso-182 verso—; unha ordeanza do mesmo dia e ano dos maxistrados de Barcelona sobor da policia de navegación —183 reuto-185 verso—; dúas leises do rei

---

98. Debe entenderse que manca a pragmática do rei «en Jaume» sobor do xuramento dos abogados de Mallorca

«en Jaume» e dous capítulos dos «Recognoverunt proceres» —folio 186 reuto—; unha pragmática do Alfonso V do 1428 —fol. 186 verso— e as ordeanzas de seguros do 14 do mes da sega do 1436⁹⁹.

As concursiós máis importantes seríanas seguintes:

a) Hai unha mau estrana ó manuscrito, que é aquela das «ordinacions d'en sancta Cilia».

b) Hai unha mau moderna, que atópase na táboa, que é aquela que insereu na mesma o título do «Orden xudiciario», pro o Pardessus non di se esta mau é a mesma que escribén o dito orden. O d'Abadal, pola boca do Moliné, di que na táboa atópanse dúas maus diferentes.

c) Hai unha mau máis antiga que copioun as «Costumes da mar» e outra máis moderna que copioun as «Ordeanzas do curso», poi-la sua escritura e millor e máis moderna ca das outras pezas. Pra o Moliné a segunda mau que copiou o remate do manuscrito comenza no fol. 149, onde comenza nas «Ordeanzas do curso». Agora ben, non acrrara se esta mau é aquela que atópase tamen na táboa.

d) Pra o Pardessus a escritura das «Costumes da mar» é máis antiga, e semella sere dos derradeiros do século XIV, que aquela que escribeu as ordeanzas do 1435 e do 1436.

Pardessus garda silencio seña sobor da mau que escribeu a táboa, que ten que sere posterior ou, ó menos, coetánea da que escribeu as «Ordeanzas do curso» e sobor da mau que escribeu as «Costumes de Barcelona», esto é, os «Capítulos do rei Pedro, inda que indireutamente semella dir que esta mau é máis antiga que aquela que copiou as «Ordeanzas do curso»; o d'Abadal, pola boca do Moliné, aferma que a mau que escribeu as «Ordeanzas do curso» e a que escribeu as «Costumes de Barcelona» é a mesma, pois esta mau comenza no fol. 149, onde comenzan as «Ordeanzas do curso»; tamén di que a mau que escribeu o «orden xudiciario» e a mesma que escribeu a meirande parte do manuscrito o que, pra min, ergue moitos problemas, xa que o manuscrito orixinario ten 188 folios, dos que as «costumes da mar» ocupan 148¹⁰⁰.

99. PARDESSUS II 33-35; vid. tamen MOLINÉ LIX-LXI.

100. Coma a táboa incorpora, segun di o Pardessus, alusións á parte derradeira do manuscrito, quero esto dir que tivo que facerse despóis do 1436, pois despóis desa data tivo que facerse o manuscrito, o que fai perguntarse por qué se non incorporou orixinariamente o «orden xudiciario» ó manuscrito, pois

Inda que os silencios na descrición teñan unha grande importancia, pódese, prescindindo das interpretacións hipotéticas, facerse algunhas afirmacións. «Costumes da mar», «Ordeanzas do corso» e «Usatges de Barchinone», isto é, «Capítulos do rei Pedro», son tres textos ben arredados, pois cada un deles teñen neste manuscrito un título propio e un colofón, que serven pra xibra-los entre si. É certo que os «Usatges de Barchinone» non teñen —ou semellan non tere— colofón, pro isto pódese espricar por sere unha seución viva, onde achegábanse novos elementos, coma as ordeanzas de seguros ditas; pro aínda que non tivera colofón, tamén é certo que xibrase craramente das «Ordeanzas do corso» po-lo colofón deste derradeiro texto e po-lo seu propio título: «Aci començen los usatges de Barchinona. Carta del senyor Rey. Petrus...». Coma pode verse o primeiro título é un título xenérico, pra recolle-las costumes de Barcelona, onde atópanse os «capítulos do rei Pedro», pro tamen as ordeanzas de seguros xa ditas.

Este feito pode levar a matinar que o autor desta primeira compilación, puido copia-los textos de manuscritos arredados, o que espricaría a presenza dos colofós. Esta idea refórzase se as «Costumes da mar» e o «Orden xudiciario de Valencia» escribíronse po-la mesma mau, pois non remataron no ms. N no mesmo intre e se a mau que escribeu a parte derradeira do manuscrito orixinario —isto é, dende o fol. 149— e posterior a mau que escribeu as «costumes da mar». E xa lembréi o que maxina o Pardessus. Todo fai matinar, po-lo tanto, que os distintos textos copiáronse un a un e máis tarde arrecadaróñse, probablemente po-la mau que escribeu o manuscrito dende o folio 149 hastra o remate.

---

foi axustado á táboa, xa que o «Orden xudiciario» tiña que estar escrito, se foi escrito po-la mesma mau que escribén as «Costumes» e esta mau é máis antiga que a mau que escribén as «Ordeanzas do corso», e isto levaría a perguntar por qué quen escribén as «Costumes» e o «Orden xudiciario» no-nos axuntou ó mesmo tempo no manuscrito. Eu resolvería o problema dunha maneira doada, inda que non teño probas; na táboa atópanse dúas maus, que ou non teñen ren que ver coas que escribíron o manuscrito ou das dúas unha é axena ó manuscrito, aquela que incorporou ó índice o «Orden xudiciario». Isto tería unha importancia decisiva, pois demostraría que os textos copiábanse independentemente —conservaban po-lo tanto os seus colofós, coma sucedeu neste manuscrito N e solo máis tarde axuntábanse pra formar unha compilación. O Pardessus o afirma craramente do fato das «Costumes da mar».

Deixando de lado quen levou a cabo o labore, é craro que alguén devezou achegar estas tres obras —«Costumes da mar», «Ordeanzas do curso» e «Usatges de Barchinona»— nun solo volumen, facendo así unha compilación e, pra facilita-lo seu uso, fixo unha táboa, que veu a poñerse ó principio da compilación. Semella lóxico matinar que neste intre paxináronse unitariamente as tres obras, xa que somente así a táboa podería compri-la sua finalidade. Agora ben, se nos decatamos destes feitos —testos diferentes cunha paxinación común achegados nun manuscrito e precedidos dunha táboa común— temos que rematar que, ó menos pra o autor da compilación, todos estos textos que tiñan unha paxinación común e tiñan unha táboa común formaban unha compilación; unha compilación que, ó parecer, non tiña título —as partes que compoñe-na, si— pro que forma unha unidade, que pódese acoller tamén baixo o alcume de «Libro de consulado».

Despóis de terse feita esta compilación, alguén quixo perfeucionala e achegoulle un novo texto, que probablemente achábase noutros manuscritos: o «Orden xudiciario» achegouse así ós outros textos e corrixéuse a táboa pra aseña-lo. Así exprícase que a numeración romana dos folios comence coas «Costumes da mar» e o «Orden xudiciario de Valéncia» atópese nus folios sin paxinación, na época do Pardessus, ou con paxinación arábica, hoxe.

Inda que teña razón o Moliné, pódese dir que o manuscrito orixinario non tiña nun primeiro intre o «Orden xudiciario», inda que fora copiado po-la mesma mau que copiou as «Costumes da mar»; e seña que fose o dito copista seña que fose outra persoa, o que é certo e que este «Orden xudiciario» axuntouse a unha compilación xa esistente nun intre posterior, cando o manuscrito xa tiña unha paxinación propia, pois somente así pódese expricar que o «Orden xudiciario» atópese fora de dita paxinación e que o seu título tivera que incorporarse na táboa.

O que este feito siñifica pra a teoría do García é craro. Eu xa dixen as razóns que levanme a pensar que neste intre non hai un LCM, non hai unha compilación de dereito marítimo mercantil tipo que xire po-lo Mediterráneo; hai, eso si, textos de dereito mercantil, que poden rematar nun libro, nun manuscrito, mais o que xira son estos textos independentes, no-nos libros-manuscritos onde recóllense, inda que non pode negarse que algunha vez poidan servir

de modelos. A formación do ms. N sería o testemuño máis craro. Agora ben, se queremos movernos dentro do prantexamento do García, teríamos que falar dunha nova redacción do LCM, onde atoparíanse as «Costumes da mar», as «Ordeanzas do corso» e os «Capítulos do rei Pedro». Lembremos do que di o García: hai unha redacción alfa dous, que sirveu de modelo seña a redacción beta, que atópase no ms. V, e que te-no «Orden xudiciario de Valencia», as «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do corso» na súa particular redacción, e os «capítulos do rei Pedro», e a redacción gamma, que te-no «Orden xudiciario de Valencia», as «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do corso». Entrementres a primeira foi fiel o texto da redacción alfa dous, xa que o úneco que fixo foi incorpora-lo «Orden xudiciario de Valencia» ó principio e os «Capítulos do rei Pedro» ó remate, a redacción gamma axustou o «Orden xudiciario de Valencia» ó principio, pro someteu a unha profunda reordeación o texto das «Costumes da mar» e das «Ordeanzas do corso», que atopábanse na redacción alfa dous, xa que xibou-nas craramente, dandolles unha numeración independente e axustando un novo título ó m 298, pro ademáis reordeou o seu contido, coma fixo tamen co texto das «Costumes da mar», e perfeccionou o contido dos dous textos, xa que incorporou novos capítulos, entre eles o 334, que remata-nas «Ordeanzas do corso» e o fato de 334 capítulos numerados da edición do 1494.

O ms. N ten, dun lado, o texto da redacción gamma das «Costumes da mar» e das «Ordeanzas do corso», pro ten tamén os «Capítulos do rei Pedro», que non atopanse na redacción gamma, ó menos nun principio, e non te-no «Orden xudiciario de Valencia», que atópase na redacción gamma. E ademáis ten o cronicón das confirmacións, que é propio da redacción beta.

¿Teríamos así unha nova redacción que derivaría tamen da redacción alfa dous? Se afirmamos que si, ven fora o problema de identidade entre o texto das «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do corso» que amosa esta nova redacción e a redacción gamma; se negamos este feito, teríamos que reconocer, unha vez máis, que o que xira nestes intres po-lo Mediterráneo non è unha compilación tipo; en todo caso, é evidente que o autor do ms. N non puido copia-lo texto da compilación contida na redacción gamma.

Tendo en conta que a parte derradeira do manuscrito N era

unha seución viva, onde recollíanse os usos de Barcelona —deiquí o interés que te-no determina-lo orixe do manuscrito— o «Orden xudiciario do consulado de Valencia» tiña que poñerse ó principio do manuscrito. O posto que te-no «Orden xudiciario» neste manuscrito, po-lo tanto, non responde a unha tradición firmemente establecida, mais ó caso.

E certo que sempre pódese afermar que incorporóuse ó principio, a imitación das outras compilacións, pro en todo caso pódese tamén perguntar por qué se non fixo dende o principio. Xa se sabe que este ms. é do século xv e coma di o Moliné «En Pardessus creu que la primera part d'aquest còdech es del segle xiv y lo restant del xv; lo esser dues parts d'epoca distinta ho demostra la falta de reclam en lo fol. 16 abans d'ahont acaba la primera»¹⁰¹. ¿De cando é no século xv? Ten que sere posterior o 1436, pro non sei se pode dirse algo máis; agora ben, abonda recordar que no 1484 aparece xa a primeira edición.

Outro tanto poderíase dir do ms. A, xa que os «Capítulos do rei Pedro» achegáronse ó remate do manuscrito, despóis do colofón. Eiquí nos atopamos diante dun manuscrito pechado, po-lo que é evidente que pra perfecciona-lo, pódese axustar máis doadamente novos folios no remate. Este manuscrito A é do século xv e poderíase aprica-las palabras que o Bohigas apricou, quizáves non ben apricadas, ó ms. C: «Esto hace pensar que este manuscrito es copia de otro algo más antiguo, pues era frecuente en esta clase de códices añadir al cuerpo legal primitivo disposiciones posteriores que lo complementarían»¹⁰². Neste sentido o ms. A amosaría de maneira perfeuta a compilación mallorquina chamada po-lo García gamma: «Orden xudiciario de Valencia», «Costumes da mar», «Ordeanzas do curso», formando unha unidade, pois se ben é certo que as «Costumes da mar» teñe-no seu título e as «Ordeanzas do curso» teñe-nos dous títulos propios, que atópanse hoxe no m 298 e no m 306, tamén é certo que non hai xebre entre estos dous textos, e o non habere numeración, pódese afermar que eiquí comenzaba a unidade que perfeccionóuse coa numeración unitaria en 334 capítulos do Cealles. Agora ben, habería que lembrar que o «Orden

---

101. MOLINÉ LXI.

102. BOHIGAS 13.

xudiciario de Valencia» atópase neste manuscrito cunha propia individualidade, xa que deíxase despóis do actual m 42 a columna en branco e na outra comenzouse con capital a copia-lo capítulo das «sportades». E agora nos atopamos de novo con este problema, poi-lo capítulo das «sportades» é o primeiro capítulo das «costumes da mar» no manuscrito L e ou é o derradeiro dos «capítulos do rei Pedro» ou ten un posto independente no ms. D, onde ademáis, atópanse xa os «Capítulos do rei Pedro», despóis do «Orden xudiciario» e diante ou dos capítulos das «Sportades» ou diante das «costumes da mar», se o cap. das «Sportades» atópase coma capítulo derradeiro dos «capítulos do rei Pedro», pechando esta selección de textos as «ordeanzas do corso», tra-las que veñe-no colofón do manuscrito orixinario. E aínda teríase que ter en conta o traslado feito ó consulado de Perpiñán, onde o dito capítulo é o derradeiro do «Orden xudiciario de Valencia».

Se aceptamos que o ms. A conserva un texto antigo, xa que orixinalmente non tiña os «Capítulos do rei Pedro», atoparíamonos co feito que os tres manuscritos máis antigos, aqueles que remontan ó século XIV —(o Colon data o m: L no 1385 e o ms. D nos derradeiros do s. XIV ou nos primeiros do século XV, po-lo que o manuscrito modelo do ms. A tiña que sere coetáneo ou anterior o ms. L, xa que este tampouco ten, quivazes, orixinalmente os «Capítulos do rei Pedro», que achegáronse pra o García en Barcelona e despóis achegáronse na illa)— e que po-lo tanto están máis veciños ó intre —1343-1345— no que o García po-na redacción da compilación gamma amosen xa diferencias entre eles.

Hai outro feito importante: o editor suliña o parentesco entre os mss. FAPUe, (a sigla derradeira é a da edición do 1484), pro ó mesmo tempo o García suliña que o ms. L tivo un carauter oficial, xa que fíxose no «Consulado de Mallorca», mais é evidente que o texto que neste manuscrito atópase das «Ordeanzas do corso» ten unhas particularidades propias, que aparta-no dos demais manuscritos da chamada po-lo García redacción gamma, coma amosa a edición do Colon. Ademáis no ms. A brincase, o parecer, do m 308 ó m 310 e o m 333 atópase dividido en dous capítulos e o m 334 en seis. E isto léva-no-lo problema de sempre: a formación das «Ordeanzas do corso». Eiquí o que eu quero suliñar é que, se nestes intres xiraba xa po-lo Mediterráneo esa chamada redacción gamma,

non é doado espricar estas diferencias entre os tres manuscritos ditos, que atoparían unha millor espricación, se os mesmos fose-no resultado de copiar xuntos obras independentes.

O ms. P —e o mesmo podería dirse do ms. F, coas diferencias e dadas aseñadas— semella recoller unha compilación orixinaria. A táboa, que ten numeración arábica, semella abranxer toda-las pezas do manuscrito ¹⁰³.

Nos folios con paxinación romana, no primeiro comenza o «Orden xudiciario», que ó parecer non ten título ¹⁰⁴. Despóis veñe-nos capítulos das «sportades» e as «Costumes da mar»: «De bones costumes e bons stabliments», que rematan co colofón «Ffinit etc.» ¹⁰⁵; po-lo que o Bohigas di que o copista non copiou enteiro o colofón ¹⁰⁶, o que podería facer pensar que o ms. P, dado o seu parentesco co ms. F ¹⁰⁷ depende doutro manuscrito, que quizaves era xa unha compilación e pechábase cos dous pautos do 1373. Este feito é o que pode espricar a tendencia a descartar estes colofós particulares ¹⁰⁸. Despóis deste colofón hai un cómaro en branco e na parte baixa da columna dita atópase a rúbrica das «Ordeanzas do curso»: «Aci parle de les naus armades e de les galeres e sagetias com deuen partir ne com deuen pagar a aquells qui ab ells van ne stan en companyia lur», mentras os pautos xa ditos do 1373 veñen coa mesma, comenzando na mesma columna onde remata-nas «Ordeanzas do curso» ¹⁰⁹.

Este manuscrito amosa que os elementos recollidos no mesmo

103. PARDESSUS VI 493, que fala que na táboa atopase o pauto do 1373 MOLINÉ LXIII, que recolle o título que na táboa teñe-nos capítulos do rei Pedro» Pra o manuscrito F, onde tamen no índice atópase ó menos un dos pautos do 1373 vid. supra p. 50

104. MOLINÉ LXI.

105. PARDESSUS VI 494.

106. BOHIGAS 16.

107. O Brocá e o Perels non din ren sobor deste colofón. Vid. supra.

108. Se no ms. F se non atopa o dito colofón, podería maxinarse que o ms. P non copia o ms. F, mais un e outro copian un mesmo manuscrito, inda que as diferencias entre amos a dous manuscritos poden facer pensar que un e outro copian de manuscritos diferentes, que poderían non ter unha compilación.

109. Tamen o m 306 comenzaba no ms. P e F: «Asi comensen les costumes del cors.» Vid. edición de Colon. O feito de que o ms. P non teña o colofón enteiro demostra que non é modelo do ms. N.

formaban unha unidade, xa que entre os mesmos non hai unha solución de continuidade: us veñen despois dos outros. É certo que as «Costumes da mar» teñen un colofón —pro o copista no-no copiou enteiro— e que despois do mesmo hai un cómaro en branco, pro non penso que esto seña dabondo pra poder afermar un craro xebre. Agora ben, tamén é certo que este degaro de unidades non fixo desaparece-los ronseles da individualidade dos textos recollidos no manuscrito. De todas-las maneiras esta unidade do manuscrito semella romperse no folio 170 verso, onde según o Pardessus, remata o pauto dito entre o rei Pedro e a vila de Barcelona. Tamén dinos o Pardessus que no folio 171 verso comenza-nos «Capítulos do rei Pedro», pro o Moliné di-nos que no folio 171 reuto comenza-nos capítulos. Non podo saber quen ten razón, pro nun caso ou noutro pódese afermar que os «Capítulos do rei Pedro» teñen un posto especial, poi-lo Moliné di que eiquí o manuscrito deixa de ter dúas colunas, pra escribirse a liña contina. Remata-nos capítulos no reuto do folio 179 e áchase en branco o verso do mesmo e no reuto do folio 180 e derradeiro do manuscrito —é defeutuoso, pois marra-nos folios derradeiros— comenza-nas ordeanzas de seguros do 1458 ¹¹⁰.

Sabemos que este manuscrito é defeutuoso e que a táboa semella abranxer todo o manuscrito, pois menciónanse os «Capítulos do rei Pedro» na táboa; tendo en conta estos feitos e tendo en conta que a numeración romá do manuscrito é contemporánea deste, pódese dir que todo él formaba unha unidade e que po-lo tanto se os «Capítulos do rei Pedro» e as ordeanzas do 1458 semellan ser achegas posteriores, xa que escribense a liña contina e déixase un folio ou unha cara dun folio en branco, este feito non permite negar que todo o manuscrito era unha unidades, po-lo que na táboa áchanse novas de todo-los seus textos ¹¹¹.

Esta mesma situación atópase tamen no ms. V. Eiquí a táboa

---

110. Tamén emprego eiquí os datos do PARDESSUS VI 494 e do MOLINÉ LXII-LXIII.

111. É certo, non sei se a táboa di se-la táboa do Libro do Consulado; pro en todo caso o que é certo e que do manuscrito orixinario forman parte os dous pautos do 1373 e no-nos «capítulos do rei Pedro». Tamén eiquí nos atopámos diante dun manuscrito coa súa propia historia: o contido deste manuscrito medra co paso do tempo.

abranxe os epígrafes de todo o libro ¹¹². E tamén eiquí é craro que estos textos teñen unha individualidade propia que non rompe a unidade da compilación formada, según o Moliné, por catro libros ben arredados ¹¹³ ou por catro seucións —prescindindo da táboa do libro— coma máis correutamente di o García ¹¹⁴, inda que os textos non teñan título no corpo do manuscrito, agás a seución dos usos de Barcelona, mais si na táboa.

A edición que manexo deste manuscrito po-na táboa do libro ó remate da edición e o que é peor no-na reproduce esautamente, pois «és esproduída al final del llibre, per bé que la seua lliçó correspon a la de les rúbriques que figuren en cada capítol, i no a les de la taula inicial, les quals difereixen en alguns casos» ¹¹⁵. Tendo esto presente, direi que o «Orden xudiciario» non ten título propio no texto e comenza po-lo tanto co cap. «De la electió...». Os cap. 41-42 desta seución conteñe-nas dúas redaucións —catalana e latina—, do capítulo das «sportades». Outro tanto pasa coas «Costumes», inda que o epígrafe do cap. 1 é «Aci comencen ies bones costumes e els bons usatges de la mar». Nesta mesma seución atópanse as «Ordeanzas do curso», pro o cap. 175 (=m 298) te-no epígrafe: «De cònsols de galeres e de sageties», inda que o cap. 187 (=m 306) te-no epígrafe: «Aci començen les costumes del cos, ço es a entendre de nau o de leny de rems, emperò sia entès que tot leny qui no rem que haja gàbies fa aytal copítol com nau. F. naxi fon establít . ». Curiosamente o derradeiro capítulo das «Ordeanzas do curso» no ms. V é o cap. 193, que ven sendo o m 329, remata así: «Emperò, sia entenent que tot leny que no rem fa aytal capítol com nau, salvu leny descubert», párrafo que ó parecer atópase somente neste manuscrito ¹¹⁶.

A coarta seución, se contamos a táboa, ou a terceira, se prescindimos dela, te-no epígrafe xeneral: «Costumes de mar de Barchinona» e comenza suliñando que trasladase un documento do

112. GARCÍA, *La datació* cit 259. MOLINÉ LV-LVI. Vid. a edición Ferrando.

113. MOLINÉ LV-LVII.

114. GARCÍA, *La datació* cit.

115. FERRANDO, ed. cit. XXXIII.

116. Eu teño as miñas dadas, xa que na edición do Colon se non atopa esta variante do ms. V e outras veces mancan na edición do ms. V párrafos que atópanse na edición do Colon. Vid. infra n. 304 e 318

Rei Pedro ¹¹⁷, que ven sendo o que conte-nos «Capítulos do rei Pedro». Os «Capítulos do rei Pedro», pechanse co cronicón das confirmacións ¹¹⁸.

A derradeira seución non ten epígrafe propio e comenza así: «I. Translat de la clàusu(l)a esplanada de latí en romanç contenguda en un privilegi del rey en Pere, rey d'Aragó e de Cicila, com fon atorgat primerament lo Consolat en la ciutat de València», tendo un total de trinta e un documentos; o documento derradeiro arrecada dous serodios ¹¹⁹, po-lo que temos un total de 32 documentos.

Suliño eiquí dun lado a semellanza co manuscrito parisino N, onde atópase tamen unha seución propia, reservada os usos marítimos de Barcelona, e doutro lado as diferencias, xa que no ms. V esta seución límitase os «Capítulos do rei Pedro», pro en compensación ten unha nova seución pra acolle-los privilexios de Valencia. O feito de que no ms. N, tra-los «Capítulos do rei Pedro» atópanse outros textos de orixen barcelonés —rexios ou dos maxistrados de Barcelona— pode facer pensar que atopámonos diante d'un manuscrito abrochado no xiro do consulado de Barcelona, po-lo que recolle o dereito empregado neste consulado, inda que non pódese prescindir do feito da vellez dos manuscritos.

Atervando todos estos feitos pódese dir que nos manuscritos que vimos, inda que non teñan un título xeneral, atopanse con individualidade propia, máis ou menos esmorecida, os textos seguintes:

- a) «Orden xudiciario de Valencia» e capítulos das «sportades», con certas peculiaridades.
- b) «Costumes da mar».
- c) «Ordeanzas do corso», tamen con certas peculiaridades.
- d) «Usos de Barcelona».
- e) Privilexios dos consulados respeitivos.

Deben matizarse estas afirmacións, poi-lo capítulo das «sportades» non sempre ten unha posición autónoma e os privilexios dos consulados poden tamen deixar de ter un posto independente, cando o manuscrito procede do consulado de Barcelona, pois entón confondense cos usos de Barcelona. Ademáis os «Capítulos do rei

117. Vid. *infra* p. 148 e n. 268.

118. GARCÍA, *La datació* cit. 259 ss.

119. Vid. *supra* p. 49 e a edición do Ferrando p. 270-272.

Pedro» poden mancar e non teñen un posto fixo, inda que atópese case sempre despóis de a), b) e c), inda que non sempre asomade. De remate, as «Ordeanzas do corso» amosan problemas: o primeiro é que no ms. V atópanse no medio das «Costumes da mar», onde os capítulos 173-186 (=m 298-305; 330-333), veñen sin solución de continuidade despóis do cap. 172 (=m 231), mentras no cap. 187 (=m 306) atópase o epígrafe: «Aci començen les costumes de cos» e comenza da mesma maneira o capítulo; este novo fato de capítulo péchase co 193 (=m 329), po-lo tanto sin solución de continuidade segue o cap. 194 (=m 253), poi-lo párrafo derradeiro xa recollido non semella pechar unha obra independente. No capítulo 192 = m 328 atópase este párrafo derradeiro que, ó parecer, atópase en todo-los manuscritos: «Tot aquell dret fan los cosaris»¹²⁰. Eu quixera lembrar —non resolve-lo problema— que o m 305 = V 180-181— ou non ten epígrafe —coma no ms. L— ou te-nos epígrafes «Almirall pot millorar qui.s volra» e «Almirall» nos cap. 180-181, no que divídese o m 305 no ms. V, mentras o ms. D te-no epígrafe «Amirall ha de poder millorar qui.s volra»¹²¹. Neste m 305 = V 180-181 recóllense os dereitos do almirante e tamen incidentalmente do capitán, pro a regración destes dereitos continan no m 328, onde atópase o epígrafe de «convincences com sien tengudes», do que xa falamos¹²² e é evidente que o m 329 poderíase valorar coma unha continuación desta materia, xa que ocúpase dos dereitos do capitán. Algo xa falamos deste problema e inda teremos que falar.

Debe terse presente outro feito: os manuscritos non teñen un título xeneral; esto sucede nos manuscritos parisinos —N e P— e nos barceloneses —F, A, C— e, ó parecer, tamen no ms. de Cagliari —ms. U— e outro tanto semella suceder no ms. V. Neste manuscrito a táboa ten este epígrafe: «Aquestes son les rubriques del present libre», inda que dous documentos do 1409, que recollen o pago do traballo de quen participóu na copia do manuscrito falen de «Costums de mar» e «Costums de la mar», cousa que non proba moito, xa que estamos diante dun sinedocque¹²³.

120. Vid. edición do Ferrando p. 131 e m 328 (ed. Colón).

121. MOLINÉ 186 (m 305).

122. Vid. supra p. 61.

123. Vid. los documentos en la ed. de Ferrando p. XVI-XVII.

A fórmula da táboa do manuscrito V é tan anodina coma a do colofón do ms. A: «Ffinito libro sit laus et gloria / Christo. amen». É certo que no prólogo do ms. V dise que os sabios antigos fixeron por escrito certas ordeaciós, que atoparíanse máis adiante e que chámense «Costumes dels feyts de la mar», po-las que resolveron toda-las discusión, «segons e per la forma que en lo present libre, per rúbriques, títols e capítols singularment es declarat»; pro dise ademáis que ditas costumes e ordeaciós po-lo seu longo uso tiveronse como leises e máis tarde po-lo rei de Aragón «ab letres, privilegis e provisions ab sagells reals sagellades son estades roborades, auctorizadas e confermades, segons que per les dites letres e provisions pot apparer en lo present libre per treslats autèntichs de aquelles»¹²⁴, o que semella querer dir que no libro atopanse dun lado as «costumes dels feyts de la mar» e doutro lado unha poula-reda de privilexios rexios, po-lo que o dito título non é o título do libro do consulado de Valencia, mais dunha parte recollida nese libro. É certo que ningunha das seuciós nel contidas semellan levallo dito título, pois as «Costumes da mar» na táboa te-no título «Aquestes son les rubriques de les bones costumes els bons usatges de la mar» e os capítulos do rei Pedro o de «Les costumes de mar en Barchinona», pro deixando a parte este problema, é evidente que o dito título non é o do ms. de Valencia.

Unha confirmación de esta afirmación atoparíase na tradución manuscrita italiana, que te-no título, según o Giardina, de «Libro de lo officio del consolato et de lo stilo et uso de dicho officio et de la regione et costume del mare», onde dun lado faise referencia o dereito procesal e administrativo do consulado e doutro as «Costumes da mar»¹²⁵.

O García di que o manuscrito D —manuscrito mallorquín de Sant Pere— ten «com intitulació general «Assi comensen les Capítols del Consolat de Mar»¹²⁶. Agora ben, este é un manuscrito misceláneo¹²⁷, onde despóis dos privilexios rexios e, máis esautamente, das correuciós feitas á copia do derradeiro privilexio, case o principio da liña oito da segunda columna atópase esta frase: «Assi comen-

124. GARCÍA, *La datación* cit. 271. FERRANDO ed. cit 4

125. Vid. supra p. 59.

126. GARCÍA, *La datación* cit. 267.

127. Vid. MOLINÉ LV ss. e QUADRADO, *Privilegios* cit. (vid. supra n. 80).

sen los capitols del consolat dela mar e primerament dela eleccio dels consols e del iutge; cap.», que pecha a liña nove e na liña dez cunha capital comenza o primeiro capítulo do «Orden xudiciario»: «Quiscun any...». Sobor da palabra «comensen» hai unha chamada á beira, onde atopase unha nota en latín sobor do contido do primeiro capítulo «De lectione consulum...» e máis abaixo desta nota hai a numeración do capítulo ¹²⁸.

Pra o García os capítulos do «Consulado da mar» so-nos capítulos do resto do manuscrito ate o folio 70 verso, onde atópase o colofón. Se esto foxe xusto, entón tería que afermarse que o «Libro dos capítulos do consulado da mar (de Mallorca), que atópase neste manuscrito tiña xa os «Capítulos do rei Pedro» e que estos po-lo tanto formaba parte do mesmo e que o «Orden xudiciario de Valencia», que atópase neste manuscrito non ten título propio, mentras recóllense os outros textos co seu propio título. E certo que os datos deste manuscrito non son craros, xa que o Quadrado non semella copia-lo tenor esauto do manuscrito e o Moliné, inda que non dependa escrusivamente do Quadrado, non é sempre moi preciso ¹²⁹.

128. MOLINÉ LIV.

129. Os dous din que depóis dos coarenta e tres capítulos do orden xudiciario, atópanse as «Ordinationes petri IV superfacto consulatus maris Barcelona 22 nov 1343» (sic. con esta datación —QUADRADO, *Privilegios* cit. 49—; comenza no fol. 39 reuto coma unha parte independente, que leva o n.º XLIV da ordeación do Quadrado (atopase impreso XXLIV) o capítulo sin numerar que ten o título «de multiplicament de las quintalades. Del excés que'l senyor de la naudeu carregar per sportada de las mercaderias dels qui la nolietjan»; pro o Moliné di que os «Capítulos do rei Pedro I» «Acaba ab lo cap. que sol figurar ab lo núm. XLV del Consolat: «De multiplicament . » (MOLINÉ LV, cadra co epígrafe anterior). No folio XXXIX, tamén con numeración propia, comenzan «las bonas costumes e usatjes de la mercaderia, e de lo que deu fer senyor de nau a mercader, mariner ó pelegri (passatjer) e aquest deuen fer á aquell» (QUADRADO, *Privilegios* cit. 49; MOLINÉ LV, que non te-no que publica entre parentesis o Quadrado). O Quadrado ve-nos dir que ó prólogo das «Costumes da mar» (=m 46) non ten independencia coma capítulo e por iso o cap 1 das «Costumes da mar» neste manuscrito, según o Quadrado, e o m 47. No folio 67 verso, e tamen con numeración propia, atópanse «De les naus armades, galers e satjetias» (QUADRADO, *Privilegios* cit. 55; MOLINÉ LV) e péchase esta primeira parte do manuscrito tal coma hoxe atópase no fol. LXX verso, co colofón xa conocido, tra-lo que veñen outros 140 folios, escritos por diversas maus a meirande parte do século xv adiantado (QUADRADO, *Privilegios* cit. 56). Agora ben, este colofón non é o colofón desta parte que comenza co

Ademáis ten que sulíñarse que o «Orden xudiciario de Valencia» non ten título nos manuscritos, pro tampouco os manuscrito teñen un título xeneral pra todo o seu contido agás o ms. L e a tradución italiana.

Esta parte derradeira do manuscrito D non é a úneca onde atópanse privilexios referentes o consulado da mar, pois tamen atópanse nos folios precedentes outros privilexios que tamén atópanse no ms. L¹³⁰. Isto é, privilexios que atópanse no ms. L, que leva o título de «Libre de capitols del Consolat de Mallorques», atópanse no ms. D fora do que o García maxina o comenzo do mencionado libro. Temos pois que escoller entre a afirmación do García, e entón o «Orden xudiciario» non tería un título propio, ou a afirmación do Capmany, e entón o título é o do «Orden xudiciario». Esta derradeira posibilidade, o alcume «Libro de Consulado» orixinaríamente era propio do «Orden xudiciario de Valencia», levaría consigo o ter que afirmar que, dacordo co carauter misceláneo do manuscrito D, na sua derradeira parte se non atopa unha obra unitaria, mais unha foulareda de textos recollidos alí po-lo deveso de ofrecer unha ampria compilación dos privilexios mallorquís. A proposta do García ten, ademáis, unhas consecuencias que, a meu ver, topan coa sua teoría, pois viríase amosar que tan «Libro do consulado», e tense que presupoñer que de Mallorca, é o que atópase no ms. D coma o que atópase no ms. L, inda que no primeiro atópense os «capítulos do rei Pedro», pro diante das «Costumes da mar» e no segundo non, ó menos orixinaríamente pra o García, inda que foran achegados máis tarde ó remate do manuscrito, despóis das «Ordeanzas do corso».

E con esto nos achamos diante do ms. L. ¿Qué sucede con este manuscrito? Tampouco eiquí podo chegar a concludión craras, po-lo feito de deixa-la descrición do García —e a edición do Colon—

«Orden xudiciario de Valencia», mai-lo colofón do manuscrito primitivo, que remataba coas «Ordeanzas do corso». Vid. supra n. 80.

130. Falo dos folios 26 ss., que so-nos que conozco po-las fotocopias que teño do Quadrado, onde por exempro atópase no fol. 26 verso un documento que atópase tamen no ms. L —vid. GARCÍA 98 (31-III-1343) 198, fol. 204 v.— e outro no fol. 29 reuto, que tamen atópase no ms. L fol. 204 v. —GARCÍA 99 (11-X-1343) 199 e seguintes (vid. as rexestas por exempro do 100 (12-VII-1344) 199-200 e 108 (30-I-1346) 206-207, pra citar dous documentos que atópanse tamen no ms. L)

moitos puntos no aire. Este manuscrito escribíuse no ano 1385: «En nom de Deu sia e de la Verge Maria, amen. Lo present Libre de Capitols del Consolat de Mallorques fo comensat en l'any de la natiuidad de nostre Senyor M.CCC. huytanta sinch... e finat e acabat a XX e tres de mars del dit ayn. Deo Gratias...» Co paso do tempo achegaronse outros folios na parte dianteira, que perderonse, ó parecer, na sua meirande parte; ademáis todo-los folios orixina-rios se non escribiron nese intre, pois deberon quedar algús en branco, que despóis escribíronse por maus e en épocas diferentes¹³¹, po-lo que atópase incluso unha ordeació do ano 1471. Se deixamos a un lado os folios achegados ó principio e os folios posteriores deixados nun primeiro intre en branco, temos que o libro escrito no ano 1385 é o abranxido entre o folio 11 verso e o 204 reuto, que contén nos folios 12 rº-18 vº unha táboa dos epígrafes dos capítulos do libro; orixinariamente deberon quedar en branco os folios 19 rº-20 vº, que despóis enchéronse por maus diferentes e posteriores; nos folios 21 rº-29 rº atópase o «Orden xudiciario de Valencia», sin título xeneral, que ten un total de coarenta e tres capítulos, que non teñen numeración nin rúbricas; nos folios 29 vº a 175 rº atópanse as «Costumes de la mar», que tampouco teñen título divididas en capítulos numerados cun total de 258. Nos folios 175 rº-190 rº áchanse as «Ordeanzas do corso», que teñen cuarenta e tres capítulos con rúbricas pro sin numerar, cun título xeneral: «Asi parlem de les naus armades e de les galeas e de les segeties com deuen partir ni com deuen pagar a aquls qui ab eyls hiran». O remate das mesmas atópase a invocación «facta fine pia, laudetur virgo Maria». Todos estes tres textos teñen iniciais repinicadas. Nos folios 191 rº-198 rº atópanse os «Capítulos de rei Pedro»; non teñen título xeneral algún, coma as outras obras, agás das «Ordeanzas do corso», pro tamen teñen unha gran inicial repinicada, e atópanse divididas en coarenta e un capítulo, sin numeración nin rúbricas. Nos folios 198 vº-204 rº atópanse sete documentos, us pra o consulado de Mallorca e outros pra o consulado de Valencia «escritos a dos columnas y con la misma letra que el libro del Consulado: incipit: provisión dada por Pedro el Ceremonioso en Barcelona en 12 de julio de 1370. Explicit un traslado de otro tras-

---

131. Vid. GARCÍA, *Un nuevo* cit. 636-638

lado hecho en 24 de julio de 1343 de varios documentos relativos al consulado de Valencia»¹³².

A vista desta descrición coido que a concurción do García solo pode espricarse por un prexuício:

«De la descripción que precede se desprende claramente que el "Llibre de capitols del consolat de Mallorques" es propiamente el comprendido entre los folios 11 verso a 198 recto, siendo todo lo demás elementos adventicios, muchos de ellos añadidos con posterioridad a la confección de aquél»¹³³.

Cando no 1385 escribése o libro, pra recolle-lo dereito do consulado de Mallorca —«otra particularidad que da a este códice un singular interés es la de haberse redactado en el consulado de Mallorca y haber sido el texto que se aplicaba en dicho consulado durante más de un siglo»¹³⁴ é craro que formaba parte do mesmo e abranxido po-los folios 11 vº-204 rº, se todo o alí contido escribése po-la mesma mau e no mesmo intre.

É certo que despóis das «Ordeanzas do curso» áchase a invocación dita, que pode considerarse coma o colofón da manuscrito, na sua orixinaria redaución. Agora ben, xa vimos que noutros manuscritos —ms. N, P— atópanse tamén estos colofós, que son propios das obras incorporadas nos manuscritos que poden considerarse que conteñen unha compilación, esto é, estos colofós serven pra distingui-las obras unhas doutras incorporadas nun manuscrito que contén unha compilación, pro non rompen a unidade creada po-la sua compilación dentro dun manuscrito. Coido que este é o valor que temos que darlle a este colofón no ms. L, que amosa tamén una certa tendencia a suliña-la unidade esterna da compilación, pois inda que os textos incruídos manteñe-na propia individualidade, os seus títulos particulares esmoreceronse, fora do título das «ordeanzas do curso», que son aquelas, xustamente, que pechase cunha invocación, que atópase noutros manuscritos (ms. N, quizaves A)

132. A. GARCÍA, *Un nuevo cit.* 635-639, de onde tomo os datos; pra sua edición vid. a do Colón onde os datos son outros: as «ordeanzas do curso» rematan no fol. 193 R, onde comenza-nos «Capítulos do rei Pedro», que rematan no fol. 201 R, o que amosaría aínda máis a arbitrariedadá de querer facer pecha-lo ms. L co colofón das «ordeanzas do curso».

133. GARCÍA, *Un nuevo cit.* 638

134. GARCÍA, *Un nuevo cit.* 638

no mesmo posto. Neste sentido o manuscrito non ten craras lindes, fora daquela que atópase entre a táboa e o comenzo da compilación, ó deixarse en branco dous folios, inda que as grandes capitales e a numeración independente das «Costumes da mar» serven pra distingui-los textos us dos outros, a maiores do título xeneral das «Ordeanzas do curso».

No fondo este é tamen o falacio do García, pois aferma que os «Capítulos do rei Pedro» forman parte do manuscrito L, do libro dos capítulos do consulado de Mallorca, po-lo que amosa non dar importancia algunha ó dito colofón. Agora ben, teño pra min que ou decimos que o colofón non é o colofón do manuscrito —cousa que creio seña a xusta— e entón temos que afermar que os «Capítulos do rei Pedro» e os documentos escritos po-la mesma maú que escribén os textos anteriores forman parte dos capítulos do «Libro dos capítulos do consulado de Mallorca» ou decimos que o colofón pechaba o manuscrito orixinario, é entón temos que dir que os «Capítulos do rei Pedro» e os documentos posteriores non formaban parte orixinariamente do ms. L, mais que axuntáronse posteriormente, e tamén eiquí entón o posto dos «Capítulos do rei Pedro» débese ó caso, isto é, escribíronse ó remate do manuscrito, pois no remate do manuscrito atopábanse folios en branco.

Se o colofón pechase o manuscrito orixinario, feito no 1385, teríamos pois coma conculusión que nese ano, inda os «capítulos do rei Pedro» non formaban parte do «Libro dos capítulos do consulado de Mallorca».

O feito de que os ditos capítulos non formaran parte orixinariamente do «Libro do consulado de Mallorca» é importante, mai-lo que eu quero sulñar agora é o feito de que co tempo sintéuse o dezo de face-los entrar no libro do consulado. Neste sentido os «Capítulos do rei Pedro» achegáronse posteriormente da mesma maneira que achegáronse os sete documentos dos folios 198 verso a 204 reuto po-la mesma maú que copiou o libro. Inda que o García non di ren sobor do feito, da sua descrición tense que afermar que despóis da invocación, que atópase no fol. 190 reuto, o verso deste folio tivo que quedar en branco, poi-los capítulos do rei Pedro comenzan no folio 191 reuto; este feito podería conferma-la idea dunha copia posterior dos capítulos, mais leva a perguntarse por qué non incorporáronse xa nun principio no libro, porque unha

cousa é dir que o manuscrito orixinario finaba no colofón dito e outra dir que os «Capítulos do rei Pedro» e os documentos seguintes son axenos o libro. Eiquí samente pódense facer hipótesis. Pódese dir que no intre de copia-lo manuscrito o modelo —dende o punto de vista do García— ou os modelos —teño pra min que o ms. L non copiou un manuscrito onde atopabase unha recopilación, senon que a recopilación do ms. L é obra dos seus redautores— inda non tiña-nos «capítulos do rei Pedro» e que unha copia destes —o que amosaria, coma veremos, que o que xiraba po-lo Mediterráneo nestes intres inda non era unha compilación do LCM— chegou ó poder do consulado nun intre posterior. Dito sea de paso, se teño razón na interpretación da invocación, teríase que dir que o ms. L copiouse de diversos manuscritos independentes, onde atopábanse as diferentes obras que remataron nel. O demostraría pra as «Ordeanzas do corso» os leros ditos e pra as «Costumes da mar» o feito de ter neste manuscrito, coma capítulo primeiro os capítulos das «Sportades», mentras que o traslado do «Orden xudiciario» que enviouse de Mallorca a Barcelona e rematou en Perpiñán amosa que o dito capítulo atopabase no «Orden xudiciario de Valencia», tal coma tíñase en Mallorca, po-lo que un e outro non poderíase haberse copiado dunha compilación xunguida a chamada po-lo García redacción gamma.

Seña o que seña, o que é craro é que ese intre posterior non debeu ser moi serodio, pois foi o mesmo copista que rematara no 1385 o libro orixinario o que copiou os «Capítulos do rei Pedro» e os sete documentos ditos.

É certo que os «Capítulos do rei Pedro» rematan no fol. 198 rº e os documentos comencan a copiarse no folio 198 vº, pro o García non fala de ningún cómaro en branco, que separe os capítulos dos documentos. Ademáis este feito non creio que teña moita importancia, poi-lo que ten que preguntarse é porqué sintéuse a necesidade de face-las achegas ditas nun manuscrito oficial do consulado, pois non teñe-no carauter de amecedallas. A resposta samente pode ser unha: tíñase que recoller no libro os privilexios que tiñan interés pra o consulado. Neste sentido estas achegas, que deberon facerse neste caso nunha época moi veciña á da redacción do manuscrito ¹³⁵ amosan o degaro de compta-lo libro e neste sentido,

135 Os documentos que atópanse nestes folios pódense ver, salvo erro,

a meu ver, todo-los privilexios que remataron por formar parte do manuscrito, seña-nos privilexios incorporados nos folios dezanove reuto e vinte verso, deixados orixinariamente en branco, cando acometéuse a copia do libro, coma os privilexios incorporados nos folios que axuntáronse ó libro diante dos folios primeiros, seña-nos privilexios copiados nos folios deixados en branco tra-lo fol. 190 vº, todos estos privilexios forman parte do «Libre de Capitols del Consolat de Mallorques» dende o momento da súa incorporación.

Unha crara resposta podería terse ó partir da táboa dos epígrafes, pro mentras teña sobor da mesma samente as novas que da o García: «Contiene una tabla de las rúbricas o capítulos del libro»¹³⁶ non podo dir ren sobor do contido de dita táboa. Agora ben, teño pra min que a concurción non cambearía: o libro do consulado da mar quere recoller o dereito que ten interés pra o consulado concreto, coma xa vimos que sucedeu nos mss. V, N e P.

8. *A formación dos diferentes Libros dos Consulados da mar*

Os devezos de arrecadar nun manuscrito o dereito dun consulado esprican que os manuscritos non señan unha obra pechada, mais aberta, que co paso do tempo vense modificados na súa composición hastra que chega o intre ou ben de facer un novo libro, reorganizando o material recollido no libro antigo, ou ben de axuntar novos libros, a carón do primeiro, pra recolle-lo novo dereito.

Non quero entrar eiquí no problema que pode derivarse do feito de que dentro do LCM impreso terminóu por atoparse o «Orden xudiciario de Valencia» entrementes que tamén no século xv formóuse no Consulado de Barcelona un orden xudiciario propio¹³⁷.

---

meu, na edición do GARCÍA 62 (4-I-1307) 132; 64 (23-I-1332) 134, 112 (12-VII-1370) 211-212 113 (12-VII-1370) 212-213; 114 (25-X-1371) 213-214; 115 (19-II/19-VII-1373) 215, 116 (11-VII-1375) 216; 119 (21-II-1379) 218-220. Todos eles son anteriores ó 1385, coa úneca esceución do documento 123 (18-XI-1395) 225-226, que é do ano 1395 e atópase seña no fol. 200, seña no fol. 215 v. Se o dato fose esauto, a copia desta derradeira parte do manuscrito tería que sere feita despóis do 1395, pro teño que dir que segun as rexestas do García no folio 200 —ou comenzan ou rematan ou aparecen alí copiados— atópanse tamen os documentos n.º 112, 114, 116 e 119.

136. GARCÍA, *Un nuevo* cit. 637.

137. Vid. E. MOLINÉ Y BRASÉS, *L'antich orde judiciari observat en la Cort dels Cònsols de la mar de Barcelona*, en *RJC* 23 (1917) 233-258; Leopoldo PERELS,

No chamado «Llibre de privilegis del Consolat de Mar de Barcelona» atópase o «Orden judiciari de la cort dels cònsols de mar de València»¹³⁸. Fora, ó parecer, deste «Llibre de privilegis del Consolat de Mar de Barcelona» atópase nun manuscrito conservado na Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona o «Ordre judiciari de la cort dels cònsols de mar de Barcelona», de onde o publicara o Moliné. O que interesame sulñar é a forma de levarse a cabo o tal orden xudiciario; o manuscrito é un traslado feito polo Guillermo de Nadeu, notario público de Barcelona e escriba da curia dos cónsules da mar de dita vila:

«Qui presens translatum factum de mandato eorumden et scriptum a suo originali sumpto ab usibus et stilo capitulis et obseruantiis curiarum dictorum consulum maris et iudicis Barchinone et dependenciis predictorum contentis et specificatis partim in libris uocatis "Albo", "Viridi" et "Rubeo", earumdem curiarum partim auctoritate extra dictos libros antiquitus usitatis et continue seruatis in dictis curiis, uidelicet ab anno M CCCXL, septimo circa in quo anno dominus Petrus .»¹³⁹.

Non entro eiquí nos problemas da autoría e da data de redacción deste orden xudiciario¹⁴⁰, poi-lo que eu quero sulñar e que este orden xudiciario de Barcelona é o resultado de recoller nunha obra todo-los principios xurídicos espallados po-los diferentes libros de privilexios que tiña o Consulado, pro tamen de incorporar novos usos, non recollidos neses libros, coma xa o Perels sulñara. Tamén o Perels amonesta de que «seria temerari que pretinguéssim identificar-lo totseguit amb el "Liber vocatus albus", un dos catro "Llibres dels privilegis" conservats, el qual fou començat al segle XIV. Té unes tapes de pergami blanc»¹⁴¹. O Arcadi García di que la «col·lección documental básica del Consolat de Mar de Barcelona és

---

Orden judicial del Consulado de Mar de Barcelona, en *RJC* 25 (1919) 289-307; Leopold PERELS, *L'ordre judiciari mercantil de Barcelona del segle XV*, en *RJC* 37 (1931) 1-31, pra os problemas xenerales do testo.

138. *Consolat de Mar*. Volum II: *Elements adicionais (Capitols legals. Estils judicaris. Privilegis)*, a cura de Ferràn Valls i Taverner (Barcelona 1931) 7, onde di que o dito libro era o ms. 989 da BC (=ms. C), afirmación que correxeu no vol. III (Barcelona 1933) 195, pois é o ms. B 192, da mencionada BC, procedente da xunta de comercio.

139. VALLS-TAVERNER, *Consolat* cit. II 98-99.

140. Vid. supra n. 137.

141. PERELS, *Ordre* cit. 14, fala dos catro libros que pertenceron a «Antigua Junta de Comercio» e que atópanse hoxe na Biblioteca de Catalunya.

a un fons documental existent a la Biblioteca de Catalunya, denominat de l'Antiga Junta de Comerç composta per quatre llibres de privilexis, signatures B. 191, B. 192, B. 193 i B. 194»¹⁴², pro estos libros non semellan se-los mencionados po-lo notario barcelonés; agora ben, no Arquivo municipal da vila de Barcelona atópanse outros manuscritos, que conteñe-no «Libre» e outros privilexios, que empregaronse tamén po-lo García. Se un lê por esemplo a rexesta do documento catro do consulado de Barcelona acha estos datos: «AHCB, 1er. Vermell, f. 48, 1er. Vert, f. 375»¹⁴³. Estos alcuños de libro verde e libro vermello cadran cos empregados po-lo notario barcelonés¹⁴⁴.

Vemos así que este orden xudiciario de Barcelona é o resultado de poñer a contribución os privilexios e a forma de autuar —o estilo— dos cónsules de Barcelona e, coma xa sabemos, este orden xudiciario rematou por atopar posto no ms. F, inda que non nas edicións.

Este xeito de autuar non é propio de Barcelona, pois outro tanto debeu suceder no consulado de Valencia. No ms. V, di-no-lo García, recolléuse a colección fundamental dos privilexios do consulado de Valencia¹⁴⁵. Pois ben, o consulado de Mallorca creóuse a imitación do consulado de Valencia. No trinta e un de maio do 1343 o rei Pedro estabreceu consules en Mallorca, «qui determinant questiones et causas hominum maris per modum et forman in civitate Valencia usitatos»¹⁴⁶. O «Orden xudiciario de Valencia» enviouse moi probablemente nese intre a Mallorca ou en data moi veciña, pois no ano 1349 fíxose un traslado «a quodam libro in papiro scripto et inserto, capitula et ordinationes quamplurimas in se continenti super officium consulatus maris civitatis Maioricarum ad

142. GARCÍA 33.

143. GARCÍA 4 (20-II-1348) 13.

144. A «*Guia-Catàleg Institut Municipal d'Història (Casa de l'Ardiaca. Arxiu Històric-Hemeroteca-Biblioteca)* (Barcelona 1983) 54-55, 78, non è daxuda, inda que ten unha bibliografía que non sempre puiden consultar. Tampouco é daxuda o traballo do Juan-F. CABESTANY FORT, *El Archivo del «Consolat de Mar». Noticia de los fondos que se conservan actualmente*, en *Documentos y estudios. Aportaciones a la Historia Económica y Social de la Ciudad*. 13 (Barcelona, julio 1964) 7 ss.

145. GARCÍA 34.

146. GARCÍA 98 (31-V-1343) 198

modum et forman civitatis Valencie» do mencionado orden xudiciario, que enviouse a Barcelona, cando nesta vila restaurouse o consulado, e deste traslado autentico enviado a Barcelona fíxose outro traslado autentico, no ano 1389, que enviouse a Perpiñán, cando estabrecéuse na dita vila o consulado ¹⁴⁷.

O dito orden xudiciario tiña os capítulos que ocupan na edición do Colon os números m 1-m 45 bis; agora ben, o manuscrito de Valencia, que copiouse nos anos 1407-1409 en Valencia, ten un orden xudiciario algo diferente ¹⁴⁸. Quero chama-la atención sobor do feito que despóis do m 45 bis o ms. V ten outros catro capítulos máis ¹⁴⁹. O Arcadi García probou, a meu ver, confermando as afirmacións do Pardessus, que o «Orden xudiciario de Valencia», tal como enviouse a Mallorca, fíxose despóis do 1336, xa que nesta parte —os coarenta e dous primeiros capítulos— os capítulos amosa-no emprego de diversas normas rexias do 1307, 1332 e 1336, inda que por razóns evidentes, o García fala que tivo que facerse no periodo entre o 1343 e o 1345, deixando caer a afirmación do Pardessus, que di que tiña que estar xa redautado no 1343, po-las razóns xa recollidas. Agora ben —e non entro eiquí agora na teoría do García— o cap. 45 do «Orden xudiciario de Valencia», conservado no ms. V, non é outra cousa que a parte dispositiva dunha sentenza do 1350 ¹⁵⁰. Se un examina as rexestas dadas po-lo García nos documentos publicados pertocantes ó consulado de Valencia, acha que os documentos empregados ou mencionados nalgús capítulos do «Orden xudiciario» se non conservan no ms. V; samente a sentenza do 1350 e outros documentos posteriores recollense igualmente no ms. V. Isto esprica un pouco a maneira de traballar dos consulados, que non era diferente da do Botet: as molestias provocadas po-lo feito de ter espallados as normas xurídicas nos diferentes privilexios de reises e de épocas diferentes, levóu a refundi-lo material e a facer

147. GARCÍA 153 (8-III-1389) 274-276. Vid. PARDESSUS V 323-325. Cf. o título da tradución manuscrita italiana (vid. supra n. 94).

148. Vid. a edición do Ferrando e A. GARCÍA, *Estudios sobre los orígenes del derecho marítimo hispano-mediterráneo*, en *AHDE* 39 (1969) 213 ss.; en p. 283 s.a. edición.

149. Vid. GARCÍA 159; téñase en conta que os catro capítulos levan os números 43-46, xa que manca-nos capítulos m 4 e m 19 no ms. V, po-lo que o m 45 bis e no ms. V o cap. 42.

150. Vid. GARCÍA 69 (23-I-1350) 142.

unha nova redacción do «Orden xudiciario» e unha vez feita copiouse nun manuscrito cos outros textos empregados no consulado, ós que co paso do tempo axuntárianse os novos privilexios, mais xa non era necesario copia-los privilexios refundidos. O prólogo do manuscrito valenciano no-lo di craramente ¹⁵¹.

Tra-la creación do consulado de Mallorca éste convirteuse no modelo dos outros consulados xermolados posteriormente: por eso a documentación do consulado de Mallorca enviouse a Barcelona e despois, dende Barcelona, a Perpiñán; entramentres o estilo dos cónsules valenciás sigue orixinando un novo dereito, coa axuda da xurisprudencia e dos privilexios rexios, que deron lugar a novos capítulos, que non trasmitíronse xa, ó parecer, ós outros consulados. Pro ¿pode alguén dir que estos capítulos do orden xudiciario que atópanse no manuscrito de Valencia non forman parte do «Libre de Consulat de Valencia»? Ademáis, pódese dir que o «Orden xudiciario de Valencia» que estendéuse po-los outros consulados, ben deitar que o consulado de Mallorca convirteuse no modelo dos outros consulados, esgotaba o procedimientto consular nos respectivos consulados?

O m 1 contén a regulación da elección dos consules: «Cascun any la vespre de la festa de Nadal...». Agora ben, este capítulo tiña solo aplicación no consulado de Valencia, xa que as eleucións dos cónsules facíanse noutros días e con outros criterios nos outros consulados ¹⁵². Ademáis co paso do tempo ni-nos elutores ni-nos electos era-nos mesmos. Xa fai moitos anos que chamou a atención sobor destes feitos, e moito millor do que o poida facer eu, o Capmany ¹⁵³. Por eso co tempo fíxose no consulado de Barcelona un novo orden xudiciario, que comenza «Cascun any, en la festa de Sant March, les molt honorables cònsols de la ciutat de Barcinona...» ¹⁵⁴.

¿E que este orden xudiciario non forma parte do Libro do Consulado da mar que atópase no ms. F? Deixo no aire estas interrogacións, que amosan xa que se hoxe falamos do LCM é porque a

---

151. Vid. ed. do Ferrando p. 3-4.

152. GARCÍA 81 ss.

153. CAPMANY 465 ss.

154. VALLS TAVERNER, *Consolat* cit. II 63.

edición do 1494 rematou por impoñerse sobor das diferencias dos manuscritos.

9. *Conclusións*

Resumindo moi brevemente o que deixamos dito, pódese afirmar que tanto a tradición manuscrita coma a tradición editorial amosan que o LCM é unha obra viva, nun dobre sentido. O LCM coma compilación é unha obra aberta, onde atópanse aqueles elementos que os autores dos respectivos manuscritos e edicións recolleron, pois pensaban que eran aqueles que servían pras finalidades que propoñíanse. Isto esprica que os manuscritos e as edicións amosan unha grande semellanza, xa que todas estas recopilacións querían recolle-lo dereito marítimo, mais tamén as finalidades diferentes que se propoñía-nos seus autores esprica-nas diferencias. Ademáis o intre no que lévase a cabo a recopilación xoga un papel moi importante no determina-lo seu contido. Cando comenza a xermola-las primeiras ordeanzas de seguro, os compiladores non ousan deixa-las fora das suas compilacións, e por iso incorpóranse moi cedo as recopilacións do dereito marítimo, inda que os manuscritos e as edicións do século xv non cadren nas ordeanzas recollidas, xa que as posteriores ó refundi-las anteriores determinan que as ordeanzas recollidas dependa do intre no que faise a recopilación. E tamen o lugar onde faise a recopilación xoga o seu papel, coma xa vimos o falar da seución dos usos de Barcelona e da seución onde recóllense os privilexios propios do consulado onde faise o LCM.

Ademáis o contido das recopilacións modifícase co paso do tempo e po-las razóns aseñadas, mais tamen po-lo feito de que os textos que incorpóranse tamen son unha obra aberta. Eu non poño en duda que os manuscritos e as edicións do LCM ofrecen un texto semellante das obras que o García considera permanentes, pro isto pódese afirmar fundamentalmente dos «Capítulos do rei Pedro». Falando do ms. V o García xa dixo que «es aquest —os "capítulos do rei Pedro"—, dels elements constants, el que més conformitat té amb el text de la forma ordinària del Llibre del Consolat de Mar»¹⁵⁵.

Xa que non conozo directamente os manuscritos e dabondo

155. GARCÍA, *La datació* cit. 261.

lembrar eiquí os datos xa recollidos, que amosan diferencias, inda que señan pequenas, entre os manuscritos e as edicións.

Estos feitos, que aumentaréi de pois, e o que dixemos do ms. V amosan, teño pra min, a realidá das obras axuntadas na compilación que hoxe coecemos coma LCM como obras abertas. Non quero dir que hai unha anovación profunda do contido das obras; quero dir que os autores poden modifica-las, inda que seña en moi poucos puntos, pra adauta-las as finalidades que queren aganzar.

O problema está, po-lo tanto, na dificultade de achar esas finalidades, cando nin siquera conocese o orixe dos manuscritos. Agora ben, pódese afermar que os autores das compilacións do dereito marítimo apricado nun consulado concreto, tiña-no degaro de arrecadar nunha obra sola o dereito apricado naquel consulado. Pro este dereito non tiña o mesmo orixe nin tampouco o mesmo valor. Xa sei que é simplificar moito o problema, pro é evidente que nestas compilacións atopábase dun lado o dereito que tiña que apricarse diante dos consulados e doutro lado o dereito que regraba o procedemento a desenrodelarse diante dos ditos consulados pra aprica-las normas de dereito marítimo que poñían remate as controversias.

Cando creóuse o consulado de Valencia o primeiro do mes de nadal do 1283, estabrecéronse dous consules, que «sciant de arte seu usu maris et terminent contractus et discensiones inter homines maris et mercatores, que iuxta Consuetudinem maris fuerint terminanda, prout est in Barchinona fieri assuetum»¹⁵⁶. Eu teño pra min, que o García dun lado probóu que denantes do 1283 hai xa unhas «Costumes da mar» e doutro lado que en Barcelona non hai, ó parecer, unha xurisdición autónoma marítimo mercantil¹⁵⁷. Dito con outra palabras: tíñase xa unhas normas consuetudinarias escritas, inda que se non tiña un dereito procesal, propio dunha xurisdición autónoma marítimo mercantil. Agora ben ¿hai necesidade de envia-lo testo, se existe xa, desas «Costumes da mar» a Valencia? Coido que non. Se no 1283 creóuse o consulado de Valencia foi porque en Valencia existía xa unha aitividade marítimo mercantil. A novidade foi a concesión dunha xurisdición autónoma.

---

156 GARCÍA 58 (I-XII-1283) 127. Vid. GARCÍA 81 ss.

157. GARCÍA 73 ss

Pro se existía unha aitividade marítimo mercantil, tiña que cono- cerse xa o dereito marítimo mercantil as «Costumes da mar», da mesma maneira que en Barcelona empregábanse as mesmas —ou en Tortosa—, inda que non houbera unha xurisdición independente marítimo mercantil. Isto é, o privilexio do 1283 ven a dir que os cónsules de Valencia deben poñer fin as controversias dacordo coas «Costumes da mar», como facíase xa en Barcelona. Agora ben, ese «in Barchinona fieri assuetum» non pode referirse o procedi- mento, xa que en Barcelona non hai unha xurisdición autónoma; ten que referirse po-lo tanto ó feito de finarse a todo arreo as controversias marítimo mercantiles dacordo cun dereito material que é o da «consuetudo maris», inda que non diante dun tribunal autonomo.

Cando no 1326 creóuse o consulado de Mallorca¹⁵⁸, xa formá- rase no consulado de Valencia unha prautica procesal propia, xer- molada da mesma aitividade do tribunal, inda que tamen confor- mada po-los privilexios rexios, coma vimos. E certo que nun primeiro intre este procedimento non chegou a Mallorca, xa que os cónsules mallorquís tiñan que conocer e xuzga-las causas, «sum- marie et de plano et sine lite ac scriptura» —o que alude o proce- dimento— e dacordo co seu leal saber e entender —«prout ratio- nabile et iustum ac eis melius visum fuerit»— o que alude o dereito a apricar, pro non un dereito consuetudinario existente, as «Costu- mes da mar», senon a concencia de xusticia dos consules, inda que este criterio de xusticia na prautica puidera rematar por identifi- carse nun dereito existente, por esempro nas «Costumes da mar». Esta primeira creación non tivo esito e máis tarde concedéuselle ó consulado de Mallorca, no 1343, que os cónsules rematara-nas causas «per modum et formam in civitate Valencie usitatos»¹⁵⁹. Cando no 1348 creóuse o consulado de Barcelona, creóuse a imaxe e semellanza do de Mallorca, po-lo que os cónsules barceloneses usarían do seu oficio «iuxta usum et exercicium predictum, prout eisdem cum pluribus et diversis provisionibus et cartis nostris con- cessum est»¹⁶⁰. E cando no 1388 creóuse o consulado de Perpiñán, entón os seus cónsules tiñan que usar do seu oficio «usu et exerci-

158. GARCÍA 91 ss.

159. GARCÍA 98 (31-V-1343) 198

160. GARCÍA 4 (20-II-1348) 12-13, vid GARCÍA 102 ss

cio, modo et forma, in omnibus et per omnia, quibus utuntur et uti possunt consules maris et iudex appellationum predictae civitatis Barchinone ac prout in ipsa civitate fit pro nunc et est fieri consuetum»¹⁶¹.

Se non queremos dir que hastra as creaci3s mencionadas en Mallorca, Barcelona e Perpiñán non existía unha aitividade marítimo mercantil, temos que reconocer que a novidade destes privilexios atópase na creaci3n dunha xurisdic3n autónoma pra as aitividades marítimo mercantiles; pro este feito amosa xa que o máis importante non era te-lo dereito material —xa que este tiña que sere conocido—, mais o dereito procesal, a maneira de proceder, o estilo dos c3nsules. E o modelo tiña que se-lo valenciano. Un documento que hoxe atópase no libro dos privilexios do consulado de Perpiñán testemuña este feito: os mallorquís recibiron de Valencia o «Orden xudiciario de Valencia», que trasladouse autenticamente desp3is a Barcelona e desp3is dende Barcelona envi3use a Perpiñán¹⁶².

Este feito determina unha tradici3n dobre nos libros dos consulados: Temos así que ó principio do século xv no consulado de Valencia recoll3use todo-lo dereito do mesmo; neste libro manuscrito hai catro seuci3s —descarto a primeira, onde atópase a táboa—: na primeira atópase o «Orden xudiciario de Valencia»; na segunda, as «Costumes da mar» coas «Ordeanzas do corso» incorporadas; na terceira, as «Costumes da mar de Barcelona» e na coarta, os privilexios do Consulado de Valencia. Este libro do consulado de Valencia recollía nun solo volumen o dereito procesal e o dereito material. Agora ben, tamen hai un «Liber privilegiorum consulatus maris ville Perpiniani» onde atópase o dereito procesal —os primeiros m 45 bis capítulos do que hoxe conocemos baixo o alcuño de LCM—, pro no-no dereito material consuetudinario: neste libro se non atopa ni-nas «costumes da mar» ni-nas «Ordeanzas do corso».

Estos feitos amosan que as compilaci3s de dereito marítimo teñen un craro orixen histórico: son fillas do seu tempo e do lugar que véunas nacer e po-lo tanto estas compilaci3s teñen en común arrecada-lo dereito marítimo-mercantil, pro non sempre do mesmo

---

161. GARCÍA 151 (22-XII-1388) 271-272; vid. GARCÍA 111 ss.

162. GARCÍA 153 (8-III-1389) 274-276

xeito. Entre estos dous casos extremos —e non digo que non existan outros máis radicais— que atopamos en Valencia e en Perpiñan hai moitas solucións intermedias. Neste sentido pódese aceptar que facendo unha comparación cos distintos manuscritos chéguese a identificar elementos permanentes e elementos accidentais, pro tamen penso que isto é unha constatación de feito, que non pode levar a escribir da categoría dos libros dos consulados da mar por exemplo o de Perpiñan ou a escribir do libro do consulado elementos que tamén atópanse no mesmo.

Eu non conoco os manuscritos do LCM, pro é evidente que pra determina-lo que son elementos permanentes dos que atópanse na edición do 1494 non poden empregarse todo-los manuscritos que chegaron hasta nosoutros. O mesmo García aferma que as primeiras ordeanzas de seguros feitas en Barcelona son do 12 de abril do 1432; despois destas veñen outras varias; esta aitividade pechóuse coas ordeanzas do 3 do mes de san Xoan do 1484. «Constitueixen tamé unha altra redacción total, que derogà i substituí les anteriors. Sembla que foren objecte de corrección el 1494»¹⁶³. Xa o Pardessus chamou a atención sobor deste feito: as ordeanzas de seguros posteriores poñíanse no posto das anteriores. Neste sentido os manuscritos do que hoxe chamamos LCM amosan este feito: as ordeanzas de seguros que incorporan son aquelas que estaban vixentes no intre de face-lo manuscrito e o interés destas ordeanzas fixo que manuscritos e edicións víranse perfeccionados po-la achega das novas ordeanzas. Dos nove manuscritos, que emprega o García, é craro que non podense tomar en consideración ni-no ms. F, ni-nos dous manuscritos mallorquís ni-no manuscrito valenciano, poi-los catro son anteriores ó abrochar das primeiras ordeanzas. Dos outros manuscritos teñen ordeanzas de seguro os dous parisinos —N e P—, o ms. U de Cagliari, o manuscrito barcelonés C e axusto a tradución manuscrita italiana non empregada po-lo García. A úneca es-ceución é o ms. A, quizaves por depender dun ms. dos derradeiros do século XIV. Tamén as edicións do 1484 e do 1494 e a tradución italiana do 1519 e po-lo tanto a súa reedición do 1539 teñen-as ordeanzas de seguros. ¿Non tería que levar este feito a afermar que

163. Arcadi GARCÍA I SANZ, *Ordinacions inédites de Barcelona i Perpinyà sobre assegurances marítimes (segle XV)*, en *Estudis d'Historia Medieval* 4 (Barcelona 1971) 127-128.

tamen as ordeanzas de seguros é un elemento permanente do LCM? É certo que non son sempre as mesmas, pro tampouco é sempre o mesmo o «orden xudiciario», que doutra parte non sempre atópase nas edicións, así na edición italiana.

Eu non vou discuti-lo dereito a seleccionar us elementos permanentes no LCM e rechaza-los demáis, pro o que me non parece lícito e falar dunha compilación que vai e ven po-lo Mediterráneo e non tratar de identifica-la. Penso que unha cousa é falar dunha compilación e outra moi distinta falar de textos independentes. Hai unha compilación que xira po-lo Mediterráneo, cando xira coma unha unidade, po-lo que os seus distintos elementos copiáanse coma formando parte desa unidade. Neste sentido eu falo de compilacións pra referirme os manuscritos que conozo, pois neles atópanse, arrecadados e formando unha unidade, un fato de textos, que ó parecer xiraban tamen independentemente. O problema está no feito que estos manuscritos poden recoller unha compilación por duas razóns diferentes: ou ben os autores do manuscrito son ó mesmo tempo os autores da compilación, xa que son quen es arrecadaron no manuscrito unha foulareda de textos independentes, ou ben os autores dos manuscritos non fan outra cousa que copia-los manuscritos a partir doutro manuscrito que tiña xa unha compilación, axuntando ás veces novos elementos.

O García demostra que os elementos permanentes aparecen no mesmo orden nos catro manuscritos seleccionados; pra sere máis esautos: O García demostra que nes es catro manuscritos pódense atopar duas maneiras diferentes de amosarse os elementos que considera constantes e po-lo tanto que forman o LCM, mais pra facer esto ten que prescindir —ademáis dos outros manuscritos e das edicións— dun manuscrito —o D— e ten que prescindir da forma real dos manuscritos. Eiquí somente quero chama-la atención sobor deste feito, pois teréi que voltar sobor do mesmo.

O testemuño máis antigo dunha compilación é o ms. L, que é do 1385, pro é evidente po-lo xa dito e po-lo que diréi, que ó mesmo non pode sere modelo dos manuscritos posteriores e moi probablemente non tivo coma modelo unha compilación. Quere esto dir que as compilacións eran inda unha tarefa persoal, xa que inda corrian independentemente os diferentes textos. Non nego que a modiño comenzarían tamen a correr manuscritos que tiñan xa unha com-

pilación e que po-lo tanto poderían servir de modelos pra outros manuscritos.

Do ano 1424 consérvase un inventario de benes dun feireante barcelonés, onde dise:

«Item un altre llibre scrit en paper .. appellat *libre del Consolat* /lo qual comença, ço es en la primera carta: *fforme en qual manera se fa la electio dels consols*. Et feneix lo dit libre en la darrera carta · *Decimo Kalendis Decembris anno Domini M° CCC° XXXX°*»¹⁶⁴.

Este manuscrito comenza co «Orden xudiciario de Valencia» —que ó parecer non ten título— e remata cos «Capítulos do rei Pedro»¹⁶⁵. Eu podo aceptar que o seu contido veríase compretado po-las «Costumes da mar» e po-las «Ordeanzas do corso», pro sería xa arricasdo nega-la posibilidade de que atoparanse tamen outros testos. Nun caso ou noutro, sempre estaríamos diante de hipótesis, que non poderían probarse.

Do ano 1471 atópase outro inventario de bes doutro compradel barcelonés:

«Item un altre libre apellat *libre de Consolat* escrit en paper en vulgar cathalà e comensa en la primera pagina: *Aquesta és la leccio e stil e acaba: se vullen a lur coneguda*»¹⁶⁶.

Este manuscrito do LCM remataba co documento que hoxe na edición do Moliné atópase na páxina douscentos trece: «ho puxen esmenar e declarar e interpretar aytantes vegades com se vullen, a lur coneguda», com xa dixera, a meu ver, o Perels¹⁶⁷, pro como sulñou o mesmo Perels «I com que, de més, les sis paraules inicials no concorden amb les de l'ordre judiciari valenciá i si amb les del barceloni que ens ocupa, és licit de deudir per aquelles sis paraules el contingut real de tota la primera part del llibre desaparegut. Per aquest procediment reb nova força allò que ja podia hom suposar: que el nostre ordre de jurisdicció mercantil ha estat considerat digne, en més d'una ocasió, d'ésser incorporat al "Llibre"»¹⁶⁸. Esto

164. MOLINÉ LI; tamén agora en Josep M.ª MADURELL I MARIMÓN, *Manuscrits en Català anteriors a la impremta (1321-1474). Contribució al seu estudi* (Barcelona 1974) 52 (20-XII-1423) 46, onde trascribese: «Decimo kalendas ».

165. Vid. MOLINÉ 209.

166. MOLINÉ LII; MADURELL, *Manuscrits* cit 144 (16-VII-1471) 97.

167. Vid. MOLINÉ 213.

168. PERELS, *L'ordre* cit 33.

e, este manuscrito comenzaba, se ten razón o Perels e coido que si, co «Orden xudiciario de Barcelona» e pechábase cun documento que non era-nos «Capítulos do rei Pedro».

Eu non quero hipotetizar sobor do contido; abonda chama-la atención sobor do feito que remataba-nos dous libros con diferentes documentos e comenzaban con «Ordes xudiciarios» diferentes, pro chamábanse «Libre del Consolat»/«Libre de Consolat»; este título, que quizá orixinariamente era o do «Orden xudiciario», como amosaría o ms. D, pasou a denomina-las «Costumes da mar», pro tamen pasou a se-lo título das compilaciós, onde recollíase o dereito dun consulado; esto espricaría que o «Orden xudiciario de Valencia» rematara por perde-lo seu título, po-lo que non atópase ne-nos manuscritos, agás quizaves o ms. D, ne-nas ediciós.

Antes de seguir adiante quixera chama-la atención sobor das diferencias entre o dito po-lo García e o que eu afermo. Non é que o García negue a existencia dunha compilación histórica, esto reconece tamén o García: o «Libro do consulado da mar», tal como atópase na edición do 1494, é unha cristalización dun proceso, pro pensa que o LCM é sólo o formado po-los elementos constantes. Como estos elementos constantes teñen un orixe diferente e naceron en intres distintos é evidente que o García pensa que as primeiras compilaciós tiñan un contido máis reducido, pro sempre afermando que hai unha compilación, que é a que ten algún ou todo-los elementos constantes, segun o tempo, e que xira po-lo Mediterráneo.

Eu penso que non hai unha compilación do LCM tipo hastra o trunfo da obra do Ceelles; denantes do 1494 atópanse, como xa vimos, compilaciós que dentro dunha tradición común crara, teñen sempre un contido propio, inda que co paso do tempo é evidente que algunhas destas compilaciós puideron servir de modelo a outras, sobre todo pra aquelas compilaciós xurdidas nun mesmo consulado e pra aquelas feitas pra compradeles; ademáis estas compilaciós so-nas chamadas nalgún caso co paso do tempo «Libre de Consolat», po-lo que todo o seu contido —constante ou non— forma parte dese libro do consulado. Isto é, non hai un libro do consulado, senon moitos libros dos consulados, que ademáis non teñen unha estrutura fixa, poi-lo seu contido medra cos novos privilexios e costumes. O probaría a primeira mención que conócese do libro do consulado; esta é pra o Perels a que atópase no «Testa-

ment dels consellers» de 1373, onde falándose das dúas avenencias pautadas o 29 de xaneiro do 1373, entre o rei e a vila de Barcelona, dise:

«Ja dels dits privilegis es stat liurat translat al honrat Guillem çà Quintana, pero ço que aquells face metre en lo libre del Consolat de la mar»¹⁶⁹.

E este traslado sirveu pra o seu fin. Lembrei xa que o ms. P, que pra o Pardessus ten carauter oficial, incorpora estos dous pautos do 1373 e outro tanto fai o ms. F¹⁷⁰.

Este feito ten unha sua importancia, mais non interesa pra o que discutimos agora. Teño pra min, ademáis, que pra poder falar dunha compilación que xire po-lo Mediterráneo dende ó menos o 1331 é necesario probar que esa compilación —e eiquí non pode prescindirse dos elementos non constantes— circulou po-lo Mediterráneo e sirveu de base pra face-los manuscritos que hoxe coñecemos. Sobor deste problema falaréi agora.

III. ¿EXISTEU UNHA COMPILACIÓN DE DEREITO MARÍTIMO MERCANTIL CHAMADA LCM QUE XIRÓU PO-LO MEDITERRÁNEO DENDE O SÉCULO XIII?

1. *Precisións terminolóxicas: o LCM coma unha recopilación*

Todo o mundo é dacordo no afermar que o LCM que hoxe coñecemos é unha compilación, pro xa non todos teñe-na mesma idea sobor da formación desa recopilación e da sua expansión.

Falar do LCM coma dunha recopilación que xira po-lo Mediterráneo, como faino o García, supón ter que falar dunha obra que é o froito de arrecadar nun mesmo manuscrito textos diferentes, anteriores e independentes, pro que, ó partir daquel intre, comenzan a xirar po-lo Mediterráneo coma unha obra unitaria.

Neste sentido xa dixen que se non pode falar dun LCM tipo hastra que non trunfou a edición do Cealles. Agora ben, pra evita-

169. PERELS, *Orden cit.* 289-307.

170. Vid. supra p. 50 s. Teríase ademáis que correxi-la afirmación do García, de que o primeiro testemuño que conecese do alcume «Llibre del Consolat de Mar» ou sinxelamente «Llibre del Consolat» seña un documento real do 22 de maio do 1423 —GARCÍA 61—.

las confusiós seguiréi falando do LCM pra falar de recopilaciós onde atópanse en liñas xenerales os chamados po-lo García elementos costantes, pro onde poden tamen non atoparse e onde tamen poden atoparse xeneralmente falando outros elementos, que forman tamén parte desos libros dos consulados da mar. Esto é, denantes da edición do Cealles non hai un libro de consulado da mar, mais moitos libros dos consulados da mar —cada consulado tiña o seu propio e os compradeles tiñan tamen os seus propios libros, quizaves incluso máis estensos, xa que os feireantes tiñan interés en coñece-lo dereito de todo-los consulados onde negociaban—, pro que asemellábanse entre si, seña por que os consulados fixéronse a imaxe e semellanza primeiro do consulado de Valencia e despois dos de Mallorca e Barcelona, seña por que ó estar acadarmado-los consulados ó mesmo rei e o ter us intereses comús, percuraban asemellarse, co troque dos seus respetivos privilexios e practicas, po-lo que rematouse por formarse un dereito común a todo-los consulados da coróa de Aragón, que púxose a carón do dereito común do Mediterráneo.

Esto supón tamén que en liñas xenerales estas recopilaciós non xiraban po-lo Mediterráneo, pois aínda xiraban independentemente os elementos principais que formaba-nas. Con outras palabras, atópanse recopilaciós —dende o século XIV con seguridade, pois do 1385 é o ms. L— pro estas nacen alí onde alguén arrecadou nun manuscrito diferentes textos de dereito marítimo mercantil, e alí permanecen, onde fixéronse. Non quero dir con esto que co tempo —e fundamentalmente cando estas compilaciós son obra dos feireantes— algús destes manuscritos que conteñen unha compilación non señan copiados —lembrese o dito sobor dos ms. P e F—, pro o que non hai aínda é unha compilación, unha compilación tipo, que poida identificarse po-lo seu contido e que po-lo tanto tamén sería a úneca que levara o alcume de LCM e xirara po-lo Mediterráneo.

Tendo presente estos feitos é craro que seña necesario eiquí distinguir dun lado o problema da formación dos distintos elementos, que hoxe forman parte do LCM, e doutro lado o problema da formación do que hoxe coñecemos coma LCM.

A tradición manuscrita e a tradición editorial independente da obra do Cealles amosan dun lado que os elementos que forman

parte do LCM son testos independentes e doutro lado que o LCM é unha recopilación, que xurde cando axuntáronse diversos testos nun mesmo manuscrito. O García di que «La denominación *Llibre del Consolat de Mar*, o simplement *Llibre del Consolat*, ab què actualment és universalment coneguda la nostra compilació, no va més enllà del segle xv»¹⁷¹, inda que o documento citado polo Perels amosa que xa ó menos dende o 1373 empregábase esta denominación.

Agora ben, dende o intre que nesta compilación atópanse testos diferentes¹⁷², pódese afermar, coma faino o García, que o LCM «es el que podriem dir l'abast definitiu dels elements constants de la compilació»¹⁷³. Neste sentido pódese falar de compilacións anteriores, onde non atopábanse todo-los elementos que formarán máis tarde o definitivo LCM. Xa que a tradición manuscrita e a editorial en liña xeneral amosan que as «costumes da mar» e as «Ordeanzas do curso» son testos diferentes —coas dudas xa ditas— pode dirse que o LCM é unha compilación, que xurde cando a estos dous testos, os máis antigos, ó parecer, achegáronse outros. É certo que ó ser as «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do curso» testos diferentes, poderíase afermar que o primeiro paso da compilación do que hoxe chamamos LCM fíxose cando fundíronse os dous testos mencionados. E aínda máis, xa que nas «Costumes da mar» pódense diferenciar fatos diferentes, pódese afermar, coma faino o García, que as mesmas «Costumes da mar» son unha compilación.

Eu, pra evita-las trabucacións, falaréi sempre das «Costumes da mar» coma dunha obra independente, inda que o seu contido medrou a modiño, fundamentalmente polo labore xurisprudencial dos tribunales —de árbitros e de xueces— que ocupábanse dos negocios marítimo-mercantiles; quero dir polo tanto que as «Costumes da mar» non atopan o seu orixe escrusivamente nos tribunales autónomos dos consulados. Ó parecer en Barcelona non houbo unha xurisdición autónoma marítimo-mercantil denantes do 1348 e outro tanto sucedeu en Tortosa denantes do 1363, e é craro que nestes

171. GARCÍA 61.

172. Vid. GARCÍA 60: «Evidentment, els textos que componen la compilació, diguem general, del *Llibre del Consolat*, són només els textos constants. I és per això que en la resta de l'estudi ens ocuparem només d'aquests».

173. GARCÍA 61

postos conociáanse as «Costumes da mar», denantes de ditas datas. Ademáis, como lembraban, cada un ó seu xeito, o Capmany e o Pardessus, os consules era-nos direutores do proceso, pro era-nos entendidos nos feitos da mar e dos negocios quenes atopaba-nas solucións.

Desta maneira eu falarei dos testos que hoxe atópanse no LCM; e limítome a cita-los fundamentais, aqueles que recolle-no dereito procesal, o dereito marítimo do Mediterráneo e o dereito marítimo de Barcelona: «Orden xudiciario de Valencia», «Costumes da mar», «Ordeanzas do curso» e «Capítulos do rei Pedro», como testos independentes, que sufriron —algús deles— arreo reelaboraciós, xa que ós mesmos achegáronse outros materiais, sin perder por eso a súa condición de obras independentes, o que amósase inda nos manuscritos e nas edicións. Isto é, dun lado falaréi do proceso de formación dunhas redauciós que hoxe coñecemos na súa etapa definitiva: as «Costumes da mar», as «Ordeanzas do curso» e o «Orden xudiciario de Valencia», xa que o orixe rexio dos capítulos do rei Pedro otorgan a este texto un seu carauter espacial; e doutro do proceso de formación dunha recopilación que hoxe coñecemos baixo o alcume de LCM.

Coido que facendo así pódense evitar algunhas trabucaciós ó manter xibado-lo problema da formación dos elementos que hoxe atópanse no LCM e o problema da formación dunha compilación de dereito propio dos consulados, que co tempo chegaría a te-la forma que hoxe ofrece nas edicións impresas ó partir do 1494.

2. O prantexamento do García

O García, po-lo que deixamos dito, fala sempre de compilación¹⁷⁴, pro con este alcume refírese a cousas diferentes. Dun lado di que «la denominació més antiga del cicle jurídic de la nostra compilació fou *Consuetudo maris* i que les primeres citacions que per ara coneixem, són en uns documents de Vic dels anys 1231 i 1232»¹⁷⁵; doutro di que «les parts o textos constants de la nostra compilació so-no «Orden xudiciario», os capítulos das «sportades», as «Costumes da mar», os «Usos da mar», as «Ordeanzas do curso» e os «capí-

174. Vid. así p. ex. GARCÍA 143.

175 GARCÍA 150.

tulos do rei Pedro»¹⁷⁶ e, de cabo, di que pódese prescindir dos «capítulos do rei Pedro», pois este testo «es efectivamente afegit»¹⁷⁷. Como di o propio García: «En realitat, és massa imprecis parlar només d'una compilació antiga, ja que l'estat i el contingut de la compilació aná creixent, tal com veurem després, de 1272 a 1343; i axò dona almenys tres compilacions antigues de contingut progressiu: 1.ª, l'existent en 1272; 2.ª, la que hem denominat alfa, en 1331, i 3.ª, la que fé de matriu de la gamma, en 1343. I això sense comptar la gamma i la beta pròpiament dites, de les quals ja n'hem parlat abans»¹⁷⁸. E remato po-lo momento decindo que pra o García nas «Costumes da mar» pódense ó parecer xibrar tres fatos de capítulos, que atópanse ben arredados no manuscrito valenciano: «Costumes da mar», «Ordeanzas do curso» e «usos da mar» e ademáis o primeiro fato pódese xa considerar unha compilación, pois nel pódense xibra-la parte máis antiga —as «costumes primeiras da mar» (= c 1)— e a máis moderna —as «Costumes segundas da mar» (= c 2)¹⁷⁹.

Eu non quero discutir eiquí estas afirmacións do García ni-no seu dereito a chamar compilación seña o testo máis antigo seña o testo máis moderno, seña-nos textos intermedios, pro quero evitar trabucacións e, neste sentido, como xa dixen, falaréi de compilación naquel intre no que os elementos —algús ou todos— diferenciados que hoxe compoñe-no LCM atópanse xuntos.

Esta decisión ten que fundamentarse, xa que po-la sua parte o García apoiase no ms. V. Neste manuscrito, coma xa vimos, atópase coma terceira seución do mesmo o que na táboa chámase «Aci comencen les bones costumes els bons usatges de la mar», onde atópanse as «Costumes da mar» e o que hoxe conocemos baixo o alcuño de «Ordeanzas do curso». Non vou repito-lo xa dito; agora ben, ou maxinamos que orixinariamente as «Ordeanzas do curso» —deixando a un lado o problema da sua propia formación— formaban parte das «Costumes da mar», po-lo que ós poucos co paso do tempo chegaron a ter unha propia individualidade coma por exemplo no ms. N, que tornaron a perder nun certo sentido coa edición

176. GARCÍA 157-158.

177. GARCÍA 158.

178. GARCÍA 169.

179. GARCÍA 168 ss.

do Ceelles, pra prescindir dos intentos anteriores, ou ben maxinamos que as «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do corso» orixinalmente formaban dous textos independentes, que tenderon a axugarse; neste sentido o ms. V sería un primeiro paso denantes das ediciós.

Eu teño que reconocer que non hai moitos argumentos pra defender unha e outra posición. Coas dudas xa aseñadas, é certo que dende as «Costums de Tortosa», inda poñéndose «costumes da mar» e «Ordeanzas do corso» —ou normas que regraban a mesma materia, coma nas «Costums de Tortosa»— baixo un mesmo título, mantense un certo xebre entre elas, pois cando comenza nas «Ordeanzas do corso» —seña somente no actual m 306, seña no m 298 e no m 306— faise sempre a aseñación de comenzare alí un novo fato de capítulos. Isto é o que, con moitas dudas, faime elexi-lo falacio de que dende o principio «Costumes da mar» e «Ordeanzas do corso» eran dous textos independentes, inda que remataranos dous por formar parte dun fato de 334 capítulos numerados unitariamente polo Ceelles, polo que pra min no ms. V pódese ver un primeiro paso pra chegar a dita unidade.

Pra o García o ms. V é cuspidiño a redacción beta do LCM e esta redacción beta é cuspidiña a súa vez a redacción alfa dous, polo que pode afermar que nas «Costumes da mar», tal como atópanse no ms. V podese descubri-los fatos das «Costumes primeiras», das «Costumes segundas», das «Ordeanzas do corso» e dos «usos da mar». Deixando a un lado as «Ordeanzas do corso», polas razóns ditas, un tal feito autorizaría o García a falar dunha compilación. Pro teño pra min que é esta unha afirmación non probada, como intentaréi facer ver.

Tendo en conta estas afirmaciós, vexamos agora o prantexamento do García.

O García fai un resumen dos datos históricos que temos sobor das «Costumes da mar». Os testemuños máis antigos son dous documentos de Vic dos anos 1231 e 1232, onde fálase de «Consuetudo maris»¹⁸⁰. Con razón o García duda que refiranse xa a un texto escrito; neste sentido o primeiro testemuño no que atópase unha mención a unhas «Costumes da mar» escritas, ó que o García chama

180. GARCÍA 150.

ciclo das «Consuetudines et Usus Maris» é o que derivase da concordancia dun fato de capítulos —os das «Costumes primeiras»— do LCM coas «Costums de Tortosa»; pódese datar po-lo tanto esta primeira redacción escrita das «Costumes da mar» denantes do 1272, poi-lo manuscrito das «Costums de Tortosa» dos notarios Tamarit y Gil leva a data do 28 do mes de San Martiño do 1272 ¹⁸¹.

O epígrafe do título vinteseite do libro noveno das «Costums de Tortosa» é: «Iste sunt Consuetudines et usus maris, quibus utuntur homines detursenses» ¹⁸², tra-lo que veñen dous capítulos que regran unha materia semellante da que atópase nas «Ordeanzas do corso», inda que non teña-no mesmo orixe; somente despóis destes dous capítulos, atópase un novo prólogo que lembra o que atópase hoxe no m 46, que abre un fato de capítulos que ten un paralelo certo nas «Costumes da mar» que hoxe conocemos ¹⁸³. O García matina que os redautores das «Costums de Tortosa» fixeron unha selección das «Costumes da mar» e que as coincidencias e as diferencias entre o texto tortosino e o texto das «Costumes da mar» pódense espri-car po-lo feito de traducir amas redaccións un texto latino anterior. «En general, el text del LCM es produeix de forma més concisa i més tècnica, i el texto tortosí és més prolix i explicatiu» ¹⁸⁴. Atopa un exemplo enxebre no m 47, onde o capítulo das «Costums de Tortosa» fala «de la dimensió del *pla*, mesura que és realment insòlita, fins al punt que no sabem què significa» ¹⁸⁵. Eu non conozo estos grandores, pro lembrarei que o m 47, no ms. V, di: «ne quant haurà de *pla* ni e en sentina ne quant obrirà, ne quant haurà per carena», mentras o m 50, que é do fato máis antigo das «Costumes da mar» pra o García, di «Ara parlem del senyor de la nau o del leyn qui començerà la nau en forma pocha e darà més en centina et per carena e de *pla* fer-l'a major...». E certo que o García di que «l'alçada de la sentina... indica la del *pla* del vaixell», pro é evidente que tamen no ms. V e no m 50 fálase, como nas «Costums de Tortosa», «ne quant aurà en *pla*, ne quant en centina».

De toda-las maneiras é evidente que entrementes as «Costums

181. GARCÍA 151.

182. Vid. VALLS II 130 e III 1, 151.

183. GARCÍA 151.

184. GARCÍA 155.

185. GARCÍA 155

de Tortosa» teñe-no término antigo «cartoral», que, como lembra o Corominas, o Miret i Sant prefere o termo «cartulari»¹⁸⁶, este derradeiro é o que atópase no LCM¹⁸⁷. Deixando a un lado algunhas diferencias que, á meu ver, non veñen dunha tradución diferente, o m 58 regra o poder que te-no escribano: ten que estar presente no intre de cargar e descargar, po-lo que ó perderse algunha cousa, que o escribano escribera, «l'escrivà la deu pagar», pro se non pode paga-la, «deu pagar la nau». No capítulo paralelo das «Costums de Tortosa» —9, 27,9— dise que no mesmo caso «lo senyor del leyn e.l dit leyn són tenguts e obligats de menar e de restituir tot so que.e.l cartoral serà trobat escrit que perdut sia». Esto é, diante dos mercadeles non é o escribano o responsabre, mai-lo señor da nave e a mesma nave.

Dito esto, neste intre quero suliña-lo que di o prólogo tortosino:

«Con moltes vegades sia trebal entre.ls seynors dels leyns e de les naus, e els mercaders, e els mariners, e els pegrins, e en la mar aja custumes e usances per si metexes, per les quals plets que sien entr.ls ç'an a determenar e a defenir, són posades en aquest libre les custumes de Tortosa de la usanza de la mar e de la ribera, e de les covinenses fetes entr.els»¹⁸⁸.

Desta maneira atópase diferenciado este novo feixe de capítulos dos dous capítulos primeiros, onde dise que «és custuma de Tortosa que si nul hom ç'adobarà ab lo còmit de galea...». Quixera suliñar certos feitos:

a) Estos dous primeiros capítulos forman un mundo diferente do que atópase no segundo feixe de capítulos, que comenza co capítulo terceiro, onde atópase o testo recollido.

b) Os dous capítulos ditos pertocan unha materia que ten un paralelo nas «Ordeanzas do corso», pro atópanse o principio da selección feita das costumes e dos usos da mar.

c) Estos dous fatos de capítulos atópanse baixo un epigrafe

---

186. COROMINES s.v. carta.

187. Por comodidae pódese ve-la comparación feita po-lo GARCÍA 153 entre LCM m 57 e C. Tortosa 9,27,3, inda que no testo impreso das «Costums de Tortosa» atópase «cartolari» mentras no ms. Tortosino de Tamarit-Gil ten sempre «cartoral».

188. VALLS III 131-132.

común: «Consuetudines et usus maris», que empregan os homes de Tortosa.

Eu non sei se o feito de falar no capítulo primeiro da costume de Tortosa —como quedou recollido— permite pensar que as «Costumes e usos da mar», aqueles que rixen os feitos da mar, atópanse somente a partir do capítulo terceiro, pois tamen nestes capítulos derradeiros atópanse usos propios de Tortosa, pro o que é certo é que hai dous feixes de capítulos ben arredados e que as «Costumes da mar» pechan o título vinteseite das «Costums de Tortosa», que comenza con dous capítulos que rixen as aitividades militares na mar.

Cando o García aferma que «seguint la cronologia, trobem una altra referència segura i documentada de la nostra compilació en el privilegi d'erecció del Consolat de Mar de Valencia d' 1 de desembre de 1283, el qual prescriu que els nous cònsols de mar *terminent contractus et discensiones inter homines maris et mercatores, que iuxta CONSUETUDINEM MARIS fuerint terminanda, prout est in Barchinona fieri assuetum*»¹⁸⁹, o término compilación é dunha ambigoedá grande. Nesta compilación non poden atoparse por razóns cronolóxicas ni-nos «capítulos do rei Pedro» ni-no «Orden xudiciario de Valencia», ni-nos «Capítulos das Sportades»¹⁹⁰.

¿Fala o García dunha compilación porque nela atópanse xa as «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do corso»? O documento non permite unha tal conxunción: as solucións das discusións «inter homines maris et mercatores» atópanse —léase o prólogo do título vinteseite das «Costums de Tortosa»— nas «Costumes da mar», non nas «Ordeanzas do Corso»¹⁹¹; ademáis as «Costumes de Tortosa» non permiten afermar que nestes intres «Costumes da mar» e «Ordeanzas do corso» andiveran xuntas e a tradición manuscrita e editorial amosa que, deixando a un lado o caso do ms. V, amos son textos distintos, coas dudas xa ditas, que non sempre atópanse xuntos¹⁹².

É certo que o García fala das «Costumes da mar» e dos «Usos da mar», pro teño pra min que as datacións que o García propón

189. GARCÍA 156

190. Vid. GARCÍA 164 ss.

191. GARCÍA 169.

192. Vid. supra.

non permiten dir que naceran xa os «usos da mar». Por eso mesmo, cando o García 'aferma que este reconecemento oficial levou a tradución do testo latino das «Consuetudines» o que confermariase po-lo feito de atoparse nun inventario do 2 de mes de Nadal do 1331 un «libre ... de les Costumes de ia mar» e noutro inventario, do dezasete do mes da sega do 1333, «alium librum escriptum... qui incipit in rubro: «Comensa lo Libre de bones costumes, etcètera»¹⁹³, podo aceptar que nesas datas houbera xa manuscritos das «costumes da mar» en catalán, poi-lo mesmo García suliña que o alcume «bones costumes» é o mesmo que atópase no m 46: «aquests són los bons stabliments e les bones custumes qui són de fet de mar...»¹⁹⁴, pro dir que ese libro tiña a forma que amosa hoxe o manuscrito valenciano, parece un brinco arriscado por demáis. E certo, como di o García, que o «Orden xudiciario de Valencia», feito pra él en Mallorca c. 1343-1345, conferma a existencia das «Costumes escritas de la mar»¹⁹⁵, pro non conferma que esas costumes escritas seña-nas que atópanse no manuscrito valenciano, onde aparecen mesturadas «Costumes da mar» e «Ordeanzas do curso».

O inventario do 1333 di que comenza en vermello «Comensa lo libre de bones costumes», pro este epígrafe non cadra de fio a fondo co epígrafe do V 1: «Aci comencen les bones costumes e els bons usatges de la mar» (este epígrafe cadra co que atopase na táboa, onde manca a conxunción *e*), capítulo que a sua volta comenza: «Aquests son les bons stabliments e les bones costumes que son del fet de la mar»¹⁹⁶.

Ademáis o úneco dato seguro que temos sobor do avencellamento entre as «costumes da mar» e un dereito semellante ó que contense nas «Ordeanzas do curso» é o das «Costums de Tortosa», onde ese dereito vai diante das «Costumes da mar»; tendo esto presente, o manuscrito do 1333 amosaría, po-lo seu comenzo, que ó principio non atopábanse as «Ordeanzas do curso», pro dir que estas atoparíanse ou despóis das «Costumes» ou no medio das mesmas levaría a facer unha afirmación no aire.

---

193. GARCÍA 157.

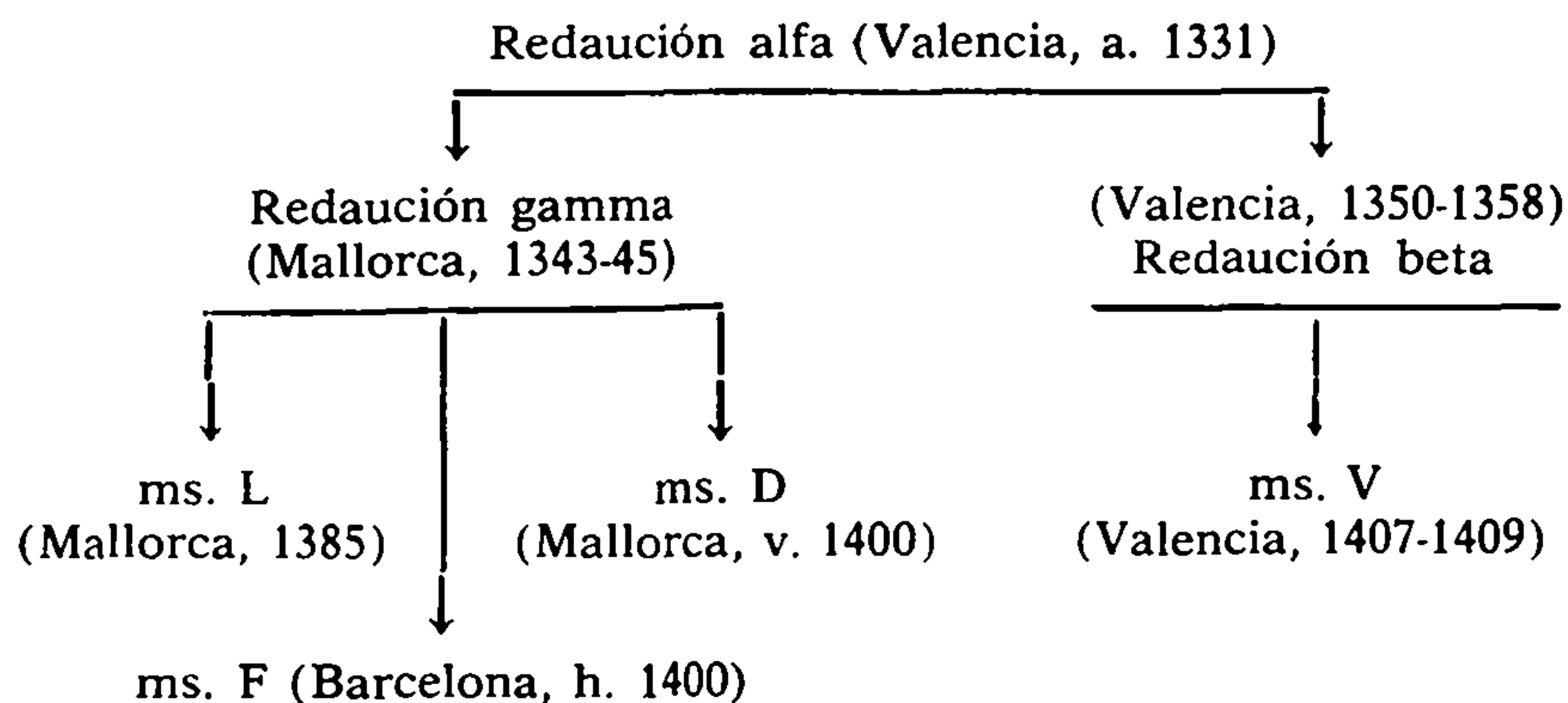
194. GARCÍA 157 n. 25

195. GARCÍA 157.

196. Vid. edición do Ferrando.

A meu ver, o falar nestes casos o García dunha compilación dunha maneira tan ambigüa é o que permetelle data-la, a partir dos manuscritos máis antigos onde xa atópase, agora si, unha compilación. Deste xeito o García, tras confirmar a existencia dunha compilación po-los datos que mencionéi, comenza a escacharrua-la sua tradición manuscrita: «Les formes de la tradició manuscrita de la nostra compilació»¹⁹⁷. Xa falei dos seus criterios e do feito que esta «nostra compilació» é dun lado aquela que contén entre os seus elementos os «Capítulos do rei Pedro», pro é tamen aquela que no-nos contén. Estos manuscritos seleccionados po-lo García amosan dúas redaccións diferentes da mesma compilación, pois cada unha destas redaccións ou familias ten unha maneira diferente de arrecada-los seus elementos. Identificadas estas dúas formas diferentes da mesma compilación —onde po-lo momento se non atopa ó parecer os «Capítulos do rei Pedro», inda que veña a reconocerse despóis, que si, que atópase nunha delas— o García esforzase por data-las; agora ben, o García non quere data-los manuscritos, onde atopanse representadas as redaccións ditas, mai-las redaccións mesmas que configu-nas familias: «Establertes ambdues formes de la compilació, ara ens cal establir també llur datació, prescindint de la que figura als manuscrits, els quals es basaven en altres d'anteriors»¹⁹⁸.

E vou comenza-la casa po-lo tellado. O García chega a esta conclusión:

197. GARCÍA 157.

198. GARCÍA 160.

Esto é, hai unha redacción orixinaria —alfa— que atópase testemuñada en Valencia no 1331, polo inventario xa dito, da que veñen fora as dúas redaccións fundamentais, que hoxe podense descubrir nos manuscritos do LCM; da redacción mallorquina —a gamma— veñen fora os tres manuscritos ditos: L, D e F, que, ó parecer, derivan directamente da redacción perdida ou, dito doutra maneira, son independentes entre si; o único testemuño da redacción beta valenciana é o manuscrito V, do 1407-1409¹⁹⁹.

¿Cómo pódese chegar a esta conclusión? A forma Beta «és claramente d'origen valencià, ja que l'únic manuscrit que la conté és el V»²⁰⁰. O García despois desta afirmación, di que dos elementos constantes da compilación —¿dende cando son constantes os elementos?— atópanse o «Orden xudiciario», que tal como atópase no ms. V ten que sere posterior o vintetres de xaneiro do 1350, pois no seu cap. 45, que se non atopa no «Orden xudiciario de Valencia da forma vulgata (m), recolléuse a parte dispositiva dunha sentenza desa data. Doutra parte se non recolle neste «Orden xudiciario»

---

199. GARCÍA 163. O García amosa unha certa inseguridade, pois eiquí —na p. 163— fala da redacción alfa de Valencia do 1331, mais na p. 211 fala dunha redacción alfa un, do 1283-1331, e dunha redacción alfa dous, do 1332-1343. Xa veremos máis adiante as razóns destas dúas redaccións, pro quero dun lado suññar que inda tendo e conta a identidade entre a alfa un e a alfa dous —a única novidade é a achega de novos capítulos no remate da alfa un polo alfa dous— temos unha certa imprecisión, e doutro lado que o García fala dun inventario do 1331, que testemuña a alfa un, e doutro do 1333, polo que a data do 1332 semella sere artificial, inda que o García invoque o privilexio do 23-I-1332 (GARCÍA 207), e temos eiquí a segunda imprecisión. Preciso: pra o García despois dun longo silencio, comencan a atoparse de novo documentos dende o 23 de xaneiro do 1332, polo que «aquests documents indiquen clarament una represa de la jurisdicció del Consolat de Mar de València, cosa que, a ben segur, motivà la redacció del nucli u 1, que cal datar, per tant, entre 1332 i 1343» (GARCÍA 298). Agora ben, que pasa co inventario do 1333? Se afirmamós que o mesmo testemuña a «alfa un», a alfa dous non pode sere do período 1332-1343, pois aínda non estaba feita no 1333; se decimos que testemuña a alfa dous, enton teríamos que dir que ésta xa estaba feita no 1333. Teño pra min que seña unha coma outra interpretación, seña no inventario do 1331 coma no inventario do 1333 e puramente arbitraria; eu poido ademitir sin traballo algun, que dende o 1332 hai no consulado de Valencia unha nova aitividade, pro non vexo razón algunha pra ter que ademitir que esta rematou nunha nova redacción.

200. GARCÍA 160.

do ms. V «les reformes introduïdes en l'organització del dit Consolat pel privilegi de 25 de febrer de 1358» nin por outros posteriores, po-lo que pódese dir «que recull encara l'estat de dret anterior a l'esmentada reforma de 1358-1362». «En conseqüència, la compilació Beta va ésser feta després del 23 de gener de 1350, i molt probablement també després del 25 de gener de 1351, si bé abans del 25 de febrer de 1358»²⁰¹.

A forma gamma atópase nos manuscritos L, D —mallorquís— e F —barcelonés—, pro o se-los testemuños documentales máis antigos mallorquís, o García aferma o orixe, mallorquín da redacción gamma, que «va ésser feta bé poc abans del 31 de maig de 1343 o bé, més probablemente, entre aquesta data i la del 14 de febrer de 1345»²⁰².

Mentras a forma gamma, «que és l'anterior (1343-1345)» fíxose sobor dunha compilación valenciana anterior, como amosario seña o privilexio do 31 de maio do 1343 seña o traslado do 26 de xaneiro do 1349, a redacción Beta, «que es la posterior (1350-1358)», fíxose tamén sobor dunha compilación valenciana anterior, «ja que introduceix la part c, tot dient que els seus capítols *per orde, són los que.s seguexen*, tal como ho hem vist abans, i aquest *orde* —que és divers del de gamma— no pot ésser cap altre que un orde que era tradicional a València, ja que, tal com hem vist abans, el 1331 és documentada la nostra compilació»²⁰³.

Esta compilación valenciana, na que basáronse seña a redacción beta, seña a redacción gamma, é aquela que o García chama redacción alfa, que tiña que estar xa feita no 1331, po-las razóns ditas²⁰⁴. E pra pechar estas consideraciós, aferma o García: «Els altres manuscrits, que posseïm per ara, segueixen també la forma gamma. Fins i tot el C, que és el més singular, n'és una recensió parcial ja tardana en els capítols relatius als mariners»²⁰⁵.

É certo que da redacción alfa non conservase ningún manuscrito, «tot i això, la forma beta ha conservat un ordre o estructura antic; i com que la nostra compilació és com la tija d'un magalló,

201. GARCÍA 161.

202. GARCÍA 161-162.

203. GARCÍA 163. Cf. supra n 199.

204. GARCÍA 163.

205. GARCÍA 163.

en la qual, si anem arrencant les restes follars més exteriors, podem arribar al nucli de l'arrel, procedirem per aquest mateix mètode, mirant de datar els diversos elements per ordre de modernitat. I això ens donarà no solament el nucli primitiu, sinó el contingut de la compilació en cada época de la seva història»²⁰⁶.

Os «Capítulos do rei Pedro» son do 22 do mes de San Martiño do 1340. ¿Cando incorporaronse á compilación? Nos manuscritos da forma gamma, despóis das «Ordeanzas do curso», esto é, asomado do m 334, atópase un colofón; é certo que este colofón manca nos mss. F, C e P, todos eles barceloneses. A conclusión é clara: na redacción primitiva da forma gamma, aquela feita en Mallorca no 1343-1345, se non atopa-nos «Capítulos do rei Pedro». Agora ben, como tampouco atópase o colofón no ms. V, entón o García afirma que a redacción primitiva da forma Beta, do 1350-1358, tiña xa os capítulos, inda que baixo o título xeneral de «Costumes de mar de Barchinona», que craramente lembra o seu orixe. Este feito e o orixe barcelonés dos mss. F, C e P, levan ó García a afirmar, que os «Capítulos do rei Pedro» incorpóranse á compilación en Barcelona, cando no 1348-1349 recibéuse a compilación mallorquina gamma. «I és per l'exemple del de Barcelona, que les incloguerem també a la compilació els altres dos consolats de mar. Probablement per això, els manuscrits mallorquins L i D inclouen aquest text *p* en llocs tan diversos, tal com hem vist abans»²⁰⁷.

O «Orden xudiciario» atópase en dúas formas diferentes: a propia da redacción Beta e a propia da redacción gamma. A forma documentada de máis antigo é a gamma: citaa espresamente o documento do 14 de febreiro do 1345 e reproducea o traslado notarial do 26 de xaneiro do 1349, «el qual diu claramente que formava part de la compilación atorgada al Consolat de Mallorca pel privilegi de 31 de maig de 1343»²⁰⁸.

A forma beta do «Orden xudiciario» é, como xa vimos, a que serve pra data-la redacción beta da compilación, polo que ten que sere do 1350-1358²⁰⁹.

«El text *o*, en consecuencia, fou redactat per primera volta a

206. GARCÍA 164.

207. GARCÍA 164-165

208. GARCÍA 165.

209. GARCÍA 165.

Mallorca sota la forma gamma i inclòs a la compilació en 1343-45, quan aquesta fou redactada en la dita forma. I posteriorment, quan en 1350-1358 fou redactada a València la compilación sota la forma Beta, fou adoptat el dit text amb les modificacions que són pròpies de la dita forma»²¹⁰.

As concrusiós sobor dos capítulos das «sportades» non son craras: dun lado o García maxina que o feito de atoparse un capítulo en latín, leva a poñe-la sua redacción no s. XIII, traducendose no XIV, doutro lado o tratamento dos capítulos das «sportades» na redacción beta e o mesmo que o do «orden xudiciario», po-lo que pode ter tamen un orixen mallorquin a sua incorporación na compilación, inda que o seu orixe poida ser outro. «La seva situació al ms. L sembla que ho corrobora»²¹¹.

E chegamos así, o núcleo fundamental. «La idea habitual que hom té del LCM, hi veu dues compilacions concèntriques: una, que podriem dir-ne nova, que és la que conté tots els textos constants *o, s, c, u, a* i *p*, i l'altra, que hom en diu antiga, i que comprèn només els textos *c* i *u*»²¹². O García ve no Valls o representante máis arraiado desta posición, que leva a considera-las «Ordeanzas do curso» un testo que axuntóuse as «Costumes da mar», da mesma maneira que axuntáronse o «Orden xudiciario», os capítulos das «sportades» e os «Capítulos do rei Pedro». Eiquí é onde o García sulina a imprecisión de falar dunha compilación, po-lo que distingue fundamentalmente tres²¹³. O García di que a afirmación do Valls, de que as «Ordeanzas do curso» incorporáronse no século XIV é unha afirmación «clarament gratuïta», poi-la tradición manuscrita non apoia tal afirmación, ó contrario, «sembla indicar, tal com ho veurem després amb més detenció, una inclusió anterior en la nostra compilació»²¹⁴.

Tamén o García fala da tricotomia que o Valls crê ver nas «Costumes da mar» —m 46-297—, poi-lo García fala que nesa parte, que ocupa os capítulos m 46-297, pódense xibra-las «Costumes da mar» e os «usos da mar», e «l'una i l'altra són molt ben separades a la

210. GARCÍA 165.

211. GARCÍA 168.

212. GARCÍA 168.

213 Vid. GARCÍA 169.

214. GARCÍA 169.

forma Beta; i la *c* a la dita forma, i fins i tot a la gamma, és clarament divisible en dues parts, que denominem *c-1* i *c-2*»²¹⁵.

A parte orixinaria das «Costumes da mar» sería po-lo tanto a das «Costumes primeiras da mar» que «És determinada per tots aquells capítols que regulen les relacions entre el patró, o *senyor*, del vaixell i els constructors, els mercaders o noliejadors, els pelegrins o passatgers i els mariners», o que confermao o segundo prólogo que xa conocemos que atópase nas «Costums de Tortosa». «El criteri, doncs, és clarament documentat per dues fonts diverses».

Os demáis capítulos, tal como atopanse na redacción Beta das «Costumes da mar», formari-na outra parte —as «costumes segundas da mar»—; estos capítulos «presenten molt sovint una fórmula d'estil molt característica: *E fon fet perço aquest capitol*, seguida de l'exposició d'allò que podriém dir-ne la *ratio legis* del capitol»²¹⁶. Agora ben, este feito leva o García a afermar que o criterio que emprega pra xibar estas partes na redacción Beta, tal como atópase no ms. V, non é un criterio puramente topolóxico —o fato das costumes primeiras ven primeiro, o fato das costumes segundas ven despóis—, pois atópase xa no fato das «Costumes primeiras da mar» capítulos que teñen aquela caiaerística estilística propia dos capítulos do fato das «Costumes segundas da mar». Este feito, di-no-lo García, «sembla indicar que pertanyen a la mateixa tanda redaccional de *c-2*, tot i que són intercalats entre els de la part *c-1*»²¹⁷. Este feito pódese atopar tamen na redacción gamma, onde os capítulos da parte dos usos da mar atópase entre os capítulos do fato das «Costumes da mar»²¹⁸.

Neste sentido o García da unha gran importancia o posto destes fatos de capítulos das «Costumes da mar», dos «Usos da mar» e das «Ordeanzas do corso», que pra el forman o gromo orixinario da compilación, na forma beta —na realidá no ms. V— e na forma gamma —na realidá na edición do Colon—²¹⁹. Deixando a un lado os capítulos mesturados, o ms. V ten nos cento dezaseis primeiros capítulos (V 1-116 = m 46-182) do que hoxe conocemos baixo o al-

215. GARCÍA 169.

216. GARCÍA 169.

217. GARCÍA 169-170

218. GARCÍA 169-170.

219. GARCÍA 171 ss

cuño de «Costumes da mar» os capítulos do fato das «Costumes primeiras da mar»; nos cincuenta e seis capítulos seguintes (V 117-172 = m 183-231) atópanse os capítulos do fato das «Costumes segundas do mar»; nos vinteun capítulos seguintes (V 173-193 = m 298-334) atópanse os capítulos do fato das «Ordeanzas do corso» e nos derradeiros cincuenta e seis capítulos (V 194-249 = m 253-296) atópanse os capítulos do fato dos «Usos primeiros da mar». Téñase presente que a equivalencia coa forma vulgata *m*, isto é, a redacción gamma, é válida pra os capítulos citados, pro non pra todos os comprendidos entre os citados, xa que nesta redacción atopanse mesturados os capítulos dos diferentes fatos, como di o García, agás os capítulos das «Ordeanzas do corso»²²⁰.

O García suliña que aparentemente as diferencias entre as dúas redaccións son moi grandes, mais na realidá no-no son. «En aquestes parts *c*, *a* i *u* de la compilació, tot i que les formes Beta i Gamma, vistas d'antuvi, semblen molt diverses, en realitat són molt semblants: la forma gamma només fa que transportar molts capítols de la part *u* cap a la part *c* i posar la part *a* despres d'*u*»²²¹.

Descartando este feito, «una forma i l'altra són gairebé idèntiques, fins i tot en l'ordenació del capitulat»²²². Agora ben, a redacción Beta, «tot i que és posterior a la gamma», ten un orden máis antigo que o que ofrece a redacción gamma, que semella derivar da redacción alfa, poi-la forma gamma ten máis capítulos; a forma Beta introduce os capítulos de *c*, *a* i *u* coa frase xa vista «E los capítols...», onde «aquesta expressió *per orde* és clarament indicativa d'un ordre que era tradicional a València, on la compilació existia des de l'any 1283» e o trasvase que faise na redacción gamma dos capítulos dos «usos da mar» dentro dos capítulos das «costumes» amosa que é esta redacción a que fixo o cambeo, co fin de axunta-los capítulos que pertocaba-na mesma materia, po-lo que no ms. V, isto é, a redacción Beta os capítulos atópanse «in situ, abans d'haver estat objecte de cap dislocació. I per això mateix Beta precisa que els posa *per orde*»²²³.

O García remata que este feito permite albisca-la forma da

220. Vid. o coadro do GARCÍA 171-173.

221. GARCÍA 175.

222. GARCÍA 176.

223. GARCÍA 176.

redacción alfa, pois se a ordeación da redacción Beta e anterior a da gamma (1343-45), ten que amosa-lo contido da redacción alfa, da que derivan tantgo a redacción beta coma a gamma. Ademáis o García maxina poder rematar escacharrando a redacción alfa —esto é, o manuscrito V, úneco testemuño da redacción Beta, que mantén-na ordeación da redacción alfa— que nesta atópanse dous estados ou intres cronolóxicos sucesivos; fala así dunha redacción alfa un, onde atoparíanse xa os fatos das «costumes primeiras», «costumes segundas» e «ordeanzas do curso»; e outra redacción posterior, alfa dous, que sería a mesma alfa un, pro coa axuntanza dos capítulos dos «usos da mar» no remate. Esta forma alfa dous existía xa no 1343, pois sirveu de base a redacción gamma, e como xa no 1331 hai un testo en catalán a forma ou redacción alfa un tiña que existir denantes do 1331.

Esta redacción alfa un, onde atópanse «costumes primeiras», «costumes segundas» e «ordeanzas do curso», pechábase coas «Ordeanzas do curso», que pechan tamen a redacción gamma. Este feito permite estabrece-lo García un paralelismo entre o proceso de formación da redacción gamma e o proceso de redacción da alfa un. Os capítulos das «Costumes segundas da mar» son craramente espricativos dos das «Costumes primeiras da mar». Na redacción alfa un atópanse xa no fato das «Costumes primeiras» algús capítulos espricativos do fato das «Costumes segundas» do mesmo xeito que na forma gamma, onde as «Ordeanzas do curso» pasaron ó cabo e algús capítulos dos «usos da mar» mesturaronse cos capítulos das «Costumes da mar». O García pensa así nunha redacción anterior a alfa un, onde atoparíanse samente os fatos das «Costumes primeiras» e das «Ordeanzas do curso». «Quant a la part c-1 el fet és documentat a la CT (1272), la qual només té concordances en aquesta part, però no pas en la c-2. I quant a la part a ho fa plausible així el fet de la tendència, que abans hem observat, d'ésser sempre la que tanca la compilació i el de tenir afegits de la C-2.

I amb això arribem ja, no solament al primer text català, sinó als textos llatins que formaven la compilació primitiva, de l'origen dels quals ja en parlarem a la part següent d'aquest estudi, quan els examinem singularment. Mentrestant, ja hem arribat al capda-

«... munt de la història de la nostra compilació com a tal compilació»²²⁴.

Xa que nos atopamos diante dunha reconstrución moi hipotética, por demáis diría eu, quixera, denantes de espoñe-las refreusións que estas páxinas despertanme, chama-la atención sobor de certos puntos fundamentais, nos que o García apoia toda-la súa construción.

O prantexamento do García xira o redor des eixes seguintes:

a) En primeiro lugar o ms. V, inda que máis novo que o ms. L, contén unha redacción máis antiga, que recolle a primitiva ordeación dunha compilación que conócese baixo o nome de «Costumes da mar», seña na súa forma catalana, seña na súa forma latina. Este alcuño pode dar lugar a trabucacións, po-lo que acraró que pra o García estas «Costumes da mar» son xa unha compilación, onde atópanse, dende o seu intre máis antigo conocido, dous elementos: as que hoxe chamamos «Costumes da mar», inda que nos tempos máis antigos somente unha parte das mesmas —as «Costumes primeiras»— e as «Ordeanzas do curso»²²⁵.

b) As «Costums de Tortosa» amosan xa unha selección de capítulos das «Costumes da mar» — neste caso «Costumes da mar» no seu sentido restrinxido — «Costumes primeiras da mar», si-nas «Ordeanzas do curso» — que refrexa-no orden que atópase no ms. V e que permite aferma-la existencia nas mesmas dun fato antigo —Costumes primeiras—, que mesturaronse canda outros elementos nos manuscritos da familia chamada po-lo García Gamma²²⁶, e aínda na mesma redacción alfa cos capítulos das costumes segundas.

c) Estos elementos que hoxe forman o LCM teñen un orixen diferente pro, fora das «Ordeanzas do curso», quizaves, todos eles teñe-no seu orixe no triángulo Barcelona, Valencia e Mallorca, que deu orixe tamén a compilación LCM, que denantes de te-la forma definitiva das edicións pasóu por diversas etapas²²⁷.

d) O estudo do ms. V permetelle ó García afermar que no grupo máis antigo do LCM —prescínlese así do «Orden xudiciario» e dos «Capítulos do rei Pedro», así como dos capítulos das «sportades» — pódense atopa-los seguintes fatos de capítulos: «costumes

224. GARCÍA 176-177.

225. GARCÍA 163-164; 156 n. 21; 176.

226. GARCÍA 156 n. 21; 169.

227. GARCÍA 164.

primeiras», «costumes segundas», «ordeanzas do curso» e «usos primeiros da mar», fatos que amósanse así neste orden no dito manuscrito V²²⁸.

e) A comparanza do úneco manuscrito da chamada familia Beta —o ms. V— cos manuscritos da familia gamma —os demais manuscritos— permetelle ó García identifica-los outros capítulos dun novo fato, que achegáronse máis tarde —os «usos da mar segundos»—, polo que se non atopan na redacción Beta e, polo tanto, tampouco no ms. V²²⁹. Este é o que esprica que a redacción Beta teña menos capítulos ca redacción gamma, aínda que a redacción gamma seña máis vella ca redacción beta, pois ésta respetou de fio a fondo o orden da compilación máis antiga, a alfa.

f) Esta derradeira identificación do fato dos «usos segundos da mar» é doado face-la, seña por que a comparanza dita permite face-la, seña por que os capítulos do fato dos «usos segundos da mar» teñen nas características estilísticas dos capítulos do fato dos «usos primeiros da mar»: «e per las raons dites fo fet aquest capitol»²³⁰.

Hoxe todos estos fatos se non descubren doadamente, pois houbo unha tendencia interna no proceso de redacción, dirixida a arrexunta-los capítulos polo seu contido: así os capítulos dos fatos das «costumes segundas» e dos «usos da mar primeiros e segundos» ó sere aclaraciós e medras dos capítulos do fato das «costumes primeiras» tenderon a mesturarse con estas. Esta tendencia é paralela a outra, que leva a poñer o fato das «Ordeanzas do curso» ó remate das «Costumes da mar» e dos «Usos da mar»²³¹.

g) A primeira tendencia dita fai así que xa no ms. V atópense mesturados cos capítulos do fato das «Costumes primeiras» algúns capítulos do fato das «Costumes segundas». Eiquí non abonda o criterio topolóxico —o posto que ocupan no ms. V—, mais ven na súa axuda o criterio estilístico: «E fon fet perçò aquest capitol. ./ E perçò fon fet aquest capitol...»²³².

228. GARCÍA 169.

229. GARCÍA 158-159, 173.

230. GARCÍA 205.

231. GARCÍA 176-177.

232. GARCÍA 169. Cf. 182, 190, 195.

h) Este criterio estilístico conferma a sua bondá, ben deitar que a comparanza das «Costumes da mar» coas «Costums de Tortosa» amosa que nestas derradeiras atópanse somente capítulos do fato das «Costumes primeiras da mar» e endexamáis capítulos do fato das «Costumes segundas da mar».

Teño pra min que o García ve no ms. V a chave que pode abri-la caixa dos sagredos do LCM, xa que movéndose o García na mesma liña na que movéuse o Valls afígúrase evita-los farallós nos que aquel naufragóu. O García empregará nos seus análises os dous criterios xa conocidos:

«1er. El criteri primordial consistent en situar cada capítol en el nucli i fins i tot en el lloc que el situa la forma Beta, que és la que dóna l'ordre tradicional del capitulat del LCM.

2er. El criteri de confirmació que consisteix en fer servir les fórmules d'estil de cada capítol que són constants a cada nucli. Això ens permet, en primer lloc, confirmar la situació del capítol en el seu nucli, establerta segons el criteri anterior, i en segon lloc, identificar els capítols dislocats. Normalment, un criteri i l'altre coincideixen exactament. Només hi ha uns pocs casos —caps. m 48, 53, 55, 56, 90, 98, 99, 122, 123, 139, 160, 161 i 169— en els quals llurs dislocacions provenen ja de la forma alfa. Per tant, no hi ha, dins la tradició manuscrita actualment coneguda, cap altre criteri d'identificació, fora de les fórmules d'estil. És per això que aquest criteri confirmatori té un valor certament excepcional, per a la ratificació i correcció del criteri primordial»²³³.

Eu coido que se o criterio estilístico serve non solo pra confermar, mais tamen pra correxi-lo criterio topolóxico, entón estamos diante do emprego de dous criterios diferentes, que teñe-no mesmo valor. E po-lo tanto tiña tamén razón o Valls ó utiliza-lo criterio estilístico, inda que hoxe, quizaves, correxiríao co criterio topolóxico. Esto é, o García ven a afermar no fondo que é tan lexítimo emprega-lo criterio topolóxico e correxi-lo co criterio estilístico coma emprega-lo criterio estilístico e correxi-lo co criterio topolóxico. E a razón e moi crara: ningun dos dous criterios permiten chegar a resultados compretos, mai-lo seu emprego pode levar a conflitos entre os dous criterios, po-lo que algún autor pódese incriñar por darlle o criterio topolóxico o primeiro posto e outro autor pode concederlle a sua preferencia o criterio estilístico. O García

233. GARCÍA 182-183.

di que «la resta de c, tal com ès a beta, dóna el contingut de la part c 2, els capitols de la qual presenten molt sovint una fórmula d'estil molt característica: *E fon fet perço aquest capítol*, seguida de l'exposició d'allò que poderiem dir-ne la *ratio legis del capítol*»²³⁴, o que quere dir que se moi amiudo atópase, se non atopa sempre, Tamén o García falando do fato dos «usos da mar» di que atópase no ms. V despóis dos capítulos do fato das «Ordeanzas do curso», inda que hai algús que se non atopan na redacción beta. Isto levoa a diferencia-los capítulos do fato dos «usos primeiros», que atópanse nas dúas redaccións, e os capítulos do fato dos «usos segundos», que atópanse samente na redacción gamma. Ademáis o García di que «és característica de molts capitols del nucli *u* una fórmula d'estil, posada normalment al final: «*E per les raons dessus dites fo fet aquest capítol*»²³⁵, onde tamén pode dirse o mesmo: a cláusula de estilo atópase en moitos capítulos, mais non en todos, e se non atopan xustamente, según o García, no m 68, no m 179 e no m 291²³⁶. Agora ben, ¿cales so-nos criterios empregados po-lo García pra dir que estos tres capítulos pertencen ó fato dos «usos da mar segundos»? Non pode se-lo criterio topolóxico, pois se non atopan no ms. V, nin tampouco o criterio estilístico, pois se non atopan neles a cláusula estilística. As razóns do García son craras. Se os ditos capítulos pertenceran ós fatos ou das «Costumes primeiras da mar» ou das «Costumes segundas da mar» ou dos «usos primeiros da mar» teríase que ademitir que o ms. V non é xarado a redacción beta e, a sua volta, que esta enton tampouco é xarada a redacción alfa dous, po-lo que nos manuscritos da chamada redacción gamma poderíanse atopar capítulos que tiñan que estar na redacción alfa, inda que se non atopen na redacción beta²³⁷.

---

234. GARCÍA 169. Cf. 195.

235. GARCÍA 205.

236. GARCÍA 205.

237. Vid. infra p 188 ss

IV. O NACEMENTO DUNHA COMPILACIÓN

1. *Os criterios direutivos na formación das diferentes compilacións do LCM*

Hai unha cousa crara: o manuscrito máis antigo é aquel do 1385, que atopase na Real de Mallorca, que amosa un orden diferente do que atópase no ms. V, escrito a principios do século xv. Este feito esprica a necesidade de acodir a hipótesis pra poder espricar estas diferencias e pra albisca-lo proceso de formación do LCM. E esta necesidade é maior se pensamos, como no fondo coida o García, que o nacemento da compilación e o nacemento das «Costumes da mar» cadran. Desta maneira o García remontouse dos manuscritos a dúas redaccións diferentes —beta e gamma—, destas dúas a outra redacción anterior —a alfa dous— e desta a outra máis antiga —alfa un— e desta a outra, inda máis antiga, que non ten xa alcu-me, porque é ó parecer a primeira.

E estas compilacións —xa que arrecadan diversos textos— teñen un contido diferente:

Compilación do 1283: costumes primeiras e ordeanzas do curso.

Alfa un (1283-1331): costumes primeiras, costumes segundas e ordeanzas do curso.

Alfa dous (1332-1343): costumes primeiras, costumes segundas, ordeanzas do curso e usos (primeiros).

Gamma (1343-1345): costumes primeiras, costumes segundas, usos primeiros e segundos, ordeanzas do curso²³⁸.

Eiqué o García recolleu samente o gromo da compilación —«Costumes da mar» e «Ordeanzas do curso»— e prescindiu da redacción beta pois é xarada a redacción alfa dous. Axustaréi po-lo tanto que ademáis destes textos na redacción gamma, xa o sabemos, atópase ó principio o «Orden xudiciario de Valencia» e na redacción Beta tamén ó principio o «orden xudiciario de Valencia» e no remate os «Capítulos do rei Pedro».

Toda a argumentación do García xira ó redor da afirmación dos redatores do manuscrito V, que no remata do cap. 46 do seu

---

238. GARCÍA 211.

«Orden xudiciario» aferman que os cónsules de Valencia fan e conocen de todas aquelas cousas que «han acostumat e acostumen fer e conèxer los cònsols de Barchinona, e de totes cousas contengudes en les COSTUMES DE LA MAR e segons que en aquelas és declarat, les quals costumes e capítols se serven per tots los consolats del món; e los capítols dels quals per orde són los que.s seguexen», comenzando coa mesma a terceira seución, onde atópanse as «Costumes da mar», sin epígrafe xeneral, pro onde o epígrafe do capítulo primeiro é: «Aci comencen les bones costumes e els bons usatges de la mar»²³⁹.

Coido que esta afirmación tense que axugar canda outra, que atópase no prólogo do dito manuscrito:

«E per tal, los savis antichs e aprovats homes en lo ús, exercici e art de navegar, inspirats per Déu, del qual los dons, gràcies e perfeccions proceexen, han ordenat e en scrit posat e reduhit les ordenations davall contengudes, les quals per justa e provable rahó apellaren e intitularen COSTUMES DELS FEYTS DE LA MAR, ab les quals fos donat compliment de justícia als navegants, de qualsevol condició e estament fossen, dels contraste e qüestions que entre aquells se sdevendrien, segons e per la forma que en lo present libre, per rúbriques, títols e capítols singularment és declarat»²⁴⁰.

Ese orden que menciónase pra o García non é aquel que atópase no presente manuscrito coma di o prologo, pois pra o García a expresión «*per orde*» es clarament indicativa d'un ordre que era tradicional a València, on la compilación existia des de l'any 1283»²⁴¹, ano no que, como sabemos xa, enviouse, según o García, a compilación a Valencia. Probaríase esto po-lo feito de que seña a redución gamma a que leve a cabo o cambeo de postos dos capítulos, pra aveciñalos máis novos acraratorios ós máis antigos. E este orden no fondo é aquel que tiña a redución alfa primeira, que foi aquela que enviouse dende Barcelona a Valencia no 1283 e que mantívose na alfa dous que fíxose no 1332, pois axustou solo na parte derradeira da alfa un os «usos primeiros» e de cabo na beta que arrequeitou a alfa dous ó principio co orden xudiciario e ó

239. Vid. ed. de FERRANDO.

240. Ed. FERRANDO, prólogo.

241. GARCÍA 176.

remate cos «capítulos do rei Pedro», redacción beta que atópase hoxe refrexada de fio a fondo no ms. V.

E coma este orden da redacción beta «tal com hem vist és anterior a gamma (1343-1345), resulta clar que mostra el contingut d'alfa, que és la compilació de la qual deriven tant Beta com gamma»²⁴². Eu penso que o «tal com hem vist» refírese o dito pouco antes, esto é, que é a redacción gamma a que modificou os postos dos capítulos, «per tal de posar-los al costat d'aquells altres capitols als quals feien referència, bé com interpretacions, be com esmenes o com a textos complementaris»²⁴³.

Denantes dir adiante eu quixera suliñar certas afirmacións hipotéticas por de máis. Inda que as «Costums de Tortosa» non testemuña-na presenza úneca, coma di o García²⁴⁴ das «Costumes primeiras», como veremos, o que é certo e que as mesmas non testemuña-na presencias das «Ordeanzas do curso», poi-los dous primeiros capítulos do título onde atópanse as «Costumes da mar» regran unha materia que atópase tamen regrada nas «Ordeanzas do curso». Po-lo tanto dir que naquela época o que enviouse dende Barcelona a Valencia foi unha compilación —e tampouco hai proba deso— onde atopábanse as «Costumes primeiras» e as «Ordeanzas do curso» non ten base algunha.

O Inventario do 2 do mes de nadal do 1331 describe «un libre de paper ab cubertes vermelles, de les COSTUMES DE LA MAR» e o do 17 do mes da sega do 1333, «Item, alium librum... qui incipit in rubro: «Comensa lo Libre de bones costumes, etcètera»²⁴⁵. Estos dous documentos amosan que hai libros das «Costumes da mar», que teñen un título diferente, do que o segundo non cadra nin co título que atópase no prólogo do ms. V nin co epígrafe do primeiro capítulo das «Costumes da mar» que atópanse no ms. V; somente o título do primeiro inventario cadra co que atópase no cap. 46 do «Orden xudiciario» propio do ms. V.

¿Que razóns hai pra afirmar que o primeiro testemuño, o de 1331, fala dunha compilación, a alfa un, que xa era máis perfeuta que aquela do 1283, pois incorporara xas as «Costumes segundas da

242. GARCÍA 176.

243. GARCÍA 176.

244. GARCÍA 177.

245. GARCÍA 157.

mar», e que o segundo testemuño, o do 1333, fala dunha nova compilación, onde atopábanse xa, despóis das «Ordeanzas do curso» os «Usos primeiros da mar»? Teño pra min que ningún. É certo que o García non di —se non trabúcome— que o inventario do 1333 testemuña a compilación alfa dous, pro a suas afirmaciós levan a estas concursiós. O García xoga con estos dous inventarios, un do 1331 e outro do 1333, e suliña o dito por un privilexio do 1332, xa que maxina que pódese rematar das palabras do privilexio a formación dunha nova redacción, a alfa dous. Coido que é debalde poñerse a discutir desta interpretación; é dabondo suliñar que no millor dos casos é unha hipótesis que ten tanta forza coma a miña afirmación de que o inventario do 1331 testemuña a vella compilación, a alfa un —coma di espresamente o García— e o inventario do 1333 testemuña a nova compilación, a alfa dous —cousa que non di, se non erro, o García—. No fondo, po-las razóns ditas, estos testemuños proban samente que hai nestas épocas libros que conteñen as «Costumes da mar» e ren máis. Con esta especie de demostración «ad absurdum» quero suliñar que a teoría do García non atopa a sua forza nos documentos, mais na brillante, inda que flebe, teoría da existencia dos criterios direutivos que guiaron o proceso de formación da compilación. Por esto mesmo e po-lo que coido que non val a pena deterse nestas probas documentales e é dabondo suliñar que os dous inventarios amosan que no 1331 e no 1333 había mercadeles que tiñan manuscritos das «Costumes da mar» escritos en catalán, pro os mesmos non din ren sobor do contido dos ditos manuscritos, inda que poida pensarse que o inventario do 1333 amose que o libro das «Costumes da mar» comenzaba po-lo actual m 46.

É certo pódese afermar, como faino o García, o que non deixa de sere unha interpretación, que o ms. V testemuña a existencia en Valencia, no 1407, dun orden tradicional valenciano nas «Costumes da mar», pro nadia couta a afermar que ese orden era o que atopábase xa nos manuscritos testemuñados po-los dous inventarios do 1331 e do 1333. Unha hipótesis non atopa a sua conferma noutra hipótesis, po-lo que o esencial é a teoría que leva a falar dos principios direutivos na formación dunha compilación, pois é esa teoría a que da forza a intepretación feita deses dous inventarios.

O García ten un problema: nos manuscritos da forma gamma

atópanse capítulos que se non atopan no ms. V —os «usos segundos da mar»—, pro o resto, fora da ordeación, atópase nas dúas redaccións: beta e gamma; polo tanto amas a dúas redaccións teñen que ter un orixe común, unha redacción máis antiga como modelo; este feito podería facer nacer a idea de que os capítulos dos «usos segundos da mar», que non amosan diferencias estilísticas respecto dos capítulos dos «usos primeiros da mar», atopáranse xa nesa redacción, orixe común da redacción beta e gamma. O mesmo García falando da cláusula de estilo das costumes segundas, suñña que atópase en capítulos mesturados cos do fato das «Costumes primeiras da mar» e reconece que a presenza de dita fórmula «sembla indicar que pertencen a la mateixa tanda redaccional de c-2»²⁴⁶.

Pra solucionar o problema, o García suñña o feito de que é a redacción gamma aquela que modifica o orden da primitiva redacción orixinaria e tamén é aquela que pon no remate da redacción as «Ordeanzas do curso» e, de cabo, é aquela que incorpora novos capítulos, os do fato dos «usos segundos da mar».

Pro pra facer esta construción ten que multiplica-las redaccións, xa que estabreceu pra explicar a redacción gamma os dous principios ditos: a tendencia a mesturar os capítulos dos diferentes fatos e a tendencia a poñer no remate da compilación os capítulos das «Ordeanzas da mar»; e quixera suññar que mesturáranse os outros fatos, pro no-nos das «Ordeanzas do curso», inda que atópanse no medio das «Costumes da mar».

O García supera así o problema da redacción dos capítulos: todos eles, agás os dos «usos segundos da mar», atópanse nas dúas redaccións, inda que pra eso teña que prescindir dun feito sobor do que tornarei: se a cláusula estilística do fato dos «usos segundos da mar» e a mesma do fato dos «usos primeiros da mar», entón teñen que sere da mesma maneira.

Agora ben, xa que estamos no campo das hipóteses, non vou a determe sobor desa formación de redaccións e a súa veciñanza: no 1332-1342 nace a alfa dous, pro xa no período 1343-1345 veuse reformada polo-la gamma, que se non impuxo, polo que inda a alfa dous sería o modelo da redacción beta no 1350-1358. Quero chama-la atención sobor do feito de que os dous principios estabrecidos

---

246. GARCÍA 169-170.

po-lo García servenlle pra conferma-la historia da compilación do LCM. Isto é, no son principios que describen unha situación que déuse na historia, mais principios que dirixe-no proceso da formación histórica desas compilacións. Dito doutra maneira, se os tales principios non funcionaran, o García non puidera mante-las suas afirmacións principais, pois ó estar mesturados no ms. V os fatos das «Costumes primeiras» e das «Costumes segundas da mar», tivo que afirmar que tal mesturamento fíxose xa na redacción alfa un, xa que noutro caso o ms. V non podería ter un orden tradicional.

Quen escacharrue as afirmacións do García decatase que os tales principios non son máis que un deus ex machina pra resolver un problema evidente: o ms. V é o único testemuño da chamada po-lo García redacción Beta.

Se os tales principios direutivos funcionaran, é evidente que despóis da compilación do 1283 tería que nacer unha redacción intermedia, onde atoparíanse as «Costumes primeiras da mar», as «Ordeanzas do curso» e as «Costumes segundas da mar» por este orden; sólo máis tarde tería que nace-la redacción alfa un, onde as «Ordeanzas do curso» rematarían a nova redacción e as «Costumes segundas da mar» poñeríanse a carón das primeiras e mesturariáanse con elas nalgus casos.

E tamén é evidente que da redacción alfa dous: «costumes primeiras da mar», «Costumes segundas da mar», «ordeanzas do curso» e «usos primeiros da mar» non puido vir fora a redacción gamma, pois te-nos «usos segundos da mar», que son propios desta redacción gamma pra o García, mesturados xa coas «Costumes da mar» e cos «usos primeiros da mar». A redacción alfa dous pra converterse na redacción gamma tería que pasar por outras etapas intermedias: tería que reorganizarse a redacción alfa dous, pasando as «Ordeanzas do curso» o remate da mesma e mesturándose as outras partes; esta nova redacción: «Costumes primeiras da mar», «Costumes segundas da mar», «usos da mar primeiros» neste orden anque tamén mesturados, e «Ordeanzas do curso» pechandoa, tería que irse perfeccionando co tempo, xa que despóis das «Ordeanzas do curso» achegaríanselle novos capítulos acraratorios, os «usos segundos da mar»; somente a partir deste intre e cando pudo nace-la redacción gamma reorganizando esta hipotética redacción: as «Ordeanzas do curso» tornan a pecha-la nova redau-

ción e os «usos da mar segundos» mesturanse cos capítulos dos outros fatos.

Eu xa sei que esto no-no di o García, pro o que eu quero suliñar é que toda-la sua construción mantense en pé se aceptamos que os ditos principios son principios direutivos, aqueles que determina-na formación da compilación do LCM, pois somente desta maneira podemos aferma-la existencia de recopilaciós, que non atópanse testemuñadas documentalmente. O que non pode facerse, penso eu, é estabrece-los ditos principios, e despóis descarta-los cando non conveñen. É evidente a razón po-lo que faino o García, pro quero suliñar que unha de duas ou as cousas sucederon así —e entón pode, quen queira, dar fe ós ditos principios— ou os chamados «usos segundos da mar» tiñan que existir xa e atoparse na presunta redacción «alfa dous» e po-lo tanto o ms. V non é xarado a redacción beta e ésta non é xarada a redacción alfa dous e entón desmorase toda-la construción do García coma un castelo de aréa.

E así o García ten que reconocer que os ditos principios direutivos deixaron de funcionar, ó afermar que a redacción beta e a mesma que a redacción alfa dous, po-lo que entón ni-nas «Ordeanzas do curso» pasaron a remata-la redacción ni-nos «usos primeiros da mar» puxéronse a beira das «costumes segundas da mar» e mesturaronse con elas. O García ten necesidade desta redacción beta, pois doutra maneira tería que reconocer que a compilación que atópase hoxe no ms. V é obra dos redautores deste manuscrito, feita po-lo tanto no 1407-1409, como teño pra min ven fora craramente do prólogo deste manuscrito, caso esceucional en todo-los manuscritos. Este reconecemento levaría consigo o ter que afermar que as derradeiras palabras do cap. 46 do «Orden xudiciario», xa recollidas, son da colleita dos redautores do manuscrito e que, po-lo tanto, tamen a mesma compilación e obra dos redautores no 1407-1409; ademáis aquel orden tradicional de Valencia das «Costumes da mar» xa non ten por qué sere necesariamente máis antigo que aquel que te-na presunta redacción gamma, se quere continuarse atribuíndo un valor especial as palabras do prólogo.

Ten que nacer así a redacción beta, que dátase co nacemento do «Orden xudiciario de Valencia», escrusivo do consulado de Valencia (1350-1358), pois naquel intre axuntóuse o dito texto á redacción alfa dous pra formar a redacción beta, pro unha redacción

beta que, deixando a unha parte as achegas ditas, tiña que refrexar necesariamente a redacción alfa dous, pra poder así recostruí-la prehistoria do LCM. Non necesito suliñar que estas afirmacións atópanse fundamento no ms. V, po-lo que aférmase tamén que naquela época axuntáronse os «Capítulos do rei Pedro», que atópanse na redacción beta, inda que eiquí non haxa razón algunha, que sosteña esta afirmación. Se o cap. 46 do «Orden xudiciario de Valencia» do ms. V atopábase xa nesa presunta redacción beta, coa mesma redacción, é evidente que despóis de dito texto, tiñan que vi-las «Costumes da mar», pro este argumento non pode estenderse os «Capítulos do rei Pedro», que puideron, coma veremos, axustarse po-los redautores do ms. V. É certo, despóis das «Costumes da mar» non atópase no ms. V ningún colofón, pro despóis dos ditos capítulos atópanse tamen no ms. un feixe de privilexios. ¿Por qué us atopábanse na redacción beta e outros non? O úneco argumento—pois as razos cronolóxicas non serven pra todo-los privilexios—que te-no García, coido eu, é unha afirmación prexudicial: o LCM é samente aquel libro formado po-los elementos constantes, pro esta afirmación é precisamente aquela que discútese. Deixando a un lado estas discusións, o que quero dir é que a afirmación de atoparse ó remate da redacción beta os «Capítulos do rei Pedro» é unha pura hipótesis, que nin tan siquiera te-no apoio que te-na afirmación de atoparse o «Orden xudiciario de Valencia» no texto da redacción beta.

O Vezo do García, como vimos, de data-las redaccións po-la data do «Orden xudiciario» e a costrución da redacción Beta, pra evita-los problemas vistos, levan ó García a un calexon sin saída. Coma veremos ou temos que maxinar que o que enviouse de Valencia a Mallorca é o «Orden xudiciario» samente, co que temos que reco-nocer que inda non había unha compilación en Valencia, ou maxi-uamos que enviouse xa unha compilación, po-lo que entón esta non podería se-la alfa dous, que non tiña o «Orden xudiciario», xa que o documento de creación do consulado de Mallorca non permite afirmar que o que enviouse foi dun lado o «Orden xudiciario de Valencia» e doutro a redacción alfa dous.

2. O problema do ms. V

Toda a costrución do García xira ó redor do ms. V, que é o único testemuño da redacción beta. Este feito é o que esprica a afirmación do García: todos aqueles capítulos do fato dos «usos segundos da mar» son novidades da redacción gamma, pois se non atopan no ms. V e po-lo tanto tampouco atópanse na redacción beta e po-lo tanto tampouco atópanse na redacción alfa dous.

Os fundamentos teóricos desta afirmación, teño pra min, non son dinos de ter en conta, pro o ms. V ten un posto propio dentro dos manuscritos, xa que o texto que contén non atopa reflexo en ningún outro manuscrito. Inda que máis adiante ocuparéime do ms. V, quixera eiquí adiantar algunhas refreusíóns, que suliñan este diferente posto do ms. V e dos outros manuscritos.

Mentras nas edicións atópanse neste orden os capítulos m 166, m 167, m 168 e m 169, no ms. L, di-nos o Colon, o orden é m 167, m 168, m 166 e m 169. A razón é crara: no m 166 mándase que, como di o epígrafe, «mariner non deu exir en terra sens comendament»; no m 169 atópase a correución de dito capítulo: «Segons en que l capitol que dessús és dit...», o que suliña que o orden m 167, m 168, m 166 e m 169, que atópase no ms. L, abrocha pra aproxima-lo capítulo orixinario a súa correución, que pra o García, po-la cláusula estilística que ten, pertence o fato das «Costumes segundas». O que o Colon non di é que este orden novo atópase tamen no ms. V²⁴⁷. Os capítulos m 167 e m 168, que no ms. V son V 104 e V 105 pertence-no fato das «Costumes da mar primeiras», pois ademáis non teñen cláusulas estilísticas. Os capítulos m 166 e m 169 so-no ms. V respectivamente V 106 e V 107. Esto so-nos datos. Un pode hipotetizar sobor das dúas ordeacións, pro tendo en conta que a redacción gamma tende a mestura-los capítulos e que as edicións recollen a dita hipotética redacción, teríase que pensar que a ordeación máis antiga, sería aquela que atópase na edición, por sere menos perfeuta. Pro hai outro feito, que é o que quero suliñar agora, pra o que tense que acodir tamen as edicións do Moliné e do Pardessus, poi-los datos do Colon son incompretos. A ordeación dos capítulos dacordo co orden: m 167, m 168, m 166 e m 169 ató-

247 Vid GARCÍA 172 e 174 n. 63 e os V 104-107.

pase no manuscrito L, mais tamén no V, e no N. Doutra parte os ms. FPAU non teñe-nos m 167-168, po-lo que nestes manuscritos o vincallo entre o m 166 e o m 169 faise po-la ausencia dos dous capítulos ditos.

Estos so-nos feitos; o que non podo é dar espricaciós, xa que samente sei que no ms. C atópanse tamen estos catro capítulos, inda que non sei onde. O que quero suliñar é que a resposta do García é crara: os capítulos que atópanse no ms. V atopábanse xa na redución alfa dous e os que se non atopan no ms V son novos.

Coma pode verse é difícil, se aceptamo-los principios teóricos do García, demostrar que o ms. V non é xarado o seu modelo, pro teño pra min que, ó menos, nalgús casos, pódense descubrir pequenas infidelidades. Se un lê, por exemplo, o V 133 atopará que no mesmo hai dúas clausulas estilísticas, o que fai pensar en dous capítulos, o que confirmárase cos m 200-202, onde o V 133 atópase dividido en tres capítulos²⁴⁸.

E pra rematar lembraréi que no ms A o derradeiro capítulo do que chamamos «Costumes da mar» non é o m 297, xa que despois do mesmo atópase o m 180, que no ms. V é o V 245 —o ms. valenciano péchase con V 249 = m 296, pois marra o m 297—, isto é, forma parte do fato chamado po-lo García «Usos primeiros da mar».

3. *A chamada redución gamma*

Denantes de falar da mesma lembraréi que pra o García dende o 1332 xira xa a compilación alfa dous, onde atópanse as «Costumes primeiras da mar», as «Costumes segundas da mar» e as «Ordeanzas do curso», rematando o conxunto os «usos primeiros da mar».

Desta primitiva compilación valenciana agromaron dúas reducións diferentes, po-la forma de compila-lo mesmo material e po-la adición de novos materiais. A forma Beta e a propia de Valencia e o seu úneco testemuño e o ms. V. Estaría formada po-lo «Orden xudiciario de Valencia» na forma valenciana, os capítulos das «sportades», as «Costumes primeiras da mar», as «Costumes segundas da mar», as «Ordeanzas do curso», os «usos primeiros da mar» e os «Capítulos do rei Pedro» e pechándoa o cronicón das confirmacións.

²⁴⁸. Vid. *infra* n. 329.

A forma gamma é a propia de Mallorca e atópase testemuñada polos outros manuscritos; atópanse nela por este orden: o «Orden xudiciario de Valencia», na súa forma mallorquina, os capítulos das «Sportades», as «Costumes da mar» (eiquí atópanse mesturadas as «Costumes primeiras e segundas da mar» e os «usos primeiros e segundos da mar») e as «Ordeanzas do curso».

Identificadas estas dúas formas diferentes da mesma compilación o García esforzase, coma vimos, por data-las²⁴⁹. A meu ver, ó falar o García dunha compilación dunha maneira tan vagarosa e pouco fixada é o que permetelle data-la po-la datación dalgus dos elementos que atopanse nos manuscritos, onde atópanse, agora si, compilacións; pro teño pra min que o García estende os resultados achados encol da formación do «orden xudiciario de Valencia» á formación das redacción beta e gamma do LCM.

O García aferma que tanto a redacción beta coma a gamma abrochan da compilación valenciana alfa dous, pro que a redacción gamma é máis antiga, inda que seña a redacción beta a que refrexa a organización da compilación alfa dous. Coido que hai dous puntos fundamentais, que teñen que crarirse. No primeiro lugar, enviouse a redacción alfa dous de Valencia a Mallorca pra face-la redacción gamma ou a redacción é orixinaria de Mallorca, pois foi alí onde axuntaronse por vez primeira unha poulareda de textos independentes. No segundo lugar, se o que enviouse a Mallorca foi a redacción alfa dous ¿cómo espricanse algunha das características dos manuscritos mallorquíis?

A compilación na redacción gamma, inda que atópense en dous manuscritos mallorquíis e un barcelonés —eiquí o García fala dos manuscritos empregados pra determina-lo contido: L, D e F— ten pra o García un craro orixe mallorquíin. O García lembra que esta compilación chámase «Capitols del Consolat» e que mencionase nunha provisión rexia do deceseis do mes da sega do 1359, onde nembrase a «predictam primam nostram concessionem factam», que levanos ó trinta e un de maio do 1343, onde permetese os cónsules de Mallorca xuzgar «per modum et formam in civitate Valencie usitatos»; ademáis «és citada en una provisión reial de 14 de febrer de 1345; i el 26 de gener de 1349 en fou fet un trasllat nota-

---

249 Vid supra p 112 e GARCÍA 160.

rial comprensiu del text *o*, tal com és a la forma gamma, fet que ens corrobora que, efectivament, la dita compilació ja era de la forma gamma. I el dit trasllat ratifica encara que el text fou atorgat pel rei Pere el Cerimoniós en el citat privilegi de 31 de maig de 1343»²⁵⁰.

Eiquí o García recolle algo que afermou xa noutras ocasións: o alcuño do que no século xv —pra o García— comenzou a chamarse «Llibre del Consolat de mar» era, tanto a Barcelona coma a Mallorca, o de «Capitols del Consolat» o «Capitols de Mar», sendo do 14 de febreiro do 1345 o primeiro testemuño, inda que hai outros moitos tamen no século xv²⁵¹. O García reconece que esta nomeada atópase «fins i tot al capitol m 72 del LCM»²⁵², esto é, o alcume de «Capitols de la mar», pro éste áchase nun capítulo que segun o García forma parte do fato das «Costumes primeiras da mar», esto é do fato máis antigo das «Costumes da mar», que atopanse xa na redacción máis antiga, aquela que non ten alcuño e tamen na redacción alfa un da compilación, que tiña que estar xa feita no 1331²⁵³, nun intre po-lo tanto onde aínda se non fixera o «Orden xudiciario de Valencia», que ten que sere posterior ó 1336. Neste sentido o que eu quero sulñar é que a mención do capítulo m 72 fai referencia ós capítulos das «Costumes da mar», non po-lo tanto ós capítulos dunha compilación no sentido dito.

E cando o García di que os privilexios mencionados falan dos capítulos dunha compilación volve a empregar ambigoamente, a meu ver, o término compilación, pois no documento do catorce de febreiro do 1345 faise sempre alusión a leries procesales:

«et quod dicti consules, animose, equitate remota, iniuste et (demum) non servata (debita) forma Consulati eiusdem, contra eum subitam sententiam protulerunt; a qua, licet per eum appellatum fuisset, iudex tamen appellacionis, spretis ipsius Bernardi iuribus et iustis allegacionibus, ex quibus (perpendi) valebat de nullitate et iniquitate sentencie supradicte, seductus suggestionem alterius consulum, et (habito consilio) cum Huguetto Borracii, notario et quasi assessore eorum, qui agenti parti informanda petitione et maliciis patrocini fuerat impartitus, et non servato debito modo in exigendo (consilio) fere ipsam sententiam

250. GARCÍA 161-162.

251. GARCÍA 62-63.

252. GARCÍA 62.

253. GARCÍA 163 e 171.

confirmavit; quarum sententiarum occasione, quia secundum prefati Consulatatus indulta (a nobis) privilegia non est licitum appellare, dicti agentes conantur, quod fiat executio contra ipsum, licet (predicte) sentencie per iuris et (facti) errorem late fuerint, et non servatis eciam Capitulis Consulatatus...»²⁵⁴.

Esto é, os capítulos do consulado so-nos que hoxe forma-no «Orden xudiciario de Valencia». E a proba desto atópase no traslado xa dito do 1349²⁵⁵, onde é certo fálase dun libro:

«a quodam libro in papiro scripto et inserto, capitula et ordinationes quamplurimas in se continenti super officium Consulatatus maris civitatis Maioricarum ad modum et formam civitatis Valencie»

pro tamén é un libro onde recollense as ordeacións e os capítulos «super officium Consulatatus maris» tal como amosa o que trascribese. Non hai alusión ó dereito que se aprica en todo-los consulados do mundo, mais a forma propia de apricar o dereito do consulado de Valencia. Lembraréi neste sentido o craro xebre feito na tradución italiana do 1479: «Liber de lo officio del consolato et de lo stilo et uso de dicto officio et de la ragione et costume del mare», polo que o que enviouse, como amosa o mesmo traslado conservado hoxe no libro dos privilexios do consulado de Perpiñán é o orden xudiciario coas características xa ditas. O que enviouse, entón, dende Valencia a Mallorca non foi unha compilación, senon os privilexios de Valencia, pois lembrémonos que os cónsules de Mallorca tiñan que autuar dacordo coa practica valenciana, confermada de maneira auténtica polo-las certificacións das autoridades valencianas²⁵⁶.

Podemos pensar entón que o que enviouse de Valencia a Mallorca non foi unha compilación —o primeiro paso do LCM—, mais privilexios e a maneira de proceder dos cónsules de Valencia. Decatémonos de que o que sucedeu nestes intres entre Valencia e Mallorca foi o mesmo que sucedeu, anos despois, entre Mallorca e Barcelona e entre Barcelona e Perpiñán. Tamén nestas vilas, no século catorce, vaise erixir novos consulados, esto é, unhas xurisdic-

254. GARCÍA 104 (14-II-1345) 203.

255. GARCÍA 153 (8-III-1389) 274 ss. Este é o traslado que enviouse de Barcelona e Perpiñán, que contén o traslado que no 1349 enviouse de Mallorca a Barcelona.

256 GARCÍA 107 (31-V-1345) 295-296.

ciós autónomas marítimo-mercantiles; por eso os cónsules de Mallorca enviaron unha copia autenticada dos seus privilexios e da súa maneira de proceder ós cónsules de Barcelona no 1349 e estos, anos máis tarde, no 1389, fixeron outro tanto ós consules de Perpiñán, e o que os cónsules de Barcelona e os cónsules de Perpiñán recibiron non foi outra cousa que o «Orden Xudiciario de Valencia»²⁵⁷.

Neste traslado, onde atópase o «Orden xudiciario de Valencia» o capítulo das «sportades» no testo latino e no testo catalán formaba parte do dito «Orden xudiciario», pois pechábao. Ademáis o testo do xuramento dos abogados de Mallorca non formaba parte do orden xudiciario —se é esauta a nova do García— inda que outra cousa poida maxinarse da tradición editorial do LCM.

O libro dos privilexios do consulado de Perpiñán non conténas «Costumes da mar», pro ten, como xa vimos, o «Orden xudiciario de Valencia». E tendo en conta que este libro recolle un traslado do traslado que recibeu Barcelona, pódese matinar que tamén Barcelona recibeu somente o «Orden xudiciario». Isto amosaría o que xa dixemos: pódese coñecer o dereito marítimo mercantil, isto é, pódese te-las «Costumes da mar» escritas, inda onde se non ten unha xurisdición marítimo-mercantil autónoma. Isto amosao de maneira crara as «Costums de Tortosa», onde recollense cachos das

---

257. GARCÍA 153 (8-III-1389) 274-276. O García non transcribeu o documento anterior, pois solo reproduce o protocolo e o escatocólo, pro despóis do protocolo di: «(segueix el text dels capitols m 1-45 bis del LCM)», pro que debe matinarse que emprega a edición do Colon pra face-la referencia, o que te-no seu interés pra a fixación do contido. Xa o Pardessus —e agora tamén o García —GARCÍA 165— mostróu que o orden xudiciario, tal como hoxe atópase nas edicións, tiña que estar feito no periodo que vai do 1336 ó 1343, pois no 1343 concedeuno o rei Pedro a Mallorca. Agora ben, deste «Orden xudiciario» hai un traslado autentico, xa mencionado, do 1349, que enviouse a Barcelona e dalí, o oito de marzo do 1389, enviouse a Perpiñán (GARCÍA 162 e 166). Este traslado se non empreou po-lo Colon ó face-la súa edición do LCM, pro a García di que nel atópanse os m 1-45 bis, o que fai supoñer que menciona o contido do orden xudiciario tal coma atópase nos manuscritos da familia gamma na súa edición po-lo Colon (GARCÍA 162): unha confirmación deste feito pódese atopar na parte publicada po-lo García, pois pra evita-las falsificación, os notarios que lexitiman os traslados fan alusións ó testo recollido e destas citas pódese identificar remisións os cap. m 36-37 e inda no derradeiro traslado o contido do traslado de Barcelona.

«Costumes da mar» no 1272, pro onde non hai unha xurisdición autónoma ate o 1363.

A creación dunha xurisdición autónoma fai nacer unha necesidá urxente: non hai un dereito procesal, non hai un procedemento pra aprica-lo dereito, xa que o tribunal que te-no que apricar e novo do triñque. Deiquí a necesidá dun orden procesal e deiquí o feito de ter que aceuta-lo «Orden xudiciario de Valencia». Se o que recibéuse é o «Orden xudiciario de Valencia» a data da sua formación non pode servir pra data-las compilaciós. Se os mallorquís recibiron solo —coma ó parecer sucedéu en Barcelona e en Perpiñán— o «orden xudiciario», pois tiñan xa as «Costumes da mar», que eran un dereito común a todo-os consulados do mundo, pódese dir que nese ano —no 1343— os valencianos tiñan xa un «Orden xudiciario» escrito, mais se non pode rematar que ese «Orden xudiciario» estaba xa cabo das «Costumes da mar», formando unha compilación. É certo que o García aferma que o «Orden xudiciario» fíxose por vez primeira no 1343-1345 en Mallorca, pro sobor desta afirmación teremos que tornar.

O Consulado de Mallorca creóuse o primeiro de febreiro do 1326, inda que ó parecer tívose que espera-la sua restauración do trinta e un de maio do 1343, pra que señan autorizados os cónsules mallorquís a xuzgar «per modum et formam in civitate Valencie usitatos»²⁵⁸. Entre o trinta e un de maio do 1343 e o vintedous de xaneiro do 1349 corren apenas seis anos. Neste tempo o consulado de Mallorca recibeu algús privilexios que arréda-no do de Valencia. Falando destes privilexios e provisiós di o García:

«Una, d'11 d'octubre de 1343, concedia als jurats i prohoms 1 a la ciutat, que la vigilia del dia de sant Joan de Juny (23 del dit mes) de cada any podien els dits jurats elegir cònsols de mar, jutge d'apel.lacions del Consolat i escrivà, els quals havien de presentar al mateix dia al batlle de la ciutat, davant del qual havien de jurar el càrrec. I els concedí igualmet que el salari dels cònsols havia d'ésser només d'un diner per lliura de la quantia del judici. Gairebé no cal dir que tot això eren diferències que separaven aquell nou Consolat mallorquí del seu patró valenciá»²⁵⁹.

---

258. GARCÍA 91 ss., 94.

259. GARCÍA 95.

Estas diferencias entre o consulado de Mallorca e o Consulado de Valencia tiñan que te-lo seu refrexo no capítulo primeiro do «Orden xudiciario de Valencia»; sendo esto así, ¿Por qué se non modificou o «Orden xudiciario de Valencia» en Mallorca? Esta pregunta te-na sua razón de sere: o «Orden xudiciario de Valencia», coma hoxe atópase no ms. V, ten unha rúbrica no seu capítulo sete, onde dise «aquests stils foren haüts de Mallorques» e o testo atópase tamen nos manuscritos da chamada po-lo García redacción gamma.

¿A aitividá dos cónsules de Mallorca fixo nacer xa no período 1343-1345 un novo estilo? Teño que supoñer que si, se o mesmo capítulo atópase no «Liber Privilegiorum Consulatus Perpiniensis», pro este feito pode tamén iluminarnos sobor da maneira de traballar dos cónsules: o seu labore debéu dirixirse a perfeccionalo «Orden xudiciario de Valencia», mais non a modifica-lo, xa que as certificacións das autoridades valenciás era-nas que garantizaba-nos cónsules de Mallorca na sua aitividá procesal diante das autoridades rexias de Mallorca²⁶⁰. E certo que tamén os cónsules de Mallorca tiña-nos seus propios privilexios, que modifica-no «Orden xudiciario de Valencia», coma xa vimos, pro hai que pensar que po-las razóns ditas —o seu «orden xudiciario» viña lexitimado po-la certificación das autoridades valencianas, que certificaba-no testo orixinario—, esto é, ó cabo, por razóns practicas deixaro-no «orden xudiciario» no seu tenor orixinario, inda que acodiría-nos seus privilexios pra xustificar as modificacións que os mesmos infrinxían a aquel; esto é, incorporaro-no testo as novas practicas, que perfeccionaba-no mesmo, pro non correxiro-no testo, cando os seus propios privilexios, modificaba-na regración valenciana.

Eu xa sei que esta afirmación que fixen —o que enviouse de Valencia a Mallorca é somente o «Orden xudiciario» —é unha afirmación que pode non sere convincente, pro menos convincente parece-a afirmación de que o que enviouse neste intre de Valencia a Mallorca foi unha compilación, pois temos testemuños craros do que enviouse de Mallorca a Barcelona e de Barcelona a Perpiñán: o traslado que atópase hoxe no libro do consulado de Perpiñán recolle o «orden xudiciario de Valencia» e inda que seña hipotéticamente semella lóxico rematar que outro tanto foi o que enviouse de

260. Vid. xa as ouservación do Perels (vid. supra n. 137)

Valencia a Mallorca. Isto é, non temos somente a afirmación de que enviouse algunha cousa, conocemos o que enviouse. No caso de maxinar que o que enviouse foi unha compilación, temos solo as frases do privilexio e po-lo tanto temos solo unha interpretación das mesmas.

Agora ben, coma xa sabemos, o García pensa que o que enviouse de Valencia a Mallorca foi unha compilación, pois a compilación gamma feita en Mallorca fíxose sobor da base da redacción alfa dous. As espricaciós a meu ver non son craras. Falando da redacción gamma do «Orden xudiciario» o García repete o que xa dixera noutrora: «En consecuencia, la compilació gamma va ésser feta bé poc abans del 31 de maig de 1343 o bé, més probablement, entre aquesta data i la del 14 febrer de 1345»²⁶¹, inda que un pouco máis adiante di que «El text o, —esto é, o «Orden xudiciario»— en consecuencia, fou redactat per primera volta a Mallorca sota la forma gamma i inclòs a la compilació en 1343-45, quan aquesta fou redactada en la dita forma»^{261 bis}.

Coido que hai eiquí algunhas vacilaciós sobor do intre da formación da compilación gamma e do mesmo «Orden xudiciario». Lembraréi os datos. O trinta e un de maio do 1343 o rei Pedro manda que os cónsules mallorquís «determinent questiones et causas hominum maris per modum et formam in civitate Valencia usitatos»²⁶². Dous anos máis tarde, o catorce de febreiro do 1345 nun documento do Pedro IV dise que das sentencias do xuez de apelaciós «secundum prefati Consulatatos indulta (a nobis) privilegia non est licitum appellare»²⁶³, o que semella ser unha referencia o m 15.

Estos privilexios dos cónsules de Mallorca po-lo tanto en moitas ocasiós era-nos recibidos de maneira xeneral de Valencia. Deiquí que os mesmos tiñan que sere confirmados de maneira auténtica po-las certificaciós das autoridades rexias en Valencia:

«Itaque, super hoc provisionis ac iusticie remedio implorato, vobis et cuilibet vestrum expresse dicimus et precipiendo mandamus, quatenus, prout vestro incumbet officio, faciatis privilegia et usus dicte curie consulum maris inviolabiliter observari, secundum quod servatur in

261. GARCÍA 162.

261 bis. GARCÍA 165.

262. GARCÍA 98 (31-V-1343) 108. GARCÍA 94 ss

263 GARCÍA 104 (14-II-1345) 203. GARCÍA 97 ss

civitate Valencie, habita tamen primitus certificatione(m) per literas gubernatoris et baiuli generalis regni Valencie de usu et privilegiis supradictis»²⁶⁴.

Eu xa dixen que pra min o que enviouse no 1343 foi o «Orden xudiciario de Valencia», pro se quere pensarse que enviouse unha compilación hai que tomar unha decisión: ou enviouse a compilación alfa dous dun lado e o «orden xudiciario» doutro e fundíronse en Mallorca ou a compilación alfa dous tiña xa o «orden xudiciario», cos problemas que esto supón, ou enviouse a redacción beta e entón ven fora o problema de te-lo ms. V un «orden xudiciario» que é propio e escrusivo de Valencia.

Hai ademáis outro problema, tendo en conta o que di o documento recollido do ano 1345. A compilación alfa dous, que atopábase en Valencia no fondo é a mesma que a redacción beta e polo tanto que o ms. V, ó menos, nas «costumes da mar», nos «usos primeiros da mar» e nas «Ordeanzas do corso». Agora ben, se foi esta a compilación que enviouse a Mallorca, ¿como alterouse a súa forma, tendo en conta que, se aceptamos o prantexamento do García, a súa aplicación en Mallorca dependía das certificacións das autoridades valencianas? ¿Por que modificáronse «Costumes da mar» e «Ordeanzas do corso» e no-no «Orden xudiciario» coma vimos? Estas preguntas poden ter un interés lóxico, pro non proban de fío en fondo. Po-lo tanto deixando no aire o que trasmitéuse na súa forma perfeuta, podemos dir que o García, inda que coas limitacións ditas, aferma que o que trasmitéuse a Mallorca foi a compilación alfa dous e que o «Orden xudiciario de Valencia» redautouse por vez primeira en Mallorca na forma gamma. Eu penso que con esta afirmación o García quere dir que a Mallorca chegou unha forma do «Orden xudiciario de Valencia», propia do Consulado de Valencia, que hoxe non conocemos, poi-lo que hoxe atópase no ms. V ten influencias da forma gamma. Ademáis este «orden xudiciario» chegou independentemente da compilación alfa dous.

Eu teño que interpretar eiquí o pensamento do García, pois quedou aseñado que nas súas afirmacións hai unha certa vacilación: a afirmación de que a redacción gamma fíxose pouco antes do 31 de maio do 1343 e a afirmación de que o «Orden xudiciario» fíxose

---

264. GARCÍA 107 (31-V-1345) 205-206. GARCÍA 96 ss.

en Mallorca e incorporouse na compilación cando esta redautouse na forma gamma no 1343-1345 —afermacións todas elas feitas polo García— non cadran. Eu xa sei que a primeira data é hipotética, pro o que é certo é que o privilexio do trinta e un de maio do 1343 é o que autoriza os consules de Mallorca a xuzgar «per modum et formam in civitate Valencie usitatos». Se a redacción gamma é anterior ó 1343, quere esto dir que o seu orixe é valenciano e non mallorquín. Pra o García, coido, o privilexio do 1343 e o que provocou a tarefa redacional en Mallorca, pro temos que admitir, po-la maneira que no documento do trinta e un de maio do 1345 régrase o xeito no que os consules de Mallorca poden empregar os privilexios e usos de Valencia —teñen que facelo po-las certificacións das autoridades valenciás—, que tra-lo 1343 chegaron a Mallorca os ditos privilexios e usos; pra min non hai razón algunha pra afirmar que chegou nese intre unha compilación, pro o que quero sinalar é que se o «Orden xudiciario de Valencia», na súa forma mallorquina, fíxose no período 1343-1345, tivo que facerse sobor dun modelo chegado de Valencia e se esa hipotética redacción mallorquina do «Orden xudiciario» incorporouse na compilación na súa forma gamma, quere esto dir que a compilación chegada de Valencia, que sirveu de modelo, non tiña o orden xudiciario e que polo tanto chegaron independentemente a Valencia seña o «Orden xudiciario» seña a compilación que tiña que sere a compilación alfa dous.

Entre o 1343 e o 1345, polo tanto, faríase a forma gamma da compilación e nela fundíronse o «Orden xudiciario de Valencia» na forma propia de Mallorca, as «Costumes da mar», os «Usos da mar primeiros e segundos» —estos derradeiros son unha novedá desta redacción— e as «ordeanzas do curso». Estas afirmacións pra min fan abrochar maiores problemas dos que resolven. Tornaréi por un intre o «Orden xudiciario de Valencia».

Penso que non forzo o pensamento do García, po-las razóns que dixer, se afermo que existía xa en Valencia, inda que se non atopaba na redacción alfa dous, se o inventario de bés do 1333 amosa que as «Costumes da mar» comenzaban polo m 46. Este «Orden xudiciario» enviouse no 1343 a Mallorca, onde revisouse facendo así a forma gamma do «Orden xudiciario». Poucos anos máis tarde, no período que vai do 1350 ó 1358 fíxose unha nova redacción do

«Orden xudiciario», que hoxe atópase no ms. V e que é propia da redacción beta, redacción que demostraría que xa existía a forma gamma:

«Això té confirmació expressa en la forma Beta del text o, ja que la rubrica que procedeix el capítol m 8 (=V 7) diu clarament, amb referència al dit capítol i als tres següents, *aquests stils foron haiits de Malorques*; i el capítol 46 de la forma Beta, que no és a la gamma, fa referència a la jurisdicció del Consolat de Mar de Barcelona, com pariona a la del de València, referència clarament indicativa de la posterioritat del dit capítol al 20 de febrer de 1348, data del privilegi que atorgà la jurisdicció autònoma al consolat de Mar de Barcelona»²⁶⁵.

O García pensa que cando no 1350-1358 ademiteuse en Valencia a redacción mallorquina, procedéuse a readautalo «Orden xudiciario» valenciano. Teño pra min, que o que debeu pasar e dun lado menos complicado pro doutro máis complicado. Os cónsules valencianos, que tiña-no seu «Orden xudiciario», poi-lo enviaron a Mallorca, compretaro-no mesmo, seña coas adicións mallorquinas, seña coas novas adicións xurdidas no propio consulado, que áchanse nos capítulos derradeiros deste «Orden xudiciario» do ms. V.

Deixo moitos outros problemas sobor dos que tornaréi. A min paréceme este comportamento lóxico, pro teño moitas dúbidas que as cousas sucederan así. O m 30 no ms. L di: «E si lo demanat es de la ciutat de València o de Mallorques», frase onde parece amosarse a tradición mallorquina do «Orden xudiciario de Valencia». Agora ben, mentrala mención de «Mallorques» manca nos mss. D, N, C, P, U e na edición *princeps*, atópase no ms. V, mentras no ms. A dise: «Barchinone». Este feito amosaría que os cónsules de Valencia dependen da tradición mallorquina, pois non semella que poida pensarse que os cónsules valenciás axustaran independentemente a mención dita, polo que debe matinarsse que no intre da súa redacción pasouse-lles por alto, inda que seña unha cousa un pouco estrana nun manuscrito que tiña ó parecer carauter oficial. Tamén pode maxinarsse que un tal feito atoparía a súa espricación na agora necesaria certificación oficial das autoridades mallorquís pra que o estilo mallorquín poida empregarse no consulado de Valencia. Seño que seña, eiquí quero suliñar samente que o ms. A mosa de novo o valor que te-no conoce-lo orixe dos manuscritos.

265 GARCÍA 166.

O problema arrinca po-lo tanto do feito que temos que maxinar que no período que vai entre o 1343 e o 1349 a xurisdición consular mallorquina fixo xa nacer us estilos propios, que incorporáronse máis tarde ás practicas do consulado de Valencia. Agora ben, esto fai dudar que a redacción gamma puidera facerse no período 1343-1345, inda que pode pensarse que esas practicas naceran dende o 1329 e entón, en principio, poderíase manter que nese período fíxo-se a reforma e incorporáronse xa esas novas practicas mallorquís, que atópanse xa na chamada redacción gamma do «Orden xudiciario», feita no 1343-1345 según o García, se hastra nosoutros chegou sin modificación algunha; en todo caso no 1349 os ditos estilos mallorquís tiñan que estar xa recollidos no «Orden xudiciario» que conocemos po-las ediciós —o chamado po-lo García redacción gamma do «Orden xudiciario»—, pois o traslado do mesmo feito dende Mallorca a Barcelona no 1349 e que hoxe atópase no libro dos privilexios do consulado de Perpiñán te-nos capítulos m 1-45 bis, esto é o «orden xudiciario» que atópase na edición do Colon, según di o García. E certo que estas refreusiós non teñen moito valor, poi-las novas practicas poden nacer nun día. Tornemos po-lo tanto a compilación alfa dous.

E craro que dentro do prantexamento do García na chamada redacción gamma, feita en Mallorca no 1343-1345, po-lo notario Huguet Borrell²⁶⁶, po-lo que tería un carauter se non oficial ó menos oficiosa, os capítulos das «sportades» non tiñan unha posición autónoma, pois formaban parte do «Orden xudiciario de Valencia», coma amosa o traslado do 1349. E certo que esto no-no di o García —ou eu non me lembro—, pro é craro que se o consulado de Mallorca tiña xa no 1343-1345 unha recopilación oficial ou oficiosa, onde atopábase o «orden xudiciario», cando no 1349 enviou un traslado autentico do mesmo ó consulado de Barcelona, tivo que face-lo con base na súa compilación. Pois ben, o ms. L do 1385, que presentase coma o libro dos capítulos do consulado da mar de Mallorca, te-nos ditos capítulos das «sportades» incorporados nas «Costumes da mar», pois forma-no capítulo primeiro das mesmas e no ms. D os ditos capítulos ou forman o capítulo derradeiro dos «Capítulos do rei Pedro» (Moliné) ou teñen un posto independente

---

266. GARCÍA 100.

entre os «Capítulos do rei Pedro» e as «Costumes da mar» (Quadrado). Ademais o ms. D amosa un orden no seu contido diferente do que proqramase propio da redacción gamma e o ms. L ten tamen nas «Ordeanzas do corso» un orden propio nos derradeiros capítulos.

E aínda hai o problema dos «Capítulos do rei Pedro». Pra o García o feito de que nos manuscritos da redacción gamma atópese un colofón despóis das «Ordeanzas do corso» asomade do m 334, colofón que non atópase nos manuscritos barceloneses que conteñen dita redacción (F, C e P) amosa que a redacción orixinaria da redacción gamma non tiña os ditos «Capítulos», que introduxéronse nas outras compilacións a imaxe e semellanza do feito en Barcelona no 1348-49, cando recibéuse na dita vila a compilación gamma mallorquina. E como no ms. V, isto é, na redacción beta tampouco atópase o colofón despóis do remate das «Costumes da mar» (=V 249), entón a redacción beta inseréu xa os «Capítulos do rei Pedro» a imitación da redacción gamma barcelonesa²⁶⁷. Teño pra min que seña necesario precisar algunhas cousas: temos nove manuscritos e unha tradución italiana. Pois ben, no ms. A, ó parecer tamen barcelonés e que pode depender dun manuscrito do século XIV, polas razóns ditas, hai un colofón despóis do m 334 —o colofón do libro— e despóis achegáronse algú folios máis cos «Capítulos do rei Pedro»; tamén no ms. N, barcelonés, atópase un colofón despóis das «Ordeanzas do corso». O ms. U non interesa, xa que non temos ditos capítulos, mentras a tradución italiana do 1479 aliñase cos mss. F, C e P.

Polo que sei, eu non discuto que os «Capítulos do rei Pedro» incorporáranse os «Libros do consulado da mar» que íanse formando nos diferentes consulados e neste sentido pode sere que seña en Barcelona onde, por vez primeira, decidéuse incruirlos «Capítulos do rei Pedro» dentro do «Libro do consulado da mar de Barcelona»; o que discuto e que haxa neste intre unha compilación tipo —a chamada redacción gamma—, que no-no tiña, pro que terminou por te-lo, cando incorporáronse á mesma en Barcelona. E a razón é crara: no ms. L —deixo da parte o intre no que os mesmos incorporáronse— os «Capítulos do rei Pedro» atópanse asomade do

---

267 Vid GARCÍA 164-165.

actual m 334, que péchase cun colofón, mentras no ms. D os «Capítulos do rei Pedro» atópanse despóis do «Orden xudiciario» e diante ou dos capítulos das «Sportades» ou das «Costumes da mar», despóis das que veñe-nas «Ordeanzas do corso» e o colofón, inda que pra min non é o colofón das «ordeanzas», mai-lo colofón do manuscrito orixinario. Este feito non pode espricarse a partir dunha compilación tipo —a redacción gamma— que xire po-lo Mediterráneo.

Estos feitos espricaríanse moito millor a partir do reconecemento de que nestes intres hai unha foulareda de textos independentes, que poden rematar drento dun «libro do consulado da mar», pro inda non hai unha compilación tipo, un libro do consulado da mar que xire po-lo Mediterráneo, mais moitos libros dos consulados, cada un coa sua respetiva individualidades, drento dunha tradición común. Inda está por vi-la obra do Ceelles.

Se falamos dunha compilación eu coido que temos que afermar que o que copiouse foi esa compilación, po-lo que ou temos que afermar que no 1385 o consulado de Mallorca reformóu a sua propia redacción ó face-lo novo libro do consulado da mar —agora os capítulos das «sportades» pasan a se-lo capítulo primeiro das «Costumes da mar»— e nese mesmo ano ou anos máis tarde perfecciónouno coa incrusión dos «Capítulos do rei Pedro» ou temos que poñer en duda que no 1343–1345 houbera xa en Mallorca unha redacción máis ou menos oficial da compilación do LCM, que enviouse máis tarde a Barcelona. Téñase presente que no 1389, esto é, catro anos máis tarde da aparición do ms. L, inda enviase de Barcelona a Perpiñán un orden xudiciario de Valencia rematado po-los capítulos das «sportades».

Coido que o García non toma en consideración o feito que ou ben falamos dunha compilación tipo e po-lo tanto é esta compilación a que vai e ven dun lado pra outro e po-lo tanto os manuscritos que testimuña-na teñen que refrexar un mesmo contido, inda que pouco a pouco o mesmo poida verse arrequentado po-la achega de novos elementos. É certo que non debe maxinarse que esa achega teña que facerse sempre no remate, pois vimos casos nos que as achegas fixéronse ó principio ou no medio, po-la incorporación de novos folios ou po-la utilización de folios deixados nun principio en branco. Este feito é o que pode espricar que un manuscrito inda xaramolado da presunta redacción gamma poida ter algunhas ca-

raiterísticas especiais. Abonda recorda-lo que dixemos dos mss. F e P, pro tamén é necesario suliñar que entramentres se non fagan estas comprobacións, se construe sobor de aréa. Ademáis se falamos dunha compilación que vai e ven po-lo Mediterráneo, non sólo temos que prestar atención ó orden no que atópanse os diferentes textos, tamén hai que prestar atención á forma dos textos incorporados.

Po-los datos axuntados pódese xa adiantar que nin todo-los manuscritos teñe-no mesmo contido ni-nos textos amosan neles as mesmas formas —hai diferencias no número de capítulos e na ordeación dos mesmos—; estas diferencias, en liñas xenerales, son pequenas, pro sin ter presente estos feitos, coido que é moi difícil proba-la existencia das redaccións alfa, beta e gamma.

4. *A chamada redacción beta*

Pra o García no período 1350-1358 foi cando redatouse o novo «Orden xudiciario de Valencia», que atópase hoxe no ms. V e po-lo tanto foi tamen o intre no que formouse a redacción beta. Xurde esta compilación beta dende que na redacción alfa dous incorporouse ó principio o novo «orden xudiciario de Valencia» e púxose ó remate da compilación os «Capítulos do rei Pedro» e o cronicón das confirmacións, que debéu facerse eiquí neste intre.

Estaríamos ante un feito moi aqueloutrado: o gromo da nova compilación é o mesmo da compilación antiga, inda que pra esto téñase que deixar fora de funcionamento os criterios directivos da formación do LCM. Se non fai reforma algunha, po-lo que o García pode dir que a redacción beta é a redacción alfa dous coas achegas ditas. E o feito é aquelado, pois debe maxinarse que nestes intres tivo que chegar a Valencia a redacción gamma mallorquina de máis rico contido. E certo que o García fala sempre desta compilación que vai e ven, pro, a meu ver, fala sin tomar en consideración o que esto supón, xa que esta compilación gamma mallorquina é máis rica que a compilación beta, e cando reformouse a compilación alfa dous, pensouse en modifica-lo «Orden xudiciario» e introduci-los «capítulos do rei Pedro», pro se non sinteu a necesidá de modifica-lo contido das «Costumes da mar».

¿Pódese afermar que existía esa compilación alfa dous en Valencia e que tra-la revisión formouse a redacción beta? O manus-

crito L mallorquín tiña unha redacción característica, seña po-lo posto dos capítulos das «sportades», seña po-lo ordeación das «ordeanzas do corso», seña po-las dudas que hai pra data-la incorporación dos «capítulos do rei Pedro». E certo que o García aferma que estos incorporáronse a imitación da compilación gamma Barcelonesa; po-lo tanto a incorporación dos «Capítulos do rei Pedro» ten que sere posterior o ano 1349, cando erixéuse o consulado de Barcelona —e neste sentido dende o 1385 o ms. L podía ter xa incorporado-los ditos «capítulos»—. Dun lado o «Orden xudiciario» do ms. V fai pensar que a compilación tivo que vir de Mallorca, doutro lado a incorporación dos «Capítulos do rei Pedro» fíxose, segun o García, en Barcelona, po-lo que tería que pensarse que a compilación viría de Barcelona.

Hai, a meu ver, outra solución. Nesta época inda non hai unha compilación tipo que xire po-lo Mediterráneo, mais textos independentes, inda que estos poideran atoparse de vez en cando xuntos canda outros elementos nun manuscrito. Repito de novo pra evitalas trabucaciós: nestes intres inda non hai unha compilación tipo —teña unha ou duas redauciós—; poden haberen —eso si— manuscritos onde recóllense diversos textos e estos manuscritos, onde atópanse recopilacios do dereito dun consulado, dende os derradeiros do século XIV comenzan a chamarse LCM, pro independentemente do seu contido. Non hai un libro do consulado de mar, pois hai moitos libros dos consulados da mar, que teñe-nas suas propias características, drento dunha grande comunidade de dereito.

Eu quixera chama-la atención sobor precisamente de este ir e vir dunha compilación, que xira po-lo Mediterráneo, falando da formación da redacción beta: a meu ver teríase que afigurar que en Valencia achábase a redacción alfa dous e pra perfecciona-la tivo que matinarsen nunha compilación mallorquina, pra incorpora-lo «Orden xudiciario de Valencia», que foi anovado, pro tamen tivo que acudirse a unha compilación barcelonesa, pra poder rematar a nova redacción cos «Capítulos do rei Pedro». E certo que pódese simplifica-lo problema decindo que a compilación mallorquina tra-lo seu paso por Barcelona chegou a Valencia, pro eiquí atopábase a redacción alfa dous! ¿Qué é entón o que xira po-lo Mediterráneo?

Unha cousa é certa: o ms. V non pode derivar dunha compilación beta valenciana, onde atopárase ó remate os «Capítulos do rei

Pedro» e o cronicón das confirmacións; esta incorporación non tivo, ó parecer, o seu orixe nun mandato rexio, senon nos intereses daquelas persoas que encargaba-na feitura dun manuscrito e así na seución adicada as «Costumes de mar de Barchinona» atópase esta declaración despois do título recollido:

«Hoc est translatum sumptum fideliter a quadam carta pergamena excellentissimi domini regis Aragonum sigillo pendenti in quadam veta de serico regali sigillata, cuius tenor talis est, ut sequitur»²⁶⁸.

Dito con outras palabras, a incusión dos «Capítulos do rei Pedro» no ms. V non débese ó feito de copiar este manuscrito outro manuscrito, onde atopárase a presunta redacción beta, mais ó feito de que os redactores do ms. V decidiron introducir os ditos «Capítulos» copiando-os dun traslado do crimal rexio. E polo tanto, se o cronicón fíxose en Valencia non debeuse facer na época do 1350-1358, polo cronicón xúnguese os ditos capítulos.

Aínda hai algo máis. Lembraréi o documento citado polo Perels, onde ordéase que os pautos entre a vila de Barcelona e o Rei Pedro do ano 1373 señan incorporados no «Libro do Consulado». Os mss. F e P, os dous barceloneses e os dous emparentados, teñen, despois das «Ordeanzas do curso», isto é, despois do m 334, onde, ó parecer, se non atopa colofón algún, os ditos dous pautos do 1373, e, asomados destes dous pautos, atópanse os «Capítulos do rei Pedro». Eu non quixera sere bulidero de máis, pro quixera lembrar que, pra o Pardessus, o ms. P ten carater oficial. Teríamos así que non coñecemos manuscrito algún —o que non quere dir que non nos poida habere, pois coñecemos o manuscrito do documento do 29 do mes de Nadal do 1424 rematado polos ditos «capítulos», inda que se non conserve— que nos permita afirmar que antes do 1373 incorporáranse xa os ditos «Capítulos do rei Pedro» no LCM; tan pouco teremos, teño pra min, endexamáis a posibilidade de determinar-lo intre esauto no que os ditos «Capítulos do rei Pedro» incorporáronse nun manuscrito do LCM, pois este feito non semella ter o seu orixe nun mandato rexio, mais nos mandados daquelas persoas que encargaba-na feitura dun manuscrito; pro podemos afirmar unha cousa: no xiro do Consulado de Barcelona mandouse que no 1373 metérase dentro do «Libro do Consulado de Barcelona»

268. Vid. a edición do Ferrando p 221.

dous pautos de dita data; dous manuscritos vencellados a Barcelona, un dos cales era unha redacción oficial, pra o Pardessus, do Consulado de Barcelona, teñen despóis das «Ordeanzas do corso» os dous ditos pautos e, asomade, os «Capítulos do rei Pedro». Quere esto dir, a meu ver, que ó menos oficialmente os «Capítulos do rei Pedro» non puideron axuntarse no «Libro do Consulado da mar de Barcelona» denantes do 1373.

Tendo en conta todos estos feitos teño pra min que afermar que en Valencia dende o 1350-1358 existía unha redacción —a redacción beta— que pechábase cos «Capítulos do rei Pedro» é unha afirmación que non ten apoio algún.

O problema fundamental destas dúas redaccións non abrochan destas adicións, xa que a meu ver mentras se non faga un *stemma* dos manuscritos, prescindindo de levar a cabo neles unha selección arbitraria do contido e inútil perde-lo tempo nestas discusións. O problema fundamental atópase na identificación desas «Costumes da mar» e desas «Ordeanzas do corso», que agora amosan unhas características propias, que atópa-no seu fundamento principalmente no ms. V e nas «Costums de Tortosa». Pro denantes de arriscarme neste lerio, quixera fechar esta parte cunhas novas refreusións.

5. Concrusión

Pra pechar este apartado resumiréis as consecuencias que veñen fora de aferma-la existencia, como faino o García, de dúas redaccións —beta e gamma— xermoladas dunha máis antiga: a redacción alfa dous.

No 1332 habería en Valencia unha compilación —alfa dous— formada po-las «Costumes primeiras da mar», po-las «Costumes segundas da mar», po-las «Ordeanzas do corso» e po-lo «Usos primeiros da mar», que atopábanse neste orden dentro da compilación. Po-las mesmas datas habería tamén no consulado de Valencia un «Orden xudiciario» escrito, inda que no-no coecemos. No ano 1343 estes dous textos tiveron que enviarse a Mallorca e no período 1343-1345 fíxose unha nova compilación, a redacción gamma, que tería esta composición: «orden xudiciario de Valencia», «costumes da mar», onde, despóis da reordeación feita, mesturaronse as «Costumes da mar primeiras e segundas» e os «usos da mar primeiros»,

pro tamen os segundos, que, non respeitando os principios direutivos da formacións das recopilacións do LCM, non atopáronse endexamáis despois das «Ordeanzas do corso»²⁶⁹.

Eu non sei se pra o García nese intre, isto é no 1343-1345, foi cando as «ordeanzas do corso» recuperaron ou conseguiron por vez primeira a súa propia individualidades, que atópase testemuñada, agás o ms. V, na restante tradición manuscrita e na tradición editorial coas dudas ditas.

Dacordo con esta afirmación do García desta redacción gamma agromarónnos mss. D e L, os dous mallorquís, e o derradeiro o «Libro de capítulos do consulado de Mallorca». Pois ben, temos que aceptar que se a redacción gamma existiu e deu lugar o nacemento destes dous manuscritos, os seus autores correxíronna redacción: dun lado —e isto ben confirmado polo traslado do 1349— os «capítulos das sportades» atopábanse no «Orden xudiciario de Valencia», pro no ms. L é o capítulo primeiro das «Costumes da mar»; doutro lado, é evidente que nas «Ordeanzas do corso» o ms. L ten unha ordeación dos derradeiros capítulos que nin atópase no ms. V nin nos outros manuscritos —que conozo— da chamada polo García redacción gamma. Eu limítome a suliñar este feito e abonda dir que os outros manuscritos parecen te-lo mesmo orden que atópase no ms. V, pro no ms. V mancan algú dos capítulos derradeiros en todo ou en parte [vid. m 330 (cont.), m 334] e atópanse noutro orden os m 330-333 = V 182-186. Deixo a un lado o problema dos «Capítulos do rei Pedro», xa que eiquí non podese chegar a conclusións sobor do momento no que incorporáronse ó manuscrito L.

Outro tanto fixo o redactor do ms. D e neste sentido, dado o carauter deste manuscrito, teríamos que dir do autor do/s manuscrito/s empregado/s polo copista do ms. D: dun lado temos que o capítulo das «sportades» ou formaba parte dos «Capítulos do rei Pedro» (Moliné) ou tiña unha posición independente (Cuadrado), pro de toda-las maneiras neste manuscrito atopábase un novo elemento, os «Capítulos do rei Pedro», que atópanse despois do «Orden xudiciario» e diante ou dos capítulos das «sportades» ou das «Costumes da mar». E pra as «Ordeanzas do corso» léase o xa dito.

Pra o García xa sabemos que estos «Capítulos do rei Pedro» incorporáronse en Barcelona na compilación gamma e que a imita-

269. Vid supra p 123 ss.

ción dos manuscritos barceloneses incorporarónse posteriormente nos manuscritos dos consulados de Valencia e Mallorca. Agora ben, estes manuscritos barceloneses, que serviron pra que os mallarqués e os valenciás compretara-no LCM ¿tiñan unha compilación ou tiñan samente algun testo dos que hoxe atópanse no LCM?

Deixo a un lado de novo o ms. L, poi-las hipótesis terían que sere diferentes se a incrusión dos «Capítulos do rei Pedro» ou é orixinaria ou é secundaria. Agora ben, ¿cómo espricase o posto dos mesmos no ms. D? É craro que tanto o ms. D —po-lo posto dos «Capítulos do rei Pedro»— coma o ms. L —po-lo posto dos capítulos das «sportades» e po-lo orden das «ordeanzas do corso»— teñen unhas características propias. ¿De onde veñen, se o que xira é unha compilación? ¿Esta compilación cópiase de maneira selectiva? Isto é, ¿quén copia unha compilación copia fielmente algús dos textos e modifica outros? Se isto é así, é evidente que algús capítulos da presunta redacción gamma puideran non ser recollidos nos manuscritos o que espricaría que o m 87 atópese samente nas ediciós e ó parecer no ms. N, inda que o Pardessus, máis esauto, precisóu que «ce chapitre avoit été omis dans le manuscrit où il a été ajouté en marge d'une main plus récente, probablement après la confection de la table des rubriques, dans laquelle il n'est point indiqué»²⁷⁰. Deixo a un lado este problema, que probablemente tería que resolverse decindo que o m 87 non ten unha tradición manuscrita, pra voltar sobor dos feitos apuntados. ¿Por qué o ms. V é o úneco onde non sucederon estas cousas? Pro hai algo máis e con esto voltamos ó ms. V.

O ms. N é, ó parecer, o úneco dos manuscritos conservados que te-no m 87, inda que seña unha achega, pro tamén é o úneco manuscrito da familia chamada po-lo García gamma que tamen te-no cronicón das confirmaciós. Se un mira o *stemma* do García é evidente que este feito non ten unha espricación, ó menos se un afígúrase unha compilación que xira po-lo Mediterráneo; se o manuscrito N é tamén un manuscrito vencellado a redacción gamma e ademáis de maneira direuta non espricase a presenza do cronicón. É certo que sempre pódense atopar espricación. Pro non é ésto o que discútese: o García límitase a dir que os mss. L, D e F teñe-no

---

270. PARDESSUS II 87 n. 2

seu orixe na famosa redacción gamma, mais pra poder manter esa afirmación hai que concruir que ningún destes manuscritos pode refrexar fielmente o orden da redacción gamma. Deixo a un lado o problema da individualidade das «ordeanzas do corso» e limítome a suliñar que a súa estrutura é diferente. Neste sentido, xa que entre o 1343-45, data da presunta redacción gamma, e o 1385 data do ms. L corren coarenta anos, teño pra min que é máis lóxico pensar que foi nese ano cando o consulado de Mallorca recolléu o seu dereito nun manuscrito, nacendo así o libro dos capítulos do consulado da mar de Mallorca —o que non quere dir que non puidera habere xa outro máis antigo—, pra o que recolléu dun lado as costumes da mar, doutro as ordeanzas do corso, doutro o orden xudiciario, que enviaran xa no 1349 a Barcelona e, probablemente, doutro os «capítulos do rei Pedro» e algús privilexios propios, facendo algunha pequena corrección nos textos que podían correxirse. Eu suliño este feito, xa que quero eiquí suliñar coma xurdiron estas compilacións propias dos diferentes consulados. É certo que no 1373, ó parecer, xa Barcelona tiña o seu «Libro do consulado da mar», po-lo que tamen pódese pensar que o tivera Mallorca denantes do 1385, pro tamen sabemos que o contido destes libros pode variar. Neste sentido eu incrínome a pensar que o ms. L é o primeiro testemuño dun libro do consulado da mar do consulado de Mallorca, onde atópanse recollidos os textos xa conocidos, e suliño este feito, xa que desta maneira podese pensar que non é o ms. L o primeiro libro que tivo o consulado de Mallorca, inda que si o primeiro libro onde recolléronse os textos ditos.

Lembraréi que foi o que fíxose en Valencia nos primeiros anos do século xv: pra recoller no libro —pra manter a denominación do manuscrito— os «Capítulos do rei Pedro» non acodiron a unha compilación barcelonesa do LCM, pois copiaron-nos dun traslado do privilexio do Rei Pedro. E ademáis axuntóuse ó remate destes capítulos o cronicón das compilacións «de les Costumes de la mar», unha fórmula moi ambigua, pois neste manuscrito na táboa fálase de «Aci comensen les bones costumes els bons usatges de la mar» e de «Costumes de Mar de Barchinona» e no corpo do libro na súa respectiva seución dise: «Aci començen les bones costumes e els bons usatges de la mar» —epigrafe do V 1— e «Costumes de mar de Barchinona» —título xeneral da seución—. Agora ben, se este

cronicón naceu en Valencia —e eu teño moitas dudas— e atópase despóis dos «Capítulos do rei Pedro» non é doado espricar que tamén atópese nun manuscrito da presunta redacción gamma que no-no tiña —nin tampouco orixinariamente os «Capítulos do rei Pedro»— e que ademáis atópese no posto no que atópase²⁷¹, se nestes intres vai e ven xa po-lo Mediterráneo unha compilación tipo.

V. A FORMACIÓU DAS COSTUMES DA MAR

1. *O ms. V e os diferentes fatos de capítulos que compoñe-no*

O García di-nos que o núcleo fundamental das «costumes da mar» —«costumes primeiras da mar», «costumes segundas da mar», «ordeanzas do corso» e «usos primeiros da mar»— atópanse no ms. V tal como atopábase na redacción beta e o autor desta derradeira redacción non introduxo modificacións algunhas no orden que o dito núcleo tiña na redacción alfa dous e xa esta refrexaba a redacción alfa unha coa úneca diferenza de axunta-lo remate desta alfa unha os capítulos dos «usos primeiros da mar». Temos así un texto que logrou manterse intauto sin modificacións dende o ano 1283, cando a redacción alfa un recibéuse en Valencia, co úneco arrequeamento dos «usos primeiros da mar» no 1332, que é cando o García po-no nacemento da alfa dous, ate hoxe, pois o ms. V e ó solo testemuño que chegou hastra nosoutros da redacción beta e po-lo tanto conservóu-nos o texto ate hoxe no seu tenor orixinario que viña na súa primeira parte dende o 1283 e na parte derradeira —aquela dos usos da mar primeiros— dende o 1332.

O ms. V ten un texto —e dora en diante falarei solo do núcleo fundamental (costumes primeiras, costumes segundas, ordeanzas do corso, usos da mar primeiros)— onde os diferentes fatos de normas teñen un posto propio dentro do mesmo, po-lo que é doado face-lo xebre entre as «Costumes primeiras» as «costumes segundas», as «Ordeanzas do corso» e os «usos primeiros da mar».

Como xa neste ms. V e po-lo tanto na redacción alfa dous no fato das «Costumes primeiras» atópanse capítulos do fato das «Costumes segundas», dende a redacción alfa un, xa que a redacción alfa dous o úneco que fixo foi achegar no remate do seu modelo

---

271 Vid supra p. 50-51

os «usos da mar (primeiros)»²⁷², pra confermar e correxi-los resultados achados co criterio topolóxico, o García acode o criterio estilístico²⁷³.

Ademáis coma os capítulos dos «Usos da mar» finaron tamen por atopar acomodo dentro das «Costumes da mar» na redacción gamma, pódense descubrir nela, pois teñen tamén unha cláusula estilística propia²⁷⁴. Esta cláusula non tería maior interés, poi-lo criterio topolóxico servería pra identifica-los capítulos dos «usos da mar», pro debe terse en conta que na redacción gamma atópanse capítulos dos «usos da mar» —os chamados po-lo García «usos da mar segundos»—, que se non atopan na redacción beta, po-lo que sólo poden identificarse cos criterios estilísticos. Agora ben, quixera xa adiantar que o García semella respecta-lo criterio estilístico, pro no fondo a identificación, coma veremos, dos capítulos do fato dos «usos da mar segundos» se non fai po-la presenza nos mesmos de dita cláusula, pois non todo-los ditos capítulos teñe-na, mais po-la sua ausencia do fato dos «usos primeiros da mar» no ms. V.

Este criterio estilístico, complementario, ten, a meu ver, unha falla: non todo-los capítulos das «costumes segundas» e dos «usos da mar» teñe-na cláusula estilística propia, po-lo que, cando o criterio topolóxico non pode empregarse, entón o criterio estilístico non é dabondo. Dito con outras palabras, dende o punto de vista do García, pode suceder que nas «Costumes primeiras» —na redacción beta— atópense capítulos das «Costumes segundas» que se non poden identificar, ó non te-la sua cláusula estilística e na redacción gamma pódense atopar capítulos dos usos segundos, que se non poden identificar po-las mesmas razóns. E eiquí entra en xogo a función lexitimadora do pseudocriterio topolóxico: todo-los capítulos que atópanse no fato das «costumes primeiras» son das mesmas, cando neles se non atope a dita cláusula, e todo-los capítulos

---

272. GARCÍA 177.

273. A cláusula: «E fon fet perço aquest capitol», seguida po-la *ratio legis* (GARCÍA 169, 190, 195. Cf 187) é a cláusula que servelle pra identifica-los capítulos das «Costumes segundas da mar» que atópanse dentro das «Costumes da mar primeiras».

274. «E per les raons dessús dites fo fet aquest capitol» é a cláusula (GARCÍA 205)

que atópanse no fato das «Costumes segundas da mar» son deste fato, inda que non teña-na cláusula e todo-los capítulos do fato dos «usos primeiros da mar» son deste fato, inda que non teña-na cláusula estilística e, pra rematar, todo-los capítulos do fato dos «usos segundos da mar» son do dito fato, inda que non teña-na cláusula, pois se non atópan no ms. V.

2. O ms. V e os outros manuscritos

Po-lo xa dito sabemos cal é a maneira de traballar do García. Se o ms. V ten certas peculiaridades que se non atopan no testo da edición do Colon —emprego este testo pra aludi-los outros manuscritos, xa que é o que fai o García, a meu ver non moi lexitimamente—, entón, dado que o ms. V é xarado a redacción beta e ésta a redacción alfa dous e esta, na sua meirande parte, coa esceución dos «usos primeiros da mar», a redacción alfa un, ten que dirse que estas características da redacción beta non pasaron a redacción gamma ó copiar esta a redacción alfa dous; ó revés, cando nos manuscritos que testemuña-na redacción gamma atópase un capítulo que se non atopa no ms. V, entón ese capítulo é unha novedá da redacción gamma, introducida po-lo redautor da mesma, ó ser un capítulo daquel fato chamado po-lo García «usos segundos da mar».

Eu falo, coma xa dixen, da edición do Colon, xa que o García fai a comparanza da redacción beta e da redacción gamma, pro en realidá faina do ms. V e do testo *m* na edición do Colon, esto é, o testo da vulgata do LCM²⁷⁵.

Quero correxir neste intre unha afirmación da miña segunda recensión. Cando neste cadro de comparanzas o García di: «24 no hi es»²⁷⁶ non quere afirmar, como eu afiguréime, que o V 24 se non atopa na redacción gamma, non; o que quere dir o García e que no ms. V se non atopa o dito capítulo, pois brinca do V 23 ó V 25. Agora cando o García²⁷⁷ afirma que na redacción beta manca, entre outros, o m 87 esconde o grave problema xa dito: ó parecer atópase solo o dito m 87 nas edicións —inda que nadia seguro podo dir da tradución italiana manuscrita—, pois no ms. N é unha achega sero-

275. GARCÍA 171 ss.

276. GARCÍA 171.

277. GARCÍA 173

dia, quizaves —no-no sei nin podo sabe-lo— xunguida as edicións, inda que coído que o mesmo ten un craro antecedente nas mesmas «Costumes da mar», que pode chegar hastra a redución das «Costumes da mar» que atópase nas «Costums de Tortosa»²⁷⁸.

Con esta afirmación quero suliñar a simplificación feita polo García ó emprega-la edición do Colon. Non matino que seña necesario recolle-los poucos datos que teño e que quedaron xa ditos ó falar dos manuscritos, pro deles é evidente que o número de capítulos non é o mesmo nin en todo-los textos nin en todo-los manuscritos.

E certo que o García aferma que as diferencias de ordeación dos capítulos nos manuscritos da forma gamma son poucas²⁷⁹ pro unha vez máis o García límitase os catro manuscritos empregados pra sua construción, poi-las ditas afirmacións non poden ser válidas pra todo-los manuscritos da familia gamma, poi-lo mesmo García reconece que «els altres manuscrites que posseim per ara, segueixen també la forma gamma. Fins i tot el C, que és el més singular, n'es una recensió parcial ja tardana en capítols relatius als mariners»²⁸⁰.

Como dixen non voume deter en recoller eiquí outras diferencias, que quedaron xa rexistrada, pois face-lo levaría máis traballo que froitos daría, xa que por exemplo os datos do Moliné e os do Quadrado sobor do ms. D non sempre cadran. Por iso mesmo, direi que a enumeración do García nin é válida pra todo-los manuscritos nin taupouco é válida pra os manuscritos que menciona. Remítome eiquí a edición das «Ordeanzas do curso» e inda máis concretamente os derradeiros capítulos: ni-no manuscrito L te-no mesmo orden que atópase ó parecer nos outros manuscritos ni-no ms. V, cunha ordeación propia dos capítulos, inda que máis veciña da dos outros manuscritos que da do ms. L, ten todo-los capítulos.

278. Vid infra p 211-212

279. GARCÍA 174 n. 63: «Les del ms. D són comprovables a QUADRADO, J. M., *Privilegios y franquicias de Mallorca*, 47-55. Són també les mateixes dels mmss. L i F: desdoblament en dos de cadascun dels capítols m 80, 86, 93, i 101, absència del m 87, reunió en un sol capítol dels m 127 i 128, ordenació dels m 166-168 per l'ordre m 167, 168, 166 i dels m 221 i 222 per l'ordre m 222, 221. El ms. V també les conté, bo i afegint al m 86 el m 88. Són, doncs, gairebé idèntiques a totes dues formes.»

280. GARCÍA 163.

3. *Os coadros do García*

Denantes de comenazar quero facer unha decraración xeneral, pra evitar trabucaciós. Eu sei moi ben o traballo que leva face-lo cotexo dos capítulos dun testo e estabrece-las equivalencias e tamen conozo moi ben o sentimento de impotencia que abrocha nun, cando as erratas botan a perde-lo traballo de anos. Quero por eso precisar que eu non quero eiquí correxi-lo traballo do García, mais si o testo impreso do mesmo, pois coido que hai nel algunhas erratas. Vou dar un exemplo que ó meu parecer e craro: no coadro do ms. V danse os capítulos do mesmo po-lo orden que atópanse neste manuscrito; pois ben os cap. V 228-229 atópanse no coadro despóis do cap. V 238 e diante do cap. V 239²⁸¹.

Eu quixera que estas miñas correuciós puideran pubricarse sin novas erratas pra evitar novos lerios. Xa se sabe que, da sempre, na historia do dereito —lémbrense as queixas do Mayans— houbo pantasma oficialmente xeniales que «cobdiciosos aparecer sauios en los uellos de las gentes» pubricaban e pubrican vagorosos e repinicados traballos costruidos no aire e co apoio dunha leutura das solapas dos libros no millor dos casos. As veces un destes pantasma, nun intre de xenialidade, anuncia unha nova alborada —fai pouco tivemos unha— na historia do dereito: a descuberta de novos manuscritos non imaxinados nos arquivos arrombará con todo o feito ate aquel intre e permeterá a costrución dunha nova historia, da historia verdadeira non fallaría máis!, pro cando comenzan estes alumiñados a publica-las suas descubertas, o que descubren e a sua propia ñorancia, xa que as suas aportaciós son xa vellas denantes de nacer e samente pódense dar coma novedás, porque os seus autores ou non conoce-no que os outros escribiron ou fan coma se non conocera-no escrito po-los outros.

E digo esto, pois agora, ó parecer, un dos méritos que pódense invocar nos concursos pra chegare a sere profesor numerario é o de saber aproveitarse dos traballos alleos; non pódese dir que seña esta unha novedá e tampouco é unha novedá que nin siquera saiban estos langrás copiar ben o que outros escribiron e deste

---

281. GARCÍA 173. Véxase por ex. as relacións que fai dos capítulos dos usos da mar segundos na p 173, 176 e 205

xeito rematan por consagra-las erratas, xa que son os sabios oficiais; pode un atopar así que unha errata dun seu traballo convirteuna un destes lacazás en verdade oficial e que o seu degaro por correxi-la sua errata convirteuna, no millor dos casos, nunha nova datación. E non falo por falar, xa que o conto sucedéume a min e inda teño que agradecerlle a este bulideiro o seu agarimo, pois recolleu coma unha miña nova datación o que non era máis que a correución dunha errata.

Estos vellos vezos tiñan, no seu orixe recente, a sua razón de sere nos dous meirandes males das vellas oposicións: o poder mangonea-los memebros dos tribunales dun lado e a irresponsabilidade de quénes exercían lixeiramente o seu oficio de membro dun tribunal, pois xuzgaban, pro se non facían responsabres dos seus xuicios, poi-lo sere sagredos, podían cambea-los dacordo co vento que tiraba. E como agora o vento é outro pro non sempre tira doutro lado, estos dous males mantéñense con todos seus acios e inda máis, pois agora é o mesmo candidato «in pectore» quen tras albiscar ben albiscada a situación elixe dous membros do tribunal e bótase ás costas o traballo de chama-los pra anunciarlles a boa nova e a irresponsabilidade é meirande, ben deitar que agora pode ser xustificada po-la autoridade competente. E coma estos males, ó parecer, oficialmente non son males, senón bés, que teñen que coidarse coma a fror máis preciosa do noso xardin da ciencia, eu non quixera que trabucaranse as miñas afermacións; eu non quero loitar contra o grandioso camiñar da historia cara ó progreso, eu quero sinxelamente loitar contra as erratas pra non encher de trabucacións a historia do dereito. Voltemos, po-lo tanto, as cousas serias, ó traballo do García.

Tomando coma base o coadro primeiro do García, onde atópanse os diferentes fatos de capítulos na forma beta, na realidade no ms. V²⁸², vou aseñar escrusivamente as correucións que deben facerse, dacordo cos criterios do García. Téñase en conta que algunhas das erratas parecen atopa-lo seu orixe no feito de que o García non dispuxo da edición do Colon na sua redacción definitiva. Neste sentido naqueles casos nos que no ms. L atópanse dous epigrafes nun capítulo, que non foi bisado po-lo Colon, eu distinguirei coas letras *a* e *b*, coma xa dixen, as diferentes partes, así por

---

282. GARCÍA 171-173.

exemplo no m 49, onde hai dous epígrafes: a primeira parte será o m 49a e a segunda o m 49b. Tendo en conta estos datos farei as correucións e aclaracións oportunas:

- V 5 = m 49b.
- V 33 = m 86 bis e 88a.
- V 34 = m 88b.
- V 40 = m 80 bis.
- V 41 = m 95-99.
- V 43 = m 101 bis.
- V 49 = m 106-107.
- V 52 = m 110.
- V 55 = m 113a.
- V 56 = m 113b.
- V 57 = m 114-115.
- V 58 = m 116.
- V 69 = m 127-128.
- V 225 = m 49a.

Desto xeito pódese xa resolver algunhas dudas da miña recensión: ¿onde atopábanse os cap. m 106, 107, 116 e 128 no ms V? Non atopábanse no coadro do García, pro atopábanse no fato das costumes primeiras no manuscrito V.

Ademáis dacordo co criterio das cláusulas estilísticas o V 25 = m 74 teríase que poñer no fato das «Costumes da mar segundas», da mesma maneira que o V 80 = m 140 e, probablemente o V 63 = m 121. De remate direi que na relación dos capítulos dos «usos segundos da mar» que atópanse en *m* e mancan no ms. V debe axustarse o m 286. Pra a identificación dos capítulos do fato das costumes segundas e dos «usos segundos» vexase o que direi máis adiante²⁸³.

Como xa dixen o feito de mencionar o García en postos diferentes as mesmas cousas leva consigo que as erratas medren; polo tanto eu limitareime eiquí, despóis de face-las correucións ditas, a sulñar que o coadro máis correuto, dende o prantexamento do García, e aquel onde o García ofrece o posto dos fatos das «Costumes da mar primeiras e segundas», dos «usos da mar» e das «ordean-

---

283. Vid. infra.

zas do curso» na redacción gamma, este é na edición do Colon^{283 bis}, inda que tense que facer tamén algunha correución.

Neste coadro o m 48 atópase no fato das «Costumes segundas», cando o García divideuno entre as «Costumes primeiras» e as «Costumes segundas»²⁸⁴; o m 49 atópase no fato dos «Usos da mar», cando o García di que o m 49a = V 225 atópase nos ditos «usos da mar» (primeiros), pro o 49b = V 5 atópase nas «Costumes primeiras da mar»²⁸⁵. A perfeución deste cuadro esprica que millorense certos silencios que atopábanse no coadro onde facíase a comparanza entre a redacción beta e a redacción gamma, isto é, entre o ms. V e a edición do Colon²⁸⁶. De remate direi que as colunas das «Costumes da mar segundas» e «usos da mar» son correutas en certo sentido, pro noutro son incorreutas, xa que se o García fora fiel a presenza das cláusulas estilísticas e a certas afirmacións os m 298, 304, (311)-328 e 329 teríanse que atopar na columna das «Costumes da mar segundas» e o m 334 na columna dos usos e, concretamente, dos «usos da mar segundos»²⁸⁷.

4. *A identificación dos diferentes fatos*

Xa sabemos que son dous os criterios utilizados pra identificarlos diferentes fatos. Neste sentido temo-lo criterio topolóxico e o criterio estilístico. Agora ben, dende o principio quero precisa-lo seu valor.

Xa o Pardessus decatárase de que as «Costumes da mar» —o consulado como decía o Pardessus— tal como chegou ate nosoutros non é unha obra feita dunha sola vez. Atópanse nas «Costumes da

283 bis. GARCÍA 174-175.

284. Vid. GARCÍA 171.

285. Vid. GARCÍA 171.

286. Correutamente poñéanse os m 106-107, 116 e 128 dentro das «Costumes primeiras, pois sobor dos mesmos gardabase silencio nas equiparacións co ms. V (vid. GARCÍA 171 ss e 174).

287. GARCÍA 204-205: «Per una part, el capitols que el componen, a la forma beta són darrera del nucli α , de manera que formen un conjunt unitari. Només hi ha l'excepció dels capitols m 68, 179, 254, 291, 292, 294, 295, 297 i 334, que no són a la dita forma, i en canvi, són a la gamma. Per això denominem u_1 el conjunt de capitols d'aquest nucli, que són a totes dues formes, i u_2 aquests nou capitols, que són a la gamma però no pas a la Beta.» Eiqui manca o m 87, asegnado nas p. 173 e 176 e tampuco atópase o m 286.

mar» capítulos que proveñen dunha redacción primitiva e outros que desenrodela-nos. O Pardessus chega a afirmar que cando un lê a derradeira parte das «Costumes da mar», ó partir do m 243, te-na impresión de atoparse diante dunha obra nova, que respeta na sustancia e a voltas cos mesmos términos as disposicións recollidas nos capítulos primeiros²⁸⁸.

Esta afirmación levóume a refreusionar sobor da división establecida po-lo García con base no ms. V. Se un mira o esquema feito po-lo García, pode ver que as «ordeanzas do corso» é o texto que serve pra diferenciar craramente as dúas partes do manuscrito, onde atópanse o que o García chama as «costumes da mar» e os «usos da mar»²⁸⁹.

As «Ordeanzas do corso» é un texto que mante-na sua propia individualidade na meirande parte da tradición manuscrita e editorial, coas dudas xa ditas; o ms. V é un daqueles onde o xebre non é craro, xa que as «Ordeanzas do corso» non comenzan coma noutros manuscritos co epígrafe: «Asi parlem de les naus armades et de les galeas...» (m 298), poi-lo V 173 = m 298 di: «Capitol com deuen jurar l'almirall e el capitani e els armadors», inda que o V 187 = m 306 teña o epígrafe: «Aci començen les costumes de cos». Tense que precisar que diante do m 306 = V 187 no manuscrito valenciano atópanse os V 182-186 que cadran cos m 330-333.

É evidente que a individualidade das «Ordeanzas do corso» é o que permite face-la división do texto que atópase no ms. V. Este feito —nos conocemo-las «Ordeanzas do corso» coma un texto autónomo, conservado nunha compilación— esprica que seña doado xibra-los dous fatos de capítulos: os anteriores e os posteriores ás «Ordeanzas do corso», pro teño pra min que eiquí non atópase un criterio topolóxico; inda máis, o García acocha o problema que deixei recollido, que nace do feito de afirmar que o ms. V e xarado a redacción beta e ésta a sua volta é xarada a redacción alfa dous. Non é licito, parecemo a min, utiliza-la redacción gamma, onde as «Ordeanzas do corso» teñen unha crara individualidade, pra fixar onde comenza-nas «Ordeanzas do corso» e remata-nas «Costumes segundas da mar». E coido que a decisión e inda máis arbitraria, po-lo feito de que dos m 298, 304, (311)-328 e 329, coma reconece o

288. PARDESSUS V 18.

289. GARCÍA 171-173.

propio García²⁹⁰, onde atópase a cláusula estilística propia das «Costumes da mar primeiras» os dous primeiros cadran cos V 173 e 179, isto é, dous capítulos que atópanse entre aqueles capítulos, sin título propio, postos diante do V 187.

¿Cal é o criterio que permite o García xibra-los capítulos do fato das «Costumes da mar primeiras» dos capítulos do fato das «Costumes da mar segundas»? Eu non conozo o ms. V, pro o Josep M.ª Gay miróu por min a reprodución fotomecánica e non atopóu nos capítulos V 116-V 117, onde o García po-no remate das «Costumes da mar primeiras» —V 116— e o comenzo das «Costumes da mar segundas» —V 117— cousa algunha que permita poñer un linde. E a edición do manuscrito conferma este feito. O epígrafe do V 117 = m 183: «Item. Senyor de nau que.. » inda fai pensar ó revés.

O derradeiro capítulo deste fato das «Costumes da mar segundas» e o V 172 = m 231, pro o V 171 = m 252 recolle o número máis alto das equivalencias coa redución gamma o que atopa refrexo no feito que, despois das «ordeanzas do corso» o primeiro capítulo do fato dos «usos primeiros da mar» e o V 194 = m 253.

Cómo pódese ve-la diferencia entre o m 243 do Pardessus e o m 253 non é moi grande. Agora ben, das razóns po-las que pódese diferenciar topolóxicamente as «Costumes segundas» e as «Ordeanzas do corso» xa falamos. E tampouco hai que deterse de vagar no derradeiro xebre: úneca razón que permite face-lo é o feito de conocer onde remata-nas «Ordeanzas do corso».

O mesmo García reconece que nas «Costumes da mar primeiras» atópanse mesturados capítulos das «Costumes da mar segundas», que poden identificarse po-las cláusulas estilísticas. Isto leva-nos o lorio das mesmas, mais este feito, suliña, a meu ver, que o criterio topolóxico é un falso criterio, inda que de grande comodidá: a identificación das «Costumes da mar primeiras» e das «Costumes da mar segundas» faise dacordo coa presenza da cláusula; agora ben, coma non todo-los capítulos das «Costumes da mar segundas» teñe-na dita cláusula, este feito fai entrar en funcionamento o pseudo criterio topolóxico, pois todo-los capítulos que atópanse nos primeiros 116 capítulos, que non teñe-na cláusula dita, teñen que sere

290. GARCÍA 190-191 e 195-196, que non recolle o m 328, onde tamén atópase a clausula, que é no ms. V 192, onde atopanse os m 311-328.

das «Costumes da mar primeiras» e todo-los capítulos que atópanse dende o V 117 ate o comenzo das «Ordeanzas do curso» teñen que sere das «Costumes da mar segundas», teñan ou non teña-na cláusula. A debilidade desta decisión atópase no feito de que nesta parte atópanse capítulos si-na cláusula, po-lo que si mesturáronse os capítulos do fato das «costumes da mar primeiras» e capítulos do fato das «Costumes da mar segundas» o criterio topolóxico non permite identifica-los, pro tampouco sempre o criterio estilístico. Por iso mesmo falo dun pseudocriterio topolóxico, pois non é máis que un *deus ex machina* pra resolve-los problemas aseñados, dende o intre que no manuscrito non hai unha verdadeira diferenca chamemoslle topolóxica entre os diferentes capítulos.

As cláusulas estilísticas —na medida que poidan servir pra identificar no-no autor do capítulo, mai-lo autor da sua redacción actual— pódenos servir pra identifica-lo intre da redacción, pro no-no fato ó que pertenece; a proba máis crara desto so-nos mencionados capítulos, que atópanse hoxe nas «Ordeanzas do curso»; se reconecemos que os mesmos, por tere unha cláusula estilística propia das «Costumes da mar segundas» pertencen o fato das mesmas, teremos que reconocer que as «Ordeanzas do curso» non permite-na división nos fatos ditos, xa que tendo en conta que na parte reconecida coma propia das «costumes da mar segundas» todos aqueles capítulos que nela atópanse, inda que non teñen cláusula son das «Costumes da mar segundas», teríamos que rematar que toda-las «Ordeanzas do curso», ó menos ate o V 187, pertence-nas «Costumes da mar segundas»; agora ben, se reconecemos que a dita cláusula non serve pra identifica-los coma propios das «Costumes da mar segundas», entón teríamos que dir outro tanto daqueles que atópanse entre as chamadas «Costumes da mar primeiras».

E os mesmos argumentos pódense empregar pra o fato dos «usos da mar», onde o pseudocriterio topolóxico serve pra lexitimar aqueles capítulos que non teñe-na cláusula estilística propia dos «usos da mar» e inda pra lexitimar aqueles capítulos que atopándose neste fato derradeiro teñe-na cláusula estilística das «Costumes da mar segundas».

Resumindo: o criterio topolóxico non existe, xa que non xustificouse; a presenza das «Ordeanzas do curso» e o que permite diferencia-lo manuscrito nos fatos ditos. O criterios estilístico pode

tere un valor, pro, coma veremos, ten que afinarse e precisarse. Ademáis teño pra min que confúndense duas cousas diferentes: o momento no que nace unha norma xurídica e o momento no que nesa norma xurídica aganza a súa redacción definitiva; as cláusulas estilísticas poden servire pra identifica-lo momento da redacción, non pra identifica-lo momento do nacemento dunha norma xurídica. É importante ter en conta que todo-los manuscritos ofrecen na súa redacción un texto fixo, inda que poidan ofrecer diferencias na ordeaciós dos capítulos e no número dos capítulos. Dito con outras palabras, hai diferencias entre a redacción das «Costumes da mar» que atópanse nas «Costums de Tortosa» e entre a redacción que atópase na chamada po-lo García redacción gamma; as diferencias de redacción entre o texto do ms. V e o texto dos manuscritos da chamada redacción gamma e doutro carauter, a meu ver, inda que seña-nos lingüistas quenenes teñen que falar. Agora ben, se o ms. V e xarado a redacción beta feita no período 1350-1358 e ésta e xarada a redacción alfa dous, que existe xa no 1332 e esta a súa volta é xarada a redacción alfa un, pois foi ésta a que mesturou as «Costumes primeiras e segundas da mar», poi-lo que fixo a redacción alfa dous foi axuntar ó cabo da redacción alfa un un novo fato de capítulos, os «usos primeiros da mar», teríamos que rematar que a redacción do ms. V, ó menos nos primeiros tres fatos —«Costumes primeiras da mar», «Costumes segundas da mar» e «Ordeanzas do curso»— ven do 1283, cando chegou a Valencia a redacción alfa un. Deixo ós lingüistas o dir se o texto que atópase nas «Costums de Tortosa» do 1272 é ou non coetáneo do texto que atópase no ms. V e se o texto da parte primeira do ms. V é ou non coetáneo do ofrecido po-los derradeiros capítulos, os «usos da mar» e, de remate, se o texto do ms. V é ou non coetáneo do texto do ms. L ou de calquer outro manuscrito.

E pra rematar inda temo-lo problema do fato dos «usos da mar segundos»: pra o García todos aqueles capítulos que se non atopan no ms. V, son novedás da redacción gamma e pertence-no fato dos «usos da mar segundos», inda que teña-na cláusula estilística propia dos «usos da mar primeiros». O mesmo García reconece, ó menos ó falar das «Costumes da mar segundas»²⁹¹. que a cláusula

---

291. GARCÍA 169-170

estilística supón que os capítulos que teñe-na pertencen ó mesmo intre redacional; se aplicamos esta afirmación os capítulos dos «usos da mar» teríamos que reconocer que us e outros —primeiros e segundos— naceron ou por mellor dir adquiriron a súa redacción actual no mesmo intre, pro entón o ms. V non pode sere xarado o seu modelo, pois tivo que prescindir dos capítulos que hoxe atópanse no LCM. E de remate deste feito de novos capítulos ofrecidos po-la hipotética redacción gamma é o m 334, o que remata hoxe as «Ordeanzas do corso». O García unhas veces di que o m 334 é do feito dos «Usos da mar segundos» e outras veces que é do feito das «Ordeanzas do corso»²⁹². Teño pra min que o que pasa e que se non poden axeita-lo principio topolóxico e o principio estilístico.

E agora si, agora ocupémonos das ditas cláusulas estilísticas.

5. O feito das «Costumes da mar primeiras»

Aplicando o seu pseudoprincipio topolóxico pra o García este primeiro feito é aquel que atópase o principio da sección terceira do ms. V. Agora ben, o problema que presenta este feito é o feito de atoparse mesturados cos capítulos das «Costumes da mar primeiras» algús capítulos das «Costumes da mar segundas», que poden identificarse po-la súa cláusula estilística. Eu sulíño dende o principio que eu faréi —co dito criterio do García— as identificacións dos ditos capítulos dentro do ms. V, cousa que non fixo o García, que empregou o texto da edición do Colon, sin decatarse que as cláusulas estilísticas nin atópanse sempre en todo-los manuscritos nin atópanse sempre nos mesmos postos nin teñen sempre a mesma redacción.

Pra o García²⁹³ o feito das costumes primeiras ocuparían os 116 primeiros capítulos das «Costumes da mar», que atópanse no ms. V. Debe terse en conta que no ms. V brincase do V 23 ó V 25, pois se non atopa nel o cap. 24 e que no coadro do García se non atopamos capítulos V 1-2, nos que atópase arredado o m 46. Pra o García este prólogo atópase xa na redacción alfa unha e naceu coas «Cos-

292. Vid. GARCÍA 174 e 204-205, inda que na mesma paxina, o face-lo elenco dos capítulos dos «usos da mar» que non teñe-na cláusula propia dos mesmos non cita o m 334, pro si o m 179.

293 GARCÍA 171-173.

tumes da mar segundas», inda que se non atope nel —ni-nos dous capítulos do ms. V— cláusula estilística algunha ²⁹⁴.

Prescindindo do prólogo e non contando o capítulo do brinco atoparíamonos po-lo tanto dentro do fato das «Costumes da mar primeiras» cento trece capítulos, dos que teñe-na cláusula con certas variantes según o García doce ²⁹⁵. Agora ben, estos doce capítulos non son-únicos con cláusula pois atópanse outros tres capítulos máis con ela, inda que un deles cunha cláusula estilística propia:

V 25 = m 74: «Aquest capitol fon feyt perçò que.l...».

V 63 = m 121: «E aquest capitol és axi feyt dels peregrins e dels altres homes qui vagen de un loch en altre axi com dessus ès dit».

V 80 = m 140: «Per ço fon fet aquest capitol: que.l...».

E quero eiqui cita-lo V 107 = m 169, recollido tamen po-lo García:

«Segons que en un capítol és escrit dessus, mariner no deu exir de nau sens paraula e sens volentat del senyor de la nau o sens volentat deu nauyer o del scrivà o d'aquell qui romandrà en la nau qui haurà loch de comandament. El capítol qui ja desús ès dit no esclareix ni certifica ja aquella mariner de què ès tengut ni de què no qui sense paraula exirà de nau o de leny.

E per ço que entre los senyors de les naus o dels lenys (s) los mariners que ab ells hiran ni seran, n'i pusquen haver nengun contrast, los nostros antichs ante-çessors esclariren en aquest capitol de mariners qui sens paraula e sens volentat exiran de nau o de leny del senyor o del nauyer o d'aquel qui tendra loch de comandament E fon feyt aquest capítol per ço car molt mariner...»

Coma pode verse a especialidá desta cláusua se non atopa na mesma cláusula, mais nos argumentos pra espricar a aclaración feita po-los antergos.

Dacordo con estos datos deben correxirse seña o coadro do García ²⁹⁶, seña algunhas das suas afirmacións ²⁹⁷, pois deben atoparse na columna segunda, reservada as «Costumes da mar segundas» V 25 = m 74; V 63 = m 121 e V 80 = m 140. Ademáis debe correxirse a

294. GARCÍA 209.

295. Vid. GARCÍA 171-172, 177, 183 (con errata m 56 por m 65), 197 Cf. 169 ss.

296. GARCÍA 171-172.

297. GARCÍA 177, 183, 197.

equivalencia do García de V 41 = m 97-98 en V 41 = m 95-98, pois é arbitrario o xebre feito po-lo García drento do V 41.

Eu digo que o xebre feito po-lo García no V 41 é arbitrario xa que o modelo que permite identifica-los fatos e o ms. V. Neste sentido o V 41 atópase arredado na edición do Colon en cinco capítulos: m 95-99; os tres primeiros —m 95, 96, 97— non teñen cláusulas e son moi breves, po-lo que pra o García —coido eu— teñen que sere do fato das «Costumes primeiras»; o m 98 non ten cláusula estilística, pro o sere daqueles capítulos que teñen interrogaciós, tense que atopar no fato das «Costumes da mar segundas» e o m 99 te-na cláusula «E fo fet per so aquest capitol que.l...». Cando afermo que esta decisión é arbitraria non nego que poida ter razón o García, o que afermo é que a súa decisión non ten fundamento algún nos seus propios principios. E certo que o García aferma que a cláusula atópase no m 98²⁹⁸, pro eu escacharruéi moitas veces o capítulo e no-na atopéi.

Ademáis o importante é o V 41, onde baixo un mesmo capítulo —«De fer git— atópase un feixe de prescriciós sobor do problema de botar po-la borda as mercancias. Se o ms. V é o que determina a identificación destes fatos temos que respeta-lo manuscrito ou estaremos facendo coma o Valls; e o García faino, xa que o non tere cláusula o m 98, tiña que sere do fato das «costumes primeiras», po-lo pseudoprincipio topolóxico, mai-lo García po-no no fato das «Costumes segundas». E teño pra min que á decisión quizaves atópase o seu fundamento no feito de que o m 97 di: «Si nau o leyn qui gitarà roba, axì com demunt se contén, deu ésser comptat...» o que ten sentido no ms. V 41, onde todo forma unha unidade, poi-las alusiós a outro capítulo, fanse aseñando a existencia dun capítulo anterior. Pode sere que seña esta a razón, pro tería que voltar a afermar que no ms. V non hai dous capítulos, un pra os m 95-97 e outro pra os m 98-99, senon un solo e po-lo tanto todo el ten que pertenece-las «Costumes segundas da mar», pois eu non coido que o García queira admitir que, noutro caso, estaríamos diante dunha modificación do modelo: o ms. V reunu nun solo capítulo o que atopabase arredado en cinco capítulos na hipotética redución alfa dous, coma o demostraría a conservación desa orixinaria división na non menos hipotética redución gamma.

²⁹⁸ GARCÍA 195.

De remate direi que inda que poida discutirse sobor do V 63 = m 121, é evidente que ten unha cláusula que debe terse en conta. Eu non digo que serva a mesma pra identifica-las «Costumes da mar segundas», digo somente que o V 63 ten unha cláusula estilística.

Temos así quince capítulos con cláusula sobor dun total de 113, o que quere dir que un 13,27 % dos capítulos que atópanse no manuscrito V dentro do fato das «Costumes da mar primeiras» son das «Costumes da mar segundas» ou, pra non provocar trabucaciós, teñen cláusulas estilísticas.

6. O fato das Costumes da mar segundas

Pra o García este novo fato vai dende o capítulo V 117 ate o V 172²⁹⁹. Como xa dixen non hai razón algunha —ou po-lo menos o García no-na da— pra facer esta división³⁰⁰. Este fato ten po-lo tanto cincuenta e seis capítulos, que pertence-no dito fato das «Costumes da mar segundos».

A cláusula propia deste fato, deixando a un lado as variantes, atópanse en vinteun capítulos do ms. V. Tamén eiquí voume a reenviala enumeración dos mesmos feita po-lo García³⁰¹, chamando a atención escrusivamente sobor das correuciós que deben facerse.

V 119 = m 184-185.

V 133 = m 200-202.

V 161 = m 238.

Ademáis deben escriuirse da enumeración do García:

V 170 = m 251.

V 173 = m 298.

V 179 = m 304.

V 192 = m 311-328, inda que o García non cite este capítulo.

V 193 = m 329.

299. GARCÍA 172.

300. A edición do Ferrando da a división dos folios, pro a suas novas non son moi craras; o cap. V 117 atópase no fol. 34 R, que ó parecer comenza co V 112; ó rematar o V 117 atópase o epígrafe de V 118 e as tres primeiras liñas do testo impreso, onde indicase o comenzo do folio 34 verso. O V 172 parece ocupar todo o verso do folio 51, poi-la aseñación do folio atópase no epígrafe do capítulo e tamen no epígrafe do capítulo V 173, onde comenza-nas «ordeanzas do corso» atópase a aseñación do folio 52.

301. GARCÍA 195.

Comencemos por estas derradeiras correucións. Os catro derradeiros capítulos —V 173, 179, 192 e 193— atópanse no fato das «Ordeanzas do corso»; isto é, teñe-na cláusula estilística propia das «Costumes da mar segundas», pro o García po-nas no fato das «Ordeanzas do corso»³⁰².

O V 170 = 251 pode sere que seña unha trabucació por V 121 = m 252, onde atoparíase a cláusula do fato dos «usos da mar»³⁰³. Agora ben o V 171 = m 252 te-na cláusula dos «usos da mar» na edición do Colon, pro non no ms. V, coma demostra a edición do Ferrando e a edición do Colon³⁰⁴. O m 251 péchase coa cláusula: «E fo fet per so aquest capitol», que é a dos «usos da mar» tamén, pro dita cláusula se non atopa no ms. V, según as dúas edicións citadas. Ademáis o García po-no m 251 = V 170 dentro do fato das «Costumes da mar segundas»³⁰⁵.

Nos dous casos, seña no V 170 seña no V 171, o que é certo e que no ms. V ningún dos dous capítulos teñen cláusula algunha. Vexamos agora os outros tres capítulos.

O V 161 = m 238 te-na cláusula dita, como testemuña-nas dúas edicións. Máis problemáticos so-nos outros dous capítulos.

No V 119 atópanse dous capítulos da edición do Colon: os m 184-185 o que esprica o feito de que no V 119 atópense dúas cláusulas: «E fon feyt aquest capitol, car molt senyor de nau o de leny fa de paraula la sua nau o.l seu leny major lo terç o.l quart que no serà», que é a que pecha o m 184 e o primeiro párrafo do V 119. Atópase aínda outra cláusula: «E fon feyt aquest capitol per aquella rahó que.s compta en aquell capitol que dit és dessus», que fecha o m 185 c o segundo párrafo do V 119³⁰⁶.

302. Vid. os cadros do García —GARCÍA 172 e 175 pra os m 298, 304 (311)— 328 e 329, que veñen sendo os V 173, 179, 192 e 193.

303. Vid. GARCÍA 175 e 205.

304. Vid. m 252 n. 192. Non fago estas citas por prurito erudito, mais por outras razóns máis fondas; como podrá verse un pouco máis adiante a edición do Ferrando non é moi de fiar e os defectos da do Colon xa os señalei no seu intre.

305. GARCÍA 172 e 175.

306. Vid. GARCÍA 175, onde po-nos m 184-185 no fato das «Costumes segundas», pro o falar do fato das costumes segundas, daquelas que teñena cláusula estilística cita somente o m 185, inda que o falar dos «capítols sencers que componen aquest nucli c 2» torna a menciona-los dous capítulos, xa que aseña os m 183-198 (GARCÍA 195).

Este feito é, a meu ver, importante, pois amosa unha nova modificación do ms. V, xa que é evidente que a cita derradeira da derradeira cláusula suliña que o primeiro párrafo do actual V 119 era un capítulo independente.

O V 133 recolle tres capítulos da edición do Colon: m 200, m 201 e m 202. O primeiro párrafo do V 133, que non ten cláusula cadra co m 200; os párrafos 2.º, 3.º e 4.º do V 133 cadran co m 201, féchanse coa cláusula: «E aquest capitol fon feyt per ço que dessus es dit». Os párrafos 5.º, 6.º, 7.º, 8.º e 9.º no V 133 cadran co m 202 e féchanse coa cláusula: «E fon feyt perçò aquest capitol, que cas-cun...»³⁰⁷. Estamos po-lo tanto tamén eiquí no mesmo caso anterior.

De remate quero aseñar, xa por outras razóns, o V 159 = m 235, que te-na cláusula: «E fon feyt aquest capitol per ço car...», pro onde atópase tamen un párrafo xa conocido:

«E los nostres antecessors qui primers començaren a anar per lo món, vegeren e conegueren que aquell dan que entre los mercaders e els senyors de les naus proia ésser que fos mes en coneguda e en egualtat per los bons hòmes de la mar, per ço que negun no sap ni pot saber he aquel destrich ne aquell empayment si serà per son pro u per son dan. Per que és bona la cominalea e la egualtat, o.l temprament de bons homes. E fon feyt aquest capitol ...»

E tamen quero adiantar algo sobor do que tornarei. A cláusula derradeira do V 119 é: «E fon feyt aquest capital per aquella rahò que.s compta en aquell capitol que dit és dessus».

A cláusula intermedia do V 133 é: «E aquest capitol fon feyt per ço que dessus es dit».

E o V 168 remata coa cláusula : «E per aquesta rahò matexa fon feyt aquest capitol».

Tendo en conta as cláusulas que atópanse nos 56 capítulos —conto coma un capítulo e po-lo tanto unha sola cláusula os V 119 e V 133, pois neste manuscrito atópanse cada un deles coma un solo capítulo— teríamos vinteun capítulos con cláusula o que faría atopar un 37,50 % de capítulos coa cláusula; agora ben, se nos fixamos no coadro do García vemos que dende o V 145 é cando comen-

307. Teño pra min que unha trabucación nas fichas foi o que fixo que o García dixera que o m 201-202 «a la forma beta són al nucli u» —GARCÍA 205—, pois correutamente, o ser equivalentes do V 133, atópanse no fato das «costumes da mar segundas »nos coadros —vid. GARCÍA 172 e 175.

zan a aparecer de maneira xeneralizada os capítulos con cláusula; neste sentido nos primeiros vinteoito capítulos —V 117-144— atópanse somente seis capítulos coa cláusula entramentres nos derradeiros vinteoito capítulos —V 145-172— atópanse quince capítulos coa cláusula. Teríamos po-lo tanto que na primeira metade hai un 21,42 % de capítulos coa cláusula do fato das costumes segundas —que non está moi lonxe do 13,37 % dito— e na segunda metade un 53,57 % de capítulos con dita cláusula.

Se fago estos número é por unha razón moi sinxela: teño pra min que os mesmos serven aínda máis pra sulíñala arbitraria decisión do García; coido que mentras non haxa unha fundamentación máis forte da decisión, sería teóricamente máis axustado comenza-lo fato das costumes segundas no V 144. Esta decisión te-na sua importancia, xa que entón todo-los capítulos ate o V 144, que non tivera-na cláusula das «Costumes segundas» convirtiríanse en capítulos do fato das «Costumes primeiras da mar».

O García aferma que «la *c-1* sembla la part originaria de *c*. Es determinada per tots aquells capitols que regulen les relacions entre el patró, o senyor, del vaixell i els constructors, els mercaders o noliejadors, els pelegrins o passatgers i els mariners. El segon pròleg de la rúbrica 27 del llibre 9 de la CT diu que aquest era el contingut de les Costumes i usances de mar, i ho repeteix també el pròleg mateix de *c*. El criteri, doncs, és clarament documentat per dues fonts diverses»³⁰⁸, pro esto non ten ren que ver nin co criterio topolòxico ni co criterio estilístico³⁰⁹. E o V 117 te-no epígrafe «Ítem senyor de nau qui noliejarà a escar» e destós problemas xurídicos ocupanse os seguintes capítulos.

7. *O fato dos «Usos da mar primeiros e segundos»*

O García, falando do fato dos «Usos da mar» ofrece diversas enumeración. Primeiro cita os capítulos que se non atopan na hipotética redacción beta, esto é, no ms. V, pro si na redacción gamma, esto é, na edición do Colon; este fato de capítulos formanos chamados po-lo García «usos da mar segundos»; despóis cita

308. GARCÍA 169.

309. Vid. GARCÍA 182, onde aferma o respeito ó principio topolòxico e ó principio estilístico.

os capítulos que teñe-na cláusula dos «usos da mar» na edición do Colon e despóilos que no-na teñen na mesma edición e pra rematar fai unha confusa afirmación:

«Aquesta fórmula d'estil confirma la identificació dels capítols del nucli *u-1*, quan són dislocats i intercalats dins els nuclis anteriors *c-1* i *c-2*, cas en que es troben els m. . tots els quals a la forma beta són al nucli *u*, i molts porten la fórmula esmentada. En canvi, a la gamma són intercalats entre els dels nuclis *c-1* i *c-2*»³¹⁰.

E digo confusa, pois se a presenza da cláusula estilística serve pra confermar-la pertencencia ó fato dos «usos da mar» daqueles capítulos que tene-na e atópanse na redacción gamma mesturados cos capítulos das «costumes da mar primeiras e segundas» ¿pode un entón dudar do criterio topolóxico cando os capítulos do fato dos «usos da mar» que atópanse mesturados cos capítulos dos fatos ditos na redacción gamma non teñe-na dita cláusula? ¿É ou non o criterio topolóxico o decisivo? Eu quero eiqui suliña-lo feito que o criterio topolóxico e o criterio estilístico non teñen por qué andar dacordo, se o criterio estilístico serve pra correxi-lo criterio topolóxico; pro se o criterio estilístico servira solo pra confermar-lo criterio topolóxico, sería ben pouca a súa utilidade, xa que a identificación dos capítulos do fato dos «usos da mar primeiros» sólo podería facerse po-lo posto que teñen no ms. V, ó non tere todos ditos capítulos a cláusula de estilo, e a identificación dos capítulos do fato dos «usos da mar segundos» solo podería facerse po-lo feito de se non atopa-los mesmos no ms. V, xa que tampouco todos os capítulos deste novo fato teñe-na cláusula de estilo.

Resumindo: ou a cláusula estilística non ten utilidade pra identificar, se é o criterio topolóxico o que determina o posto dos capítulos dentro dos-fatos, ou a cláusula estilística serve pra a identificación do fato onde teñen que atoparse os capítulos, e entón non pode afirmarse que o criterio topolóxico ten que te-la primacía. Inda que tornarei sobor do lero lembraréi o problema dos capítulos das «Ordeanzas do curso» xa citados: m 298, 304, (311)-328, 329 e 334. O criterio topolóxico nos catro primeiros obrigan ó García a poñe-los no fato das «Ordeanzas do curso», inda que a cláusula estilística que teñen levaríalle a poñe-los no fato das «Costumes

310. GARCÍA 205.

segundas da mar». ¿Por qué neste caso o criterio estilístico non serve pra correxi-lo criterio topolóxico coma sucede no fato das «costumes da mar primeiras», onde identifícanse os capítulos mesturados das «costumes da mar segundas» po-la cláusula estilística? Inda máis artificial é o posto dado po-lo García o m 334: non atópase no ms. V e por definición ten que sere do fato dos «Usos da mar segundos». ¿Por qué o García pon este capítulo —non así por exemplo o m 179— no fato das «Ordeanzas do curso? Porque neste fato, coido eu, atópase na redacción gamma, pro esta redacción gamma mestura todo-los capítulos! O que quero facer ver con estas refreusións é que no fondo o respecto do García ós manuscritos non é meirande co que tiña o Valls.

Tamén eiquí o García pra identifica-lo fato dos «usos da mar» emprega a edición do Colon e non, como teño pra min que debería facer, o ms. V. Ademáis, o que amosaria no fondo que non hai diferencias entre o fato dos «usos da mar primeiros» e o fato dos «usos da mar segundos», despóis de identifica-lo derradeiro fato, po-no xunto co primeiro nas suas grandes clasificacións: a) capítulos coa cláusula e b) capítulos si-na cláusula. Coido que tampouco eiquí a decisión do García é correuta, xa que o ms. V, aquel que sérvenos pra identifica-lo fato dos «usos da mar primeiros» é aquel que no fondo permétonos identifica-lo fato dos «usos da mar segundos», po-lo que na sua identificación a presenza ou a ausencia da cláusula non ten importancia algunha; o decisivo é que os ditos capítulos se non atopen no ms. V.

Tendo en conta esto as correucións que deben facerse so-nas seguintes, que nalgús casos poden facerse acodindo o mesmo García ³¹¹.

Os capítulos dos «usos da mar segundos» son: m 68, m 87, m 179, m 254, m 286, m 291, m 292, m 294, m 295, m 297 e m 334, onde á enumeración do García deben axustarse, como queda dito, o m 87 e o m 286 ³¹².

311. Cf. GARCÍA 173 e 174-175 e GARCÍA 205.

312. GARCÍA 205, cf. GARCÍA 173, 176, onde atópanse entre os capítulos dos «usos da mar segundos» (vid. tamen p. 158-159) o m 87 e na mesma páxina citada —a p. 205— cítase o m 87 coma capítulo sin cláusula e o m 286 coma capítulo con cláusula, inda que se non sulíne a sua pertencencia o fato dos usos da mar segundos.

O silencio sobor do ms. 286 pódese espricar por trabucación, pois atópase citado xenericamente coma un capítulo con cláusula do fato dos «usos da mar», po-lo tanto sin aseña-lo ós primeiros ou ós segundos. O silencio sobor do m 87, errata evidente, pois citase po-lo García noutras ocasións coma un capítulo do fatos dos «usos da mar segundos» prantexa outro problema, que xa apuntéi: ¿pertenece á hipotética redución gamma?

Tendo presente esta enumeración do García, os ditos capítulos terían que escriurese dos dous apartados seguintes, onde o García po-nos capítulos con e sin cláusula do fato dos «usos da mar primeiros». De todas maneiras diréi que destes once capítulos catro non teñen cláusula algunha (m 68, 87, 179 e 334), po-lo que é evidente que a súa incrusión dentro do fato dos «usos da mar segundos» débese samente o feito de se non atopar no ms. V, e teña-na sete: seis na meirande parte dos manuscritos [m 254, 286, 292 (manca no ms. C), 294, 295 (manca no ms. C), 297] e un nun solo manuscrito, no ms. C (m. 291).

Pasemos agora as correucións. Na enumeración dos capítulos con cláusula teñen que axustarse os m 94 = V 239 e o m 248 = V 218, que se non atopan recollidos po-lo García, inda que no seu cuadro atópanse coma capítulos do fato dos usos da mar³¹³. Do fatos dos «usos da mar» sin cláusula do García teñen que pasarse ó fato dos «usos da mar» con cláusula os seguintes capítulos: m 49a = V 225; m 144 = V 212; m 276 = 226; m 278 = V 229. E pra rematar deste fato de capítulos con cláusulas deben escriurese os cap. m 201-202, pois co m 200 forma-no V 133 e atópanse po-lo tanto no fato das «Costumes da mar segundas»³¹⁴ e débense pasar ó fato dos capítulos dos «usos da mar» sin cláusula os cap. V 238 = m 89 e V 213 = m 265, xa que no ms. valenciano os mesmos non teñen cláusula, inda que a mesma atópase noutros manuscritos.

E inda tense que facerse unha acración. O m 260 = V 203 te-na cláusula estilística, pro a propia do fato das «Costumes da mar segundas» e no-na do fato dos «usos da mar».

As correucións na enumeración dos capítulos sin cláusula aparentemente esta feita: debense pasa-lo fato dos capítulos con cláusula os m 49a, 144, 276 e 278 e deben incorporarse nesta enumera-

313. Vid. GARCÍA 205 e 174-175.

314. Cf. GARCÍA 205 e 172 e 175.

ción de capítulos sin cláusula do fato dos capítulos con cláusula os m 89 e m 265. Pero ademáis deben achegarse dous novos capítulos, os m 111 = V 207 e o m 253 = m 194³¹⁵, que o García non recolléu³¹⁶.

Pra rematar diréi que o García pon entre os capítulos que teñen cláusula o m 56 = V 241³¹⁷. Agora ben, na edición do Ferrando se non atopa a cláusula, inda que o Colon na sua edición da variantes desta cláusula do ms. V. O Josep M.ª Gay miróu por min a reprodución fotomecánica do ms. V e confirmóume que nela áchase a dita cláusula, inda que a edición do Colon non recolle toda-las variantes da mesma³¹⁸.

Suliño de novo que eu limitéime eiquí o esamen dos capítulos do fato dos «usos da mar primeiros», pois so-nos únecos que atópanse no ms. V, que é o que permite estabrece-los fatos de capítulos, inda que dexei recollidos xa os capítulos do fatos dos «usos da mar segundos» e as suas características.

Tamén eiquí temos que a cláusula atópase a miudo, pro non sempre e entón o posto dos capítulos no ms. V xoga o seu papel milagreiro. Neste sentido tampouco hai no manuscrito, ó parecer, cousa algunha que permetanos afermar que co V 193 (=m 329) remata o fato das «Ordeanzas do corso» e co V 194 (=m 253) comenza o fato dos «usos da mar». Tamén eiquí, teño pra min, o conocemento que tense das «Ordeanzas do corso» permite face-la división.

Eu quixera suliñar que os primeiros capítulos do fato dos «usos da mar» no manuscrito V non teñen cláusula algunha; dende o V 194 (=m 253) ate o V 202 (=m 259) se non atopa nengún capítulo que teña a dita cláusula dos «usos da mar». É certo que o m 253 te-na cláusula, pro no-no seu equivalente o V 194. O primeiro capítulo da parte derradeira do ms. V que te-na cláusula é o V 203 = m 260: «E fon feyt per ço aquest capitol, que a...», cláusula que non é a propia do fato dos «usos da mar», mais do fato das «Costumes da mar segundas». Os capítulos V 204-207 tornan

315.—Vid. GARCÍA 173 e 175.

316. Vid. GARCÍA 205, onde se non recolle.

317. GARCÍA 205.

318. Tampouco e moi de fia-la tradución do Ferrando, xa que parece depender máis da tradución do Capmany que do testō do ms. V.

a atoparse sin cláusula, que comenza a aparecer, de maneira xeneralizada, inda que non sempre, ó partir do V 209, xa que o V 208 ten unha cláusula, pro con características especiais, coma veremos.

Xa que no equivalente do m 252, o V 170, non atópase a cláusula «E per les rahons dessus dites, fo fet aquest capítol», propia dos «Usos da mar», no-no tomo en consideración, cousa que fai o García, decindo «Curiosament, aquesta fórmula també és inclosa al capítol m 252 que a gamma és l'últim, i a beta és el penúltim del nucli c-2»³¹⁹, inda que pra min o feito é algo máis que curioso, pro citaréi o V 168 = m 249, que remata «E per aquesta raho matexa fon feyt aquest capítol», inda que o García, non sei por qué razón, po-no entre os capítulos que teñe-na cláusula propia do fato das «Costumes da mar segundas»³²⁰, poi-lo m 249 remata así: «E per aquesta rahó fo fet aquest capítol» e por remata-lo capítulo non ven despóis a *ratio legis*, que caracteriza a cláusula dos capítulos do fato das «Costumes da mar segundas».

Agora ben, deixando esta aparición esporádica destes capítulos fora do seu posto —un coa cláusula das «costumes segundas» no fato dos «usos da mar» —o V 203— e outro coa cláusula dos «Usos da mar» no fato das Costumes da mar segundas» —o V 168— é evidente que regularmente, en especial dende o V 145 atópase nesta parte do ms. V, aquela que o García adica ó fato das «costumes segundas da mar», aquela cláusula que o García considera enxebre deste fato: «E fo fet perço aquest capítol, seguida de l'exposició d'allò que podriem dir-ne la *ratio legis* del mateix»³²¹. E esta cláusula atópase no V 173 = m 298, no V 179 = m 304, no V 192 = m 311-328 e no V 193 = m 329. E eiquí quero suliñar samente que no V 192, que te-na cláusula dita, atópanse recollidos dezaoitos capítulos da edición do Colon: m 311-328, onde no m 328 é onde atópase a cláusula. Po-lo tanto sobor dos vinteun capítulos que atópanse no ms. V, que pertenece-nas «Ordeanzas do curso» atópanse catro coa cláusula, o que quere dir que hai un 19,04 % dos mesmos.

O García di «Altra cosa es pot dit d'aquesta clàssica tricotomia, observada en les parts c i u, ja que l'una i l'altra són molt ben separades a la forma Beta; i la c a la dita forma, i fins i tot a la gamma,

319. GARCÍA 205.

320. GARCÍA 195.

321. GARCÍA 195

és claramente divisible en dues parts, que denominem *c 1* i *c 2*», amece que as «Costumes da mar primeiras» semellan se-la parte orixinaria das «Costumes da mar» e determínase po-la materia que regran; o resto das «Costumes da mar», tal coma atópanse na redacción beta, esto é, no ms. V pertencen po-lo tanto as «Costumes da mar segundas», onde atópase a miudo unha cláusula estilística³²².

Tornando sobor do mesmo argumento o García critica os esforzos do Valls, inda que suliña que «la seva tricotomía dels nuclis *c* i *u*, tal com hem vist a la part anterior, és plenament confirmada per la forma beta de la compilació»; pro pra evita-los mesmos erros di o seguinte, que recollo de fio en fondo:

«1er. El criteri primordial, consistent en situar cada capítol en el nucli i fins i tot en el lloc que el situa la forma Beta, que és la que dóna l'orde tradicional del capitulat del LCM.

2.on. El criteri de confirmació que consisteix en fer servir les formules d'estil de cada capítol que són constants a cada nucli. Això ens permet, en primer lloc, confirmar la situación del capítol en el seu nucli, establerta segons el criteri anterior, i en segon lloc, identificar els capítols dislocats. Normalment, un criteri i l'altre coincideixen exactamente. Només hi ha uns pocs casos... en els quals llurs dislocacions provenen ja de la forma alfa. Per tant, no hi ha, dins la tradició manuscrita actualment coneguda, cap altre criteri d'identificació, fora de les fórmules d'estil És per això que aquest criteri confirmatori té un valor certament excepcional, per a la ratificació i correcció del criteri primordial»³²³.

Eu quixera precisar que unha cousa e confermar e outra correxir; se o criterio estilístico serve pra confermar-lo criterio topolóxico, entón hai un respeito ó ms. V, pro o criterio estilístico non serve de moito; se o criterio estilístico serve pra correxi-lo criterio topolóxico, entón o criterio topolóxico perde a sua importancia e perde tamen a sua forza. Teño pra min que o García xoga cos dous criterios segun as suas necesidades.

Eu xa dixen que o García fai o fundamental xebre po-lo posto ocupado po-las «Ordeanzas do curso»: estas serven pra distingui-lo fato das «Costumes da mar» e o fato dos «Usos da mar», pro este

322. GARCÍA 169. Cf. tamen p. 195, que xa recollín. Vid supra no. 308 e n. 321.

323. GARCÍA 182-183.

xebre non te-no seu apoio no manuscrito V, mais nos outros manuscritos. Quero dir con esto, que se o manuscrito V realmente ofrece o orden orixinario da compilación, xa que no fondo remontase á redacción alfa un, o que hai que preguntarse e se o que *hoax* chamamos «Ordeanzas do curso» formaban ou non parte orixinariamente das «Costumes da mar segundas». O mesmo García aferma que foi a redacción gamma a que fai os cambios³²⁴; e certo que o García fala somente dos fatos das «Costumes da mar» e do fato dos «Usos da mar», pro o que tamén é evidente e que nesta hipotética redacción gamma os capítulos das «Ordeanzas do curso» non somente puxéronse ó remate da mesma, pois tamen sufriron unha reordeación: os V 182-186 = m 330-333 puxéronse ó remate e completáronse cun novo capítulo —o m 334— e o mesmo fato divídese en dous fatos, cada un deles co seu propio título, pra non mencionar outros feitos coma a división do V 192 nos m 311-328 e a incorporación dalgún que outro párrafo e incluso capítulo, pra o caso de tomar o ms. L coma testemuño desta nova redacción gamma³²⁵.

Tendo en conta esto o García atópase cun problema que é evidente e que quedou aseñado: coas características ditas —e penso que esta división é artificial— o García fai comenza-lo fato das «Costumes da mar segundas» no V 117 = m 183, onde comencan a atoparse case sempre os capítulos coa cláusula das «costumes da mar segundas»³²⁶, pro esta aparición se non deten no V 173 (=m 298), onde hoxe faise comenza-las «Ordeanzas do curso», xa que dos vinteun capítulos hai catro que teñe-na e neste sentido o derradeiro capítulo que a ten dentro do ms. V é o V 203 = m 260, que atópase no fato dos «usos da mar», tendo ademáis en conta que os demais capítulos, ate chegar ó mesmo V 203 non teñen cláusula, deixando de lado os xa aseñados

E po-lo momento eu insisto somente neste punto: non paréceme

---

324. GARCÍA 176.

325 Vid. m 330 (cont.).

326. Eu xa dixen que non vexo que no m 117 comence unha materia que non poida acollerse na presunta materia regrada po-las costumes primeiras da mar e ademáis o criterio material e o criterio formal —cales son as materias regradas e se as normas acrarian ou non outras anteriores— no so-no criterio topolóxico.

lícito emprega-los datos da hipotética redacción gamma —a identificación das «ordeanzas do curso», que reorganizou pra o García «orden orixinario, que atópase no ms. Valenciano—, pra xiba-los fatos das «Costumes da mar» e dos «usos da mar», pois vense xa a afermar sin proba algunha que no ms. V as «Ordeanzas do curso» tiña a mesma individualidade que na redacción gamma. Quero de novo lembrar que no ms. V atópase un sólo epígrafe, no V 187 = m 306: «Aci començen les costumes de cos».

8. *Conclusións*

Quixera suliñar que a miña teima fundamental non é tanto dir coma sucedero-nas cousas nin tampouco negar que o García poida ter razón, coma facer ve-los puntos febles da teoría do García, pois coido que se puideranse conferma-las suas afirmacións, teríamos unha nova visión da formación do dereito marítimo mercantil. Por iso mesmo quero eiquí, más que conclusións, facer algunhas reflexións denovamente sobor destes puntos febles.

a) O criterio do García de identificación das cláusulas estilísticas no LCM: Non vou tornar sobor do feito de que o García non emprega o ms. V pra identifica-las cláusulas, manuscrito que é o que permitelle identifica-los diferentes fatos de capítulos. Ademais o García non fai un examen dos diferentes manuscritos, pra poder decidir se a aparición de dita cláusula é ou non orixinaria; no fondo o García emprega a edición do Colon e po-lo tanto o ms. L; pro se o ms. V, máis novo que o ms. L, é o que conte-no orden orixinario, teño pra min que tería que ter tamén o testo orixinario, e neste sentido a aparición ou ausencia das cláusulas tería que regrarse po-lo manuscrito V e non por outros manuscritos. Xa quedaron algúns exemplos de capítulos con cláusulas, onde a mesma podía aparecer na meirande parte dos manuscritos ou ben podía aparecer somente en un manuscrito. Eiquí quero facer somente referencia o problema no ms. V.

Como xa lembréi coido que non poden poñerse coma testemuño de capítulos con cláusula, se nos movemos dentro da orbita do ms. V os capítulos V 238 = m 89; V 213 = m 265; V 170 = m 251 e V 171 = m 252, pois no ms. V se non atopa a cláusula.

b) O criterio do García de identificación das cláusulas estilís-

ticas nos capítulos: Esta ausencia de criterios no intre de determinar cando unha cláusula atópase e cando non (lembraréi o dito xa ó falar dos «usos da mar segundos») lévanos a outro problema. O García enumera unha froulareda de capítulos onde atópanse as diferentes cláusulas, pro non ten en conta que hai certos capítulos nos manuscritos onde non hai unha sola cláusula, pois atópanse máis dunha. Eu eiquí limítome denovamente o ms. V, xa que é éste o que permite a identificación dos diferentes fatos.

O V 119 reúne nun solo capítulo dous da edición do Colon: m 184-185, cada un dos cales te-na sua propia cláusula³²⁷. Coido que eiquí temos o testemuño dunha, inda que seña pequena, infidelidade do ms. V ó seu presunto modelo³²⁸.

Inda que tornaréi sobor do argumento, téñase en conta que a primeira cláusula é craramente das «Costumes da mar segundas» mentras a segunda pode dar lugar a discusiós, xa que zarra o capítulo e puidera matinarse que é a propia dos «Usos da mar». E ademáis seña cal seña o posto da cláusula, teríamos eiquí axuntados dous capítulos, sendo o segundo unha acración do primeiro e sendo o primeiro do fato das «Costumes segundas». Isto é importante, xa que determina as ideas que poidamos ter sobor da maneira de facerse as «Costumes da mar»: teño pra min que o García afigúrase que na alfa dous fóronse axuntando, ó nacer, os capítulos dos «usos da mar», que víñanse facendo; eu matino que as «costumes da mar», coma as conocemos hoxe, inda que os seus capítulos naceron ó longo do tempo, recolléronse todos eles en intres determinados; e inda que matinemos como matina o García, que hai diferentes compilaciós, temos que reconocer que o fato dos «usos da mar» tiveron que axuntarse por alguén, nun intre concreto, po-lo que pódese pensar xa que os mesmos tiveron que sufrir unha certa reordeación e non axuntaronse simplemente na parte derradeira.

327. Vid. supra n. 306. A primeira parte do V 119=m 184 remata: «E fon feyt aquest capítol, car molt senyor de nau o de leny fa de paraula la sua nau o.l seu leny major lo terç o.l quart que no serà», mentras a segunda parte do V 119=m 185 remata: «E fon feyt aquest capítol per aquella rahó que.s compta en aquella capítol que dit és dessús», onde faise referencia o párrafo primeiro do V 119, esto é o m 184.

328. E quero precisar que penso nunha infidelidade no testo das «Costumes da mar», po-lo que non penso nunha compilación.

Outro tanto podería dirse do V 133 = m 200-202. Tamén temos eiquí un capítulo onde atópanse recollidos os tres capítulos da edición do Colon; quero suliñar que a primeira parte do V 133, que cadra co m 200, regra, ó parecer po-la primeira vez, os problemas do amarre dos barcos; non ten cláusula algunha; a parte central do V 133, que cadra co m 202, péchase coa cláusula «E aquest capitol fon feyt per ço que dessus es dit», onde, suliño, non atópase ningunha «ratio legis» e a parte derradeira do V 133, péchase coa cláusula «E fon feyt perço aquest capitol, que cascu...»³²⁹.

Agora ben, eiquí hai outro problema, xa que mentras m 201 comenza «Nau o leny...» o párrafo correspondente no V 133 di: «Encara...» e eu quero lembrar eiquí que esta técnica ou pode facer dos «Encara...» inicios de capítulos ou ben pode servir pra arrecadar diversos párrafos que comencen «Encara...» nun mesmo capítulo: así por exemplo ó V 48, que ocupase dos feireantes segue o V 49 que comenza «Encara» e onde atópase outro párrafo que comenza «encara més», do V 50, que comenza «Encara» e do V 51 «Encara», onde atópase outro párrafo que comenza tamén «Encara». Quero suliñar con esto que moitas veces as diferencias entre os capítulos breves e os capítulos estensos pode ser artificial, e índa máis teño pra min que o dito feito fai difícil decidir se o V 133 reunéu dous capítulos ou tres. Pro non son estos problemas o que eu podo eiquí resolver, xa que chamo a atención sobor dos mesmos seña pra suliñar que eiquí tamén hai unha pequena infidelidade seña pra suliñar que no García se non atopa resposta.

E precisamente por eso vou rematar cun capítulo, que atópase na edición do Colon, o m 144, pro que tamen atópase no V 212. Eiquí atopámonos diante dun capítulo, que amósase como tal tanto na edición do Colon coma no ms. Valenciano, pro que tamen ten dúas cláusulas.

No ms. V o cap. 212 te-no epígrafe «Senyor de nau ha de donar a menjar als mariners si pledeja ab ells», epígrafe que atópase no m 143: «Senyor de nau deu donar a manjar als mariners, si ab eyl pledejaran», que cadra co V 83: «Com deu donar a manjar als mariners senyor de nau», mentras o m 144, que é o equivalente do V 212 non ten epígrafe na edición do Colon, inda que a parte derra-

---

329. .Vid supra n. 307.

deira do m 143 di: «Esmena de senyor de nau com és tengut de donar a manjar als mariners qui pladejan ab eyl».

A nota do Colon, que atópase o remate do epígrafe do m 143 = V 83 e confusa, xa que di: «Aquest titol de capitol és indicat, ultra al text bàsic L, als manuscrits DV i N, mentre que FPAU non duen cap indicació de nou capitol i fan del text que segueix la continuación de m 142», xa que no ms. V 83 o título é diferente. O que é certo é que m 143 do ms. N te-no epígrafe «Senyor de nau es tengut de dar á menjar à mariners, si ab ell pledeiaran» e o m 144: «Esmena que senyor de nau es tengut de dar a menjar á mariners» e outro tanto, pouco máis ou menos, sucede no ms. D. Teño pra min, po-lo tanto, que a parte derradeira do m 143 na edición do Colon é o título do m 144 no ms. L.

No seu testo dise que o capítulo m 144 naceu pra correxi-lo m 143, pois «per so com en lo capitol dessus dit no esclareix, poria tornar a gran dan als senyors de les naus e dels lenys; per la rahó dessus dita, los bons homès qui aquests establiments o costumes faéran, veéran e conaguéran que gran dan se'n poguera seguir. E per so, sobre alguns capítols que no son ben clars, eyls faéran esmenas, per so que dan ne trabayl no se'n pusca seguir. E sobre lo capitol dessus dit, dien e declaren que los senyors de la nau o dels leyens són tenguts...» e continua recollendo a correución. As frases recollidas traen a memoria as afirmacións que atópanse seña no prólogo das «Costums de Tortosa» seña no m 46.

E despóis das correucións ve-na concrusión: «E per les rahons dessus dites, faéran aquesta esmena e aquest declarament los antichs qui primerament anaren per lo mon», pro non remata eiquí o capítulo, pois asomade ven unha pregunta: «Per què? per so cor...» espricandose as causas da decisión e remata esta nova parte: «E per esta manera los nostr(e)s antichs antassasors volgren declarar los casses e les rahons per que los senyors de les naus o dels leyens fossen tenguts de donar a manjar als mariners qui ab eyls pladajaran... E per les rahons dessus dites fo fet aquest capitol». Pro tampoco remata eiquí o capítulo, pois continua: «E si mariner alcú metra lo senyor de la nau o de leny en plet...», pro esta volta o capítulo remata sin cláusula algunha. Agora ben, alí onde atópase a cláusula segunda, atópase no ms. P un novo título: «Esmana com

és tengut senyor de nau dar a manyar als mariners qui ab ell pladeyen».

Eu non devezoo, non conocendo os manuscritos, resolver estos problemas; chamo a atención sobor deles, xa que matino que teñen que atoparse unha resposta os mesmos, antes de afermar sin máis que o ms. V conserva a redacción orixinaria das «Costumes da mar», aquela que remontase, deixando a un lado o fato dos «usos da mar», ó 1283.

c) As cláusulas estilísticas identificadas po-lo García: E hai outro problema: ate agora falamos de duas cláusulas, aínda que xa quedaron recollidas algús testemuños que amosan que atopanse outras, non mencionadas po-lo García.

Cando eu traballaba sobor da edición do Colon, suliñaba xa que hai capítulos que teñe-na cláusula: «E per les rahons dessùs dites, faeran aquesta esmena e aquest aclariment los nostres antecessors, per rahó que contrast no hi puscha haver entre los mercaders e los bonhs hòmes qui van per la mar qui són senyors de les naus o dels leyns», que atopábase no m 66, 71 e 212. E outros que teñe-na cláusula: «Et per los aclariments dessús dits fo fet aquesta esmena»: m 51 e m 158.

Agora ó poder traballar sobor do manuscrito de Valencia, podo aporta-los datos deste manuscrito. Quero suliñar que no fato das chamadas po-lo García «Costumes da mar primeiras» atópase un capítulo onde fálase dos anterros: o V 107 = m 169 (xa non lembro o V 63 = m 121); outro capítulo atópase no fato das «Costumes da mar segundas»: o V 159 = m 235 e oito no fato dos «usos da mar»: V 208 = m 66; V 210 = m 212; V 212 = m 144; V 206 bis = m 51; V 208 bis = m 71; V 211 bis = m 158; V 216 = m 272 e V 222 = m 132, que é onde atópanse a fatín.

Come pode verse atópanse recollidos os cinco capítulos xa ditos.

Nestes capítulos onde faise mención dos anterros, que interveñen pra acrarar e perfecciona-las normas vellas, feitas tamen po-los mesmos anterros, que agora acrára-nas ou perfeccionanas, a cláusula que pechaos non é sempre a mesma: nos m 169 e 235 atópase a cláusula propia das «Costumes da mar segundas»; nos m 132, 144 (segunda cláusula) e 272 a cláusula propia dos «usos da mar», mentras os outros capítulos, con certas variantes, teñe-nas cláusulas que quedaron recollidas; samente tense que axustar que a primeira

cláusula do m 144 é unha variante da que atópase por exemplo no m 66 e que os equivalentes destes capítulos no ms. valenciano teñenas ditas cláusulas.

Teríase que estudar estas menciós que fanse dos antergos máis a fondo, pro en liñas xenerales pode dirse que todas as variantes atopanse no m 144:

«E eneaxi, pero ço con en lo capitol dessús dit no esclareix, pona tornar a gran dan als senyors de les naus o dels lenys; per la rahó dessús dita, los bons hòmes qui aquest establiments o costumes, faéran, veéran e conaguéran que gran dan se'n poguera seguir. E per so, sobre alguns capítols que no són ben clars, eyls faéran esmenas, per so que dan ne trebayl no se'n pusca seguir. E sobre lo capitol dessús dit, dien e declaren E per les rahons dessús dites, fáeran aquesta esmena e aquest declarament los antichs que primerament anaren por lo mon... E per esta manera los nostres antassasors volgren declarar los casses e les rahons per què los senyors de les naus o dels leyns fossen tenguts de donar a menjar .» (m 144).

Esto é, ¿aquele que leva a cabo a reorganización do material? aferma que os antergos, que foro-nos antigos que primeiro viaxaron po-lo mundo e fixero-nas normas que regraba-no tráfico marítimo mercantil, déronse conta que algunhas destas vellas normas tiñan que acrararse ou perfeucionarse, pra evita-los preitos entre os interesados —señores dos barcos, feireantes e mariñeiros—, po-lo que eles mesmos procederon a correxi-la sua laboura primeira.

Neste sentido atópamos no m 144 «bons hòmes qui aquest establiments o costumes fáeran», «antichs que primerament anaren per lo mon», «los nostres antassasors», que teñen que sere «los nostres antecessors qui primers anaren ne comensaren a anar per lo mon» (m 71) ou «los nostres antichs antecessors» (m 169), pois tamen dise «los nostres antichs antecessors veéran et conaguéran... e per les rahons dessús dites féran aquestes esmenes los nostres antecessors... e los nostres antecessors qui primerament començaren anar per lo mon» (m 235; cf. m 272).

Eu coído que todas estas fórmulas identifican, de maneira diferente, os mesmos persoaxes e neste sentido, teño pra min, que a confesión do m 144 ten que tomarse en serio: alguén recolléu a laboura dos antergos, seña a feita nun primeiro intre, seña a feita máis tarde pra correxi-la e perfeuciona-la, e déulle unha nova redacción e ordeación cando xuzgounas necesarias. Neste sentido teríase

que lêr con atención o m 66 e ver se as palabras alí recollidas refrexa-no testo orixinario, que non é esautamente o do m 64.

E esta deccraración do m 144 e aquela que atopamos no m 46: «Aquest són los bons stabliments e les bones custumes qui són de fet de mar que.ls savis hòmens qui van per lo mon e no comen-saren d'anar els nostres antecessors faéran per los libros de la sa-vietat de les custumes».

O que eu quero eiquí suliñar e dun lado a necesidade de estudar máis a fondo estas cláusulas estilísticas e doutro o feito de que estas menciós dos antergos, que semellan proceder todas elas dunha mesma mau, atópanse, coma xa vimos, nunha primeira aproximación, ó longo de todo o LCM e xa que o que interesa agora e o ms. V empregando a terminoloxía do García, vimos xa que a dita deccración atópase po—lo menos dúas veces nos primeiros 116 capítulos, o fato das «Costumes da mar primeiras» —no prólogo e no V 107 = m 169; unha vez no fato das «Costumes da mar segundas»: V 159 = m 235 e oito veces no fato dos «usos da mar», inda que quero suliñar de novo a necesidade dun estudio máis profundo, tendo en conta toda-las variantes dos manuscritos.

Esto parece amosar que o testo que hoxe conocemos das «Costumes da mar» —e das «Ordeanzas do curso» po-los ditos capítulos coa cláusula das «Costumes da mar segundas»— debense na sua redaución autual a unha mau, que deixou a sua firma no m 46 e no m 144, inda que a sua ordeación non respetóuse, pro non sei xa dir se a mesma refréxase no ms. V ou nos outros manuscritos ou en ningún deles; o que é certo é que todo-los manuscritos semellan ter unha mesma redaución. ¿Anovouse a mesma? Unha resposta non é doada da-la, inda que puidera maxinarse que si, pois o m 87 non ten tradición manuscrita, pro tornarei sobor do mesmo.

E teño pra min que inda é necesario insistir sobor do mesmo argumento. O García fala de dúas cláusulas, pro estas dúas cláusulas semellan ser costruidas un pouco artificialmente. Pra o García e por comodidá repito eiqui o testo das mesmas, a cláusula enxebre das «Costumes da mar segundas» é: «E fo fet perçò aquest capitol, car...» e segue a *ratio legis*³³⁰ e a cláusula dos «usos da mar» e: «E per les raons dessus dites fo fet aquest capitol»³³¹.

330. GARCÍA 195.

331. GARCÍA 205.

Eu voume limitar eiquí a reproducir algunhas cláusulas, tomando coma modelo o ms. V, po-las razóns ditas:

V 119: «E fon feyt aquest capitol per aquela rahó que.s compta en aquela capitol que dit és dessús» (=m 185).

V 133: «E aquest capitol fon feyt per ço que dessús es dit» (=m 201).

V 168: «E per aquesta rahó matexa fon feyt aquest capitol» (=m 249).

V 205 bis: «E perçò que dessús ès dit fon feyt aquest capitol» (=m 237).

E agora dous exempros de capítulos, un que se non atopa no manuscrito valenciano e outro que atópase nel pro sin cláusula:

m 297: «E per les rahons en la capitol dites e declarades fo fet aquest capitol».

«E per les rahons desús dites fon fet aquest capitol» (ms. D).

m 251: «E fo fet per so aquest capitol» (Ms. L).

«E fo fet per so aquest capitol per les rahons desús dites» (ms. D).

«E fo fet per so aquest capitol que cascú se quart de les dites penes» (ms. C) = ms. V 170.

Pra o García V 119 = m 184-185; V 133 = m 200-202; V 168 = m 249 e V 170 = m 251 atópanse no fato das «Costumes da mar segundas», mentras V 205 bis = m 237 e m 297 atópanse no fato dos «Usos da mar»³³².

Teño pra min que abonda-nos datos recollidos, inda que o m 251 = V 170 —o ms. V non te-na cláusula— é o máis craro. No ms. L a cláusula dun lado semella aquela das «Costumes da Mar segundas», pro diferenciase dela e aveciñase á cláusula dos «usos da mar» po-la mancanza de *ratio legis*; o ms. D ten unha cláusula que é a dos «usos da mar», inda que poida dirse que alteróuse o orden das palabras, pro lembraréi por exempro que no V 9 = m 55 dise: «E per ço fen feyt aquest capitol: com...» e no V 25 = m 74: «Aquest capitol fon feyt perço que.l señor...» e no V 80 = m 140: «per ço fon fet aquest capitol: quel. . » e non rematan eiquí as variantes.

332. GARCÍA 174-175; téñase presente que V 170 non te-na cláusula. Cf. GARCÍA 195 e 205

De remate o ms. C ten craramente a cláusula das «Costumes da mar segundas».

d) O problema das cláusulas estilísticas fora do seu fato: E tendo en conta o dito, aínda que sin resolve-los problemas, pois o que eu quero suliñar é que, ó ser tan febles os criterios estilísticos, non é doado poñerse dacordo nestes casos dudosos sobor do valor que debe adicarse a cláusula. Primeiro, coido eu, teríase que profundizarse neste aspecto e despóis estabrece-lo principio estilístico.

Eu vou acepta-las afirmaciós do García e vóume deter somente naqueles casos nos que as dudas son poucas, inda que teréi que facer unha pequena trampa. O García di-nos, falando da cláusula dos «usos da mar», que «curiosament, aquesta formula també és inclosa al capítol m 252 que a gamma és l'últim, i a Beta és el penúltim del nucli c 2»³³³. Como xa dixen o m 252, no seu equivalente o V 171 non ten cláusula. Agora ben, e eiquí está a pequena trampa, eu coido que unha cláusula que pecha o capítulo desta maneira: «E per aquesta rahó matexa fon feyt aquest capitol», coma atópase no V 168 = m 249, inda que o García afigurese que seña a propia das «Costumes da mar segundas»³³⁴ é tan dos «usos da mar» como pode se-la que atópase no m 252: «E per les rahons dessus dites, to fet aquest capitol».

Temos po-lo tanto que no fato dos capítulos das «Costumes da mar segundas» atópase un capítulo coa cláusula dos «Usos da mar»; doutra parte, como xa dixen, no fato dos capítulos dos «Usos da mar» atópase un capítulo, o V 203 = m 260, coa cláusula: «E fon feyt per ço aquest capitol, que a...», que te-na cláusula das «Costumes da mar segundas» inda que o García pónao drento do fato daqueles capítulos que non teñen cláusulas³³⁵ e poña o m 260 no fato dos «usos da mar» nos seus coadros³³⁶. Eiquí non hai nin siquiera unha pequena trampa: a cláusula do m 260 é idéntica a fixada po-lo García pra o fato das «costumes segundas da mar».

Deixando a parte todo-los argumentos espostos é evidente que estos dous feitos amosan xa que a crencia do García na conservación fiel por parte do ms. V da ordeación da hipotética redución

333. GARCÍA 205.

334. Vid. GARCÍA 174-175, 195.

335. GARCÍA 205.

336. GARCÍA 173, 175.

beta, que a sua volta respetaba fielmente a ordeación da redacción alfa dous non mantense en pé; non é un feito curioso, como dixo o García, é a proba de que tamen no ms. V atópanse mesturados no fato das chamadas costumes segundas capítulos dos chamados «usos da mar» e no fato dos «usos da mar» capítulos das chamadas «Costumes da mar segundas».

A brillante construción do García leva a estos resultados: o leutor arrastrado polo labia do García, acepta que o ms. V conserva o orden orixinario e polo tanto que o pseudo criterio topolóxico é lexitimador dos capítulos que atópanse nos fatos construídos polo García sin apoio no manuscrito polas razóns que dixeron. A cláusula confirma os resultados, pero tamen corríxeos, pero os corríxe sómente no caso de atoparse a cláusula, mais non cando se non atopa; entón o efecto lexitimador do posto no que atópase o capítulo lampeixa con todo o seu ampo.

Lembraréi o xa dito: as cláusulas ditas polo García atópanse a miúdo, pero non sempre. ¿Que quere dir isto? Que no fato das «Costumes da mar primeiras» pódense identifica-los capítulos das «Costumes da mar segundas», que teñan-na cláusula, pero non aqueles que non-na teñan; agora ben, ó afirmarse que mesturáronse as «Costumes primeiras» e as «Costumes segundas» o García presupón un feito, que non demostra: o García coída que a vella recopilación do 1283, aquela onda atópanse sómente as «Costumes primeiras» e as «ordeanzas do curso» e que non ten alcuño arrequeñóuse cós capítulos das «Costumes segundas», que puxéronse a somade dos capítulos das «Costumes primeiras» pechando a nova recopilación, a alfa un, as «ordeanzas do curso»; esta nova compilación foi a que chegou a Valencia no 1283; pero o autor desta recopilación, a alfa un, mesturou algúns capítulos pra achega-los que viña a modificar ou compretar, isto é, sómente veuse modificado o fato das «Costumes primeiras», porque alí foron a parar algúns capítulos do fato das «Costumes segundas», que veu sómente diminuído o número dos seus capítulos; puido sere, pero tamen puido sere que o mesturamento fose máis radical, e desta maneira no fato das «Costumes da mar segundas» puideran atoparse tamen capítulos das «Costumes da mar primeiras» que non poden identificarse xa que non teñen unha cláusula propia. Se amecemos que no fato das «Costumes da mar segundas» atópanse —inda que seña un solo capítulo—

capítulos dos «usos da mar» e no fato dos capítulos dos «usos da mar» capítulos das «Costumes da mar segundas» —inda que seña un sólo— teríamos que rematar que a permanencia da alfa un e da alfa dous, que limitóuse a achegar asomade das «ordeanzas do curso» os capítulos dos «usos da mar» non ten base algunha. No fondo o García móvese drento do mesmo tarréo onde movíase o Valls: os capítulos das «Costumes da mar segundas » e dos «usos da mar» veñen a acrarar e desenrodelar os capítulos das «Costumes da mar primeiras»; eu coido que seña lícito adoutar esta hipótesis de traballo, o que non semella lícito é agachar este criterio baixo o criterio topolóxico. Se empregamos o criterio da materia regrada e o carauter orixinario ou non da regramentación, entón o criterio topolóxico tornase, outra vez máis, nun criterio pseudotopolóxico. E isto, teño pra min, é o que virá fora cando falemos, drento dun intre, do m 197.

Se poñemos en duda o carauter lexitimador do principio topolóxico do García, entón podemos evita-lo ampo da brillante construción e acodir a aqueles capítulos lexitimados po-lo principio topolóxico.

No coadro do García, onde distingue os distintos fatos do ms. V, un pode costatar coma os derradeiros capítulos das «Costumes primeiras da mar» cadran perfectamente coa edición do Colon; comenzan a cadrar co V 107 = m 169 e chega a identidade hastra o V 116; mentras o V 115 é o m 178, o V 116 é o m 182. ¿Qué pasou? O m 179 se non atopa no ms. V e pra o García é po-lo tanto un capítulo do fato dos «Usos da mar segundos» e os m 180-181 atópanse no fato dos capítulos dos «usos da mar primeiros»: V 245-246.

Agora ben, vou reproducir eiquí o m 179, pois coido que non necesita máis comentarios:

«Mariners no deuen deranclir la nau.

E los mariners no deuen derelenquir nau o leyn per lo dit temps estant en aquel viatge. E enaxí con la nau o.l leny guanyará del nòlit, e mariner créxer de lur loguer».

É abonda, inda que pódense lêr tamen os m 180-181.

A úneca razón pra afermar que o m 179 é do fato dos «usos da mar segundos» e se non atopar no ms. V e, por definición, o ms. V refrexa perfectamente a redución alfa dous. Agora ben, xa vimos que nos manuscritos se non atopan todo-los capítulos que atópanse

na edición do Celedes. ¿Por qué os outros manuscritos puideron deixar de recoller algún capítulo do seu modelo e o ms. V tivo que recollelos todos?

Penso que seña inútil ir adiante, pois xa quedaron espostos os argumentos que fanme rechaza-los principios direutivos construídos polo García, que levaron a formación das diferentes compilacións, pois ni-no mesmo García os respeta, como tampouco respeta os criterios topolóxico e estilístico. O m 179 regula a relación entre o mariñeiro e o señor da nave e non semella que acrece ningún capítulo anterior, pro o que quero suliñar é que empregar estes criterios e caer na mesma trabucación na que cae o García: o García pensar evita-los farrallós nos que naufragou o Valls, pro ó cabo rematar por naufragar nos mesmos farallós. Diante dun texto coma o m 179 coido que é demáis calquer outra espricación. Quixera suliñar que limitéime ós exempros máis sinificativos, pro non resistome a aseñalos esforzos do García pra esprica-lo feito de se non atopar no fato das «Costumes primeiras da mar» ningún capítulo que regre a comanda ³³⁷.

E pra rematar quixera lembrar que o García fala de que todo aquilo que se non atopa no ms. V é unha novedá, que forma o fato dos «Usos segundos da mar». Agora ben, o García enumera, coma xa vimos, unha poulareda de capítulos, onde algús teñe-na cláusula dos «usos da mar primeiros» e outros non. Eu non vou a insistir sobor da arbitrariedadá que esto supon, pro quero chama-la atención sobor do feito que non marran samente capítulos, pois marran tamen cachos, que no ms. L poden sere capítulos enteiros, coma pode sere o m 330 (cont.), pro outras veces marran párrafos. ¿Tamén terían que sere do fato dos «usos segundos da mar»? Pénsese, por exempro aneudótico, no m 98 n. 14.

No fondo o García atópase con problemas, que se non poden resolver, polo que déixaos nunha certa sombra. Non pode axeita-lo criterio topolóxico co criterio estilístico no fato das «Ordeanzas do curso»: pois o criterio estilístico levaría consigo o ter que reconocer que certos capítulos das «Ordeanzas do curso» pertencen nas «Costumes da mar segundas» e isto levaría consigo o ter que reconocer que tamen os demáis capítulos pertencen no mesmo fato e

---

337. GARCÍA 201 s.

entón desaparecería-nas «ordeanzas do curso» na sua individualidade e viríase abaixo o criterio topolóxico. E este feito esprica as dudas co m 334: este capítulo se non atopa no ms. V, polo que ten que sere do fato dos «usos da mar segundos» e así o reconece o García, pro remata por poñe-lo nas «Ordeanzas do curso», inda que ni-no criterio topolóxico ni-no criterio estilístico autoriza unha tal decisión, ben é verdade que eiquí —no fatc destes capítulos que non teñen cláusula— estes dous criterios non funcionan.

e) Divisiós dos capítulos e epígrafes mal postos: O feito de atoparse no ms. V —coma nos outros manuscritos— capítulos que teñen máis dunha cláusula, ten aínda máis importancia se o vencellamo-lo a outros dous feitos: non todo-los manuscritos teñe-nos mesmos capítulos xibrados do mesmo xeito e nas «Costumes da mar» atópanse epígrafes de capítulos mal postos, inda que non deba esquencerse o arriscado do emprego dos epígrafes.

Pra min estos feitos conferma-na idea que o testo das «Costumes da mar» que temos hoxe é unha redacción definitiva feita por algúen de maneira unitaria, sobor dun material máis antigo, pro esta redacción, que non foi xa modificada en liñas xenerales, sometése a reordeaciós, que levou nos diferentes manuscritos a desaparición de certos capítulos, a división diferentes dalgús capítulos e de remate a unha nova ordeación dos mesmos.

O m 77 ten este epígrafe: «Capitol de quina companya és tengut lo senyor de la nau lavar als mercaders» e no m 78 atópase este epígrafe: «Qui deu ésser entès mercader», inda que o contido do mesmo continua ó parecer o anterior, pois o m 78 remata: «per aquesta rahó matexa com dessús és dit». Ademáis o dito polo epígrafe —que é o que debe entenderse por mercadel— non atopa un refrexo no contido do capítulo.

O m 46 bis é unha continuación do m 46, feita dunha maneira arbitraria, xa que nestos dous capítulos —m 46, 46 bis— atópanse dous argumentos: dun lado a regración das relacións entre aqueles que van na nave —señor da nave, feireantes, mariñeiros, pasaxeiros—; doutro a definición do que seña pasaxeiro. O cap. m. 46 fala do que o señor da nave ten que face-los seus mariñeiros, feireantes e pasaxeiros, e esta primeira parte segue no m 46 bis: «encara qual cosa deu fer mercader a senyor de nau de mariner al senor de la nau ne a palegri», despois do que comenza o segundo argumento:

«car pelegrí és dit tot hom qui deja donar nòlit de la sua persona sens mercaderia». Esta definición atópase denovamente con variantes no m 113, que te-no epígrafe: «Que deu fer senyor de nau o de ieny a palagrins».

Tamen nas «Costums de Tortosa» as «Costumes da mar» teñen un prologo, onde dise que pra rematar cos problemas que xurden entre o señor da nave, os feireantes, os mariñeiros e os pasaxeiros, e xa que na mar hai usos propios puxéronse no libro das Costums de Tortosa, ditos usos da mar e tamen da ribeira. Neste sentido nos atopamos eiquí co primeiro argumento do m 46-46 bis. Agora ben, despóis deste prólogo e drento do mesmo capítulo atópanse tres párrafos adicados a definición do que seña pasaxeiro, feireante e mariñeiro. Na edición facsímil das «Costumes de Tortosa», onde non poden identificarse as capitales vermellas, estos tres párrafos veñen ben arredados, xa que teñen un calderón, inda que ó parecer deixóuse sin face-lo correspondente ó mariñeiro, xa que comenzaba o párrafo no inicio dunha liña e fíxose comenza-lo párrafo un pouco máis adrento na colona.

Nas autuales «Costumes da mar» hai us apartados ben arredados pra falar do señor da nave, dos feireantes, dos mariñeiros e dos pasaxeiros, pro este xebre fixo desaparecer, ó parecer, as definicións, inda que quede a lembranza das mesmas no epígrafe do m 78 e na definicións do m 113. Tamen no ms V = m 46 bis atópase a definición de peregrino e tamen no V 29 = m 78 atópase o epígrafe «Qui deu èsser entès per mercader», inda que o contido do capítulo e o do m 78, e, de remate, tamen no V 61 = m 119 atópase a definición de pasaxeiro. Isto levaría consigo o ter que reconocer que tamen o ms. V tivo que alonxarse da redución orixinaria.

f) O problema das interpretacións e as «Costums de Tortosa» e as «Costumes da mar»: O García critica o Valls, po-lo seu vezo de atopar interpolacións e prescindir das mesmas. Por eso mesmo aferma:

«Es per això que hom no el pot seguir per aquest camí, sinó que cal respecter integrament el test, sense admetre interpolacions, variants ni afegits sense justificació en la tradició manuscrita medieval, perquè la dita admissió menaria a resultas forassenyaats, o almenys gratuïts»³³⁸

---

338. GARCÍA 182.

Dende este prantexamento o García solo aceita ou o criterio topolóxico ou o criterio estilístico:

«Tant un criteri com l'altre, basats en la tradició manuscrita del LCM, precisament per llur simplicitat, permeten una crítica racional i rigorosa de les raons d'inclusió de cada capítol en el seu nucli i donen a cadascun d'aquests una unitat i una cohesió clares i categoriques»³³⁹.

Se lembro estas afirmacións do García é por un solo feito. Eu non teño unha grande confianza no método do Valls, pro coido que ou se afirma que as «Costumes da mar» é o resultado dunha reelaboración permanente e entón pódense empregar os criterios estilísticos —e tamen os materiais— pra descubri-la mesma, inda que non teñamo-lo apoio manuscrito ou coidamos que temos que seguir los datos que a tradición manuscrita conserva nos, inda que creiamos na dita reelaboración. O García semella seguir este derradeiro criterio, pro, no fondo, alonxase do mesmo, pra mante-la sua afirmación fundamental, que non ten un apoio na tradición manuscrita: o ms. V mante-na redacción beta que a sua vez mantén intacta a redacción alfa dous. Esprícase así unha afirmación do García, que, a meu ver, non é respetuosa cos criterios ditos:

«El capítol m 48 té correlació a CT, fins al^c mots que *aquell li devia fer*. La segunda part d'aquest capítol, fins al seu final, no pertany a c 1, sino a c 2, tal com ho indica la fórmula *E fou fet* perço aquest capítol, que és la pròpia del dit nucli C 2. I com que Beta afegeix encara darrera d'aquest capítol el darrer paràgraf del m 49, des d'*Ara responsam* fins al final, sembla clar també que aquest paràgraf del m 49 és també del nucli c-2. La resta del m 49, que és pràcticament tot el capítol, ja veurem que pertany al nucli u»³⁴⁰.

Inda que seña un pouco longo vou reproducilo m 48 e o capítulo correspondente das «Costums de Tortosa».

m. 48. «Capítol de promissió de parsoners.

E si assò farà antanent lo senyor de la nau als parsoners e ls parsoners li prometran de fer part, aquela part que li prometrà de fer lo personer, aquela li deu atendre. E si lo parsoner no li ho pot atendre, ho no ho vol fer so que li haurà convengut, lo senyor de la nau o del leyn lo pot destrènyer ab la senyoria o pot manlevar sobre aquela part que aquel hi devia fer. Fassam compte qu'él hi degués fer una setzena

339. GARCÍA 183.

340. GARCÍA 184.

e no.y agués fet compliment mas a miga setzena, que axi ho puguen fer de una setzena multiplicament con de I quarter. E si ell li deu fer aquela dita part e no la li fa, lo senyor de la nau o del leyn pot empenyorar la sua part complidament a la part que li hauran convenguda de fer. E fo fet aquest capítol, cor aquel qui comensa la nau o leyn no la comensaria, si sebia que.ls personers li deguessen falir ne. o poguessen fer».

m 49b

«Ara responam que la volgués fer, ell no faria tan gran leny, e fer.lia menor, si ell sabés que aquell personer hagués poder que li falia de res que convengut li agués»³⁴¹.

O V 4 é o m 48 que pra o García na sua primeira parte e do fato das «Costumes primeiras» e na sua segunda parte é do fato das «Costumes segundas», mentras que o V 5 atópa o seu equivalente no paragrafo derradeiro do m 49 —no m 49b— e a primeira parte do m 49 —o m 49a— te-na sua equivalencia no V 225. A razón destas espricaciós do García atópase nunha afirmación fundamental do mesmo: o carauter orixinario das «Costumes da mar primeiras» ven determinado po-lo sua posición no ms. V e po-la tradición que atópase nas «Costums de Tortosa»³⁴². Vexámonos agora estas Costumes de Tortosa³⁴³:

CT. 9,27,4-5.

«Con lo seynor vol comensar de fer la nau, o el leyn, o la barcha, deu dir als personers de quin gran, ne quynes mides, ne de quantes goes lo faran, ne quant aurà e.l plan, e quant en sentina, e quant obrirà, ne quant aurà de lonch. (= m 47).

E si assò fa entenent als parsoners, són-li tenguts de fer aquela part que cascun li aurà promesa de fer, sens tota escusació que fer no.n deuen ne poden. E si los parsoners atendre no volen, o no poden, la covinensa que al senyor del leyn auran feta de fer e de conplir cascun

341. Emprego eiquí o testo da edición do Colon, xa que pódese ver nel as variantes; o importante é ter en conta que o m 48 é o V 4 e o m 49a o V 225 e o m 49b o V 5.

342. GARCÍA 169, 183 ss.

343. Emprego, coma o García, a división da edición do Oliver, inda que o testo tomo o da edición do Valls, que fíxose sobor do manuscrito das Costums de Tortosa de Tamarit e Gil; cotexéi a trascrición do Valls coa edición fotomecánica do manuscrito. Téñase en conta que na edición do Valls os capítulos se non atopan; pra os cotexos do Oliver vid. o volumen III 362 ss. da sua obra, inda que debe terse en conta que emprega a numeración do Capmany. Pra as identificaciós do Wagner, vid. o traballo citado infra na nota 355.

ça part, lo seynor del leyn pot manlevar a usura o n'altra forma, segons que podrà, a bona fe, sobr. aquel qui la part li aurà promesa de fer; enaxí que aquel prometedor és tengunt e obligat al senyor del leyn de tot lo deute que manlevarà per aquela part a complir, e de tot lo logre o usura o barata que per aquela part a complir, vara, darà, ne pagarà, sens tota excusa e contrast.

Alò metex és si.l fa menor qu.el no.ls aurà dit ne dat a entendre, per so con par ver que qui molt promet a atendre, que atena e conplesca lo meyns; atressí con par ver, e és, que.l senyor del leyn no comensará a ffer aquela obra, si no fos per fe e per esperanza d'aquels que la promesa li feran de fer part e.l dit leyn» (= m 48).

O párrafo «Fassam compte que.l...» do m 48 se non atopa nas «Costums de Tortosa», pro a mesma cláusula estilística atópase no m 88 «Fassam compte que...» e no m 124: «Ara fassam compte que mariner...», dous capítulos que o García afigurase que forman parte do fato das «Costumes da mar primeiras»³⁴⁴. Ademáis, inda que seña unha novedá do LCM, o que é craro e que o párrafo derradeiro do m 48 ten un craro refrexo no párrafo derradeiro das «Costumes de Tortosa» 9,27,5: é certo, se non atopa a cláusula «E fo fet...», pro a norma é a mesma. A maiores, é evidente que a parte derradeira do m 49 —o m 49b— é un capítulo independente no manuscrito V, que atópase na parte das «Costumes da mar primeiras» e non hai po-lo tanto ningunha razón topolóxica —atópase na parte das «Costumes da mar primeiras»— nin estilísticas —non ten cláusula propia— que permita afermar, coma faino o García, que o mesmo teña que pertenece-lo fato das «Costumes da mar segundas». Hai algo máis: como xa vimos despóis da cláusula «E per les rahons desús dites fo fet aquest capitol» atópanse ás veces algús párrafos, que conteñe-na espricación de xa dito, e neste sentido a cláusula das «Costumes da mar segundas» e a cláusula dos «usos da mar» aveciñanse. Agora ben, se tornamos a lêr a parte derradeira do m 48, a do m 49b e a das C. Tortosa 9,27,5 teremos que reconocer, coido eu, que estamos diante da mesma norma, inda que con redaucións diferentes e matices diversos:

m 48

«E fo fet aquest capitol, cor aquel qui comensa la nau o leyn no la comensaria, si sebia que.ls personers li deguessen falir ne o poguessen fer».

344. GARCÍA 171

m 49b

«Ara responam que la volguès fer, ell no faria tan gran leyn et de ferl'ia menor si ell sebia que aquel personer hagués poder que li falís de res que convengut li agués».

C. Tortosa 9,27,5

«atressí con par ver, e és, que.l senyor del leyn no comensaràa a ffer aquela obra, si no fos per fe e per esperanza d'aquels que la promesa li feren de fer part e.l dit leyn».

Eu xa sei que nestos cotexos cada un ve o que quere. Por iso mesmo lembrarei a norma que atópase no m 55, que o García di atoparse no fato das «Costumes da mar segundas», pois te-na cláusula «E per ço fo...». Por esta razón o García non atopa ningunha equivalencias nas «Costums de Tortosa»³⁴⁵ inda que si o Oliver —e ó parecer tamen Wagner—, que sulñou a equivalencia entre o LCM 54 (= m 55) e as «Costums de Tortosa» 9,27,6:

m 55: «De parsoner qui volrà vendra la sua part.

Encara deu saber que si algun personer volrà vendra la part que haurà comensada de fer en la nau, ell ho deu fer saber al senyor de la nau, e tot en aquela guisa que és tengut l'altre. E si lo senyor de la nau no vol que.y entre, no.y pot entrar dentro que la nau haja fet viatge, per so és a entedre que aquel qui la compraria lo'n poria gi ar per mal volensa. E per aquesta rahó no poden encantar los parsoners ab lo senyor de la nau dentro que la nau haja fet viatge. E quant la nau haja fet viatge, ell.s pot encantar del personer al senyor, e del senyor al parsoner. Emperò, lo personer deu donar al senyor de la nau aventatge de donar o de pendre. E sia en volentat del senyor de la nau de dar o de pendre, si donchs encant públich no.y havia E per ço fo fet aquest capitol com lo senyor de la nau hi haurà molta fadiga e molt mal tret et haura començada la nau, que si ell no fos, no fóra feta».

C. Tortosa 9,27,6

«Los parsoners non poden encantar ab lo seynor del leyn, ne.l poden aportar a encant, tro lo leyn ha fet viagie; mas, del primer viagie fet a enant, poden amb el encantar, si.s volen. Però si algun dels parsoners venía la sua part a altre, lo comprador, atressí, no.l pot aportar a encant, tro que.l leyn a fet viagie, per aquesta raon: con lo senyor del leyn, qui molta fadiga a gran trebayl e gran don aurà soffert e.l leyn a fer, e si el no fos lo leyn no fóra fet, n'isca sens algun profit».

É certo, no m 55 fálase «E per ço fo fet aquest capitol» mentras nas «Costums de Tortosa» dise «per aquesta raon», é certo tamén

345. GARCÍA 152 ss, 156 n. 21

que hai diferencias na regulación, pro teño pra min que o parentesco entre os dous textos é crara.

Ten razón o García ó suliña-las cláusulas estilísticas, pro teño pra min que non poden descartarse as outras cláusulas xa ditas e outras características estilísticas. O que quero suliñar e que xa nas «Costums de Tortosa» atópanse capítulos que hoxe no manuscrito V, ó dir do García, forman parte do fato das «Costumes da mar segundas». Esto, coma os outros datos, teño pra min, deberíanos facer menos ousados no intre de facer hipótesis arriscadas.

VI. UNHA HIPÓTESIS DE TRABALLO SOBOR DA FORMACIÓN DAS «COSTUMES DA MAR» E SOBOR DO LCM

Coido que se queremos chegar a comprende-lo proceso de formación das «Costumes da mar», temos que distinguilo intre de aparición das normas e o momento no que estas normas xurídicas adquiren a súa redacción escrita definitiva. Neste sentido pódese dir que hai testemuñados dous intres diferentes: aquel que atópase nas «Costums de Tortosa» e aquel que atópase nas «Costums da mar» conservadas nos manuscritos e nas edicións.

Eu quixera eiquí, dunha maneira moi xeneral e coma unha hipótesis de traballo, suliñar que deixando a un lado modificacións, ordeacións diferentes, número diferente de capítulos, divisións diferentes dos capítulos, etc., todo-los manuscritos amosan a mesma redacción, agás, quizaves, o ms. C, que non conozo, e a tradución italiana por razóns evidentes. Eu non poño en duda que o nacemento histórico dos capítulos é diferente, isto é, us son máis vellos e outros máis novos, pode ser incluso —eu non son lingüista— que pódanse atopar capítulos que teñan unha redacción —non falo agora do contido xurídico— máis antiga que outra, pode sere tamén que as cláusulas estilísticas permetan establecer o intre histórico no que redautaronse os diferentes capítulos que teñe-nas, pro coido que todo isto non permite negar que as «Costumes da mar», como hoxe conocemos-las, é o resultado dun esforzo redaccional unitario.

O dereito consuetudinario, ó ser un dereito sin pai conocido, ten un tempo longo de formación, durante o que a norma consuetudinaria vaise perfeccionando pro tamen cristalizando e non solo no

seu contido xurídico; cando ese dereito consuetudinario chega a redautarse por escrito, non por eso deixa de medrar e a carón dos vellos capítulos xermolan outros novos ate o intre en que alguén fai o esforzo de reorganizar todo aquel material. Eu non penso nunha laboura sistematizadora ó estilo codificador, onde a razón constrúe o propio sistema, nin tan siquera penso nunha sistematización feita por unha razón que descobre no dereito existente os principios que permiten organizalo nun orden natural, penso máis ben nos acios de recoller todo o material existente, prescindindo do que o redautor coída que debe deixarse fora, con finalidade de arrecadar nun manuscrito todo o dereito consuetudinario como unha obra unitaria.

En este sentido eu lembraréi as palabras do prólogo e do m 144, onde fala o anónimo redautor dos antergos, que recorrero-no mundo esculcando os principios xurídicos e unha vez recollidos perfeccionarolos, escollendo as solucións millores. E estes mesmos antergos son aqueles que cando sintéuse a necesidá deron novas solucións, seña pra os puntos oscuros, seña pra os puntos non resoltos. E estas mencións dos antergos, coma xa vimos, atópanse no chamado po-lo García fato das «Costumes primeiras da mar», pro tamén no fato das «Costumes da mar segundas» e no fato dos «usos da mar», onde, é certo, atópanse a fatín. Agora ben, quero suliñar que dun lado temo-los antergos, que son os creadores das «Costumes da mar», xa que foron eles quénes recollero-nas, e doutro o anónimo falador, isto é, aquel que deu a redacción definitiva, pois é a que hoxe conocemos, ós principios xurídicos do dereito marítimo mercantil.

Solo simplificando moito pode reducirse a historia das «Costumes da mar» a dous intres: aquel no que as «Costumes da mar» redautaronse por escrito e aquel outro no que as «Costumes da mar» recibiro-na redacción definitiva, que atopamos nos manuscritos. En certo sentido estes dous intres poderíanse identificar dun lado nas «Costums de Tortosa», pois é o primeiro testemuño da existencia dunha redacción escrita das «Costumes da mar», e suliño a feito de sere unha redacción escrita; hai testemuños de existire xa denantes as «Costumes da mar» e pódese hipotetizar sobor se esas «Costumes» eran ou non escritas, pro o primeiro testemuño dunha redacción escrita so-nas «Costums de Tortosa», que lévanos

po-lo tanto ó ano 1272. Doutra parte as «Costumes da mar» poderíanse identificar co ms. L, aquel máis antigo, onde atópase a redacción definitiva das «Costumes da mar», o que permétenos afermar que no 1385 xa estaba feita a dita redacción.

Agora ben, reducir a estos dous intres a historia das «Costumes da mar» teño pra min que é simplificar por demais a vacenta formación dun dereito mercantil consuetudinario. Pro tamén penso que é necesario distinguir dun lado os datos históricos e doutro as hipótesis, e neste sentido eu quixera acrara-la parte hipotética.

E a parte hipotética depende moito da idea que nos fagamos da creación do dereito consuetudinario do comercio marítimo. Durante moitos anos a historia deste dereito mercantil marítimo véuse aqueixada po-la febre nacionalista, que lévou a discusións inútiles, que non serveron de moito pra permiternos un millor coñecemento do LCM. E esta febre nacionalista, que tiña a súa razón de sere, tamén atopou forza naquela idea do Nietzsche, de que a voltas deben contarselles alburgadas ós pobos pra construílles un pasado brillante e apuxa-los pra dare un paso adiante.

Coido que aquel xeito de pensar hoxe xa non te-na mesma forza —inda que dende os puntos máis insospeitados deféndase hoxe un novo nacionalismo—, pois sábese ben que a nación é filla da Revolución Francesa e foi o xeito que tivo a burguesía de lexítima-lo seu poder frente ó poder do rei e as alburgadas serven non pra que os pobos teñan diante de si un brillante porvir, senon máis ben pra que os mortos de fame de sempre continen a deixarse matar: antes morrían po-lo rei e dende a Revolución Francesa po-la patria, pro seguen morrendo. E certo que a Revolución Francesa estabrecéu o principio da igualdade diante da lei, fundamento teórico pra que a conciencia nacional prenderá tamen na conciencia dos mortos de fame, pro us cincoenta anos máis tarde dito mito entróu en crisis, inda que seña difícil a morrere, po-la idea que vulgarmente recóllese no dito de que todos somos egoales diante da lei, pro us máis que outros.

Coido, po-lo tanto, inda que seña difícil de aceitalo, que pra adiantar no coñecemento do LCM hai que te-lo espírito do anónimo redautor do prólogo das «Costumes da mar», cando reconece que fóronos seus antergos quénes recolléro-no dereito marítimo, pro un dereito que non foi obra sua na súa meirande parte, pois atopá-

ro-no nos seus viaxes po-lo mundo, xa que, coma di o prólogo das «Costumes da mar» que atópase nas «Costums de Tortosa», «en la mar aja Costumes e Vsances per si metexes». Non é o dereito das «Costumes da mar» un dereito de ningún, pois é un dereito de todos aqueles que van po-la mar. So-nos antigos quen es fixeron ese dereito que atópase hoxe no «Libro volgare detto Consolato novamente stampato et corretto del quale sono scritti gli capitoli et statuti en buona ordinatione, que gli antichi ordinarono per gli casi de mercancia et di mare», coma reconece a tradución italiana impresa do 1539, e porque é de todos e foi obra dos antergos o Francesco Biscontini da Pavia pon remate a sua tarefa o dez de xaneiro do 1479 coas palabras «Die decimo mensis Januarii 1479 el presente libro de Consolato, et ragione maritime et mercantevole da Cathalano in italiano idioma per me Francisco Biscontini de papia». Dito con outras palabras, se a redacción das «Costumes da mar» e obra dos catalás o dereito recollido nas mesmas e de todos.

A dificultade pra ter este espírito ó doado identifica-la: o redactor do prólogo das «Costumes da mar» non tiña concencia nacional, pois non podia te-la, mentras que nosoutros temos que liberarnos da concencia nacional que hoxe afóganos; e xa se sabe que a liberdade é sempre unha conquista, endexamáis un don; por iso mesmo temos que liberarnos nosoutros da concencia nacional e non esperar que outros ceibenos, coma ós animais, da concencia nacional.

E teño pra min que o García no seu degaro de xungui-la redacción do LCM ós tres consulados da Coroa de Aragón rematou por xunguir tamen a creación do dereito ós ditos tres consulados catalás. Os principios direutivos da formación do LCM tenden dun lado a vencella-la creación do dereito ós consulados e doutro a vencella-la creación de determinados fatos de capítulos a determinados consulados: as «Costumes da mar primeiras» [¿e as «Ordeanzas do corso»?] teria-no seu orixe en Barcelona, as «Costumes segundas» quizaves tamén, inda que o xunguirse na compilación os «usos da mar», de craro orixe valenciano, leva consigo que vencellense en certo modo ó consulado de Valencia e de remate os «usos segundos da mar» naceron en Mallorca, pro ó mesmo tempo o «orden xudicial» tivo o seu orixe en Valencia, inda que a redacción que trun-

fou foi a mallorquina e os «capítulos do rei Pedro» incorporáronse en Barcelona.

Espresamente o García fala do triángulo mediterráneo da coroa de Aragón e no fondo afégúrase así unha creación xornaleira dos «usos primeiros da mar», polo que axuntáronse ó remate da redacción alfa un; agora ben, se nosoutros pensamos no dereito marítimo mercantil coma unha obra común dos homes da mar, entón temos que rematar que as cousas non puideron suceder así. E tornamos a atoparnos diante das palabras do anónimo redactor das «Costumes da mar», que atópanse nos manuscritos, que manifestou craramente que os antergos recolleron un dereito común a todo o Mediterráneo e que os antergos levaron a cabo tamén a corrección do seu primeiro traballo. Teño pra min que o noso anónimo redactor simplificou moito a formación das «Costumes da mar», que conocemos, pro sulinou, pra min moi esautamente, que o traballo de correxir e perfecciona-las «Costumes da mar» foi tamen un traballo de todo-los homes da mar do Mediterráneo.

Agora ben, coido que non é doado face-la historia das «Costumes da mar», inda que probablemente si seña doado face-la historia dos Libros dos consulados da mar.

Eu pensaría que entre o 1272 e o 1385 non hai dato algún que nos permita matinar que haxa diversas redaccións do LCM. Ten razón o García a sulina-la importancia dos consulados, dunha xurisdición autónoma dos consulados, pro a súa existencia non esprica a formación das «Costumes da mar», que eran xa conocidas e tiñan unha redacción escrita no 1272, cando inda non existía dita xurisdición autónoma na coroa de Aragón. Tendo esto presente eu matinaría que neses anos anteriores ó 1272 formouse unha redacción escrita das «Costumes da mar» que ten acollida parcial nas «Costums de Tortosa».

¿Formaban parte xa desas «Costums da mar» as «Ordeanzas do curso»? Hai un feito certo: nas «Costums de Tortosa» antepoñense as «Costumes da mar» dous capítulos, onde régrase unha materia semellante da regrada po-las «Ordeanzas do curso». Dende ese intre hastra o 1385 non hai dato algún que permita afermar ningunha cousa en concreto; nese período mencionáanse as «Costumes da mar», pro non dise ren sobor do seu contido. Ó masimo pódese dir que no 1333 as «Costumes da mar» testemuñadas comenzaba po-lo

actual m 46, esto é, o principio das mesmas non atopabase xa aqueles dous capítulos que atopábanse nas «Costums de Tortosa». Dende o 1385 atópanse manuscritos e edicións que reconocen sempre, inda coas dudas vistas, as «Ordeanzas do corso» coma unha obra independente das «Costumes da mar» fora do manuscrito valenciano, onde incorporanse dentro das «Costumes da mar», coas características vistas, e quizaves a tradución italiana do 1479 polo as razóns xa ditas.

Estos datos levaríanme a unha clarificación terminolóxica. O orixe do termo *codex* esprica a ambigüedad no termo código. Falamos do código teodosiano e do código napoleónico, inda que sabemos que son cousas diferentes. É certo que pódese dir que o primeiro é tecnicamente unha compilación e o segundo un código, pero esta distinción non resolve todos os problemas. ¿Qué facemos co aquelas obras que son resultado de axuntar textos espallados, moi modificados ás veces, que non conservan a afección do seu orixe? ¿Qué facemos cos «Furs de Valencia»? ¿Qué facemos coas «Partidas»? Pódese así espricar que algúns falen das «Partidas» coma de un código e outros falen delas coma dunha recopilación. Neste sentido eu non vou discutirlo dereito de falar das «Costumes da mar» coma dunha compilación, pero teño para min que é necesario manter claramente xibado o problema das «Costumes da mar» e o problema do «Libro do Consulado da mar». As «Costumes da mar» poden sere unha compilación, pero é tamen unha obra independente, inda que rematará por atoparse dentro dunha compilación que teño alcuño hoxe de Libro do Consulado da mar. Agora ben, cando digo que o LCM é unha compilación nin afirmo, coma xa dixen, que solo son libros do consulado da mar aqueles que teñen os textos constantes na denominación do García, pois hai manuscritos —así o de Cagliari— e edicións —así a *princeps*— e traducións —a italiana do 1539— onde se non atopan todos, sin deixar por eso de sere LCM, nin digo que solo forman parte dos Libros do consulado da mar aqueles textos constantes, pois xa vimos que manuscritos e edicións incorporan outros textos que forman parte dos mesmos co mesmo dereito que os constantes e coa mesma constancia e inda máis ó partir dun intre concreto, como sucedeu coas ordeanzas de seguros.

Tendo presente esta clarificación temos que dir que entre o 1272

e o 1385 sabemos que corre po-lo Mediterráneo as «Costumes da mar», pro non podemos dir se nestas «Costumes da mar» atopábanse ou non as «Ordeanzas do corso». No 1272 as «Ordeanzas do corso» se non recollen nas «Costumes da mar», que atópanse nas «Costums de Tortosa», inda que atópense nestas dous capítulos, postos diante dos das «Costumes da mar», que regra-na mesma materia regrada po-las «Ordeanzas do corso»; no 1385 as «Ordeanzas do corso» recollense coma unha obra independente drento do libro dos capítulos do consulado de Mallorca, asomade das «Costumes da mar» e a súa independencia mantívose co paso do tempo, dentro dos lindeiros xa ditos.

Entre o 1272 e o 1385 as «Costumes da mar» deberon revisarse, inda que se non poida dir cando foro-no e cantas veces. Os criterios estilísticos do García non son, a meu ver, dabondo pra resolver todo-los problemas e a existencia dunha redacción beta e outra gamma semellame pouco probada. A existencia dunha redacción mallorquina das «Costumes da mar» semellame máis ben o refrexo de facer participar a todo-los reinos catalás da coroa de Aragón na redacción das «Costumes da mar» que unha realidá. A famosa redacción gamma pra o García non sería outra cousa que unha reorganización dun material xa existente, ó que axuntó-se once capítulos novos, pro é esta derradeira afirmación a que amosa de maneira máis crara a artificiosidade da construción, poi-los criterios estilísticos levarían consigo necesariamente a negar que puideran ser todos da mesma mau —us teñen cláusula e outros non— e a ter que afirmar que os capítulos dos «usos da mar segundos» coa cláusula estilísticas propia dos capítulos dos «usos da mar primeiros» teñen que sere do mesmo intre redaccional destes derradeiros.

Hai que ter en conta dous problemas: primeiro, a aparición de novos capítulos, e segundo, a aparición de novas redaccións das «Costumes da mar». Quero dir con estas afirmacións que hai capítulos que non teñen ningunha cláusula estilística, no sentido do García, pro é evidente que hai outros criterios estilísticos, que poden levar á identificación de maus diversas nas «Costumes da mar»; pro mantendo-me nas cláusulas estilísticas, é certo que o García non aseñou todas; hai capítulos —e falo moi provisoriamente, onde dise: «E fon fet perço aquest capitol...», hai capítulos que teñen esta outra cláusula: «E per les raons dessús dites fo fet

aquest capitol»; hai outros onde dise «E per l'esclariment dessús dit fo fet aquest capitol» e hai outros que teñen unha espricación máis estensa, que quudou xa rexistrada, pra non citar máis que as cláusulas principais. Nin afermo nin nego que todas estas cláusulas señan da mesma mau, o que afermo é que algunhas veces estas cláusulas axustáronse a unha ordeación máis antiga, coma vimos que sucedeu con certos capítulos das «Costums de Tortosa». Quere esto dir, po-lo tanto que a vellez do material non pode identificarse po-las cláusulas estilísticas, pois, e algunhas destas cláusulas sulíñano, as correucíós fixéronas os antergos, aqueles que fixéronas «Costumes da mar», que refreusionaron sobor da sua primeira decisión. E inda teríase que ter tamen en conta o xa aseñado de non sere doado identificar craramente as duas cláusulas fixadas po-lo García: cunha certa facilidade pódese pasar dunha a outra.

Agora ben, se temos unha primeira redaución conocida —aquela que testemuñase nas «Costumes de Tortosa»— que co paso do tempo quizaves medróu ó achegarselle novos textos, o que ten que preguntarse e se a revisión do material antigo e do novo material —se haino, xa que as «Costums de Tortosa» non conserva-nas «Costumes da mar», mais unha seleución— foi obra dunha sola mau. Neste sentido quero sulíñar que teríase que xibar dun lado o problema da creación das normas xurídicas e doutro o problema da redaución definitiva desas normas. Volto de novo as «Costums de Tortosa»: unha norma antiga, recollida neste testo, revisóuse formalmente, inda que ó parecer non materialmente. Neste sentido a praútica de cotío do comerciío e da xurisdición tivo que facer nacer novas normas —é unha hipótesis moi probabre, xa que dende o Pardessus falase de momentos cronolóxicos diferentes—, inda que hoxe conozamo-las samente baixo da forma derradeira dada po-lo redautor das «Costumes da mar» que atópanse nos manuscritos e nas ediciós. ¿Agora ben, esta redaución fíxose dunha sola vez?

Se aquelas cláusulas estilísticas queren empregarse coma testemuños de diferentes maus, teríamos que reconocer que as «Costumes da mar» revisáronse varias veces no periodo que vai dende o 1272 ó 1385; non quero dir que durante todo ese período, quero dir únecamente que no 1385 xa está fixado formalmente o testo que hoxe conocemos.

Ademáis, e a ordeación que atópase por exemplo no ms. V e no

ms. L, na súa parte derradeira, demostra, é tamen posíbele que se leve a cabo unha reordeación do material, sin ter que modifica-la redacción das normas.

O úneco seguro que pódese dir, a meu ver, e que as «Costumes da mar», coma xa dixo o Pardessus, que xiraban no 1272 non so-nas «Costumes da mar» que hoxe atópanse nos manuscritos. Lembraréi as palabras esautas do Pardessus: «Il est donc naturel d'en conclure que la plus ancienne rédaction connue du *Consulat de la mer* étoit postérieure à 1340. Ce n'est donc ni cette rédaction, ni à plus forte raison celle qui a été imprimée en 1494, qu'on avoit en vue lorque dans les documens de 1283 et de 1343, on parloit des *coutumes écrites de la mer*»³⁴⁶. Pra o que direi máis adiante, quero acrar que o Pardessus non fala eiquí do que chamamos hoxe «Libro do Consulado da mar», mais das «Costumes da mar». E certo, teño pra min, que non é necesario matinar, coma faino o Pardessus, que as «Costumes da mar» tiveron que cristalizar na forma actual des-póis do 1340; o Pardessus fixo unha tal afirmación xa que matina que denantes do trunfo da edición do 1494 imprimíronse outras edicións do LCM, que tiñan unhas «Costumes da mar» diferentes das que trunfaron no 1494. Así maxinaba que a edición do 1484, que non conocea, conoecía samente a descrición do Capmany, tiña un texto diferente das «Costumes da mar» e afigurábase que sobor desta edición ou doutra semellante fixérase a tradución italiana do 1539, onde incorporáranse ás «Costumes da mar» os dous primeiros capítulos dos «Capítulos do rei Pedro» e botáranse fora os m 154-158. E eu agora ameceréi aínda o m 87, que non conta, ó parecer, con tradución manuscrita algunha.

Eu coído que estas afirmacións do Pardessus non son dabondo pra afirmar que as «Costumes da mar» non tiveran xa un texto cristalizado, como amosa a tradición manuscrito, inda que non nego que poidan facerse neste texto cristalizado algunha anovación, coma as aseñadas, pro tamén coído que estas afirmacións non son dabondo pra rechaza-lo falacio do Pardessus, xa que o primeiro testemuño que temos do texto cristalizado e o ms. L do 1385³⁴⁷.

346. PARDESSUS V 327.

347. WAGNER, *Sobre cit.* (vid. infra n. 355) 265 n. 23 di: «Que això no s'esdevingué fins a 1347 és una suposició que de moment no pot recolzar en el fet que en una de les dues redaccions del Consolat que se'ns han conservat, en

Tornamos así a situación orixinaria: do 1272 temos o testemuño dunhas «Costumes da mar» que non son «Costumes da mar» que atópanse no ms. L do 1385. ¿Que pasou neses cen anos? ¿Que modificacións sufriron as «Costumes da mar»? ¿Cando fíxose a redacción definitiva? Déronse respostas a esta derradeira pregunta, pro todas elas con pouco fundamento, xa que as mesmas vencéllanse, ó cabo, ó xurdimento dos consulados: e eu xa suñí que o dereito procesal xúnguese ó brocho dunha xurisdición autónoma, pro no dereito sostantivo, as «Costumes da mar». Deixando no aire a data, coido que a redacción actual —aquela que atópase en todos os manuscritos e en todas as edicións, prescindindo do número de capítulos e da súa diferente ordeación— é a etapa derradeira dun longo proceso, que débese a unha man —o que non quere dicir que seña o autor desta redacción definitiva unha sola persoa—, que levouna a cabo unitariamente. Este anónimo redactor que levou a cabo a redacción unitaria definitiva e que non fixo, isto é claro, desaparecer os testemuños do orixe diferente dos distintos capítulos falou en primeira persoa no prólogo das «Costumes da mar», pro tamen no m 144. E esta redacción puido sufrir inda algunha pequena modificación —¿aquela que atópase na tradución italiana? ¿a do m 87?—, pro ó parecer permaneceu intacta en todos os manuscritos e en todas as edicións, fora das ditas pequenas modificacións.

Eu reconozco que eiqui estou facendo o que fixo o Pardessus: falar sin un coñecemento preciso da tradución italiana do 1539, da tradución manuscrita italiana do 1479 e do ms. C, que ten un posto especial dentro da tradición manuscrita, pro o que eu quero eiqui suñir son dúas cousas: primeira, se os manuscritos e as edicións amosan, agás estas pequenas diferencias ditas, o mesmo texto, pódese afermar que hai unha redacción definitiva das «Costumes da mar», inda que esceucionalmente poidan facerse algunha pequena modificación nela; segundo, se isto é así, hai que reconocer entón que a data do 1340 non ten o valor que atribúelle o Pardessus, isto é, a redacción definitiva puido facerse despois do 1340, pro tamen antes. Pro tornareis máis adiante sobre este punto.

---

lloc dels capítols 109 a 113 hi hagin els dos primers capítols d'una ordinació del rei Pere, de l'any 1340 »

Agora ben, ¿por qué a estrana ordeación do manuscrito valenciano? O pensar que este manuscrito refrexa a ordeación orixinaria das «Costumes da mar» ergue máis problemas dos que resolve. Non vou a insistir no xa dito. Quero lembrar que este manuscrito é aquel que amosa unha ordeación máis perfecta, xa que ten unha táboa do seu contido, un prólogo xeneral de toda a obra, un prólogo do libro puidéramos dir coa terminoloxía do manuscrito, úneco caso na tradición manuscrita, unha primeira seución, onde atópase o dereito procesal: o «Orden xudiciario de Valencia» na redacción propia de Valencia; unha segunda seución onde atópase o dereito material de todo-los consulados do mundo, isto é as «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do corso» mesturadas nunha obra que no epígrafe do capítulo primeiro chámase: «les bones costumes e els bons usatges de la mar», o que ten un refrexo na táboa; unha terceira seución onde atópase o dereito material dos consulados catalás, isto é os usos da mar de Barcelona, que so-nas decisións reais do Pedro IV, que coñecemos hoxe coma «Capítulos do rei Pedro» e remata cunha cuarta seución onde atópase o dereito propio do consulado de Valencia: os privilexios do Consulado de Valencia, inda que poidan sere compartidos con outros consulados. Pra min é difícil de comprender que quen levóu a cabo esta laboura de reordeación, amosara un respecto tan grande polas «Costumes da mar», que levóulle a mante-lo orden orixinario das mesmas nun intre no que corríanas «Ordeanzas do corso» coma unha obra independente e un texto das «Costumes da mar» máis rico.

Eu xa suliñei, dentro do prantexamento do García, que cando enviáse a compilación valenciana a Mallorca no 1343 e fáise a redacción gamma no 1343-1345, modifícanse as «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do corso», pro no-no «Orden xudiciario de Valencia», que contén un capítulo primeiro, que non se emprega en Mallorca, xa que dende o 11 de outubro do 1343, como quedóu dito —a autorización os mallorquís a xuzgar «per modum et formam in civitate Valencie usitatos» e do trinta e un de maio do 1343—, os cónsules de Mallorca elíxense na vixilia do San Xoán, o que non ten espiación, se no privilexio do trinta e un de maio do 1345, mándase polo rei que ouservense os privilexios e os usos da curia dos consules da mar de Mallorca «secundum quod servatur in civitate Valencie, habita tamen primitus certificatione(m) per literas guber-

natoris et baiuli generalis regni Valencia de usu et privilegiis supradictis»³⁴⁸.

Teño pra min que «Costumes da mar» —e no seu caso «Ordeanzas do curso»— non son ni-nos usos do consulado de Valencia —lémbrese o que di o prólogo do ms. V— ni-nos seus privilexios; por iso pódense modificar, entramentres se non pode modifica-lo «Orden xudiciario de Valencia», inda que si arrequeenta-lo con novos estilos o que quizaves permeteríamos recupera-lo orixinario «Orden xudiciario de Valencia» que chegou no 1343 a Mallorca. Quere esto dir, a meu ver, que as «Costumes da mar» se non enviaron oficialmente a Mallorca, entramentres enviouse oficialmente o «Orden xudiciario» pois aquelas eran un patrimonio común a todo-os feireantes e navegantes do Mediterráneo.

Tendo esto presente, comprenderase inda millor a razón da miña impresión: non podo crêr que o redautor do ms. V, que non ten obrigación de respeuta-lo texto das «Costumes da mar» —e das «Ordeanzas do curso»— respetárao de tal xeito que copiáu de fio a fondo a vella compilación beta, que era xarada a compilación alfa dous no seu gromo.

Esta impresión non ten valor algún, pro tampouco paréceme que a formula do manuscrito de Valencia teña o valor que dalle c García. O úneco dato seguro que temos é que nas «Costums de Tortosa» os capítulos que recollía-na regración do dereito marítimo militar —cousa que tamén fa-nas «Ordeanzas do curso»— atopábanse diante das «Costumes da mar» e non despois. Ademáis se o manuscrito V refrexara fielmente o orden orixinario da redacción beta e po-lo tanto da redacción alfa dous, deixariase sin espricación dun lado o feito de atoparse nos fatos estabrecidos capítulos que tiveron que nacer despois de fixarse os fatos ou que tiveron que nacer denantes e po-lo tanto se non podían atopar nun fato que xurdíu despois. Téñase en conta que esto é necesario mante-lo, se nos movemos no pensamento do García: os capítulos do fato dos «Usos da mar» achegáronse ó remate, po-lo que se non poden atopar diante das «Ordeanzas do curso» e o mesmo ten que dirse pra os capítulos do fato das «Costumes da mar», xa que se non poden atopar no fato dos «Usos da mar». Doutro lado, pra mante-la sua

---

348 Vid supra p 138 ss.

afermación o García deixa sin espricar por qué no paso da redución alfa dous á beta non funcionaron os principios direutivos da formación das recopilaciós. Ademáis, e de remate, diréi que tampouco o argumento do García —ningún capítulo das «Costumes da mar segundas» atópase nas «Costums de Tortosa»— semella poderse manter.

Eu deixéi recollidas algunhas identificaciós feitas po-lo Oliver e po-lo Wagner que amosan que algún dos capítulos das chamadas po-lo García «Costumes da mar segundas» atopan refrexo nas «Costums de Tortosa», pro a proba máis crara é, a meu ver, o V 4 = m 48. Eu quixera lembrar que o García afermou que somente había dous criterios pra evita-los farallós nos que naufragou o Valls: o criterio topolóxico e o criterio estilístico, e axustou: «Per tant, no hi ha, dins la tradició manuscrita actualment coneguda, cap altre criterio d'identificació, fora de les fórmules d'estil». Drento do prantexamento do García o criterio topolóxico leva a afermar que o V 4 = m 48 atópase no fato das «Costumes primeiras», pro o criterio estilístico leva a correxir esta afermación: a presenza da cláusula estilística propia do fato das «costumes segundas» no V 4 = m 48, leva a poñelo neste fato e, lóxicamente, deberíase concruir que, atopándose —como reconece o García— un paralelo deste capítulo nas «Costums de Tortosa», nestas atopábase testemuña-da unha compilación, onde recollíanse xa as «Costumes da mar primeiras e segundas», co que viríase abaixo toda a construción do García; por iso compréndese que o García aferme que a primeira parte do V 4 = m 48 é do fato das «Costumes primeiras» e a segunda do fato das «Costumes segundas», pro pra face-lo así o seu úneco apoio é a súa propia afermación: nas «Costums de Tortosa» atópanse somente paralelos das «Costumes da mar primeiras».

Hai algo que fáime pensar que no manuscrito V atópase o refrexo, nalgunha ocasión, dun orden máis antigo do que atópase nos outros manuscritos. Pro non so-nos argumentos do García os que convencenme, mais unha afermación feita xa fai moitos anos po-lo Pardessus. Comentando o m 144, onde dise «Lo primer cas ès que si lo senyor de la nau o leny no darà vianda a sos mariners sofiçient, axi com ja es acostumat e en un capitol ja dessus dit és, esclarit e çertificat», o Pardessus di: «Ce n'est point un chapitre

---

349 PARDESSUS II 134 n. 1.

précédent, mais dans le chap. C [145], qu'il en est question»³⁴⁹. Agora ben, o m 144 é o V 212 e o m 145 é o V 84, po-lo que o ms. V conservaría o orden antigo. É certo que tamen o Pardessus, comentando o m 228, onde atópase un reenvio tamén a un capítulo anterior, di que o reenvio faise o m 238 e eiquí o m 228 é o V 154 e o m 238 é o V 161³⁵⁰, pro teño pra min que o reenvio proposto po-lo Pardessus non é esauto; eu pensaría máis ben no m 138 ou no m 139 = V 78-79.

O feito dito non amosa que o ms. V conserve sempre o orden antigo, e po-lo tanto tampouco amosa que o ms. V teña unha ordeación máis antiga ca do ms. L, por falar do ms. máis antigo. Isto é, teño pra min que todo-los manuscritos teñen unha mesma redaución, inda que teñan unha ordeación diferente; esta ordeación diferente atópase fundamentalmente no ms. V e eu, inda sulñando ás veces certas especialidades, pénsese na parte derradeira do ms. L, aceito que os demais manuscritos (quizavés coa esceución do ms. C, que non conozo, pra non menciona-la tradución italiana) teñen unha mesma ordeación; pro este mesmo feito fáime pensar que é o ms. V o que alónxase da ordeación dos demais manuscritos. Pro non é tanto estas hipótesis o que quero sulñar, mais a necesidade dun traballo meirande sobor dos manuscritos. O ms. V pode modifica-la ordeación do ms. L, pro teño pra min que o ms. L non pode modifica-la redaución do ms. V, poi-los capítulos dos «usos da mar segundos», po-las razóns que dixen, non é unha novedá mallorquina. Pra evitar trabaucaciós, preciso que o falar do ms. V e do ms. L falo dos testos neles contidos. O ms. V e o ms. L puideron facerse sobor dun manuscrito máis antigo, do que o ms. V arredóuse seña por non recoller todo-los capítulos —lembro denovamente ó m 179— seña, po-lo tanto tamén, por non mante-la vella ordeación. E po-lo xa dito, teño pra min que nesta ordeación as «Ordeanzas do corso» remataron por atoparse no posto que hoxe teñen no ms. V.

Se os manuscritos ofrecen a redaución definitiva, inda que seña cunha ordeación diferente, ¿cómo espricar o m 87? Se o dito m 87 é unha achega no ms. N puidérase matinar que non ten tradición manuscrita algunha: é unha novidade das ediciós, da mesma ma-

350. PARDESSUS II 206 n. 5: «Le chapitre auquel celui-ci renvoie est le chapitre CXCIII» (238). ¿Poderíase pensar nunha dobre errata por «chapitre XCIII» (138)?

neira que é unha novidade da edición italiana a incorporación dos dous capítulos dos «Capítulos do rei Pedro» dentro das «Costumes da mar» ou é unha novidade das edicións —agás o ms. C— a incrusión do «xuramento dos abogados de Mallorca».

Dar unha resposta é difícil: cos criterios do García teríamos que afirmar que o m 87 e do fato dos «usos segundos», pro nos atoparíamos diante do feito de non te-lo dito capítulo os manuscritos. É certo que a afirmación do García é de obrigo: se o m 87 non fose do fato dos «usos segundos da mar» entón teríamos que reconocer que o ms. V non é xarado o seu modelo. A outra posibilidade: o autor da edición do 1484 construiu un novo capítulo ó partir de principios antigos. Pro esto nos leva a outro feito. Se prescindimos do criterio topolóxico —non esquencerse de que o m 87 probablemente non ten unha tradición manuscrita— e acodímo-los outros criterios do García: o estilístico —capítulo breve e que non ten cláusula estilística— o material —o m 87 regra as relacións propias das «Costumes da mar primeiras»— e o formal —o m 87 non acrara ningún outro capítulo— teríamos que dir que estamos diante dun capítulo antigo, das «Costumes da mar primeiras» pra mante-la terminoloxía. É un certo apoio teríase no feito que o mesmo non é máis que a xeneralización dun principio xurídico, que atópase noutros capítulos. Xa o Pardessus decia que o principio recollido no m 87 atopábase nos m 100, 114, 115, 187 e 257 e recollía un caso diferente do que atópase no m 83³⁵¹.

¿Foi esta xeneralización obra do editor do 1484 ou atopabase nun manuscrito hoxe perdido? ¿Fíxose a achega do m 87 no ms. N doutro manuscrito ou da edición do 1484? Pode sere que a tradución italiana do 1479 puidera darnos unha resposta, inda que coído que a mesma non ten maior importancia pra o que quero sulñar.

Dende o 1385 temos unha redacción das «Costumes da mar» —e tamén das «Ordeanzas do corso»— que atópase testemuñada nos diferentes manuscritos, inda que nin todo-los manuscritos teñen o mesmo número de capítulos (seña por prescindir dalgún capítulo, seña por dividir de maneira diferente os capítulos) nin todo-los manuscritos ofrece-nos capítulos no mesmo orden. Eu non quero dar impresiós trabucadas e po-lo tanto reconozo que é o ms. V

---

351 PARDESSUS II 877.

o que ten unha ordeación máis enxebre e onde marran tamén —ó parecer— un número meirande de capítulos (non quero hipotetizar sobor do número de capítulos da tradución italiana do 1539), pro tamén engado que este feito vese sulñado po-la edición do Colon: tamen o ms. C ten unha ordeación diferente dos demais manuscritos, como xa quedou dito, inda que non poida dir ren de seguro sobor do seu número de capítulos. E inda reconecendo que os demais manuscritos axeitanse con pequenas diferencias seña na ordeación dos capítulos seña no número de capítulos —máis por necesidade que por outra cousa— teño que sulña-la ordeación especial dos derradeiros capítulos das «Ordeanzas do corso» do ms. L.

Dito esto podo voltar á primeira afirmación: con seguridade pódese dir que dende o 1385 atópase testemuñada unha redución que atópase en todo-los manuscritos conservados e nas edicións, inda que poidanse atopar diferencias nas ordeacións do seu contido e no número dos seus capítulos. ¿Cándo fíxose esta redución? O que eu coido que poida responderse, quedou xa recollido. Fago de novo esta pregunta pra chama-la atención sobor doutro feito, que, a meu ver, e fillo dunha trabucación.

Se vencellamos a redución definitiva das «Costumes da mar» —e das «Ordeanzas do corso»— á aparición do LCM, correse o perigo de fixa-los dous sucesos ó redor do 1370. Agora ben, teño pra min que as dúas cousas non teñen a mesma historia: o LCM é unha recopilación e se non fixo a redución definitiva das «Costumes da mar» pra inseri-la no LCM, pois coido que o LCM non naceu nese intre. E pra comprende-lo que quero dir, hai que face-lo esforzo de arrincarse da cachola o LCM feito po-lo Ceelles e darse conta que os Libros dos consulados da mar da baixa Edade Media non son outra cosa, poderíase dir, que os cartularios dos diferentes consulados, po-lo que cada un tiña o seu. Estos LCM recollía-no dereito da xurisdición autónoma no tráfico mercantil marítimo que era o consulado, o que esprica tamen que os feireantes tiveran tamén interes en te-lo dereito mercantil e non solo o dereito común a todo o Mediterráneo, senon tamen o dereito propio de cada un dos consulados onde negociaban.

Coido po-lo tanto e agora céntrome na coróa de Aragón, que dende antigo tivo que xirar, unha vez redautada por escrito, as «Costumes da mar» e dende o 1272 temos testemuños desta redución

escrita do dereito mercantil marítimo común a todo o Mediterráneo, inda que no-na conocemos, xa que ate nosoutros chegou somente a seleución do seu contido —e non sabemos se feita fielmente— feita nas «Costums de Tortosa». Sabemos tamen que no 1331 e no 1333 corría-nos manuscritos desas «Costumes da mar», pro non sabemos como era-nas redaucións que atopábanse nos mesmos; nin siquiera podemos dir se neses manuscritos atopábanse ou non a carón das «Costumes da mar», deixando a un lado a súa redaución, as chamadas hoxe «Ordeanzas do curso».

Tamén sabemos que no 1283 organizóuse a xurisdiccion autónoma do consulado de Valencia e durante o século XIV, pra citar somente os máis importantes, a dos consulados de Mallorca, Barcelona e Perpiñán. Desde aquel intre —o 1283— puideron nacer xa os LCM, inda que o seu contido non poida determinarse *a priori*. No 1340 nace un dereito común ós consulados da coróa de Aragón, os «Capítulos do rei Pedro» e no período 1336/1343 ou 1343/1345 adequiréu a súa forma trunfante —pra min tivo que tere unha redaución máis antiga en Valencia, inda que hoxe se non conserve— o «Orden xudiciario de Valencia», que atopase nas edicións. Agora ben, dir que dende estes intres pode nace-lo LCM é facer unha afirmación xunghida á edición do Celedes. O testemuño máis antigo que conozo onde fálase dun LCM e o documento do 1373, mencionado po-lo Perels, que no-nos permite saber cal era o seu contido, pro nos permite facernos unha idea do que chamabase LCM: era o libro onde un consulado recollía os seus privilexios, o seu dereito en definitiva. Por esta razón, coido que é unha tarefa inutil determina-lo intre no que nacéu o LCM, empregando pra súa identificación os criterios que proveñen da edición do Celedes.

Eu penso que debemos ter ben craros os diferentes problemas.

Primeiro ¿cando comenzaron a xurdir os Libros dos consulados da Mar? Unha resposta penso que non poida darse, nin hoxe nin endexamáis; pódese dir que dende o intre no que tra-la aparición dun consulado, éste sintéu a necesidade de recoller nun libro o seu dereito —o propio dese consulado, o común os consulados da coróa de Aragón e o común o Mediterráneo— póden nace-los libros dos consulados da mar, que no seu contido depende desa necesidade sentida.

Segundo, ¿cando comenzaron a chamarse esos libros, Libros do

consulado da mar? Tamén eiquí coido que non poida darse endexamáis unha resposta definitiva; é certo que hai sempre un primeiro intre, pro o difícil é atopalo documento que nos permita afirmar que a dita denominación empregouse por vez primeira. Sabemos que utilizouse no 1373, pro non podemos dir que nese ano empregouse por vez primeira.

Terceiro, ¿tiñan estes LCM un contido fixo? O contido destes libros dos consulados da mar ten un condicioamento cronolóxico craro: en teoría solo poden recolle-lo dereito existente no intre da súa aparición; e digo teóricamente, pois non sempre recollen todo o dereito existente. Se nos poñemos na segunda metade do século XIV e nos fixamos nos elementos máis importantes do momento, é evidente que atopamos nese intre un dereito de todo-los consulados do mundo, como diría o redautor do ms. V —as «Costumes da mar» e as «Ordeanzas do curso»—, un dereito común a todo-los consulados da coróa de Aragón —os «capítulos do rei Pedro» e eiquí poderíase axustar o «orden xudiciario de Valencia», que chegou a ter este carauter— e un dereito propio de cada un dos consulados —os seus privilexios e as suas normas, inda que nalgún caso puideran co paso do tempo trocarse nun dereito común a todo-los consulados da coróa de Aragón e inda do Mediterráneo, lembrense as «ordeanzas de seguro» de Barcelona.

Cada consulado, dacordo cos seus intereses, recollía dese tesouro xurídico aqueles elementos que consideraba oportuno e algo desto pode verse seña nos manuscritos conservados seña nalgús manuscritos perdidos, seña nas primeiras edicións. É certo que os manuscritos, po-la maneira da súa edición po-lo Colon, ofrecen unha imaxe uniforme, pois, seguindo a edición do Cealles, pubricase po-lo Colon escrusivamente o dereito común ó Mediterráneo e o dereito común os consulados da coróa de Aragón, po-lo que normalmente esos dereitos atópanse en todo-los manuscritos (e inda así vimos que non sempre recolléuse) e prescínlese do dereito propio de cada un dos consulados, que é o que da a súa persoalidade ós diferentes libros. Ademáis esta uniformidade sulíñase po-lo feito de presupoñer que o dereito común o Mediterráneo e á coróa de Aragón atópase no mesmo orden nos manuscritos, cousa que sólo pode afirmarse prescindindo seña de outros elementos, que altera-no

dito orden, seña da propia historia dos manuscritos, seña, de cabo, de certos manuscritos que no-no teñen.

Se no-nos deixamos condicionar nin po-la edición do Ceelles nin po-la edición do Colon nin po-las afirmacións do García, teríamos que reconocer que os manuscritos conservados ofrecen Libros do Consulado da mar diferentes, inda que cadren na súa meirande parte po-las razóns ditas. E que esta variedade de contido no LCM vencéllase o seu orixe: é necesario identifica-los manuscritos que recollen un LCM oficial ou oficioso dun ou doutro consulado e os manuscritos que naceron —ou puideron nacer— no xiro dun consulado, mais pra satisfacer-los intereses dun feireante.

Neste sentido prantexarse a aparición do LCM paréceme non solo unha tarefa inútil, mais antihistórica. O problema da aparición dos Libros dos consulados da mar —e non do libro— resólvese no problema da aparición do dito alcume que, como xa vimos, pégase a libros de contido moi diferente. E quero sulñar con esto que puido haber libros dos consulados da mar inda denantes de recibilo dito alcuño.

Coarto, ¿xurdiu algunha vez o LCM? Cando un prantéxase esta pregunta, ten xa na mente un tipo ideal do LCM: o LCM é unha compilación onde atópanse os chamados po-lo García elementos constantes, inda que con matizacións. O D. Galo, coa súa precisión, decía que as «Costumes da mar» non deben identificarse co LCM, pois son unha parte do mesmo: o LCM pra o D. Galo son os 334 capítulos numerados e axustaba «Suelen acompañar al Llibre otros documentos, entre ellos los «Capítols del rey en Pere»³⁵², e con esto lévanos de novamente o Ceelles. Outros autores, menos precisos, falan das «Costumes da mar», das «Ordeanzas do corso», do «orden xudiciario» e dos «Capítulos do rei Pedro» como elementos do LCM. Nun caso coma noutro estamos diante dunha identificación artificial, que arrinca da edición do Ceelles centrandose us nos 334 capítulos primeiros e outros nos elementos máis importantes da edición.

E continuando dentro da influencia do Ceelles tratase de atopalo intre no que a dita compilación, así artificialmente identificada, xurdeu. E así dise que ó redor do 1370 fíxose o dito LCM, que non

---

352. Galo SÁNCHEZ, *Curso de Historia del Derecho* (9.ª ed.) (Madrid) 125 ss.

esisteu endexemais fora da mente dos historiadores. Pro o que en quero agora sulñar é que esa datación do LCM no 1370 é unha trabucación, que atopa o seu orixen no equívoco emprego que fai o Pardessus e o Wagner do término Consulado e libro do consulado da mar: Non quero face-la historia desta trabucación, inda que teño pra min que atopóu se no-no seu orixe, si a maior difusión nestes frases, coas que abrese o apartado adicado a «La recopilación definitiva del *«Libro del Consulado del Mar (siglo XIV). Sus elementos integrantes»*»:

«Llegamos al punto final de este proceso de formación y desarrollo del derecho marítimo barcelonés o, mejor, mediterráneo, iniciado a mediados del siglo XIII. En realidad, si es término en un sentido histórico o cronológico, es punto de partida en el sentido heurístico o documental, por cuanto la evolución anteriormente descrita, se apoya, en definitiva, en el testimonio positivo de la única versión o texto llegado efectivamente hasta nosotros, y conocida universalmente como *Llibre del Consolat de Mar*.

La crítica externa y el análisis interno del mismo coinciden en señalar la segunda mitad del siglo XIV como época segura de composición de este Libro, en la forma actual. Los más antiguos manuscritos se han fechado como de fines de dicho siglo. La penetrante sagacidad de Pardessus pudo advertir, por una parte, en determinados capítulos, la indiscutible huella de una utilización de otros pertenecientes a los *Capitols del rey en Pere* sobre hechos marítimos, promulgados en 1340. También se fijaba en la ausencia, en el código, de toda regulación de *seguros marítimos*, materia que empezaría a ser objeto de tratamiento jurídico en general, a principios del siglo XV, por lo que entendía que de haber sido nuestro Código formado en este siglo hubiera forzosamente incluido aspectos sobre la misma. Concluía, por ello, que la fecha de éste debía situarse entre 1340 y 1400. Wagner estima como época aproximada la de alrededor de 1370, opinión admitida comúnmente por los autores contemporáneos. El reciente hallazgo del manuscrito de la Real en Mallorca, fechado explícitamente en 1375, confirma esta opinión. El propio Wagner ha apuntado que esta composición del *Llibre* sería llevada a cabo, sin duda, por algún Secretario del Consulado del Mar en un sólo libro o manual los diferentes textos normativos de más corriente utilización en el Consulado barcelonés y en los demás consulados mediterráneos»³⁵³.

---

353. FONT, prólogo en CAPMANY XLV.

Agora ben, o Pardessus afermaba, no volumen segundo da sua crásica obra: «Il me resta à rechercher, au moins par des conjectures, à quelle époque la rédaction du Consolat peut être fixée. Je crois pouvoir assurer qu'elle n'est pas postérieure à 1400», xa que é nos primeiros anos do século xv cando comenza-nas «Ordeanzas de seguros»³⁵⁴. Pro o «Consolat» pra o Pardessus so-nas «Costumes da mar», pois doutra maneira o argumento das ordeanzas de seguros non tería valor algún, pois as mesmas atópanse nas edicións e no ms. N —e no P, que inda non conocía neste intre o Pardessus—. E esto faise evidente cando o Pardessus torna a ocuparse da mesma materia no volumen V da sua obra, como xa quedóu recollido, o falar de tradución italiana do 1539.

Tamén o Wagner axudóu da sua parte a esta trabucación e adquiriu ademáis unha fama que, a meu ver, era doutros, inda que o Wagner non fixo ren pra esta nova trabucación, pois craramente afirmóu:

«Segons les investigations de Pardessus i Twiss, que, ara com ara són concloents per a aquesta qüestió, s'ha de tenir per segur que el llibre del Consolat de Mar, almenys en sa forma actual, no degué ésser redactat abans de la segona meitat del segle XIV, vers l'any 1370, a Barcelona, i ho devia ésser probablement per un Secretari del Tribunal Maritim de la localitat»³⁵⁵.

O Wagner espresamente limitóuse a recoller eiquí os resultados do Pardessus e do Twiss sobor do que chama o Libro do consulado da mar, pro que so-nas «Costumes da mar», como amosa craramente todo o seu traballo, onde da «una comparació del contingut dels capitols de Dret maritim de Tortosa amb els corresponents del Consolat de Mar»³⁵⁶.

354. PARDESSUS II 24 ss.

355. R. WAGNER, *Sobre els Origens del «Consolat de Mar»*, en *RJC* 37 (1931) 255. Eu non vi-nos traballos do Twiss.

356. WAGNER, *Sobre* cit. 256. Teño pra min que a trabucación atopa o seu orixe no feito de que o Wagner aferma que a redacción máis antiga do Consolat=Costumes da mar debeuse facer pouco despóis do 1258: debeu sere unha «anotació del Dret consuetudinari», que chegou a adequerir fama, incluso fora de Barcelona, pois empregouse nas «Costums de Tortosa»; e di que debeu sere unha «anotació», xa que non habia en Barcelona unha xurisdicion autonoma hastra o 1347: «Fou després, mercès a la tasca dels Secretaris d'aquest Tribunal, que el Consolat (=Costumes da mar») sembla haver obtingut aquella

Tendo presente estas trabucacións, podemos fixar denovamente ó redor do 1370 a aparición do LCM, xa que no 1385 fíxose o ms. L. ¿Agora ben, que LCM é o que apareceu ó redor do 1370? Facer coma fai D. Galo é reconocer que o tal libro nacéu no-no 1370, mais no 1494, pois, no estado presente dos nosos coñecementos, a primeira vez na que arrecadáronse «orden xudiciario de Valencia», «xuramento dos abogados de Mallorca», capítulo das «sportades», «costumes da mar» e «ordeanzas do corso» nun testo de 334 capítulos unitariamente numerados foi na edición do Celedes do 1494. Facer coma fai o Colon e o García supón partir do Celedes, pro deixando da parte. Os criterios da edición son xa coñecidos; pro isto leva consigo dun lado a incorpora-los «Capítulos do rei Pedro» que se non atopan na edición do 1484 e que na do 1494 atópanse fora dos 334 capítulos ditos e doutro lado a facer desaparecer do testo unitario dos 334 capítulos o «xuramento dos abogados de Mallorca». Pódese así falar dun LCM onde atópanse os textos ditos polo García —«orden xudiciario», cap. das «sportares», «Costumes e usos da mar», «ordeanzas do corso» e «capítulos do rei Pedro»—, polo que dentro do seu prantexamento tería que dirse que tra-lo 1349 foi cando incorporáronse os «Capítulos do rei Pedro» á redacción gamma chegada de Mallorca a Barcelona, pro que no 1350-1358 a imaxe e semellanza do que fíxose en Barcelona, incorporáronse os mesmos na redacción beta Valencia. Como xa dixeran o ms. V do 1407/1409, úneco testemuño da presunta redacción beta, non copiou os ditos «Capítulos do rei Pedro» da presunta redacción beta, pois copiou-nos dun traslado do orixinal e no 1373 incorporáronse no libro do consulado da mar de Barcelona dous pautos do rei Pedro coa vila de Barcelona e nos mss. P e F atópanse os «Capítulos do rei Pedro» despois dos ditos pautos.

Teríase polo tanto que remaíar que a incorporación tivo que

---

forma en la qual havia de guanyar fama universal. En efecte, aquella collección jurídica amb anexos posteriors, disposicions dels reis de la Confederació catalana-aragonesa i bona colla de fonts jurídiques estrangeres, especialment de la costa occidental de França, convertit tot això per ells en Còdig de vastes proporcions (23), feren del Consolat de Mar allò que en son temps li donà preeminència sobre les altres fonts de Dret i, actualment, una vàlua inapreciable per a la Història del Dret.» Eiquí é onde o Wagner fala o mesmo tempo do «Consolat»=Costumes da mar e do LCM coma atópase por exemplo na edición do Celedes. A nota 23 pode verse na miña nota 347.

sere posterior ó 1373. Podemos seguir adiante coas hipótesis e lembrar que no 1385 ou poucos anos máis tarde os «Capítulos do rei Pedro» atopan xa acollida no ms. L: se hipotetizamos que no 1385, ó facerse o ms. L, inda non recolléronse no mesmo os «Capítulos do rei Pedro», poderíamos afermar que tivo que facerse a súa incrucción ó redor do 1385, pois incruíronse algús anos máis tarde, polo mesma mau que escribén o manuscrito, pro a imaxe e semellanza do feito en Barcelona, segun di o García; se hipotetizamos que o ms. L tiña dende o principio os ditos «Capítulos do rei Pedro», a súa incorporación no LCM tería que poñerse —dentro de prantexamento do García— no período 1373-1385, pois foi en Barcelona onde incorporáronse.

Agora ben, todas estas hipótesis teñen, a meu vez, pouco valor, xa que ni-na tradición manuscrita ni-na editorial amosan ese LCM tipo, que o García hipotetiza. Quero sulñar que samente identificando unha entelequia, isto é, ideando un libro do consulado da mar, podemos chegar a aseña-le unha data de nacemento, xa que endexamáis oubo un tal libro, inda que atopáranse moitos libros dos consulados da mar, ate o momento no que o Cealles fixo a súa edición e esta trunfóu. E neste sentido, coido eu, o D. Galo foi máis aqueloutrado que o García, pois identifica o LCM coa aquela unidade de 334 capítulos, que é obra —po-lo que coñecemos— do Cealles, inda que teña un craro antecedente na edición do 1484.

E certo, o ms. A probaría a existencia dun Libro do consulado da mar, tal como afigúrase o García, po-lo que deixaría así de sere unha entelequia. Non esquencinme do ms. A, non, pro dun lado teño que dir que o ms. A é un testemuño do dito LCM de segunda mau, xa que no primeiro intre non tiña os «Capítulos do rei Pedro»; isto é, naceu coma un manuscrito de dereito mercantil, que convertéuse en LCM ó achegarselle no remate os «Capítulos do rei Pedro»; e doutro lado teño que sulñar que o ms. A é un libro do Consulado da mar, un máis, pro non é «o libro do consulado da mar», pois noutro caso teríamos que reconocer que os outros manuscritos non son manuscritos do Libro do consulado da mar: Téñeno dito imaxinario LCM, pro tamén teñen outros elementos e ás veces no medio do dito imaxinario LCM. E non fai falla lembralo ms. D.

Na realidade dun LCM tipo, esto é, un libro que defínese polo seu contido pódese falar samente tra-lo trunfo da edición do Celedes, inda tendo en conta que os libros posteriores víronse arrequeitados no seu remate con novos elementos.

Granada, 8 enero-12 junio 1986.

AQUILINO IGLESIA FERREIRÓS

NOTA DERRADEIRA

O ter agora a miña disposición a edición fotomecánica do Bohigas da edición do LCM do 1484 permítame confirmar algunhas das miñas afirmacións feitas no texto. Nesta edición do 1484, no cap. (43) = m 43, se non atopa a frase que atópase na edición do Moliné: «Açi acaba lorde iudiciari de la cort dels consols» (vid. supra pp. 35-36) e as «Ordeanzas de seguros» do 1458 comenzan na primeira columna do reuto nun novo folio, tras deixarse en branco practicamente toda a segunda columna do verso do folio anteriore. Pra rematar quero siñificar que a afirmación de que foi a edición do Celedes a que trunfou fágoa de acordo cos autores aseñados, pois eu non conozo toda-las edicións; o que é certo é que, polo que conocemos ate agora, hastra o Celedes se non atopa un texto unitario de 334 capítulos —onde recollase o «orden xudiciario de Valencia» pechado co capítulo do xuramento dos abogados de Mallorca (cap. 1-43), o cap. das «sportades» (cap. 45, poi-lo cap. 44 quedou en branco), «Costumes da mar» (cap. 46-297) e «ordeanzas do corso» (cap. 298-334)— arrequeitado cou outros textos, contido que mantívose nas edicións posteriores, anque arrequeitado; pro co paso do tempo fixéronse edicións que alonxaronse da obra do Celedes, tendo en conta que no LCM do Celedes atopábase tamen o Libro vulgarmente chamado do consulado, identificado coa colección de 334 capítulos, e aínda drento destes 334 capítulos identificáronse os cap. 46-297 co dito libro do consulado (cf. as edicións do Capmany e do Pardessus).